PAULIUS GALAUNĖ

Zita Žemaitytė

MONOGRAFIJA

VILNIUS
1988

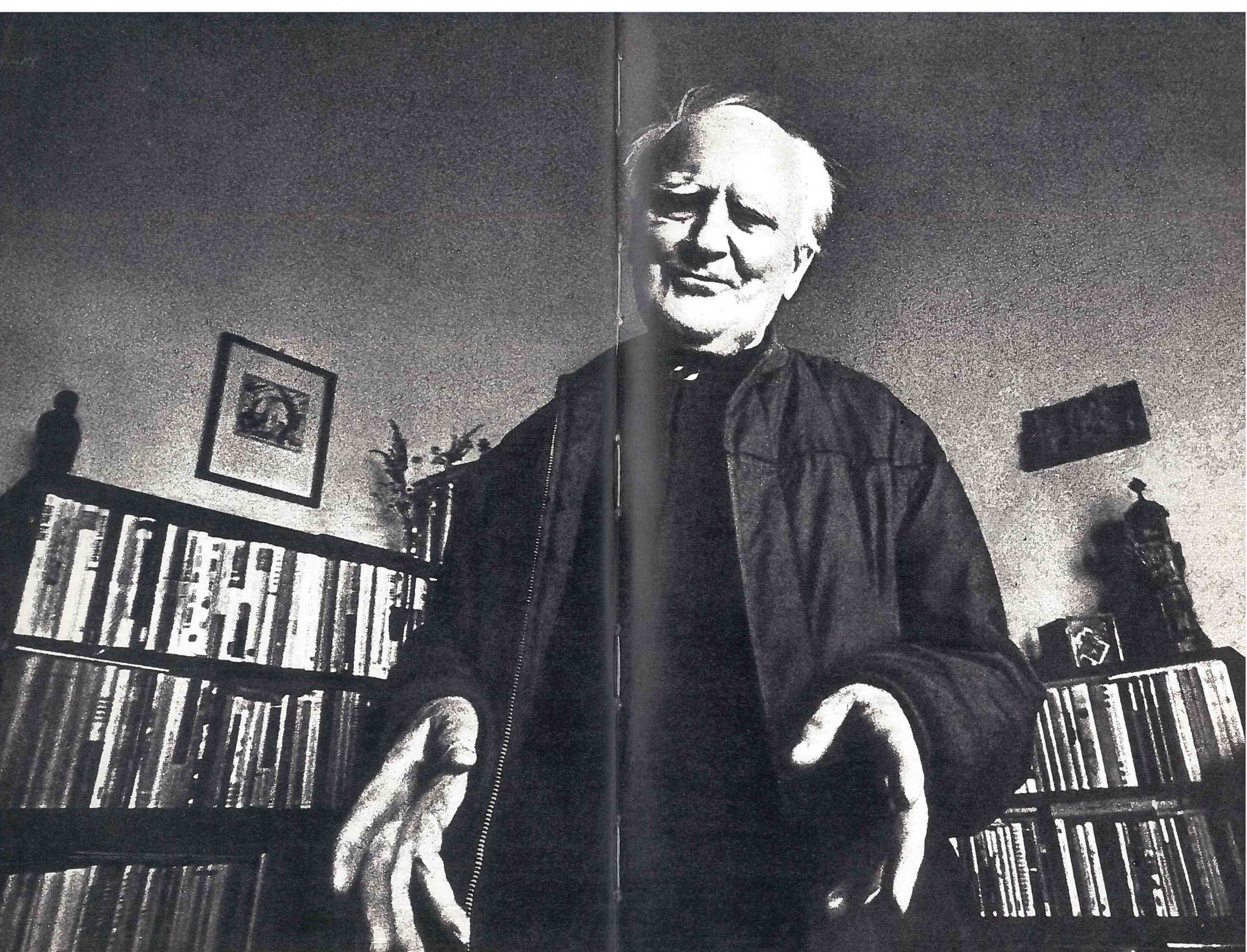
BBK 85.103(2L)
Že52

Recenzavo
IRENA KOSTKEVIČIŪTĖ
VIKTORAS LIUTKUS

Dailininkas
SAULIUS CHLEBINSKAS

Ž $\frac{4901000000—231}{M852(08)—88}$ 79—88
ISBN 5-415-00078-X

TURINYS



PRATARMĖ

Paulius Galaunė, profesionaliosios muziejininkystės puoselėtojas, dailininkas, dailėtyrininkas, pedagogas, į mūsų kultūrą atėjo XX a. pradžioje, po 1905 m. revoliucijos, kai pažangioji lietuvių kaip ir kitų prieš carizmą kylančių tautų inteligentija puoselėjo šviesesnio gyvenimo viltis. Atėjo jis į mūsų visuomenę su tvirtu nusistatymu visas jėgas ir žinias atiduoti savo tautos kultūros reikalams ir nepavargdamas tuo keliu ėjo visą savo ilgą, turiningą gyvenimą.

Kūrybinga veikla plačiuose kultūrinio darbo baruose, kurių daugelyje jis buvo pionierius, P. Galaunė įrodė gilią meilę gimtajam kraštui. Jo gyvenimas ir darbai — tai ištisa mūsų kultūros epocha. P. Galaunė dėjo pamatus, brėžė orientacines gaires nacionalinės dailės istorijai ir kritikai, paminklų apsaugai ir propagandai. Kaip muziejininkas profesionalas, organizatorius ir ilgametis M. K. Čiurlionio galerijos, vėliau Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus vadovas, rengdamas ekspozicijas ir parodas įvairiose Europos šalyse, leisdamas mokslinius katalogus, jis išvedė Lietuvos muziejininkystę iš mėgėjiško lygio ir siauro provincialumo, padėjo jai tvirtus teorinius ir metodinius pagrindus. Ne veltui jis vadinamas muziejininkystės ir menotyros patriarchu.

P. Galaunė vienas pirmųjų lietuvių menotyroje pradėjo tyrinėti XVI—XIX a. Lietuvos dailės reiškinius, praplėtė jos chronologines ribas ir paneigė teiginį, kad lietuvių nacionalinės dailės užuomazgos siejasi tik su XX a. pradžios lietuvių parodomis.

Šalia J. Vienožinskio P. Galaunė užima reikšmingą vietą trečiojo — ketvirtojo dešimtmečių dailės kritikoje. Savo straipsniuose jis drąsiai ir ryžtingai pasisakė prieš sustabarėjimą mene, skatino jaunosios dailininkų kartos kūrybinius ieškojimus, propagavo lietuvių dailę ir liaudies meną užsienyje.

Labai reikšmingas P. Galaunės darbas kaupiant, kataloguojant ir tyrinėjant kūrybinį genialiojo dailininko M. K. Čiurlionio palikimą. P. Galaunė buvo ir aistringas liaudies dailės — šio praeities kultūros fenomeno — tyrinėtojas, saugotojas, propaguotojas. Savo gausiais straipsniais, prieškario ir pokario metais parengtomis studijomis, monumentaliais albumais jis parodė tautodailės, kaip neišsemiamo kūrybos šaltinio, reikšmę. Už parengtus šešis „Lietuvių liaudies meno“ albumus 1970 m. P. Galaunė apdovanotas LTSR valstybine premija.

Jam yra suteikti LTSR nusipelniusio meno veikėjo (1960) ir LTSR liaudies dailininko (1970) vardai.

P. Galaunė pasireiškė ir kaip dailininkas. Dar studijuodamas Peterburge, su savo grafikos darbais 1911—1914 m. jis dalyvavo pirmosiose lietuvių dailės parodose. 1919—1930 m. kaip knygos grafikas jis kūrė viršelius, ekslibrisus — buvo šio primiršto žanro atgaivintojas ir propaguotojas. Kaip aistringas bibliofilas, P. Galaunė buvo vienas iš iniciatorių steigiant XXVII knygos mėgėjų draugiją, rūpinantis lietuviškos knygos estetinės išvaizdos ugdymu.

Per dvidešimt penkerius pedagoginio darbo metus, dėstydamas Lietuvos aukštosiose mokyklose meno istorijos disciplinas, muziejininkystės pagrindus, jis išugdė menotyrininkų, etnografų, archeologų, kurie dabar dirba įvairiose mokslo įstaigose, muziejuose.

Kokia ryški asmenybė mūsų nacionalinės kultūros gyvenime buvo P. Galaunė, liudija labai gausi prieškario ir mūsų laikmečio straipsnių apie jį bibliografija. Plačiausiai apie P. Galaunę yra rašęs Aleksandras Žirgulys, paskelbęs 1975 m. apybraižą „Kultūros dirvonuose". Daugiausia remdamasis gyvu P. Galaunės pasakojimu, autorius nušvietė svarbiausius jo gyvenimo etapus, atskleidė plačios, principingos asmenybės bruožus, iškėlė jo įvairiapusės kultūrinės veiklos reikšmę.

Svarbi pozicija P. Galaunei, kaip dailės gyvenimo organizatoriui, dailėtyrininkui, dailininkui, skirta „XX a. lietuvių dailės istorijoje" (1982—1983), kaip liaudies meno puoselėtojui — I. Korsakaitės knygoje „Gyvybinga grafikos tradicija" (1970), kaip literatūros ir meno gyvenimo organizatoriui — L. Gudaičio knygose „Platėjantys akiračiai", „Laiko balsai", „Permainų vėjai".

Prieškario laikotarpio periodikoje buvo recenzuojamos P. Galaunės išleistos knygos, aptariamos jo publikacijos lietuvių ir užsienio spaudoje, analizuojamos sukurtos ekspozicijos, apžvelgiamas jo muziejinis darbas.

1934 m. spaudoje buvo pažymėtas P. Galaunės muziejinio darbo ir M. K. Čiurlionio galerijos gyvavimo dešimtmetis. Apie talentingą muziejininką rašė A. Tamošaitis, V. Vizgirda, A. Valeška, F. Kirša ir kt.

Tarybiniais metais P. Galaunės įvairiapusio kultūros darbo reikšmę savo publikacijose nušvietė K. Čerbulėnas, J. Umbrasas, V. Rimkus, P. Kulikauskas, V. Vaitekūnas, V. Kisarauskas, M. Malcienė, A. Stravinskienė, E. Pranckūnas, šios knygos autorė ir kiti.

Spaudoje plataus atgarsio susilaukė P. Galaunės „Muziejininko novelės" (1967), straipsnių rinkinys „Dailės ir kultūros baruose" (1970), jo parengti šeši „Lietuvių liaudies meno" albumai (1958—1968).

Stambesnius ir mažesnius straipsnius įvairiomis progomis apie P. Galaunę paskelbė E. Mikulėnaitė, A. Valiuškevičiūtė, R. Vaitekūnaitė, J. Minkevičius, Č. Kontrimas, A. Kancedikas, R. Samulevičius, P. Valaika, A. Nezabitauskas, I. Andrulytė-Aleksienė ir kt.

P. Galaunės jubiliejinės sukaktys, jo darbai buvo pažymėti ir išeivijos lietuvių spaudoje. (Rašė J. Gimbutas, J. Puzinas, M. Vaitkus).

Šioje knygoje pirmą kartą bandoma plačiau apžvelgti P. Galaunės įvairias darbo sritis, surinkti svarbiausius jo kūrybinio gyvenimo faktus ir įvairiais aspektais nušviesti universalios asmenybės veiklą.

Esu giliai dėkinga Gerbiamam profesoriui Pauliui Galaunei, maloniai leidusiam naudotis jo biblioteka, archyvu — atsiminimų rankraščiais, mokslo, meno, kultūros žmonių jam rašytais laiškais, dokumentais, daug įvykių nušvietusiam gyvu žodžiu, patikslinusiam daugelį savo gyvenimo ir veiklos faktų.

Širdingai dėkoju Kazimierai Galaunienei, kuri visokeriopai stengėsi man palengvinti darbą, versdama reikiamą medžiagą iš prancūzų, vokiečių, lenkų, rusų kalbų, leisdama naudotis jos užrašytais P. Galaunės atsiminimais.

Rengiant knygą, medžiaga taip pat buvo rinkta Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyriuje, kur saugomas P. Galaunės fondas — dalis jo korespondencijos ir dokumentų; LTSR MA bibliotekoje kur yra XXVII knygos mėgėjų draugijos archyvas; LTSR valstybiniame literatūros ir meno archyve peržiūrėtas M. K. Čiurlionio galerijos fondas, Kauno valstybiniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje — M. K. Čiurlionio galerijos komisijos ir Kultūros muziejaus tarybos protokolų knygos, P. Galaunės ekslibrisų kolekcija, Kultūros ministerijoje — Valstybės archeologijos komisijos dokumentai.

Įvairias P. Galaunės veiklos sritis padėjo nušviesti buvę jo mokiniai, bendradarbiai, bičiuliai. Už išsamius atsiminimus apie P. Galaunę, pedagogą ir muziejininką, esu dėkinga istorijos mokslų daktarei, profesorei R. Kulikauskienei, istorijos mokslų daktarei R. Rimantienei, istorijos mokslų kandidatui P. Kulikauskui, muziejininkei A. Mikėnaitei, dailėtyrininkams T. Adomoniui, S. Pinkui. Dėkoju prof. V. Žukui, leidusiam susipažinti su savo rankraščiu apie XXVII knygos mėgėjų draugijos veiklą, istorikui E. Rimšai už suteiktus archyvinius duomenis apie P. Galaunės giminės genealogiją.

Svarbius P. Galaunės veiklos momentus savo laiškuose autorei nušvietė dailininkai V. K. Jonynas, A. Tamošaitis, V. Vizgirda, pilnus pagarbos ir šilumos žodžius P. Galaunės asmeniui radau jam rašytame prof. A. Gudaičio laiške. Įdomius atsiminimus parašė istorijos mokslų daktaras K. Čerbulėnas, buvęs XXVII knygos mėgėjų draugijos narys

bibliofilas P. Jakštas, muziejininkas V. Vaitekūnas, pedagogas ir kraštotyrininkas J. Vaina.

Už vertingas pastabas rašant darbą tariu ačiū menotyros kandidatei I. Korsakaitei, istorikei G. Gustaitei, filologui B. Kurkuliui, recenzentams filologijos mokslų kandidatei I. Kostkevičiūtei ir dailėtyrininkui V. Liutkui ir visiems kitiems, kurie siekė, kad knyga būtų visokeriopai vertingesnė.

ZITA ŽEMAITYTĖ

ILGO KELIO PRADŽIA

Vaikystės dienos

...Aš labai dažnai prisimenu Pageležius. Visgi vaikystės dienos, nepaisant skurdo, vargo, buvo pačios šviesiausios...

PAULIUS GALAUNĖ

Pageležių kaimas, kuriame 1890 m. sausio 25 d. gimė Paulius Galaunė, buvo išsidėstęs lygumose prie Kauno—Zarasų plento, susikryžiavusio su vieškeliu iš Veprių į Siesikus. Toliau buvo pasėtos Panoterių, Bareišių, Pupkulių, Markutiškių, Ilgabradų kaimų trobos. Pageležius nuo pietų vėjų užstojo tankus miškas. Sodrią miško augmeniją gaivino Šventosios intakas Geležė. Todėl vasarą ir rudenį miškas plačiai atverdavo savo dosnų glėbį uogautojams, grybautojams. Į pietryčius nuo Pageležių liulėjo pelkė, auginanti samanas, vaistažoles, suvešėję viksvynai slėpė laukinių ančių lizdus, čia ramiai šildėsi prieš saulę gluodenai, gyvatės, įmirkęs durpžemis liumpsėdavo po aplinkinių kaimų moterų ir vaikų kojomis spanguoliaujant.

Pageležiai buvo netipiškas to meto kaimas. Tai buvo lyg ir mažas administracinis centras. Čia stovėjo caro Aleksandro I laikais statytas paštas su priekinį mūrinį fasadą remiančiomis klasikinėmis kolonomis, prie plento, vedančio į Siesikus, stūksojo medinis pereinamasis kalėjimas, aptvertas aukšta statmenų rąstų tvora. Prie to paties plento buvo pristavo trobos: didelis gyvenamasis namas ir kanceliarija, namelis „šimtininkams" — „sotskiams", arklidės, didelis svirnas. Tą ansamblį papildė karčiama, kartu atliekanti ir viešbučio funkciją — viename jos gale buvo „šinkarnė", kitame keli kambariai svečiams ir keliauninkams[1].

Gausi pašto kalvio Konstantino Galaunės (Holovnios) šeima gyveno buvusiame mediniame kalėjimo pastate, stovėjusiame išilginiu fasadu prie vieškelio į Siesikus. Netekusį savo pirminės paskirties pastatą nupirko Veprių dvaro savininkas A. Broel-Pliateris ir išnuomodavo jį vadinamiesiems kampininkams. Buvusį kalėjimą primindavo rombinės išpjovos duryse ir grotuoti langai. Vis dėlto čia buvo daugiau vietos negu dūminėje pirkioje, stūksojusioje kaimo gale, kur šeima anksčiau gyveno. Kitoje kelio pusėje stovėjo tėvo kalvė, šalia telkšojo

[1] *Galaunė P.* Muziejininko novelės.— V., 1967.— P. 12.

[2] *Kojałowicz-Wijuk W.* Herbarz rycerstwa W. KS. Litewskiego, tzw. Compendium [...].— Kraków, 1877.— P. 71.

[3] Lietuvos Metrikoje minimas Jonas Holovnia 1580 m. gavo karaliaus Stepono Batoro privilegiją Naugarduko žemės teismo raštininko urėdui (LM, kn. 65, l. 294); 1595 m. kovo 1 d. Zigmantas Vaza Naugarduko vėliavininko urėdą suteikė Josifui Holovniai (LM, kn. 76, l. 492—492ᵛ); tą pačią dieną tokį pat urėdą gavo ir Mikalojus Holovnia, Naugarduko žemės teismo teisėjaitis (LM, kn. 78, l. 300—301).

niekad neišdžiūstanti kūdra, į kurią sroveno netoli trykštantis šaltinėlis.

Tėvas kaustė arklius, taisė tarantasus, meniškais metalo ornamentais apkaustydavo kraitines skrynias. Kalvėje ant aprūkusios rąstų sienos balta kreida užsirašydavo ūkininkų skolas. Nors ir sunkiai dirbo, vis „trūko algelės", kuri buvo 5 rubliai per mėnesį. Metinę 10 rublių nuomą už butą K. Galaunė nešdavo į Veprius grafui Pliateriui.

Šeimoje vienas po kito gimė dešimt vaikų. Pirmieji du mirė — Konstancija, švelniai šeimoje vadinta Kase,— paauglystėje džiova, Marcelijus — vaikystėje. Užaugo penkios dukterys ir trys sūnūs: Stefanija, Marija, Kamilė, Stasė, Elena, Jonas, Mykolas ir Povilas.

Konstantinas Galaunė buvo ainis kadaise garsios bajorų giminės, gavusios karalių privilegijas ir turėjusios herbą — lotynišką baltą raidę „T" raudoname fone. Pirmą kartą Galaunių giminę ir jos herbą XVII a. aprašė V. Kojelavičius-Vijūkas[2]. Istorikas E. Rimša rado XVI a. archyvinius šaltinius, kuriuose minimi Naugarduko ir Lydos pavietuose gyvenusios Galaunių giminės atstovai, gavę Stepono Batoro, Zigmanto Vazos privilegijas[3]. P. Galaunė iš tėvo paveldėjo dokumentą, 1825 m. pasirašytą vieno iš prosenelių — unitų vyskupo Adrijano Holovnios (1750.04.09—1831.02.01), apie kurį rašė V. Charkevičius[4]. Skambi senos giminės praeitis nešildė vieno paskutiniųjų šios šakos palikuonių. Vos išmaitinantis šeimą kalvis net vaikams nesigyrė savo kilme, bet stojant jiems į mokyklą, kiekvienas buvo užrašomas kaip „syn potomstvenovo dvarianina". Nors buvo nusigyvenę plikbajoriai, tačiau giminės senumas teikė kažkokio vidinio svarumo.

„Mano tėvai net nežinau, iš kur kilę,— mes paaugliai išskridom iš lizdo. Tėvelis gimė 1830 m. kažkur Trakų ar Kaišiadorių apskrity, lyg minėdavo Kazokiškį. Buvo iš nubiednėjusių šlėktų. Senelių neatsimenu, žinau tik, kad senelis iš tėvo pusės buvo vardu Juozas... Iš mažens mes visi kalbėjom lenkišku žargonu, šiaip taip lietuviškai ir rusiškai"[5].

Artimiausi kaimynai Jaskūnai, Palaimos, Zaleskiai Galaunius vadindavo „Alauniais".

Jaunystėje K. Galaunė tiesė Liepojos—Romno geležinkelį (1871—1873), statė tiltą per Nerį ties Jonava. Gausėjant šeimai, visam laikui apsigyveno Pageležiuose, tapo pašto kalviu. Paštas — valstybinė įstaiga, bet susisiekimo priemones — arklius, tarantasus, vežėjus — „jamščikus" išlaikydavo dvarininkai. Jie būdavo atsakingi ir už tam tikrą kelio ruožą. Plentas iš Zarasų į Kauną (gal ir toliau) priklausė dvarininkui Pac-Pomarnackiui. Kartais, tikrindamas savo valdas, jis pravažiuodavo karieta ir per Pageležius. Įstrigo Pauliui toli-

Apie Galaunių gimines kalbama ir kituose XVI a. dokumentuose: 1589—1605 m. dokumentuose minimas Lydos pavieto bajoras Aleksandras Holovnia (CVIA, f. 1276, ap. 1. b. 1286, l. 10ᵛ; f. 598, ap. 1, b. 380, l. 6ᵛ, 8ᵛ; b. 381, l. 2ᵛ). Josifas Holovnia 1571—1572 m. buvo Naugarduko žemės teismo pateisėjis (VVU BR, f. 5, b. 3—563; CVIA, f. 716, ap. 1, b. 2445, l. 20). 1596—1599 m. Jonas Holovnia buvo Naugarduko žemės teismo raštininkas (VVU BR, f. 4—28502, (A—758); CVIA, f. 1276, ap. 1, b. 821, l. 7).

[4] Holovnios Adrijano, Oršos vyskupo,

moje vaikystėje matytas vaizdas, „kaip nuolankiai nusiėmęs kepurę tėvelis siekia pabučiuoti grafo ranką, o šis skubiai ją atitraukia"... Tėvas P. Galaunės atsiminimuose išliko kaip labai geras, švelnaus ir nuolaidaus būdo, nekalbus, lyg ir prislėgtas, nemokėjęs ginti savo reikalų, „toks negyvenimiškas"... Kalvėje niekuomet neturėjo jokio padėjėjo. „Vienas traukdavo geležinį lanką ant rato, o tai sunkus darbas... Arba, žiūrėk, daro kokią įmantrią spyną. O juk iš to naudos jokios. Tik savo vidinį norą patenkindavo..."[6] Pats sunkiai paskaitydamas, aistringai mylėjo knygas. Ypatingo, vazonėlių gėlėmis išdažyto stalo stalčiuje ir prie lovos kampe pritaisytoje trikampėje lentynėlėje turėjo savo „biblioteką". Buvo toje bibliotekoje „Piligrimas iš Dobromilo", „Živatai šventųjų", „Kaip būrai kovoja dėl savo laisvės", „Aladino lempa" ir kitokių knygelių. „Nuvykęs reikalais į Ukmergę, dažniausiai parsiveždavo kokią nors knygą, užmiršęs nupirkti viską, kas reikalinga pragyvenimui"[7]. Mėgdavęs žiemos vakarais klausytis dukters Elenos, vadinamos Helenka, skaitymo, kol motina sudrausdavo, priminusi, kad laikas jau vėlyvas. „Neprisimenu, kad tėvelis kada nors būtų snūduriavęs. Jis virsdavo viena klausa, veidas būdavo nušvitęs. Toksai man labai patikdavo. Ir šiandien matau vaizduotėje jo veidą tokį ramų, gražų..."[8]

Konstantinas Galaunė buvo ir kolekcionierius. Vargingą, bet širdžiai brangią kolekciją sudarė arbatžolių ir tabako įpakavimo popierėliai su laivų, kupranugarių vilkstinių, spalvotų palmių piešiniais, rūpestingai sudėti kartoninėse dėžutėse nuo gilzių papirosams. Rinko ir senas monetas „skarbonkėje". Po daugelio metų tai prisiminęs P. Galaunė rašys: „Ėmęs bręsti, pradėjau rinkti knygas, rinkti senas monetas, domėtis lietuvių liaudies menu ir visokiais kitais muziejiniais dalykais. [...] Ne kartą pagalvodavau: ar tik čia nebus lėmęs ir tėvelio būdas?.."[9]

Turėdama tokį nepraktišką gyvenimo draugą, motina, Emilija Galaunienė, turėjo pasiimti šeimos rūpesčių naštą ant savo pečių. O buvo liesutė, mažutė, vis skųsdavosi akimis, vėliau nešiojo juodus akinius, kankino ją skorbutas, vis gydėsi mėlynuoju akmenėliu... Šeimoje viešpatavęs „matriarchatas". Motina žiemą verpdavo, pavasarį ausdavo visokius raštuotus audinius, pati dažydavo siūlus, uždarbiaudavo pas ūkininkus, pjaudama su pjautuvu rugius, buvo kviečiama kaip pribuvėja. Buvo gera šeimininkė, mokėjo paruošti mėsas, rūkyti kumpius, dešras. Žmonės kviesdavo krikštynoms, vestuvėms paruošti stalą. Nemokėjo nei skaityti, nei rašyti, bet turėjo labai gerą atmintį. Labai ilgėjosi šviesesnio gyvenimo. Mokėjo daug pasakų iš „Tūkstančio ir vienos nakties".

Vilniaus sufragano, pranešimas Kličevo cerkvės koadjutoriui Jonui Kostkai. (Rankraštis lenkų k.), 1825.— VVU BR, f. 132—92. *Charkiewicz W.* Biskup unicki Adrian Holovnia // Kwartalnik, poświęcony sprawom miasta Wilna.— 1939.— Nr. 2.— P. 120—127.

[5] P. Galaunės pasakojimas, užrašytas autorės 1983, gruod. 25.
[6] P. Galaunės pasakojimas, užrašytas K. Galaunienės 1983, liep. 15.
[7] *Galaunė P.* Muziejininko novelės.— V., 1967.— P. 24.
[8] Ten pat.— P. 23.
[9] Ten pat.— P. 26.

Vėlyvo rudens vakarais į Galaunių trobą ateidavo dvi trys kaimynės su verpimo rateliais pavakaroti. Degant žibalinei lempai — kaimynai pasišviesdavo tik mažutėmis spingsulėmis — Emilija Galaunienė sekdavo „Aladino lempą“, pasakodavo visokius atsitikimus, kuriuos gal buvo girdėjusi jaunystėje, tarnaudama dvaruose. Kaip ir visos kaimo moterys, ji buvo labai religinga, du kartus per metus pėsčia eidavo iš Pageležių į Vilniaus Kalvarijas, namuose vakarais giedodavo „gadzinkas“.

XIX a. pabaigoje dar retas reiškinys buvo, kad valstietis leistų mokytis dukteris. Ir Galaunių visos penkios merginos liko beraštės, nors visos spausdintą žodį lenkiškai mokėjo paskaityti. Bet visos, kaip ir tėvai, suprato mokslo reikšmę ir buvo pasiryžusios padėti prasimušti į šviesesnį gyvenimą broliams.

Vyriausioji sesuo Stefanija (1868—1948), išmokusi iš motinos virti, išvažiavo į Peterburgą, liko nesukūrusi šeimos. Ilgus metus dirbo svetimiems, padėjo broliams eiti mokslus. Jaunystėje Peterburge gyveno ir ten ištekėjo seserys Kamilė (1870—1948) ir Marija (1875—1945). Tik po Spalio revoliucijos abidvi, jau našlės, grįžo su vaikais į Lietuvą. Sesuo Stasė (?—1940), taip pat anksti išskridusi iš gimtojo lizdo, tarnavo Vilniuje pas Labdarybės draugijos senelių prieglaudos kapelioną S. Račkauską. Jis buvęs neturtingo jaunimo, lankančio dvasinę seminariją, mecenatas, šelpęs Vincą Krėvę, šiam mokantis kunigų seminarijoje, paskiau rėmęs ir Pauliaus brolį Joną. Senatvėje sesuo Stasė, kaip ir Stefanija, rado prieglobstį pas brolį Joną Jiezne. Ten ir palaidotos abidvi greta savo tėvo Konstantino Galaunės. Sesuo Elena (?—1959) ištekėjo už ūkininko Skridlausko, netoli Pageležių. Gyveno skurdžiai, bet pretendavo į šlėktą, jos šeimoje kalbėta lenkiškai. Tačiau sūnus išaugo tikras lietuvis. Vyriausias Pauliaus brolis Jonas (1876—1946), baigęs 1900 m. Vilniaus kunigų seminariją, strazdeliškai neramios dvasios, nesilankstantis prieš aukštesnį rangą, dėl savo išdidaus charakterio nemėgstamas lenkuojančios dvasinės vyresnybės ir davatkų, buvo kilnojamas iš vietos į vietą; ilgai vikaravo Baltarusijoje — Lydos, Volkovisko, Sokolnikų dekanatuose, nuo 1910 m. iki mirties su trumpomis pertraukomis gyveno Jiezne, ten ir palaidotas. Dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą kartu su mokytoju Daugirdu jis įsteigė valstiečių kooperatyvą, padėdavo kaimo žmonėms, gyveno kukliai. Visi broliai ir seserys su savo bėdomis į jį kaip į vyriausią kreipdavosi, ne vieną vasarą Paulius pas jį Jiezne yra atostogavęs. Jonas rūpinosi ir globojo jauniausią brolį, su kuriuo jį siejo artimi dvasiniai ryšiai visą gyvenimą. Tai liudija Jono laiškai, kuriuose atsiskleidžia panašūs brolių būdo bruožai — gilus demokratiškumas, nepraktiš-

kumas buityje, veiklos, prasmingo darbo kitų labui pomėgis. „...Aš esu papratęs judėti, krutėti, dirbti, veikti, o čia reikia pūti. Šios apylinkės inteligentai prasčiokėliais nesirūpina. To negaliu pakęsti..."[10]— rašė Pauliui iš Inturkės. Per darbus ir rūpesčius nebuvo kada vienas kitam širdies atverti. Tik baigdamas šeštą dešimtį, Jonas kreipėsi į jauniausiąjį brolį atviriau: „Bratenka, [...] norėčiau nors vieną kartą pasišnekėti su tavim „po duše". Mes kits kito verti. Vienų tėvų vaikai, ir būdo vienodo, todėl viens kitam duodam patarimus. [...] Kiekvienas mus išnaudoja, o išnaudojęs pasakys, kad jie asilai..."[11]

Iš tiesų Jonas Galaunė turto nesusikrovė, testamente prašėsi palaidojamas su „seniausiu arnotu", namelį Jiezne paliko parapijiečiams (dabar jame vaikų darželis).

Dešimčia metų už Paulių vyresnis brolis Mykolas (1880—1948) baigė 1913 m. Maskvos universiteto farmacijos fakultetą. Pirmojo pasaulinio karo audringų įvykių nublokštas liko gyventi Lenkijoje ir mirė Varšuvoje. Jo vaikai ir anūkai lietuviškai jau nebekalba. „Mano šaka nukirsta",— po daugelio metų sakys su liūdesiu P. Galaunė.

...Kai Paulius pradėjo sąmoningai pažinti save ir aplinkinį pasaulį, vyresnieji broliai ir seserys jau buvo išskridę iš gimtosios gūžtos. Namuose, prie tėvų tebuvo tik keleriais metais už Paulių vyresnė sesuo Elena. Ji padėjo motinai šeimininkauti, stengėsi pagražinti savo vargingą būstą. „Stancijoje", kur miegojo motina su dukteria, medinės grindys būdavo ištiestos skuduriniais takeliais, čia stovėjo komoda su Elenos įrengtu altorėliu, senas sekreteras, prie stalo kortų stalelis. Gryčia, kur miegojo tėvas su Pauliumi, buvo paprastesnė: daug vietos užėmė varstotas, girnos, didelė duonkepė krosnis. Čia vyko kasdieninis gyvenimas: „Mano mamytė buvo labai tvarkinga. Nežinančiam viso mūsų skurdo atrodė, kad mes pasiturimai gyvenam".

P. Galaunės atmintyje gyvi vaikystės įspūdžiai... Vieškeliu atžvangėdavo sukaustytų kalinių, varomų etapu iš Ukmergės į Kauną ar Jonavą, grandinės. Jei nebūdavo sugautų arkliavagių, kurių centras buvo „Novaja derevnia" prie senojo kelio iš Jonavos į Veprius, kalėjimas būdavo tuščias. Atgydavo jis per etapus. Tarp kalinių, be abejo, būdavo ir politinių, nes tai buvo lietuviškos spaudos draudimo laikas, žmonių nuotaikas audrino artėjančios revoliucijos nuojauta. Paulius su kitais kaimo berniukais per tvoros plyšius paduodavo kaliniams maisto, paimdavo įmesti į pašto dėžutę jų laiškus... O plentu judėjimas didelis — pašto arkliais, tarantasais, karietomis keleiviai bildėdavo iš Ukmergės ir toliau į Jonavos geležinkelio stotį. Iš ten atidardėdavo į Pageležius pašto karieta, kinkyta ketvertu, valdoma Konstantino Galaunės draugo, uniformuoto vežėjo Izoto. Nuolat maišyda-

[10] J. Galaunės laiškas P. Galaunei iš Inturkės į Kauną 1936, gruod. 12.— VVU BR, f. 132—53.
[11] Ten pat.

vosi žmonių pašte — atvažiuodavo atsiimti korespondencijos dvarų pareigūnai; pakeleiviai, apsistoję „svečių kambary“, laukdami tarantaso, gerdavo arbatą, pilstomą čia šeimininkaujančio Nikolajaus I laikų kareivio. Pro karčiamos langus, kur degtinę gorčiais ir pusgorčiais „šinkavo“ Jankelis, dažnai sklisdavo besivaišinančių dainos... Valandas rodė saulės laikrodis, įrengtas prieš paštą. Kaime pasirodydavo ir vėl, lyg vėjo nupūsti, pradingdavo keisti žmonės — „vengrai“. Įeidavo trobon, pasidėdavo dėželę ir pradėdavo traukti iš jos prekes. Užsukdavo klajojančių muzikantų, vadinamųjų „čekų“, kurie smuiku ir klarnetu grodavo negirdėtas melodijas. Vasarą Pageležių neaplenkdavo ir čigonai. Apsirengę nematytais mėlynais drabužiais, eidami per kaimą, vyrai šaukdavo „Činit!“ „Ludit!“ — jie taisydavo kiaurus puodus, o moterys burdavo laimę kortomis. O kur dar elgetos, varstę trobų duris, prašydami pavalgyti ar nakvynės...

Vasarą Paulius su broliu Mykolu eidavo miegoti į Veprių Pliaterio dvaro prižiūrėtojo Hrinevičiaus daržinę ant šieno. Mėnulio šviesoj tyliai skraidydavo šikšnosparniai, atplaukdavo diližano varpelio skambėjimas. Visa tai sukeldavo berniukui svajones apie tolimas keliones į nežinomą kraštą, kuris turėjęs būti už Pageležių, kur susilieja miškas su dangumi. „Kas buvo už to miško, mano vaizduotė nesugebėjo spėlioti. Žinojau tik, kad ten buvo geležinkelis, vedęs į Liepoją, — jį buvau matęs važiuodamas su mama į Jonavą. O už Liepojos jūra ir laivai... Ot kad taip į Liepoją, į laivą... Galvodavau, kokie tie laimingi, kas gali kur nori važiuoti... O kai pamačiau pasaulį — ilgėjausi Pageležių...“[12]

Raistinguose Pliaterio miškuose visi broliai iš eilės, apsiavę vyžomis, su botagais rankose, yra ganę kaimo bandą. Pauliui ganyti teko mažiausiai; draugaudamas su piemenukais, išmoko lietuviškai. Prisimena: „Manęs visur buvo pilna. Į medžius baisiai mėgau laipioti. Prie plento augo aukštas išsišakojęs beržas, tai aš į pačią viršūnę įsikardavau, mėgau stebėti paukščius, sukančius lizdus kadugyne prie ežeriuko, maudytis, gaudyti kilbukus Geležos upelyje“. Žiemą motina slėpdavo paties pasidarytas pačiūžas, tai išbėgdavo pačiužinėti basas. Ypač buvo prisirišęs prie tėvo. „Būdavo, mama dar miega, Helenka miega, o tėvelis atsikelia ir eina į kalvę. Aš girdėdavau ir vien su marškiniais bėgdavau paskui“[13].

Pageležių ir kitų aplinkinių kaimų ūkininkai sodus išnuomodavo žydams. Šie sunokusius vaisius veždavo į Jonavą išklotuose šiaudais vežimuose, ten pakraudavo į vagonus, gabendavo į Peterburgą ar kitus didelius miestus. Kol vaisiai sunokdavo, nuomininkai samdydavo sargus. „Aš mielai to darbo imdavausi, nors naktį ir baugu būdavo,

[12] *Galaunė P.* Iš atsiminimų. (Rankraštis).— Be datos.
[13] Ten pat.

ypač kai imi snūduriuoti, taip ir šoki, kai obuolys kur nors netoli bumbsi nuo šakos. Bet užtat galėdavau iki soties prisivalgyti vaisių ir miegoti būdoje". Paulius buvo įtrauktas į kasdieninius darbus: kapodavo žiemai žagarus, padėdavo kasti bulves, su Elena maldavo girnomis grūdus. Aštuonerių metų pradėjo talkinti tėvui kalvėje: įveržęs į varstotą, nudilindavo naujai nukaltų pasagų nelygumus, padėdavo ant medinių ratų užtraukti ratlankius. Laisvu laiku iš storos vielos darydavo metalinius smeigtukus linų ar vilnų kuodeliui prie verpstės prismeigti. Juos už kelias kapeikas noriai pirkdavo kaimo moterys. „Žmonės, matydami, kad aš dirbu su tėveliu, sakydavo: „Šis tai jau paveldės tėvo varstotą"[14].

Pirmieji mokytojai

Pirmoji Pauliaus mokytoja buvo vyresnioji sesuo Elena. Rašyti ji nemokėjo, todėl savo jauniausią brolį galėjo išmokyti tik skaityti, ir tai lenkiškai. Vaikas vedžiodavo su „discipulka"— žąsies plunksnos koteliu po lenkišką elementorių, pradėjo „slebizavoti": „bė-a-bė"— „baba" ir t. t. Šis mokymo metodas berniukui nepatikęs, jis paprašęs, kad sesuo mokytų „žmoniškai". Tada, gavęs į rankas maldaknygę, greit pramoko skaityti lenkiškai.

Vepriuose buvo pradžios mokykla su dėstomąja rusų kalba. Kaimo vaikams, nesuprantantiems nei žodžio rusiškai, iš pradžių būdavo labai sunku, nes mokytojai paprastai nemokėdavo lietuviškai. Paulius, žaisdamas su vaikais, tarp kurių maišydavosi ir pristavo sūnus, buvo šiek tiek pramokęs rusiškai. Be to, ir tėvas pasirūpino, kad sūnus būtų parengtas mokyklai, todėl skaityti ir rašyti rusiškai, taip pat aritmetikos keturis veiksmus išmokė Pauliaus krikštatėvis, Pageležių paštininkas Simonavičius, gana apsišvietęs žmogus, skaitydavęs laikraščius, mėgdavęs ir kitiems papasakoti, kas darosi pasaulyje.

Mokslas Veprių liaudies mokykloje prasidėdavo vėlyvą rudenį, pasibaigus ganymo sezonui — mokykla turėjo taikytis prie aplinkybių, nes ją lankė valstiečių vaikai.

Nuo Pageležių iki Veprių — keturi varstai. Veprių miestelis išsidėstęs šiauriniame Veprių ežero krante. Artėjant prieš akis iškildavo miestelio siluetas — piliakalnis, senos medinės XVII a. bažnyčios bokštai, atokiau stovinti koplyčia, statyta 1772 m. Baro konfederacijos at-

[14] Ten pat.

minimui. Pro miestelį tekančios Riešės vanduo suko malūną. Virš medinių namelių, susigūžusių aplink aikštę, kilo mūriniai dvaro rūmai.

Veprių mokykla stovėjo tarp bažnyčios ir klebonijos. Tai buvo medinis pastatas, kurį priemenė dalijo į du galus. Viename galę buvo įsikūrusi Veprių valsčiaus raštinė, kitame — mokykla ir mokytojo kambarys. Visi trys skyriai mokėsi vienoje patalpoje. Mokykloje buvo mokoma rusiškai skaityti ir rašyti, aritmetikos, istorijos, geografijos, dailyraščio. Piešimo nebuvo.

Paulius, kaip ir jo vyresnieji broliai, mokėsi pas tą patį ir vienintelį mokytoją ir mokyklos vedėją Risovą. Tai buvęs geras ir švelnus pedagogas, mylėjęs mokinius, mokėjęs sudominti dėstomu dalyku. Mokytojas įvertinęs Pauliaus išmoktą iš Simonavičiaus kaligrafišką rašyseną: jam buvo pavesta perrašyti lotynišką „maldą prieš pamokas", kurią kas rytą mokiniai turėdavę atsistoję perskaityti.

Risovui išėjus į pensiją, jį pakeitė jaunas, elegantiškas mokytojas Sutenka. Su pensne auksiniuose rėmeliuose, balta krakmolyta marškinių krūtine ir rankogaliais, dvelkiąs „geru muilu", jis darė mokiniams įspūdį, bet jau nebuvo taip mėgstamas kaip Risovas; buvo piktas, už mažiausią išdaigą mušdavęs su liniuote vaikus per ištiestą delną, o mokydamas dainuoti falšuojančiam su smičiumi duodavęs per galvą. Mokė giedoti „Bože, caria chrani", dainuoti „Vo polia berioza stojala", įvedė gimnastikos pamokas. Po gimnastikos mokiniai kartais pražygiuodavo su daina per miestelio aikštę. Kaimo vaikai dažnai nesuprasdavo dainos žodžių, bet iškaldavo juos iškraipydami atmintinai[15].

1902 m. Paulius baigė Veprių liaudies mokyklą, trejų metų programą išėjęs per dvejus metus. Laikyti baigiamųjų egzaminų Veprių ir kitų aplinkinių mokyklų mokiniai buvo nuvežti arkliais į Deltuvą, tuomet Novokonstantinovą. Paulius džiaugėsi gavęs „atestatą", bet netrukus užpuolusi ir užsitęsusi liga sukliudė toliau mokytis: mat išsigandęs girininko vilkinio šuns, Paulius, išpiltas votimis, prasikamavo metus, negalėdamas vaikščioti. Tėvas labai nusiminęs, kad „paskutinis berniukas liks be kojų", pėsčias ėjo dvidešimt varstų pas garsų žiniuonį parnešti sūnui „užkalbėto" sviesto, bet vaistas nepadėjo. Išgydė tepalu iš kepto svogūno ir Žukovo firmos muilo labai mylėjusi mažiausią brolį vyriausioji sesuo Stefanija, atvažiavusi iš Peterburgo.

Vyriausias brolis Jonas, 1900 m. baigęs Vilniaus kunigų seminariją, jau vikaravo Baltarusijoje, Mykolas tarnavo Peterburge kariuomenėje, atėjo eilė ir jauniausiajam. Gretimo Ratautų kaimo gimnazistas Medardas Ratautas, vėliau žymus geodezininkas, atostogaudamas mokė Paulių rusų kalbos ir aritmetikos — rengė į realinės mokyklos pirmą klasę.

[15] P. Galaunės pasakojimas, užrašytas K. Galaunienės 1982, vas. 10.

1902 m. berniukas pirmą kartą pamatė didesnį miestą. Paūgėjusį sūnų tėvas nusivežė į Ukmergę, anuomet vadintą Vilkmerge, kuri tysojo mediniais ir dviaukščiais mūriniais abipus Šventosios. XX a. pradžioje mieste gyveno apie 15 tūkstančių gyventojų. Centrinėje aikštėje vykdavo turgūs; iš toli žmonės plaukdavo į prekymečius ir į šv. Petro ir Povilo atlaidus, nes į Ukmergę vedė keliai nuo Molėtų ir Panevėžio, Utenos ir Kėdainių. Jau prekymečio išvakarėse plente į Ukmergę būdavo didelis pagyvėjimas, tai jausdavo ir Pageležiai: ūkininkai sustodavo prie kalvės pasikaustyti arklių. Kol ta procedūra vykdavo, moterys užeidavo pas kalvienę užkąsti.

Atsidūrusį mieste berniuką stulbino žmonių gausybė, grįstos akmenimis gatvės, kuriomis kaukšėjo arklių pasagos, o svarbiausia — sužavėjo knygynas. „Lipte prilipau prie lango. Tada tėvelis nusivedė mane į vidų ir nupirko knygą, iš kurios išmokau pirmą savo gyvenime eilėraštį. [...] Man Ukmergė, pastatyta mūsų gatvinio kaimo principu, padarė didesnį įspūdį už Vilnių... Paskui jau nei Vilnius, nei Peterburgas nenustebino“[16].

1903 m. rudenį motina jauniausią sūnų atvežė į Vilnių. „Pirmą kartą sėdau į vagoną ir išvažiavau į Vilnių, kad į Pageležius jau niekuomet negrįžčiau. Tik kartais pabuvodavau juose sapne, o dažniausiai vaikystės metų prisiminimuose“[17].

Taip baigėsi vaikystės dienos Pageležiuose, kurias visą gyvenimą su ilgesiu mini Paulius Galaunė.

„Tarp Vilniaus žalių bromų“

Kokį Vilnių pamatė smalsios paauglio akys? XX amžiaus pradžioje visas miesto gyvenimas koncentravosi dabartiniame senamiestyje: čia buvo ir muziejai, ir bibliotekos, ir teatrai, ir parkai. Nuo Katedros aikštės tiesus kaip strėlė šovė naujasis Jurgio (dabar Lenino) prospektas, jungęs senamiestį su Žvėrynu, kuris tik 1901 m. miesto dūmos nutarimu buvo įjungtas į miesto ribas. Katedros aikštėje stovėjo M. Antokolskio darbo Jekaterinos II paminklas, turėjęs „simbolizuoti caro patvaldystės triumfą“[18], prie generalgubernatoriaus (dabar Meno darbuotojų) rūmų, panaikinus ten buvusį fontaną, 1898 m. buvo pastatytas generalgubernatoriaus Muravjovo, liaudies vadinamo „koriku“, paminklas. Jau netekęs mokslinės reikšmės, kadaise garsus uni-

[16] Ten pat.
[17] *Galaunė P.* Į platųjį pasaulį. Atsiminimai. (Rankraštis).— Be datos.
[18] *Jurginis J., Merkys V., Tautavičius A.* Vilniaus miesto istorija.— V., 1963.— P. 325.

versiteto botanikos (dabar Jaunimo) sodas buvo paverstas poilsio parku: jame veikė vasaros teatras, kuriame būdavo statomos operetės; vasarą sode kasdien grodavo gaisrininkų dūdų orkęstras, žiemą būdavo įrengiama čiuožykla. Vilniečiai mėgo ir Bernardinų sodą priešais bernardinių vienuolyną. Čia vykdavo labdaringi renginiai, mugės. „Šveicarų" sodas prie Subačiaus gatvės traukė savo tapybiška panorama[19].

Kaimo berniukui Vilniuje buvo į ką pasižiūrėti: „Ko tik aš ten nemačiau! Kareivių muštras, kariškas orkestras, valandomis stovėjimas prie krautuvės „Liubaja viešč 20 kopejek" lango, o dar kur „Muziej drevnostej" (Senienų muziejus)"[20].

Tėvai apgyvendino sūnų pas gimines, gausioje Vilniaus karinės apygardos artilerijos valdybos buhalterio Vladislovo Haidukevičiaus šeimoje. Haidukevičiaus žmona, E. Galaunienės giminaitė, buvo kilusi iš lietuvių Noreikų šeimos, laikiusios save bajorais nuo Satkūnų. Vaikai — Vladislovas, Mečislovas ir Vytautas mokėsi Vilniaus realinėje mokykloje, duktė Helena — mergaičių gimnazijoje. Vyriausias pusbrolis šeštaklasis Vladislovas per žiemą turėjo Paulių parengti į antrą realinės mokyklos klasę.

Palyginti su gimtaisiais namais, kurių skurdą dangstė rūpestingos motinos ir sesers Elenos rankos, Paulius atsidūrė jam neįprastoje, „aristokratiškoje" pasiturinčio miestiečio aplinkoje. Erdvus Haidukevičių, gyvenusių šv. Kazimiero (dabar J. Vito) skersgatvyje, salonas buvo ištiestas kilimais, papuoštas paveikslais, kampe stovėjo juodas žvilgantis fortepijonas, kuriuo skambindavo namų šeimininkas ir jo dukra. Triukšmingi, išprusę gimnazistai šaipydavosi iš nedrąsaus savo giminaičio, išjuokdavo Veprių liaudies mokyklos baigimo „atestatą", kuriuo jis taip didžiavosi. Įskaudintas ir įžeistas Paulius ne kartą apsiverkdavo, įsikniaubęs į tamsų rūbinės kampą, ilgėdamasis namų. Sudrausdavo išdykėlius brolius ir paguosdavo apimtą namų nostalgijos berniuką Helena. Trylikamečio širdis jautė dėkingumą ir nedrąsų susižavėjimą savo gražuole giminaite, Paulius buvo jos savotiškas „pažas": nunešdavo į mergaičių gimnaziją gaidas, nes po pamokų ji imdavo privačias muzikos pamokas, ir parnešdavo knygas, klausydavosi jos niūniuojamų gimnazisčių mėgstamų romansų.

Po daugelio metų, užplūdus anų dienų atsiminimams, išsprūs žodžiai, kurių nebūtų drįsęs ištarti anuomet, dar vaiko lūpomis: aš ją mylėjau... Gražuolė Helena liko neištekėjusi ir kartu su tėvu ilsisi Rasų kapinėse, netoli koplyčios[21].

Turėjo Paulius ir pareigų; 1904 m. sausio 28 (vasario 10) d. prasidėjus Rusijos—Japonijos karui, kasdien bėgdavo į miestą nupirkti dėdei ekstra telegramų apie karo eigą. Nulėkdavo jis į vadinamąjį Ba-

[19] *Виноградов В.* Путеводитель по городу Вильне и его окрестностям. — В., 1904.

[20] *Galaunė P.* Muziejininko novelės.— V., 1967.— P. 29.

[21] P. Galaunės pasakojimas, užrašytas K. Galaunienės 1969, bal. 4.

[22] *Galaunė P.* Muziejininko novelės.— V., 1967.— P. 29.

[23] *Kirkor S.* Przeszlość umiera dwa razy.— Kraków, 1978.— P. 24.

[24] Poezye Ludwika Kondratowicza.— Warszawa, 1872.— T. VII.— P. 20—23.

Kai lietuvių senovė, savo žygiais garsėjus,
Jau nuo amžių pajuodus, griuvėsiuos dūlėja,

sokų turgelį dabartinių Lazdynų Pelėdos ir Arklių gatvių sankryžoje. Pavadinimas kilo nuo ten stovėjusios ir po 1863 m. sukilimo nugriautos Basųjų karmeličių bažnytėlės. Ten berniukas prisižiūrėdavo spalvotų paveikslėlių („lubki") rusų—japonų karo temomis.

Ypač Paulių viliojo Senienų muziejus. „Kažin ar Pageležiuose buvau girdėjęs žodį „muziejus", ar žinojau jo prasmę. Tad į Senienų muziejų patekau ne kaip į muziejų, o kaip į vietą, kur galima praleisti valandą kitą"[22].

1856 m. įsteigtas Senienų muziejus veikė uždaryto Vilniaus universiteto rūmuose, užėmė P. Smuglevičiaus ir kitas dvi sales. Tai buvo pirmas viešas muziejus Vilniuje; iš pradžių jį buvo manyta pavadinti Lietuvių muziejumi[23]. Jį suorganizavusi Archeologijos komisija XIX a. antroje pusėje buvo vienintelė mokslinė draugija Lietuvoje, tyrusi krašto istoriją ir kultūrą. Ekspozicijos pagrindą sudarė muziejaus iniciatoriaus archeologo Eustachijaus Tiškevičiaus dovanotos turtingos kolekcijos ir publicisto, leidėjo, archeologo Adomo Honorio Kirkoro, istoriko Teodoro Narbuto dovanoti rinkiniai. Paukščių iškamšų kolekciją muziejui padovanojo vienas iš Tyzenhauzų. Dalį eksponatų sudarė daiktai, priklausę po 1831 m. sukilimo uždarytam Vilniaus universitetui. Muziejuje buvo eksponuojami Lietuvos didžiųjų kunigaikščių ir žymių etmonų portretai, insignijos, amatininkų cechų ir manufaktūrų meno dirbiniai. Iškilmingas muziejaus atidarymas, eksponatai, kalbantys apie Lietuvos istoriją, kurios lopšys buvo Vilnius, įkvėpė poetą Liudviką Kondratavičių sukurti eilėraštį: „Atidarant Vilniaus senienų muziejų"[24].

Muziejuje Paulių viliojo numizmatika, negalėdavo praeiti pro didelius gaublius ir astronomijos instrumentus. Bet užvis labiau jam patikdavo „didžiųjų žmonių" portretai ir senojo Vilniaus vaizdai. Pastaraisiais dažnai dar gėrėdavosi prie mažo Kinkulkino knygynėlio lango, prieš šv. Jono bažnyčios varpinę. To mažo knygynėlio lange būdavo išstatoma po dvi tris Vilniaus vaizdų spalvotas litografijas. Bent kiek vėliau iš dėdės pažįstamo kariškio Venckūno, senienų rinkėjo, kartais į berniuką prabylančio „pagoniška" lietuvių kalba ir davusio jam pasiskaityti J. I. Kraševskio „Vilniaus istoriją", Paulius sužinojo, kad Kinkulkino knygynėlyje rodomos Vilniaus vaizdų spalvotos litografijos yra iš J. K. Vilčinskio „Vilniaus albumo".

Gyvendamas Vilniuje, Paulius „atrado" dar vieną muziejų. Tai buvo vadinamasis „Karo muziejus", įkurtas karininkų klube, veikusiame buvusioje šv. Ignoto bažnyčioje. Klube būdavo rengiamos kariškių vaikams kalėdų eglutės; į vieną tokią eglutę Paulių ir nusivedė dėdės šeima. Klaidžiodamas antro aukšto galerijomis, berniukas atsidūrė

Kai nuo laiko nugriūva suirusios sienos
Ir kai užmirštos žemėn jau grimzta senienos,
Vytauto ir Mindaugaičių skeptrą jis turi,*
Į tą šalį atkreipęs akis meiliai žiūri,
Tai jis prisakė saugot tą brangią senovę,
Jogailos mieste atvėręs senienų šventovę.
*Šitoj Lietuvos salėj**, ką mokslais garsėjo,*
Praeities atminimo pašventint suėjom.
(Vertė M. Martinaitis)

* Jis — muziejaus kūrėjas Eustachijus Tiškevičius.
** Vilniaus universiteto P. Smuglevičiaus salė.

ekspozicijos salėje. „Pamačiau įvairių senų kariškų uniformų, daug kitų eksponatų“[25]. Paulių „užbūrė tie nuostabūs daiktai“, ir jis ilgai jais gėrėjosi.

Vilniuje niekas nevedžiojo už rankos, neatvėrė Vilniaus architektūros grožio, pro jį Paulius praeidavo gana abejingai, ieškodamas „lango su paveikslėliais“. Jį labiau žavėjo nupiešti vaizdai negu natūra, į juos galėjo valandų valandas žiūrėti, „studijuoti“. Prisimena: „Didžiojoje gatvėje, netoli šv. Mikalojaus cerkvės, ant vieno namo vartų buvo nutapyta katedra. Tai aš eidavau žiūrėti ne tikrosios, o tos nutapytos“[26]. Didžiojoje gatvėje, einant nuo Rotušės į Katedros aikštę, buvo parduotuvė „Rio“, prekiavusi reikmenimis dailininkams. Viename lange būdavo reklamuojamos prekės tapytojams, antrame — išstatomi dailininkų kūriniai pardavimui. „Į tą langą dažnai žiūrėdavau, ir sunku buvo man nuo jo atsitraukti“[27]. Užsukdavo jis ir į antikvariatus, kurie buvo susibūrę siauroje Vokiečių (dabar Muziejaus) gatvėje. Antikvariatų savininkai būdavo išimtinai žydai. „Dažniausia tai buvo labai kuklios patalpos su vienu langu prie durų. Kokios buvo jų iškabos, neprisimenu, bet aš tuos antikvariatus atpažindavau pagal lange išstatytus daiktus daiktelius“[28].

Nesistemingai pusbrolio ruoštas, Paulius egzaminų į Vilniaus realinės mokyklos antrąją klasę neišlaikė. „...Tačiau išeitis buvo rasta: nuspręsta mane išvežti į Peterburgą, kur gyveno trys vyriausiosios mano seserys — Stefanija, Kamilė ir Marija ir karo tarnybą atliekąs brolis Mykolas. Išvykdamas iš Vilniaus į Peterburgą, pradėjau naują savo gyvenimo laikotarpį“[29].

Peterburgo realinėje mokykloje
Vasara Jiezne

1904 metų žiemą Stefanija išsivežė Paulių į Peterburgą, kuriame buvo lemta jam išgyventi su pertraukomis iki 1918 metų.

Į Peterburgą Paulius pateko didelių revoliucinių įvykių išvakarėse. Atmintyje gyvai išliko 1905 m. sausio devintoji — Kruvinasis sekmadienis. „Jau Vilniuje, gyvendamas pas dėdę, kartais išgirsdavau žodį revoliucija, bet ką jis reiškia, nesupratau. Jį suprasti pradėjau tiktai Peterburge,— rašė P. Galaunė vėliau atsiminimuose.— 1905 m. sausio 9 d. Nevos prospekte sekiau darbininkų eiseną prie caro Žiemos

[25] *Galaunė P.* Atrandu Vilniuje kitų muziejų. (Rankraštis).
[26] *Galaunė P.* Į platųjį pasaulį. Atsiminimai. (Rankraštis).
[27] *Galaunė P.* Šis tas iš mano žalios jaunystės. (Rankraštis).
[28] Ten pat.
[29] Ten pat.

rūmų. Kai aikštėje prieš rūmus kareiviai pradėjo šaudyti į eiseną ir žmonės ėmė bėgti į visas puses, bėgau namo ir aš. Bėgau, taip ir nepamatęs žiaurios žmonių sušaudymo scenos"[30].

Mieste buvo neramu, vyko demonstracijos, mitingai prieš caro patvaldystę. Kartą žandaro arklys Nevos prospekte prispaudė Paulių prie sienos. Berniukas norėjo visur būti, viską matyti, sesuo Stefanija turėjusi su juo daug vargo, labai imdavusi į širdį, bijodavusi, kad jauniausias brolis kur „neįklimptų".

Stefanija svajojo matyti Paulių inžinieriumi, norėjo atiduoti jį mokytis į princo Oldenburgo gimnaziją Gatčine. Mat gimnazijos savo auklėtinius rengdavo universitetui, o realinės mokyklos — specialioms aukštosioms mokykloms. Tačiau gyvenimas pasuko kita kryptimi. („Kodėl aš ten nelaikiau egzaminų — neprisimenu").

Giminaitis, karo medicinos akademijos studentas Kazimieras Junavičius paruošė Paulių į privačią I. Geldo mokyklą, turėjusią valstybines teises. 1905 m. rudenį P. Galaunė pradėjo lankyti iš karto ketvirtą klasę, 1910 m. mokyklą baigė. Mokyklos kursas buvo išeinamas per šešerius metus, septintą klasę lankė besirengiantys stoti į aukštąsias mokyklas. Taigi jaunuoliai, baigę I. Geldo mokyklą, gaudavo du atestatus. Mokyklos direktorius buvo surusėjęs vokietis — visuomet pasitempęs, uniformuotas, mėlynu surdutu su dviem eilėm blizgančių sagų. Jis rūpinosi savo mokyklos prestižu, kvietė pedagogus gerus specialistus. Kai kurie I. Geldo mokyklos mokytojai buvo išleidę savo specialybės vadovėlius. Matematikos pradmenis iki septintos klasės dėstė Tichonovas, o septintojoje anglas Krogijus, baigęs mokslus Rusijoje. Dėstomą discipliną jis taip mėgęs, kad kalbėdavęs apie ją su dvasios pakilimu kaip apie poeziją ir tuo uždegdavęs mokinius. Vokiečių kalbos dėstytojas Vermanas su mokiniais per pamokas kalbėdavo tik vokiškai, tad šie, baigę mokyklą, galėjo laisvai kalbėti vokiškai ir naudotis literatūra. Prancūzų kalbos mokytojas mesjė Mersjė, iš profesijos inžinierius statybininkas, buvo lengvabūdiškas ir su mokiniais familiarus. Jo pamokos virsdavo laisvais pokalbiais. Piešimo mokytojas ukrainietis Novikovas užsiėmimus organizuodavo sekmadieniais — statydavo modelį, supažindino mokinius su perspektyva, šviesos ir šešėlių reikšme formai. Paulius sulaukdavo gero jo įvertinimo („Mokytojas sakydavo, kad gerai piešiu").

Peterburge pirmą kartą penkiolikmečiui jaunuoliui iškilo tautinio apsisprendimo klausimas. Per stojamuosius egzaminus į realinę mokyklą mokytojas egzaminų kortelėje ilgai negalėjo įskaityti P. Galaunės pavardės:

— Golovnia? Chochol? — klausė abejodamas.

[30] Ten pat.

— Litoviec,— atsakė Paulius.

„Nustebo mokytojas ir apsidžiaugė, radęs mokinį iš jam pažįstamo krašto. Paklausė, kaip toks ir toks žodis bus lietuviškai. Kai tas pasakė, liepė linksniuoti.

— Aš nei bė, nei ba nežinau. Gramatikos nemokėjau, ir žodynas mano dar buvo ne per didelis. Mokytojas ėmė stebėtis: koks iš manęs lietuvis, kad savo kalbos gerai nemoku? O toji kalba esanti tokia sena, tokia graži. O žmonės kokie geri, kokie jie dainininkai. Išdrožė tikrą panegiriką kraštui ir kalbai. Pasirodė, kad mokytojas ne iš knygų pažinęs lietuvius, bet kartkarčiais tiesiogiai su jais susidurdamas: atvažiuodavo vasaroti į Panevėžio apylinkes; mat jo brolis direktoriavo Panevėžio realinėje mokykloje.

— Iš tikro, koks iš manęs lietuvis. Namie kalbėjau lenkiškai, dabar daug kur rusiškai kalbu,— skundėsi grįžęs iš egzaminų Kazimierui Junavičiui [...].

— Žinoma, kad lietuvis esi — Lietuvoje gimęs, tarp lietuvių augęs, tai kas, kad kalbos dar gerai nemoki“[31].

K. Junavičius davė Pauliui Kazimiero Jauniaus lietuvių kalbos hektografuotą gramatiką. „Iš Junavičiaus pirmiausia sužinojau ir apie Jurgį Baltrušaitį. Jis man davė paskaityti Baltrušaičio eilėraščių, paaiškino, kad Baltrušaitis taip pat yra lietuvis, nors rašo rusiškai. Nuo tada Baltrušaitis tapo mano mėgstamiausiu poetu“[32].

Visą gyvenimą P. Galaunė šviesiai prisimena savo mokytoją gydytoją K. Junavičių (1873—1919) — taurią asmenybę. K. Junavičius buvo kilęs iš nusigyvenusių bajorų (tėvas, turėjęs palivarką tarp Jonavos ir Gelvonų, buvo tragiškai žuvęs — skolintojai žiemą prigirdė jį eketėje). Jaunuolis į mokslą veržėsi pats, versdamasis pamokomis baigė Kauno gimnaziją, kurioje mokėsi kartu su poetu J. Baltrušaičiu, o Pauliui atvažiavus į Peterburgą, jau studijavo Karo medicinos akademijoje. Per 1905 m. revoliuciją akademija buvo uždaryta, ir K. Junavičius išvyko į Orenburgo guberniją, į Dejevką, kovoti su ten siautusia choleros epidemija, kurį laiką ten dirbo, jau turėdamas gydytojo diplomą. Pas jį į Dejevką buvo nuvažiavusi šeimininkauti Pauliaus vyresnioji sesuo Stefanija.

Dejevkoje, pas K. Junavičių, P. Galaunei paprašius, prieš Pirmąjį pasaulinį karą gyveno ir kumisu gydėsi nuo gresiančios džiovos dailininkas A. Galdikas ir Petrogrado laikų Pauliaus bičiulė aktorė Unė Babickaitė. Kurį laiką taip pat prieš Pirmąjį pasaulinį karą K. Junavičius gydytojavo Gelvonuose (Ukmergės apskr.). Buvo geras žmonėms, neturtingus gydęs veltui. Vėliau dirbo vienoje Vilniaus laboratorijoje, mirė šiltine lenkų okupacijos metais, palaidotas Rasų kapinėse.

[31] *Žirgulys A.* Kultūros dirvonuose // Literatūra ir menas.— 1975.— Vas. 1.

[32] P. Galaunės pasakojimas, užrašytas K. Galaunienės 1979, vas. 25.

P. Galaunė su didele pagarba mini jį kaip didelį humanistą, padėjusį jam, tada dar jaunam berniokui, suprasti save, mylėjusį gimtą kraštą. Išsaugojo K. Junavičiaus fotografiją, atsiųstą iš Dejevkos su eiliuotu užrašu, kurį, matyt, padiktavo jaunam gydytojui tėvynės nostalgija:

Ar žinai tu, kaip yr' liūdna
Sveturmi gyventi,
Kaip man ilgu, kaip man liūdna —
Pats savęs nebkenti.
— — — — — — — — — — — —
Gardesnė namie duonelė
Norint beralienė
Ne kaip ašaroms maišyta
Dejevkoj kvietienė...

Pasimokęs vienerius metus I. Geldo mokykloje, Paulius susirgo reumatu — pakenkė drėgnas Peterburgo klimatas. Brolis Jonas, tuo metu vikaravęs Kremenčine, perkėlė jį mokytis į Gardino sritį, į Slonimą, kur neseniai buvo atidaryta realinė mokykla; čia Paulius mokėsi vienerius metus.

Po judraus didmiesčio, kurio aromatą jau buvo pajutęs šešiolikametis jaunuolis, Slonimas, XX a. pradžioje teturėjęs 16 000 gyventojų, atrodė mažas, apsnūdęs provincijos miestelis, kur žiemą varganų krautuvėlių savininkės žydės, laukdamos pirkėjų, apsimuturiavusios, slėpdamos po plačiais sijonais žarijų puodus, gynėsi nuo žvarbaus šalčio. Tik ilgiau pagyvenus, atsiskleisdavo sena ir turtinga jo istorija. Miestas Ščiaros ir Isos upių santakoje minimas XIII a. istoriniuose šaltiniuose. Virš siaurų gatvelių tinklo kilo XVII a. architektūros statinių — bažnyčių, cerkvių stogai ir bokštai, pagyvinantys viduramžišką miesto siluetą. XVII a. čia vykdavo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorų seimeliai, XVIII a. Slonime pastatyta didžiojo etmono M. K. Oginskio rezidencija.

Slonime P. Galaunė susidraugavo su dailininku Stanislovu Dombrovskiu (1884 — apie 1942), dėsčiusiu mokykloje piešimą. Buvo tai lenkas, kilęs iš Naugarduko apylinkių, garsios Tyzenhauzų giminės iš motinos pusės ainis. Baigęs Kazanės dailės mokykloje architektūrą, kurį laiką mokytojavo, studijavo tapybą Krokuvoje, tobulinosi Paryžiuje. Nuo 1926 m. buvo Varšuvos pramoninės grafikos mokyklos direktorius. Jo darbų yra Varšuvos teatro muziejuje[33]. Mokytojas pastebėjo ir išskyrė iš kitų apsiskaičiusį, gabų piešimui jaunuolį. Slonime užsimezgė bičiulystė, trukusi iki tragiškos dailininko mirties (Antrojo pasaulinio karo metais fašistų sušaudytas). Išlikę laiškai rodo S. Dombrovs-

[33] Słownik artystów polskich.— Warszawa.— 1975.— T. II.— P. 28.

kį buvus didelės inteligencijos, plačių interesų asmenybę. Jis domėjosi Lietuvos architektūros paminklais, liaudies menu, Paryžiuje gyvendamas, tapė lietuviška tematika, norėjo dalyvauti lietuvių parodose, žavėjosi M. K. Čiurlionio kūryba, savo jaunesniam draugui nuoširdžiai patardavo, kaip ir kokią rinkti medžiagą iš savo krašto kultūros, skatino mokytis.

Jaunuolio akiratį praplėtė ir kelionė į Varšuvą. Per vasaros atostogas ten jį nusivežė brolio Jono draugas Romualdas Chodyka. „...Vaikščiojom po miestą, parkus. Neaplenkėm ir Menui skatinti draugijos muziejaus. Čia pirmą kartą susipažinau su lenkų menu ne iš reprodukcijų, bet iš originalų. Įspūdingiausias kūrinys čia buvo J. Mateikos „Žalgirio mūšis". Tačiau man įdomiausia buvo Alchimavičiaus lietuviška mitologinė tematika"[34].

Kartą, pietaudamas pas brolio draugą, berniukas matė rašytoją Mariją Radzevičiūtę. „Rašytoja buvo gana aukšta, vyriškai apsirengusi — su švarku, kaklaraiščiu, kelnėmis. Kadangi buvau skaitęs „Dievaitį", tai žiūrėjau su didele pagarba, nedrįsau į kalbą įsimaišyti..."[35]

1907 m. Paulius grįžo į Peterburgą tęsti mokslo I. Geldo mokykloje, gyveno sesers Marijos šeimoje. Seserys, kiek galėdamos, savo jauniausią brolį rėmė, bet prisiėjo gyventi labai kukliai. Peterburge neturėjęs nei žieminio palto, nei žieminės kepurės. Sesuo Stefanija nupirkusi jam gobtuvą. Bet su juo eidavęs tik iki vartų, gėdydavęsis vaikščioti „apsikutalojęs"...

Mokykloje galutinai subrendo P. Galaunės tautinė savimonė. Peterburge nuo seno gyveno daug įvairių luomų lietuvių — darbininkų, tarnaičių, studentų, veikė įvairios lietuvių draugijos, kurios po spaudos draudimo panaikinimo ir 1905 m. revoliucijos pradėjo daug laisviau reikštis. Jos materialiai rėmė savo narius ir rūpinosi kultūros reikalais. P. Galaunė lankė jų organizuojamus vakarus („Ramstydavau sienas lietuviškuose vakaruose"), pradėjo domėtis Lietuvos istorija, architektūra, etnografija, folkloru, numizmatika. Ieškodamas medžiagos tais klausimais, pasidarė uolus Peterburgo viešosios bibliotekos skaitytojas. Šioje bibliotekoje nuo 1869 m. dirbęs žymus lietuvių kultūros veikėjas, bibliografas, etnografas, publicistas ir vertėjas Silvestras Baltramaitis (1841—1918) pastebėjo jauną smalsų lietuvį, kuris, atėjęs į biblioteką, domėjosi ne atsitiktine literatūra, bet žinojo, ko nori. S. Baltramaitis patardavo jam, padėdavo surasti istorinės lektūros. Už gimnazistiškas santaupas Paulius nusipirko ir S. Baltramaičio bibliografiją[36]. Skaitė lietuvišką periodinę spaudą — „Lietuvos žinias", „Lietuvos ūkininką", 1907 m. J. Basanavičiaus įsteigtą Lietuvių mokslo draugijos žurnalą „Lietuvių tauta". Jaunuolį intrigavo ir traukė len-

[34] *Galaunė P.* Muziejininko novelės.— V., 1967.— P. 31.

[35] P. Galaunės pasakojimas, užrašytas K. Galaunienės 1982, rugp. 10.

[36] *Балтрамайтис С.* Сборник библиографических материалов и статистики Литвы. — С.-Пб., 1904.

kiška ir lietuviška J. A. Herbačiausko kūryba: „Pasmerkimas", „Lietuvos griuvėsių himnas", „Erškėčių vainikas" ir kt., persmelkta simbolizmu, raginusi menininkus intuityviai išreikšti savo individualybę per „tautos sielą", tokia skirtinga nuo aprašomojo pobūdžio realistinių vaizdelių, spausdinamų lietuviškoje periodikoje. „Man patikdavo jo gyvas temperamentingas rašymo būdas, kuris tuomet buvo vertinamas kaip modernus [...]. Taip pat prenumeravau žurnalą „Rydvan", kurio beveik kiekviename numeryje buvo J. A. Herbačiausko straipsnių. Ne visada susivokiau autoriaus pasaulėvaizdyje, bet jis mane savotiškai traukė. Pagalvodavau, kad taip rašantis turi būti įdomus žmogus"[37]. Didelį įspūdį P. Galaunei darė Vydūno veikalai, kuriuose skelbiami tėvynės meilės idealai, teigiama, kad pilnaverte asmenybe gali tapti tik žmogus, gyvais ryšiais susijęs su savo gimtuoju kraštu, jo kultūra, naudingas savo tėvynei. P. Galaunė net savo slapyvardžiu pasirinko Vydūno „Probočių šešėlių" veikėjo Visuomio vardą. Už sutaupytas kapeikas pirko istorijos, dailės literatūrą.

Gilesnė pažintis su Lietuvos istorija, literatūra, sąlytis su Peterburgo lietuvių kultūrine veikla žadino norą ir pačiam ką nors nuveikti „prislėgtos tėvynės" labui. P. Galaunei kilo sumanymas išleisti lietuvišką moksleivių laikraštėlį. Mokykloje veikė įvairūs būreliai: literatūros, biologijos, politinės ekonomijos, ėjo net trys moksleivių laikraštėliai, bet viskas vaikinui buvo „kažkaip svetima, nepatenkindavo jausmų, norėjau kažko saviško, lietuviško"[38]. P. Galaunė priklausė literatų būreliui, bet įkurti lietuvių literatų kuopelę ar leisti laikraštėlį nebuvo sąlygų, nes be jo daugiau lietuvių Geldo mokykloje nesimokė. Vildamasis pažįstamo lietuvio tarnautojo Simo Binkevičiaus pažadu suvesti su kitur besimokančiais lietuviais ir pradžiugintas, kad jo idėja gali būti įgyvendinta, P. Galaunė sudarė būsimo leidinio programą, parinko „Aušrelės" vardą. „Laikraštėlis turėjo susimesti iš straipsnių apie lietuvių moksleivių reikalus ir jų tautiškas priedermes ir literatūrinės dalies... Medžiagą straipsniams turėjau paimti iš kitų laikraščių ir pats parašyti..."[39] Be to, buvo numatęs prašyti savo draugų rusų, kad parašytų apie nacionalinį klausimą (turėjo draugų, kurie buvo nusistatę prieš caro tautų engimo politiką, apie tai suėję pasikalbėdavo). Kai jau buvo parengęs beveik pusę medžiagos, iškilo dvi kliūtys. Viena jų — dar silpnokai mokama lietuvių kalba („Aš labai menkai mokėjau lietuviškai, o apie rašybą nebuvo ką ir kalbėti"[40]). Šiai kliūčiai nugalėti S. Binkevičius pažadėjo jį suvesti su kalbininku Kazimieru Būga, tuomet studijavusiu Peterburgo universitete Filologijos fakultete. Kaip tik 1908 m. K. Būga išleido veikalo „Aistiški studijai" I dalį. Žymus lietuvių kalbininkas, tada dar studentas, buvo įsitraukęs į Peterburgo

[37] P. Galaunės atsiminimai, užrašyti K. Galaunienės 1976, spal. 19.

[38] *Visuomis [Galaunė P.]*. Utopiškas sumanymas: Iš atsiminimų // Aušrinė.— 1911.— Vas. 5(18), Nr. 1.— P. 19—20.

[39] Ten pat.

[40] Ten pat.

lietuvių veiklą, versdavo ir režisuodavo lietuviškuose vakaruose statomus veikalus, buvo geras sufleris. Į K. Būgą P. Galaunė ar iš kuklumo, ar dėl kitų priežasčių nesikreipė. Antra, kaip jam atrodė, nenugalima kliūtis leisti laikraštėlį buvo ta, kad nepasisekė rasti suinteresuotų moksleivių kitose mokyklose. Gal ir būtų atsiradę tokių, kurie remtų ir palaikytų šią idėją, bet pats Paulius kitų mokyklų moksleivių nepažinojo, turėjo patikėti S. Binkevičiumi, kuris sakėsi kalbėjęs su keliais, ir tie ne tik nepritarę Pauliaus sumanymui, bet net nenorėję programą pasiskaityti. „Tada atsivėrė mano akys, kad mano sumanymas utopiškas"[41],— rašė P. Galaunė.

Dar būdamas realinės mokyklos paskutinės klasės mokinys, P. Galaunė pradėjo lankyti Dailei skatinti draugijos mokyklos vakarinius piešimo kursus. Mokyklos direktorius tuo metu buvo N. Rerichas. „Lankytojų niekas nekontroliavo, kursus kiekvienas galėjo lankyti jam patogiu laiku. Mokytojai dažnai keisdavosi. Kurį laiką ten dėstė peizažistas A. Rylovas, ir man truputį teko pas jį mokytis"[42].

Jau tuo metu P. Galaunė pajunta ypatingą polinkį ne tiek į spalvas, kiek į linijų kalbą, jam buvo artimesnė ne tapyba, bet grafika.

„Įvairių mano pomėgių tarpe bene didžiausias buvo — gėrėtis dailininkų piešiniais ir grafikos darbais,— rašė vėliau jis.— Ypač mane domino graviūros ar šiokia, ar tokia atlikimo technika būtų. Kartais nepaprastą įspūdį darydavo ir litografija, ypač imituojančioji piešinį pieštuku.

Kada šis pomėgis manyje pabudo, šiandien negalėčiau tiksliai pasakyti. Manau, kad nuo 1904 m. rudens, kai pradėjau lankyti Ermitažą ir Rusų muziejų"[43].

Ermitaže jį žavėjo Toma de Tomono švino, sidabro pieštukais grakščiai nupiešti architektūriniai peizažai. Rusų muziejuje gėrėdavosi O. Kiprenskio pieštais portretais, P. Fedotovo buitinėmis scenomis, A. Ivanovo akvarele. Ypač jį veikė A. Orlovskio drąsiais, plačiais anglinio pieštuko štrichais sukurti lenkų bajorų ir jų tarnų šaržuoti piešiniai.

Dar būdamas mokyklos suole, P. Galaunė pradėjo kolekcionuoti graviūras. „Metų metais lankydamasis Ermitaže ir Rusų muziejuje, nepajutau, kaip man atsirado nauja kibirkštis, beveik virtusi aistra: pačiam pradėti rinkti graviūras"[44].

Liteino prospekte buvo susibūrę nemaža antikvariatų, kurių vitrinose buvo išstatytos senos knygos, graviūros. Antikvariatų savininkai dažnai ne tik prekiaudavo senienomis, bet ir kolekcionavo jas. Jie leisdavo laisvai raustis sandėliuose, vartyti, ieškoti, žiūrinėti graviūras, kad ir nieko neperkant. Paulius dažnai stovėdavęs prie Solovjovo anti-

41 Ten pat.

42 P. Galaunės pasakojimas, užrašytas K. Galaunienės 1983, birž. 5.

43 *Galaunė P.* Muziejininko novelės.— V., 1967.— P. 34—35.

44 Ten pat.— P. 35.

kvariato langų. Kartą įsidrąsinęs įėjo vidun ir už rublį įsigijo graviūrų katalogą. Šis leidinukas ir buvo pirmas žinių šaltinis, reikalingas rinkėjui, padėjęs perprasti antikvariato turimas graviūras, jų siužetus, kainas. Jame būsimas kolekcionierius užtiko nemaža su Lietuva susijusių asmenų portretų. „Taip aš pradėjau domėtis graviūromis lituanistine tematika“[45].

Meilė knygai, įžiebta tėvo, virto viso gyvenimo didžiąja aistra, ir lygiagrečiai su graviūromis P. Galaunė pradėjo kolekcionuoti knygas. Visam gyvenimui įsiminė knygynai, savininkų pavardės, kur buvo dažnai lankytasi. Štai „Gostinoje dvorec“ rajone buvo senas Volfo knygynas, ten, mokydamasis realinėje mokykloje, P. Galaunė pirkdavo vadovėlius, sąsiuvinius, aplenktus spalvotu blizgančiu popierium. Liteino prospekte, netoli Solovjovo antikvariato, buvo Mičiurnikovo knygynas, prekiavęs naujomis knygomis, moksline literatūra. Čia P. Galaunė gaudavo knygų kreditan. Prisimena, kad romanų mažai skaitydavęs, daugiau jį traukdavusi mokslinė, meno, filosofinė literatūra. Nuo pat vaikystės mėgęs poeziją. Visam gyvenimui įstrigę atmintin A. Puškino, M. Lermontovo, jo mėgstamiausio poeto J. Baltrušaičio posmai.

Būdamas šeštos klasės moksleivis, P. Galaunė pirmą kartą pamatė M. K. Čiurlionio paveikslus S. Makovskio suorganizuotoje „Salono“ parodoje, veikusioje 1909 m. sausio—kovo mėn. Ten buvo eksponuoti septyni M. K. Čiurlionio darbai, tarp jų diptikas „Preliudas ir fuga“, padaręs jaunuoliui didžiausią įspūdį. „Nors jis buvo pakabintas gana aukštai ir mažai apšviestoje vietoje, aš ilgai žiūrėdavau į šį kūrinį, norėdamas atspėti jame autoriaus idėją [...]; neįprasta kompozicija, kūrinio mintys vertė mane vis grįžti ir grįžti prie jo...“[46] Vėliau iš menkos reprodukcijos P. Galaunė pasidarė sau mažą kopiją sepijos ir mėlynų spalvų tonais. Tai papildė jo „čiurlionianos“ kolekciją, nes jau turėjo Lietuvių dailės draugijos išleistus atvirukus —„Dieną“, „Žinią“, „Bičiulystę“ (du pastarieji tuomet vadinti „Garsu“ ir „Prietelybe“). Atvirukai buvo nespalvoti, bet iš jų buvo galima spręsti apie kompoziciją ir spėlioti idėjos mįslę.

1910 m. P. Galaunė baigė realinę mokyklą. Per išleidžiamuosius egzaminus iš kelių pasiūlytų temų pasirinko: „Bazarovas ir Raskolnikovas kaip nihilizmo atstovai“. Tai, kad pasirinko nelengvą temą, rodė jo gerą literatūrinį pasiruošimą. Buvo apsiskaitęs, išsilavinęs, plataus akiračio jaunuolis. Jis jau sąmoningai suvokė carizmo pavergtų tautų padėtį, skaitė demokratinės krypties spaudą. Vienam rašiniui pasirinko tokį moto: „Liaudies dvasia nebijo nei Sibiro tremties, nei pančių geležinių...“[47]

[45] Ten pat.— P. 36.
[46] *Galaunė P.* Jaunystės dienos Peterburge. Atsiminimai. (Rankraštis).
[47] P. Galaunės pasakojimas, užrašytas K. Galaunienės 1981. bal. 14.

Nors ir mokęsi sunkiais carinės reakcijos metais, jaunuoliai užsikrėtė revoliucijos įžiebta meile laisvei, mokyklos suolą paliko rimtai žiūrėdami į gyvenimą. P. Galaunė ir jo draugai buvo kupini romantikos, tauriausių siekimų, ryžto ir polėkio aukotis už aukštus idealus, dirbti tėvynės, žmonijos labui. Tą liudijo ir jų atminimo įrašai antroje pusėje grupinės fotografijos, darytos pavasarį, baigiantis egzaminams. G. Biško P. Galaunei skiria ketureilį:

Иди к униженным,
Иди к обиженным,
Где слезы слышатся,
Где трудно дышится,
Будь первый там[48].

Suolo draugas Vagneris lyg abejoja savo jėgom:

Учить других — потребен гений,
Потребна сильная душа,
А мы своей душой ленивой
Самолюбивой и пугливой
Не стоим медного гроша[49].

Jakobsonas vingria rašysena sviedžia draugui revoliucionierių lozungą: „Tu savąją teisę apginsi kovoj!" Minašas, matyti, įžvelgęs Pauliaus menininko talentą, dedikuoja: „Būsimajam Repinui.— Tu vienas būk, branginki laisvą kelią ir eiki juo tenai, kur šauks laisva mintis!" O patį maloniausią Pauliaus širdžiai linkėjimą įrašė taurusis bičiulis P. Zubkovas: „Stenkis tapti savosios tautos draugu..."

Baigęs mokyklą, neapsispręsdamas, kur toliau mokytis, P. Galaunė vasaros atostogas praleido pas brolį Joną Jiezne. Parvažiavo gerokai subrendęs, tvirtai suvokdamas esąs lietuvis, pasiryžęs dirbti savo krašto kultūrai. Tik neaišku buvo, kokią profesiją pasirinkti. Traukė jį literatūra, dailė, neapleido mintis studijuoti architektūrą. S. Dombrovskiui patarus, ruošėsi važiuoti į Kazanę, kur buvo vidurinės mokyklos lygio tapybos, skulptūros ir architektūros mokykla.

„Buvau išsirūpinęs visus dokumentus, bet taip ir neišvažiavau, o kokios buvo išorinės ar vidinės kliūtys,— ištirpo iš atminties..."[50] Dailininkas S. Dombrovskis, dabar jau ne kaip mokytojas, bet kaip vyresnis draugas, laiškuose iš Paryžiaus, Korsikos, Bretanės ragina Paulių ruoštis į aukštąją mokyklą: „Kiekvienu atveju ar nebūtų geriau praleisti žiemą Peterburge negu Jiezne — galėtumėt lankyti piešimą, namuose ruoštis iš matematikos, o vėliau laikyti egzaminus į Dailės akademiją ar Civilinės inžinerijos institutą"[51]. Jį nuliūdino žinia, kad

[48] Tu būk su prastaisiais,
Būk su nuskriaustaisiais,
Kur ašaros liejasi,
Varguoliai kur šliejasi —
Tu pirmas ten būk.

[49] Mokyt kitus — stiprybės reikia,
Tik genijai tam pašaukti,
O siela mūs aptingus graudžiai,
Mes esam baikštūs savanaudžiai,
Varinio grašio neverti.

[50] P. Galaunės pasakojimas, užrašytas autorės 1984, saus. 10.

[51] S. Dombrovskio laiškas P. Galaunei

Paulius net nebandė stoti į Kazanės dailės mokyklą — S. Dombrovskis buvo parašęs į Kazanę rekomendacinį laišką savo kolegei dailininkei, kad Paulių paglobotų.

Kitame laiške S. Dombrovskis giria Pauliaus ketinimus rudenį vykti į Peterburgą ir ruoštis stoti į Dailės akademiją: „O kol tai įvyks, negaišdami laiko pieškite visur ir viską, kas tik pasitaiko po ranka, neniekindami net menkiausių daiktų. Tiktai nesistenkite gražiai nupiešti daiktą, tegul būna jums svarbiausia užčiuopti bendrą formą, bendrą to daikto charakterį, perteikti jį kartais keliom linijom“[52]. Dailininkas domisi senąja Lietuvos architektūra, praneša, kad parašęs straipsnį apie Vilniaus šv. Mikalojaus bažnyčią ir nusiuntęs į „Kwartalnik Litewski“.

Paulius siunčia savo piešinius S. Dombrovskiui į Paryžių. Mintis apie architektūros studijas jo nepalieka. Dar realinėje mokykloje mokydamasis, jis rinko medžiagą apie Siesikų architektūros paminklus. Dabar fotografuoja 1643 metais Kristupo Paco statytą Jiezno bažnyčią, jos freskomis ištapytą interjerą, taip pat Žiežmarių XVIII a. bažnyčią, apie kurią kalbama, kad bus nugriauta (taip ir įvyko 1924 metais), rausiasi senuose Jiezno bažnyčios archyvuose, renka duomenis apie Pacų giminę, bažnyčios pastogėje randa Pacų portretų kopijas, piešia ir fotografuoja Jiezno ir Nemaniūnų kapinių ornamentuotus kryžius, jų nuotraukas ketina pateikti Lietuvių dailės draugijos organizuojamai parodai, keletą nuotraukų nusiunčia S. Dombrovskiui. Šis atsako jau iš Korsikos, džiaugiasi, kad „...kryžiai nepaprastai originalūs ir gražūs [...]. Kiek dar rasite šios rūšies paminklų, būtinai fotografuokite, tai daugiau negu verta“[53]. Abudu tariasi kitą vasarą vykti į Stanislovo Moravskio dvarą Ustronėje, netoli Jiezno. Dabartinis jo savininkas Z. Moravskis gal dar tebeturįs A. Orlovskio piešinių ir kitokios meno bei kultūros medžiagos. Nors tos svajonės neišsipildė — S. Dombrovskis kitą vasarą pas savo jaunąjį draugą neatvyko, bet jo patarimai skatino P. Galaunę domėtis dailės paminklais. Liaudies meno vertę jaunuolis jau suprato, apie lietuvių tautodailę buvo skaitęs ne tik lietuvių, bet ir rusų, lenkų spaudoje. Jam buvo žinomi V. Šukevičiaus[54], M. Brenšteino[55] darbai ta tema, M. K. Čiurlionio požiūris į liaudies meną. Tad dabar, dar paskatintas bičiulio, su užsidegimu fiksavo šios rūšies paminklus savo apylinkėse. Sutvarkė ir nusiuntė į „Aušrinę“ tėviškės apylinkėse užrašytų padavimų[56].

Viešėdamas pas brolį, P. Galaunė pradėjo rašinėti į spaudą. „Vilties“ redakcijai į Vilnių nusiuntė straipsnelį apie stilingus Nemaniūnų antkapius. „Su kokia tai baime ir paslėpta viltimi laukiau jo išspausdinant. Gavau redakcijos laišką, kuriame buvau prašomas, atvykus

iš Paryžiaus į Jiezną 1910, rugs. 18.

[52] S. Dombrovskio laiškas P. Galaunei iš Paryžiaus į Jiezną 1910, rugs. 30.

[53] S. Dombrovskio laiškas P. Galaunei iš Korsikos į Jiezną 1911, saus. 30.

[54] *Szukiewicz W.* Krzyże zdobne w gubernji Wileńskiej // Wisla.— Warszawa, 1903.— T. XVII.— P. 699—706.

[55] *Brensztejn M.* Krzyże i kapliczki Żmudzkie.— Kraków, 1906.

[56] Prietaringi tikėjimai ir darbai. Surinko Povilas Golovnia (Kauno gub., Ukmergės pavietas, Pageležių sodžius) // Vasaros darbai: „Aušrinės“ priedas.— 1911.— Nr. 2/9; Lietuvos žinios.— 1911.— Nr. 34.

kada nors Vilniun, užeiti į redakciją pasikalbėti"[57]. Redakcijoje P. Galaunę sutiko J. Tumas, kuris jaunuoliui pasakė, kad rašinio nespausdinsiąs, ir paaiškino priežastį:

„Gražiai parašyta, daug jausmo, bet labai šleiva kalba ir rašysena. Reikalinga pramokti kalbos ir rašybos. Svarbu stilius. Tam reikalui neišsemiamas turtas — Krėvės „Šarūnas". Greit išleisime jį atskira knyga. Bus 2 tomai. Jo autorius irgi Rusijoje gyvena, Kaukaze. Bet kokia graži jo kalba, stilius. Atsigėrėti negalima. — Raudau, degiau. Man buvo karšta ir malonu. Karšta, kad pirmomis, beformėmis mintimis išdrįsau kvaršinti redaktoriui galvą ir dar norėjau, kad „Vilties" skaitytojai žinotų tas mano mintis. Jaunystės drąsa ir koks tai geras noras... Malonu buvo, nes kalbėjo ne mokytojas, o žmogus, kalbėjo atvirai, nuoširdžiai. Į mane žiūrėjo geros akys. Jos šypsojosi ir spinduliavo..."[58]

Taktiškas ir nuoširdus J. Tumo pamokymas skatino P. Galaunę mokytis lietuvių kalbą, kurios daugiausia ir mokėsi skaitydamas lietuvišką spaudą, rašinėdamas korespondencijas į „Lietuvos ūkininką", „Lietuvos žinias". Tuo metu pasirodė ir ilgesnių jo straipsnių kaimo švietimo, kultūros klausimais. Jis atsiliepė į straipsnio „Ar gerai daro" autoriaus susirūpinimą kaimo jaunimu, kuris, norėdamas šviestis, bėga į miestą, o ten randa tik sunkų, alinantį darbą. Kaime esą trūksta mokyklų, knygų, šviesesnių žmonių[59]. Ir P. Galaunė, pritardamas straipsnio autoriui, pats irgi primena inteligentams jų pareigą kaimui: „Atsiminkit, kiek dar yra Lietuvoje jaunimo, kuris gal labai norėtų šviesos, bet neturi iš kur imti. Argi tai ne mūsų,— apsišvietusio jaunimo — pareiga paduoti jiems ranką..."[60] Kituose straipsniuose jaunasis autorius kelia kitas kaimo gyvenimo negeroves, samprotauja, kaip galima būtų jų išvengti. Straipsnyje „Sodžius ir sodiečiai" rašo, kad ūkininkai apie Jiezną esą tamsūs, mažai skaito lietuviškų laikraščių, bet užtat miestelis turi degtinės monopolį ir 12 aludžių. P. Galaunė pritaria brolio Jono puoselėtai idėjai įkurti Jiezne blaivybės draugiją[61]. Kaimo atmintyje dar buvo gyvi atgarsiai XIX a. viduryje M. Valančiaus suorganizuoto ir 1864 m. Vilniaus generalgubernatoriaus Muravjovo koriko uždrausto plataus sąjūdžio prieš alkoholizmą. 1908 m. Kaune vėl buvo atkurta blaivybės draugija, laikraščiai gausiai spausdino korespondencijas apie kovos už blaivybę kuopelių veiklą nuošaliausiuose Lietuvos kampeliuose. Todėl ir P. Galaunės pasiūlymas atitiko esamą situaciją. Brolių Galaunių idėja buvo įgyvendinta. Jiezne įsteigiama blaivybės draugija.

Po spaudos grąžinimo, o ypač po 1905—1907 m. revoliucijos viešumo pobūdį įgavo lietuviški vakarai. Tame pačiame straipsnyje „So-

[57] *Galaunė P.* Keli atsiminimų bruožai // Naujoji romuva.— 1933.— Nr. 124.— P. 464.

[58] Ten pat.

[59] *Jaunutis.* Ar gerai daro // Lietuvos ūkininkas.— 1910.— Rugs. 15.— Nr. 35; *Vėjelis.* Ar ne atgal žengiame // Ten pat.

[60] *Girios balsas [Galaunė P.].* Apie išeivystę apšviestesnio sodžiaus jaunimo // Lietuvos ūkininkas.— 1910.— Lapkr. 11(24).— Nr. 45.

[61] *Girios balsas [Galaunė P.].* Sodžius ir sodiečiai // Viltis.— 1910.— Rugs. 13(26).— Nr. 105.— P. 2.

džius ir sodiečiai" P. Galaunė pritaria jiezniškiams, galvojantiems surengti tokį vakarą. „Gerai būtų, kad ta graži mintis galėtų įvykti, kad čionykščiai žmoneliai pamatytų tai, ką jų šviesesni broliai seniai jau mato"[62].

P. Galaunei rūpėjo dažnai tragiška besimokančio jaunimo padėtis, kai, iškilus konfliktui, tėvai užtrenkdavo duris vaikams, atsisakantiems stoti į kunigų seminariją. Straipsnyje „Ar ilgai taip bus" P. Galaunė aprašė šiurpią tragediją jaunuolio, kuris, atsisakęs tapti dvasininku ir todėl netekęs tėvų paramos, atvažiavo į Peterburgą studijuoti, bet, skurdo pakirstas, apsirgęs džiova ir nusižudęs. P. Galaunės straipsnis baigiamas kreipimusi į tėvus. Autorius ragina juos susiprasti ir nepasmerkti pražūčiai savo vaikų[63].

Jiezne P. Galaunė išbando plunksną ir beletristikoje. „Lietuvos ūkininko" redakcijai jis nusiunčia apsakymėlio „Jiems saulė nešviečia" fragmentą. Redaktorius Albinas Rimka parašė jam atsakymą, kad rašinys spaudai tinka, bet „spausdinti galėsime pradėti tik tuomet, kuomet turėsime visą"[64]. Tačiau autorius apsakymo taip ir nebaigė.

Oficialus A. Rimkos ir P. Galaunės susirašinėjimas virto šiltu ir draugišku. „Rimka jau tada domėjosi ekonomikos klausimais, rašė darbą iš tos srities, ir aš jam padėjau medžiagą rinkti, nurašinėjau šaltinius, dariau statistikos lenteles..."[65]— vėliau prisimins P. Galaunė. Už straipsnius vietoj honoraro P. Galaunė gaudavo laikraščių, ir, kaip iš laiško matyti, ne po vieną egzempliorių. A. Rimka akivaizdžiai norėjo įtraukti jaunuolį į platesnę švietėjišką veiklą. Minėtame laiške jis rašo: „Lietuvos ūkininką" ir dabar siunčiame Tamstai dovanai ir prašome ir toliau platinti jį tarp jiezniškių. Mums labai svarbu, kad Vilniaus gubernijos lietuviai paprastų prie laikraščio".

P. Galaunė ir be raginimo ne tik rašė, bet ir platino apylinkėje lietuvišką spaudą, kvietė prie to darbo prisidėti visą besimokantį jaunimą. Norėdamas papildyti savo biblioteką lituanistine literatūra, klausė A. Rimkos, kur galima gauti ir kiek kainuoja „visi šeši tomai V. Kudirkos raštų". A. Rimka jam pranešė, kad Lietuvoje raštų įsigyti negalima, galima tik gauti Tilžėje pas O. Mauderodę: „Turiu Tamstą paakinti, kad II, III ir IV tomai cenzūros uždrausti ir Rusijon jų nepraleis. Ar bus pardavinėjami likusieji 3 tomai atskirai ir kokia bus jiems kaina, nežinau..." V. Kudirkos raštų P. Galaunė tada negavęs. A. Rimka minimame laiške dėkoja P. Galaunei už atsiųstą paveikslėlį, pranešа, kad jis tiks ir žadama išspausdinti. Po daugelio metų P. Galaunė neprisimena, koks paveikslėlis galėjo būti: ar jo daryta Jiezno nuotrauka, o gal ir jo paties piešinėlis, nes 1911 m. pavasarį jis jau dalyvavo su savo darbais Penktojoje lietuvių dailės parodoje. Tais pačiais 1911 m.

[62] Ten pat.
[63] *Girios balsas [Galaunė P.]*. Ar ilgai taip bus // Lietuvos ūkininkas.— 1910.— Rugs. 15(28).— Nr. 37.
[64] A. Rimkos laiškas P. Galaunei iš Vilniaus į Jiezną 1911, saus. 26.
[65] P. Galaunės pasakojimas, užrašytas autorės 1986, geg. 15.

caro valdžia iškėlė A. Rimkai bylą už nelegalių jaunimo būrelių organizavimą; A. Rimka pabėgo į Vokietiją, studijavo ekonomiką, gyveno Šveicarijoje, Olandijoje, Amerikoje. P. Galaunės pažintis su juo, jau kaip Kauno universiteto docentu, vėliau profesoriumi, įvairių žurnalų redaktoriumi, leidinių žemės ūkio ir ekonomikos klausimais autoriumi, atsinaujino tik Kaune trečiojo dešimtmečio viduryje, kai ir pats P. Galaunė dėstė universitete ir sukosi kultūrinio darbo verpetuose.

Kuklūs pirmieji P. Galaunės rašinėliai rodė, kad jų autorius turi aiškų idealą — meilę gimtajam kraštui ir norą jam dirbti.

Vėlyvą 1910 m. rudenį P. Galaunė išvažiavo į Peterburgą.

DIDELIŲ DARBŲ PRIEŠAUŠRIUOSE

Studijos Peterburgo psichoneurologijos institute
Draugai

Į Peterburgą P. Galaunė atvažiavo, kai mokslas visose aukštosiose mokyklose jau buvo prasidėjęs. Kad nepražūtų metai, pradėjo studijuoti Psichoneurologijos institute, kuriame buvo trys fakultetai: Psichoneurologijos, Teisių ir Humanitarinių mokslų. Kiekviename fakultete reikėjo išklausyti anatomijos ir fiziologijos kursą, atlikti praktiką prozektoriume. Tai buvo visiškai tolima jaunuoliui, linkusiam į dailę, svajojusiam tapti architektu. P. Galaunė studijavo Humanitarinių mokslų fakultete. Jį domino filosofijos, istorijos, estetikos, rusų literatūros disciplinos, kurias skaitė profesoriai Speranskis, Mitrofanovas, S. Vengerovas, tuo metu populiarus poetas I. Anenskis. Kiti institute dėstomi dalykai jaunuolio netraukė, ir visą laisvą laiką jis skyrė dailės studijoms ir savišvietai: toliau lankė Dailei skatinti draugijos mokyklos vakarinius piešimo kursus ir privačią Goldblato studiją, tebevaikščiojo, kaip ir mokydamasis realinėje mokykloje, į lietuviškus vakarus, kur nuo 1911 m. pradžios sėkmingai režisavo K. Glinskis. Menkai teremiamas artimųjų, visus studijų metus vertėsi pamokomis, mokydamas vidurinių mokyklų mokinius, kaip braižytojas dirbo Juodjūriečių statybos draugijoje, darė brėžinius Kijevo pedagoginio instituto statyboms.

Netrukus P. Galaunė susipažino su Peterburge gyvenusiais jaunais lietuviais dailininkais. Tuo metu ten studijavo dailę ar ruošėsi studijoms septyni lietuviai. Juozas Zikaras buvo laisvas Dailės akademijos klausytojas; Adomas Galdikas, Vladas Didžiokas ir Leonardas Palavinskas mokėsi A. Štiglico techninio piešimo mokykloje. Vilius Jomantas irgi mokėsi Štiglico mokykloje ir kartu su P. Galaune lankė Dailei skatinti draugijos mokyklos vakarines klases. 1909—1916 m. su pertraukomis Dailei skatinti draugijos mokykloje mokėsi ir Petras Rimša. Ypač draugiški ryšiai siejo P. Galaunę su J. Zikaru, P. Rimša ir V. Jomantu[1].

Ta draugystė, siejama meninių interesų, P. Galaunei buvo reikšminga. Jo bičiuliai jau buvo žinomi dailininkai, pirmųjų lietuvių dailės

[1] *Galaunė P.* Jaunystės dienos Peterburge. (Rankraštis).

parodų dalyviai. P. Rimšos drožiniai jau 1900 m. eksponuoti Pasaulinėje parodoje, pats jis buvo studijavęs skulptūrą Varšuvoje, Paryžiuje, Krokuvoje, sukūręs savo garsiuosius darbus: „Lietuvos' mokyklą", trilogiją „Artojas", „Gana to jungo", „Finalas". Kartu su A. Žmuidzinavičium ir A. Jaroševičium jis buvo Lietuvių dailės draugijos organizatorius, veiklus, energingas, nenuorama, pilnas pokštų suvalkietis.

Draugai įdomiai vienas kitą apibūdina. Ant atviruko, P. Rimšos atsiųsto P. Galaunei į Peterburgą, gavėjo ranka pieštuku lakoniškai užrašyta: „17.II.1911 m. susipažinau su P. Rimša. Žmogelis paprastas, panašus į Puškiną, ant kaklo vietoj galstuko — lietuviška juostelė"[2]. Puškiną, matyt, priminė vešlios P. Rimšos garbanos... P. Rimša jau daug vėliau išsakė savo nuomonę apie P. Galaunę: „Bene labiausiai teko susidraugauti su būsimu grafiku, lietuvių meno istoriku ir muziejininku Paulium Galaune. [...] Susipažinau 1911 metų pradžioje. Buvo tai guvus vyrukas, šnekus, linksmas. Pasirodė daug žinąs ir išmintingas. [...] Jis tuomet dangstėsi Visuomiu ir dar kitaip, bet savo „paslaptis" man pasisakydavo, ir aš draugo straipsnelius visuomet mielai perskaitydavau. P. Galaunė mėgo literatūrą, sekė periodinę spaudą. Su tokiu būdavo įdomu susitikinėti. Mudu jungė ir nepasiturima buitis. Mieste tai daug kas viliojo, jaunų žmonių troškimų ratas toks platus, o čia abiejų kišenės nuolat serga „džiova"[3].

P. Rimšos laiškai P. Galaunei 1911—1912 m. atskrisdavo iš Pilviškių, Kauno, Marijampolės, Varšuvos, Liepojos, kupini užmojų, planų, vilčių, o kartais keistų menininko vaizduotės vizijų ir fantazijų. Pavyzdžiui, iš Liepojos jis rašė: „Gerbiamas ir mielas Drauge! Sėdžiu dabar miške palei Liepoją. Miestan sugrįžtu tik maisto nusipirkti. Ar žinai, drauge, tai ypatingas įspūdis. Save taip įerzinau, kad matau čia visokius stebuklus. Noriu, daleiskim, pamatyt velnią — jis yra, ir tai visokiom formom. Kartą užsikūriau ugnį ir užsnūdau. Ugi raptum sustvėrė mane kokia tai juoda baisenybė, ir taip laiko, kad aš anė ruš. Galop išsiliuosavau [...]. Vakar užsigėriau ir nuėjau kapinėsna nakvot, bet nieko čion ypatingo [...]. Turiu progą nukeliauti Amerikon, bet tai biskį atsideda vėliaus. Tai mat tokios tokelės..."[4] Nepatenkintas studijomis Psichoneurologijos institute, P. Galaunė, matyt, Rimšai buvo užsiminęs apie užsienį, nes šis jam patarė: „...Man rodos, kad Tamsta geriau padarytum pastojęs keramikos mokyklon (Odesoje, Kijeve visiškai panašios mokyklos yra). Užrubežin, man rodos, visai neverta belstis..."[5]. Iš P. Rimšos laiškų matyti, kad P. Galaunė teiraudavosi nuolat į Lietuvą važinėjantį draugą kultūrinių naujienų, žinių apie Lietuvių dailės draugijos veiklą, jos rengiamus leidinius. Jie keičiasi parodų ka-

[2] P. Rimšos atvirukas P. Galaunei iš Pilviškių į Peterburgą 1912, rugs. 26.
[3] *Rimantas J.* Petras Rimša pasakoja.— V., 1964.— P. 173.
[4] P. Rimšos laiškas P. Galaunei iš Liepojos į Maskvą 1912, birž. 26.
[5] P. Rimšos laiškas P. Galaunei iš Pilviškių į Peterburgą 1912, rugs. 26.

talogais, P. Rimša siunčia P. Galaunei Lietuvių liaudies draugijos išleistus atvirukus[6].

1912 m. pavasarį užsukęs pas P. Rimšą, kuris ruošėsi vykti į Vilnių, į Šeštosios lietuvių dailės parodos atidarymą, P. Galaunė susipažino su Juozu Zikaru,— brandaus amžiaus Peterburgo dailės akademijos studentu. J. Zikaras jau buvo mokęsis Vilniuje I. Trutnevo piešimo mokykloje, lankęs J. Montvilos piešimo klases, 1907—1910 m. studijavęs Peterburgo Dailei skatinti draugijos mokykloje, sukūręs reljefinį A. Mickevičiaus portretą, tėvų biustus, dalyvavęs lietuvių dailės parodose.

P. Galaunė susibičiuliavo su J. Zikaru, lankydavosi jo dirbtuvėje, pozavo kuriant kompoziciją „Ugolinas apverkia mirštantį sūnų", kai skulptorius „vargo prie pečių anatomijos". Draugai eidavo pasivaikščioti Vasilijaus salos linijomis (taip buvo vadinamos to kvartalo gatvės), dalydavosi matytų parodų įspūdžiais, kalbėdavo apie savo sunkias gyvenimo sąlygas. „J. Zikarą tuomet slėgė du dalykai. Pirmiausia tai, kad neturėjo bendro išsilavinimo ir Akademiją galėjo lankyti tik kaip laisvas klausytojas, o antra — jo skaudžiai jaučiama socialinė nelygybė [...]. Abudu buvome vienodos nuomonės: toks gyvenimas negali ilgai tęstis, vėl kils revoliucija ir viskas pasikeis, įgaus naujas, tobulesnes formas"[7].

P. Galaunė tebepuoselėjo viltį įgyti architekto specialybę. Dar prieš metus, 1911 m. vasarą, jis nesėkmingai laikė egzaminus į Peterburgo aukštąją dailės mokyklą, 1894 m. performuotą iš Dailės akademijos auklėjamosios mokyklos. Dabar vėl rengėsi stoti į tokio pat tipo aukštąją mokyklą Maskvoje. 1912 m. pavasarį jis apsigyveno pas Maskvos universitete farmaciją studijavusį brolį Mykolą ir visą vasarą lankė privačią dailininko Konstantino Juono studiją, daug laiko leido muziejuose, Tretjakovo galerijoje. Tačiau konkursas į Tapybos, skulptūros ir architektūros mokyklą buvo didelis, ir jaunuolį vėl ištiko nesėkmė („Pas Juoną mokiausi piešimo keturis mėnesius, kiti sėdėjo ir po dvejus metus"[8]).

Maskvoje praleistas laikas praplėtė Pauliaus akiratį. Jis susipažino su Maskvos lietuviais studentais, kurie, kaip ir peterburgiškiai, turėjo savo draugiją. Ypač aktyviai jos veikloje reiškėsi universiteto studentas medikas J. Nemeikša, J. Žalnio slapyvardžiu rašęs prozos vaizdelius, jau išleidęs rinkinėlį „Vakaro pasaka", bendradarbiavęs „Aušrinėje". J. Nemeikša ir P. Galaunę ragino rašyti. Studentų draugijoje P. Galaunė pirmą kartą susitiko su Konstantinu Jablonskiu, kuris 1909—1911 m. irgi studijavo Peterburgo psichoneurologijos institute, o nuo 1911 m. įstojo į Maskvos universiteto Teisių fakultetą. P. Galau-

[6] P. Rimšos atvirukas P. Galaunei iš Vilniaus į Maskvą 1912, birž. 26.

[7] *Galaunė P.* Praeitį prisiminus // Dailėtyra.— V., 1987.— P. 77.

[8] P. Galaunės pasakojimas, užrašytas autorės 1983, kovo 15.

nės atmintyje išliko gana komiška to susitikimo situacija, kurioje abudu atsidūrė per savo kuklumą. Maskvos lietuviai studentai rengdavę užmiestyje gegužines — šokdavę, dainuodavę, pasivaišindavę iš savo atsivežtų krepšelių, aptardavę organizacinius reikalus. Vienoje tokioje gegužinėje teko dalyvauti ir P. Galaunei. Prisimena, kad jau traukinyje nejaukiai pasijutęs dėl savo išsiskiriančios iš kitų aprangos. „Buvau su tolstojiškais iki kelių marškiniais, po kaklu raudonas kaspinas, apsijuosęs lietuviška juosta"[9]. Peterburge tai nieko nestebino. Imperijos sostinės jaunimas, įaudrintas revoliucinių nuotaikų, iš dalies užsikrėtęs futurizmo dvasia, griovė senas elgesio normas, savo protestą prieš jas demonstruodamas ir keisčiausia, marga apranga. Margoje Peterburgo minioje Paulius buvo „savo vietoj", o nuosaikesnėje Maskvoje jo išvaizda akį rėžė, todėl, nuėjęs į miškelio pakraštį, atsigulė krūmuose ant žolės ir rūkydamas stebėjo, kaip kiti linksminasi. Netoliese atsiradęs dar vienas toks drovuolis paprašė atmesti degtukus prisidegti papirosui. Abu, netardami vienas kitam nė žodžio, sulaukė vakaro. Pasirodė, kad ten buvo K. Jablonskis, su kuriuo vėliau susitiko bendro kultūrinio darbo baruose. Maskvoje P. Galaunė susipažino ir su ten gyvenusiu bei dirbusiu Vienuoliu. P. Galaunė jau buvo skaitęs jo apsakymų „Vilniaus žiniose", „Aušrinėje". Pirmas susitikimas ryškesnių įspūdžių nepaliko. „Tik tiek, kad pasikalbėjome lietuviškai"[10].

Praleidęs vasarą Maskvoje, rudenį P. Galaunė grįžo į Peterburgą, dar vienerius metus studijavo Psichoneurologijos institute, lygiagrečiai lankė Dailei skatinti draugijos vakarines piešimo klases, klausė paskaitų Zubovo meno istorijos kursuose. Duoną užsidirbdavo kaip braižytojas privačioje krosnių ir kaminų specialisto inžinieriaus Ruzvurmo kontoroje; tuo pat metu braižė karo pabūklus leidiniui „Rusų artilerijos istorija". 1913 m., baigęs Psichoneurologijos instituto tris kursus, P. Galaunė institutą palieka — jaučiasi suklydęs čia stodamas. Nuo šiol atsideda dailėtyrininko, dailininko, kultūros darbininko veiklai.

Pirmųjų lietuvių dailės parodų dalyvis

Šalia studijų ir darbo dėl duonos buvo ir kitas — dvasinių vertybių pasaulis, visuomeninė veikla, kūrybinis darbas. P. Galaunę į savo verpetą įsuko intensyvus kultūrinis Peterburgo gyvenimas: muziejai, parodos, viešos paskaitos literatūros ir filosofijos klausimais, kurias jis

[9] Ten pat.
[10] Ten pat.

uoliai lankė. Didelį įspūdį darė 1910 m. atsinaujinęs „Meno pasaulio" dailininkų sąjūdis. Jaunuolio meninę sampratą veikė šios sąjungos dailininkų A. Benua, K. Somovo, L. Baksto, M. Dobužinskio kūryba ir ideologinė koncepcija, siekianti kovoti su besaikiu tapybos literatūriškumu, daug dėmesio skirianti menų sintezei, reminiscencijomis besiremianti į XVIII a. meną, kartu priimanti XX a. gyvenimo realijas. Jis lankė „Meno pasaulio" draugijos, Rusų dailininkų sąjungos rengiamas parodas, skaitė „Mir iskusstvo", „Zolotoje runo", „Apollon", „Staryje gody" žurnalus, kuriuose buvo apstu žinių ne tik apie rusų, bet ir apie Europos dailės ir kultūros paminklus. Tuo metu buvo leidžiami kapitaliniai veikalai: A. Benua „Visų laikų ir tautų tapybos istorija" (1912—1917), I. Grabario redaguojama „Rusų meno istorija" (1910—1916). Juos studijuodamas, P. Galaunė daug laiko praleisdavo bibliotekose.

„Tuomet mes visi gyvai domėjomės lietuvių, rusų meno faktais, svajojome apie lietuvių meno ateitį, džiaugėmės rengiamų Vilniuje lietuvių dailės parodų atgarsiais. [...] Įvairūs to meto gyvenimo reiškiniai sužadindavo mums daug minčių, abejonių, sukeldavo ir aštrių ginčų. Dažnai diskutuodavome apie dailininkų grupę, pasivadinusią „Būgnų valetu"[11], bei futurizmo klausimais"[12],— prisimena P. Galaunė.

P. Rimša, sudomintas Vydūno, žavėjosi stilizuota, puošnia, dekoratyvia O. Berdslio linija, laiške P. Galaunei džiaugėsi įsigijęs šio dailininko darbų dvitomį („The early work of Aubrey Beardsley")[13]. P. Galaunę traukė klasikinės, poetiškos, svajinga ramybe dvelkiančios A. Benua kompozicijos. Bet labiausiai juos visus veikė M. K. Čiurlionis. P. Galaunė, kaip ir jo draugai, tarsi gyveno „po Čiurlionio ženklu"— didžiojo menininko kūryba, jo mintys apie liaudies meną, formavo jų pasaulėjautą, stimuliavo kūrybinius užmojus, teikė pasididžiavimą, kad ir juos išugdė ta pati žemė.

P. Galaunė buvo matęs ir girdėjęs M. K. Čiurlionį, skambinantį 1909 m. sausio 31 d. Peterburgo lietuvių draugijų bendrame vakare. To vakaro įspūdžiai giliai jį palietė ir jaudino, audringuose M. K. Čiurlionio muzikos akorduose jis girdėjęs ir verksmą, ir varpų skambėjimą, „nuvargusios tėvynės gilų miegą ir pastangas iš jo pabusti"[14].

Didelį įspūdį ir pasididžiavimo jausmą jauniesiems dailininkams kėlė M. K. Čiurlionio pripažinimas lietuvių spaudoje ir rusų meno pasaulyje; jie gaudyte gaudė kiekvieną žinutę, straipsnį, kuriame buvo paminėtas M. K. Čiurlionis, ir aptarinėdavo savo tarpe. M. K. Čiurlionis „buvo ne vien tik genialus tapytojas, bet ir pirmas subrendęs lietuvių grafikas. Negana to, savo nuoširdžiais grafikos darbais jis ne vienam senesnės kartos lietuvių dailininkų sužadino norą dirbti šioje me-

[11] „Būgnų valetas"— Maskvos tapytojų susivienijimas. Pavadinimas kilęs nuo 1910 m. surengtos parodos. „Būgnų valeto" nariai neigė akademizmą, XIX a. realizmą, taip pat XX a. pradžios rusų dailėje pasireiškusias misticizmo, simbolizmo tendencijas. Kūrybiniuose ieškojimuose rėmėsi P. Sezanu, kubizmu, fovizmu, rusų liaudies menu.

[12] *Galaunė P.* Jaunystės dienos Peterburge. (Rankraštis).

[13] P. Rimšos laiškas P. Galaunei iš Pilviškių į Peterburgą. (Be datos).

[14] *Galaunė P.* Įspūdžių-atsiminimų apie a. a. M. K. Čiurlionį žiupsnelis // Lietuvos žinios — 1911.— Geg. 3(16).— Nr. 50.

no šakoje. Taip buvo ir su šio straipsnio autorium, ir V. Jomantú, ir J. Zikaru, ir P. Rimša"[15],— rašė vėliau P. Galaunė. P. Galaunę ir jo draugus ypač žavėjo tai, kad M. K. Čiurlionis savo grafikos darbuose — knygų viršeliuose, vinjetėse, inicialuose vartojo stilizuotus liaudies ornamento motyvus.

1911 m. į dailininkų gretas įsijungė ir P. Galaunė; jis dalyvavo Penktojoje, Septintojoje ir Aštuntojoje lietuvių dailės parodose.

1911 m. pavasarį įvykusiai Penktajai parodai P. Galaunė pateikė savo piešinį mitologine tema „Perkūno šventinyčios griuvėsiai Kaune". Paroda buvo atidaryta balandžio 1 d. „Liutnios" būste (dabar Valst. akademinis dramos teatras). „Mėlyna vėliava, tulpės žiedais pažymėta, smagiai plevėsuodama šaukte šaukia aplankyti parodą"[16],— rašė Liudas Gira.

Ankstesnių lietuvių dailės parodų P. Galaunė nebuvo matęs, apie jas spręsdavo tik iš recenzijų, o Penktosios laukė su dideliu smalsumu ir važiavo iš Peterburgo specialiai pasižiūrėti. P. Galaunei įstrigo atmintin Lietuvių dailės draugijos būstinėje, įsikūrusioje Pylimo (dabar Komjaunimo) gatvėje Nr. 15—11, matytas vaizdas, kaip S. Čiurlionis pieštuku rašytus M. K. Čiurlionio albumėlio užrašus apvedžiojo rašalu: „matyt, bijojo, kad, vartant albumėlio lapus, užrašai pieštuku gali pasidaryti sunkiai įskaitomi"[17]. A. Žmuidzinavičiui paprašius, P. Galaunė ir V. Jomantas (jiedu čia ir susipažino) padėjo įrengti parodos ekspoziciją. Dirbę iki vėlyvos nakties, ten ir pernakvoję, todėl rytojaus dieną, susirinkus publikai į atidarymo iškilmes, nedrįsę pasirodyti, nes „atrodę nekaip", ir visas iškilmes stebėję tik „iš užkampių".

Kaip matyti iš P. Rimšos ornamentu papuošto parodos katalogo, parodoje buvo du skyriai: „tyrosios" dailės ir liaudies. Kataloge nurodytos pirmojo skyriaus eksponentų pavardės, gyvenamoji vieta, išvardinti jų kūriniai. Pirmas pristatytas P. Rimša, antras — P. Kalpokas, po jo — M. K. Čiurlionis, pateikęs parodai 28 darbus, ketvirtas — P. Galaunė („Povilas Golovnia"), atsiuntęs iš Peterburgo minėtą piešinį[18].

Didelį įspūdį Penktojoje lietuvių dailės parodoje P. Galaunei padarė M. K. Čiurlionio fluorofortas „Auka". Labai norėjo įsigyti jo reprodukciją. Tuo, matyt, rūpinosi, nes jau po metų rašytame laiške P. Rimša sakosi turįs „Aukos" negatyvą ir žada atspausti P. Galaunei reprodukciją[19]. Po kelių mėnesių „Aukos" kopiją P. Galaunė iš jo gavo ir tikriausiai teiravosi draugo, kaip atsilyginti, nes P. Rimša jam atsakė: „...Tai fluorofortą turite. Jokio atlyginimo man už ją nereikia. Tarkit amžiną atilsį už Mikalojaus sielą, ir tiek. Pridariau jų pusėtinai, bet galop išmokau atspausti geriau, rodos, už patį Čiurlionį,

[15] *Galaunė P.* M. K. Čiurlionis — grafikas // XXVII knygos mėgėjų metraštis.— Kaunas, 1937.— [T.] II.— P. 49.

[16] *Gira L.* V lietuvių dailės paroda // Viltis — 1911.— Kovo 23.

[17] *Galaunė P.* Praeitį prisiminus // Dailėtyra.— V., 1987.— P. 74.

[18] V lietuvių dailės paroda. [Katalogas].— V., 1911.

[19] P. Rimšos laiškas P. Galaunei iš Pilviškių į Maskvą 1912, liep. 13.

bet tik gaila, kad klišė permušta..."[20] P. Rimšos atspausta M. K. Čiurlionio „Aukos" kopija ir dabar kabo P. Galaunės kabinete.

...Dar tebevykstant parodai, 1911 m. balandžio 10 d. mirė M. K. Čiurlionis. Prie jo kapo Rasose kaip dzūkų rauda skambėjo Lietuvių dailės draugijos pirmininko A. Žmuidzinavičiaus gilaus skausmo kupini atsisveikinimo žodžiai: „Kas čia dedas? Ko mes čia suėjome ant Rasų aukšto kalno? Dėl ko mes visi pilni liūdesio ir nusiminimo? Laidojam mūsų tautos dvasios genijų, tą, kuris mūsų atgimimo rytmetį iškilo kaip žvaigždė nuostabi, apšvietus tėvynę ir svetimus kraštus... Nustelbti ir suglumę, kaip per sapną mes jaučiame tą savo begalinę nelaimę ir nuliūdimo bedugnę, kurioje atsiradome..."[21]

P. Galaunę ir jo draugus, kaip ir visą Lietuvos šviesuomenę, M. K. Čiurlionio mirtis skaudžiai sukrėtė. Jau po mėnesio randame jo „Įspūdžių—atsiminimų apie a. a. M. K. Čiurlionį žiupsnelį" „Lietuvos žiniose"[22], o rudenį P. Galaunė kreipėsi į A. Žmuidzinavičių, prašydamas duomenų M. K. Čiurlionio biografijai — mat rengiąs referatą Psichoneurologijos instituto muzikos ir dailės kuopelei[23]. A. Žmuidzinavičius, būdamas Peterburge, užėjo pas P. Galaunę, bet, neradęs jo namie, paliko „Vilties" numerį, „kuriame bent trumpai išdėstytas [M. K. Čiurlionio] gyvenimas ir veikimas", ir laiške, rašytame jau iš Vilniaus, labai apgailestavo nesusitikęs, nes norėjęs pasikalbėti apie M. K. Čiurlionį ir „apskritai dailės dalykus"[24]. Toliau laiške A. Žmuidzinavičius nurodo S. Makovskio straipsnį, išspausdintą 1911 m. „Apolone" Nr. 5, bei informuoja P. Galaunę, kad netrukus išeisianti S. Makovskio knyga apie M. K. Čiurlionį su spalvotomis iliustracijomis, kad knygelės parengimu rūpinasi dailininkas M. Dobužinskis, kad Lietuvių dailės draugija tą knygelę žadanti išleisti lietuviškai.

1912 m. sausio 23 d. Peterburge buvo atidaryta pomirtinė M. K. Čiurlionio kūrybos paroda. Instituto kuopelės ekskursiją vedė „Meno pasaulio" draugijos narys K. Petrovas-Vodkinas. P. Galaunei, jaunam studentui, didelį įspūdį paliko dailininko mintys: pabrėždamas M. K. Čiurlionio genialumą, įžvelgęs „Rex'e" kažką apokaliptiška, jis bandė pravesti paralelę tarp M. Vrubelio ir M. K. Čiurlionio gyvenimo ir kūrybos. Įspūdžius iš parodos P. Galaunė aprašė naujoje publikacijoje „Lietuvos žiniose"[25].

P. Galaunės pavardė Penktosios parodos recenzentų neliko nepastebėta. Su debiutu jį pasveikino Liudas Gira, pažymėjęs, kad „dar yra parodoje po vieną vaizdelį I kartą pasirodžiusiųjų jaunų mūsų dailininkų Golovnios Povilo iš Peterburgo ir Jokūbaičio Antano — Varšuvos dailės mokyklos mokinio. [...] Malonu juk ir smagu matyti naujas

[20] P. Rimšos laiškas P. Galaunei iš Pilviškių į Jiezną 1912, gruod. 3.
[21] A. Žmuidzinavičiaus kalba, pasakyta Rasų kapinėse per M. K. Čiurlionio laidotuves.— A. Žmuidzinavičiaus memorialinis muziejus. Pagalbinis fondas, be inventoriaus numerio. Užrašų knygelėje rašyta pieštuku.
[22] Lietuvos žinios.— 1911.— Geg. 3(16).— Nr. 50; Geg. 5(18).— Nr. 51.
[23] P. Galaunės laiškas A. Žmuidzinavičiui iš Peterburgo į Vilnių 1911, lapkr. 10.— CVLMA, f. 33, ap. 1, b. 17, l. 213—214.
[24] A. Žmuidzinavičiaus laiškas P. Galaunei iš Vilniaus į Peterburgą 1912, saus. 12.
[25] *Visuomis [Galaunė P.].* Įspūdžių žiupsnelis // Lietuvos žinios.— 1912.— Kovo 3(16).

pajėgas, pasirodžiusias kad ir nežymiais, bet neblogais dalykėliais. Tegalima pasidžiaugti ir palinkėti jiedviem pasisekimo"[26].

Paroda buvo išreklamuota ne tik lietuvių spaudoje. Vilniaus advokatas Mykolas Remeris savo dienoraštyje rašė, kad paroda „iškart įgijo Vilniaus visuomenės simpatijas", kad lenkų spaudoje daug vietos buvo skirta lietuvių menui[27].

Pirmosios XX a. lietuviškojo sąjūdžio parodos sudarė gana margą vaizdą. Čia buvo ir XIX a. realizmo, ir impresionizmo, to meto secesijos atšvaitų, daugelis kūrėjų žengė pirmus savarankiškus žingsnius arba dar tebesimokė skirtingų tradicijų mokyklose. Jų kūryboje vyravo nedidelio formato peizažai, portretai, buitinės temos[28]. S. Dombrovskis, keletą kartų aplankęs Penktąją parodą, rašė P. Galaunei: „Išskyrus Čiurlionį, kuris yra visiškai nauja ir didelė jėga, išstatyti tapybos darbai labai silpni"[29].

P. Galaunei parodoje matytų stilių įvairovė kėlė nerimą, ar tik lietuvių dailė neinanti kosmopolitizmo keliu[30]. Savo nerimu jis pasidalijo su A. Žmuidzinavičium. Šis jam atsakė: „Sutinku su Tamsta, kad dailė žengia kosmopolitizman. Vienok ant tiek, kiek visos tautos į kosmopolitizmą eina. Pakol gi bus tautos, iki tol įgimtas (tautai) dailės supratimas, paremtas tankiai tautos idealų meile ir savo gamtos ir žmonių numylėjimu ir supratimu, tvers tautišką dailę, kuri, ar šiaip, ar taip, skirsis nuo kitų tautų. Man rodos, kad toje visų tautų dailės mozaikoje ir yra žmonijos puikumas, jos genijaus apsireiškimas. Dailės tautiškume aš nematau politikos, nes tas tautiškumas vien tik iš meilės ir savotiško dailės supratimo paeina. O juk tik labai mylint galima tverti..."[31]

Tame pačiame laiške P. Galaunė perdavė A. Žmuidzinavičiui S. Dombrovskio norą dalyvauti būsimoje Šeštojoje parodoje. Gimęs Lietuvoje, artimas jos kultūrai dailininkas žavėjosi lietuvių liaudies menu ir norėjo bendrauti su lietuviais, su kuriais jautė ryšį per P. Galaunę. Bet A. Žmuidzinavičius P. Galaunei atsakė, kad šių parodų tikslas — vienyti lietuvius dailininkus. Bendras parodas su lenkų, latvių ar kitų tautų dailininkais numatoma rengti ateityje, kai Lietuvių dailės draugija sustiprės[32].

Šeštojoje lietuvių dailės parodoje P. Galaunė nedalyvavo, bet domėjosi jos organizavimu ir gyveno, kaip ir jo draugai, tais pačiais kūrybiniais rūpesčiais.

Šeštoji lietuvių dailės paroda Vilniuje buvo atidaryta 1912 m. gegužės 12 (26) d. Rūmų (dabar Universiteto) g. 11. P. Galaunė iš laikraščių sužinojo, kokį triukšmą sukėlė parodoje eksponuota jo bičiulio P. Rimšos kompozicija „Kova", kurioje autorius pavaizdavo lietuvių

[26] *Gira L.* V lietuvių dailės paroda // Viltis.— 1911.— Kovo 23.

[27] Mykolas Remeris ir jo dienoraščiai: Apie lietuvių parodas Vilniuje // Kultūros barai.— 1976.— Nr. 10.— P. 55.

[28] *Umbrasas J.* Lietuvių dailės draugija // *Umbrasas J., Kunčiuvienė E.* Lietuvių dailininkų organizacijos 1900—1940.— V., 1980.— P. 19.

[29] S. Dombrovskio laiškas P. Galaunei iš Paryžiaus į Jiezną 1911, liep. 14.

[30] Žr. šio skyriaus 23 išnašą.

[31] Žr. šio skyriaus 24 išnašą.

[32] Ten pat.

ir lenkų tautinius prieštaravimus, išreiškęs juos valstybinių emblemų raitelio ir erelio susidūrimu. Spauda rašė, kad, įsiliepsnojus ginčams tarp lietuvių ir lenkų, kai kurie dailininkai lietuviai reikalavo pašalinti „Kovą" iš parodos. P. Rimša, tokio savųjų reikalavimo suerzintas, pačioje salėje sudaužė „Kovą" ir dar dvi savo skulptūras: „Bobutę" ir „Maldą"[33]. Vis dėlto, kaip atsiliepė lietuvių laikraščiai, paroda buvo brandesnė už ankstesniąsias. Dailininkas S. Dombrovskis rašė P. Galaunei, kad, jo nuomone, paroda „pirmą kartą per daugelį metų pasiekė reikiamą meninį lygį. Joje mačiau daug įdomių dalykų"[34]. Toks įvertinimas P. Galaunei suteikė daug džiaugsmo.

1913 m. gegužės—birželio mėn. įvykusioje Septintojoje lietuvių dailės parodoje P. Galaunė eksponavo vieną piešinį anglimi „Senelis", kuris buvo darytas Maskvoje, K. Juono studijoje. Tai, paties P. Galaunės nuomone, buvo akademiškas, didesnės meninės vertės neturintis kūrinėlis, kuriame šviesos ir šešėlių efektais siekta išryškinti žmogaus kūno proporcijas ir anatomiją. Darbas mūsų laikų nepasiekė, matyti, paties autoriaus nelabai vertintas.

1914 m. kovo mėnesį surengtoje Aštuntojoje lietuvių dailės parodoje P. Galaunė grafikos skyriuje išstatė kelis piešinius („Prie Mildos aukuro griuvėsių", „Amžina pasaka", „Pasakos žinynas"), kelias atsklandas „Vairui" ir M. K. Čiurlionio antkapinio paminklo projektą, kurio buvo sukūręs du variantus — vieną 1912 ir kitą 1914 m. Į parodą, atrodo, pateko vėlyvesnis. Savo struktūra abu paminklo projektai panašūs, abiejuose dominuoja vertikalus granito blokas. Pirmajame jis užbaigiamas stogastulpio profilio viršūne, papuošta M. K. Čiurlionio mėgtu stilizuotų lelijų ornamentu. Bloką horizontaliai kerta plačiai išskleistais sparnais paukštis, tarsi saugantis žemiau grafiškai įrėžtą tekančios saulės vaizdą ir M. K. Čiurlionio pavardę. Antrajame projekto variante autorius komponuoja būdingus secesijos stiliui aksesuarus: viršutinėje stelos dalyje, tarp dvigubų korintinių kolonų, nupiešta drapiruote pridengta urna. Abiejuose projektuose į kompoziciją įjungtas liūdinčios moters siluetas. P. Galaunė, matyt, buvo apie pirmąjį projektą kalbėjęs P. Rimšai, nes šis jam rašė: „...Labai norėčiau pamatyti aną projektą Čiurlionio paminklui. Gal T[amsta] būtumei taip malonus ir atsiųstumei pasižiūrėti — to jau seniai norėjau Jūsų prašyti, bet adreso nežinojau. Taigi laukiu"[35].

Siužetus savo darbams P. Galaunė ėmė iš lietuvių mitologijos. Pagoniški lietuvių dievai („Pasakų žinynas", „Dievaitis Perkūnas", „Prie Mildos aukuro griuvėsių"), vaidilutės, kūrenančios amžinąją ugnį („Pasišventimas"), dekoratyviai traktuoti peizažai su senais ąžuolais, aukurų dūmai, vertikaliai kertantys horizontus, baltame fone įsirėžu-

[33] „Lietuvos žiniose" (1912, geg. 19 ir birž. 13) buvo paskelbti du straipsniai: „Kova" ir „Apgailėtinas atsitikimas"; pastarasis pasirašytas Lietuvių dailės draugijos.

[34] S. Dombrovskio laiškas P. Galaunei iš Gardino gubernijos į Jiezną 1912, liep. 13.

[35] P. Rimšos laiškas P. Galaunei iš Pilviškių į Maskvą, 1913. vas. 19.

sios tamsios plokščios žmonių figūros — visa tai pasakiška, nerealu. Kai kuriose jo kompozicijose vaizduojama jūra, virš kurios stūkso sustingę kamuoliniai debesys. Naudojami ir fantastiniai elementai: virš debesų arfomis grojantys angelai („Amžina pasaka"), saulės spinduliais virstančios moterų figūros („Taikos rytmetys"), secesijos dailei būdingi urnų, juodų kiparisų siluetų įvaizdžiai, sfinksų saugomi paslaptingi vartai („Dainiaus kapas")[36]. P. Galaunės darbams būdingi šviesių ir tamsių dėmių kontrastai ir linijinis piešinys. Stilizuota, lanksti įvairaus storio dekoratyvi linija kartais virsta trumpais brūkšneliais, taškeliais, rutuliukais, kurie kuria gana turtingą faktūrą.

Po daugelio metų P. Galaunė savo jaunystės kūrybą vertina skeptiškai („Et, vaikiški darbai..."). Jau tada Peterburge P. Rimšą jis pripažino stipriausiu grafiku — turtinga jo darbų ornamentika, puošnus ir gausus ažūras visiems darė didelį įspūdį.

Savo darbų stiliumi P. Galaunė artimas kitiems to meto dailininkams, ieškojusiems ir kūrusiems grafikos nacionalinio savitumo pradus. Mitologinių siužetų pomėgis, fantastinė ir simbolinė atributika atspindėjo laiko dvasią.

Pirmųjų parodų laikotarpiu grafikos srityje dažniausiai dirbo tapytojai, skulptoriai. Neturėdami specialaus pasirengimo, dirbtuvių ir sudėtingesnės technikos darbams reikalingų priemonių, piešė tušu plunksnele baltame popieriuje. Tad suprantamas P. Galaunės džiaugsmas Aštuntosios parodos kataloge radus Justino Vienožinskio tris grafikos darbus, atliktus akvatintos, sauso raižymo ir litografijos technikomis. „Jos man tuomet reiškė, jog lietuvių grafikos darbai prilygsta kitų tautų šios rūšies kūriniams ir liudija apie meno kultūros kilimą Lietuvoje,— rašė daug vėliau P. Galaunė.— Tokios mano mintys dabartiniams lietuvių dailininkams gali pasirodyti labai naivios. Tačiau anuomet ne vien man, bet ir kitiems, besisielojantiems dėl lietuvių kultūros reikalų, visa tai buvo suprantama. [...] Jeigu atsirasdavo lietuvių kultūroje ar mene kokių nors reiškinių, susisiejančių su „kultūringomis" tautomis, mums visiems buvo nepaprastas džiaugsmas"[37].

1913 m. P. Galaunė kaip dailininkas pradėjo bendradarbiauti spaudoje. Jis klausia P. Rimšos Vydūno adreso, norėdamas nusiųsti savo darbų jo leidžiamam Tilžėje mėnesiniam žurnalui „Jaunimas", kuriam 1913 m. P. Rimša sukūrė naują viršelį. P. Rimša pritarė jo sumanymui[38]. Vydūnui P. Galaunė nusiuntė keturis savo piešinius: „Prie Mildos aukuro griuvėsių", „Amžina pasaka", „Pasišventimas" ir „Pasakų žinynas"[39]. (Trys pirmieji darbai ir buvo kitais metais eksponuoti Aštuntojoje lietuvių dailės parodoje).

[36] „XX a. lietuvių dailės istorijoje" (1982, t. I, p. 49, 50) sukeisti piešinių „Amžina pasaka" (il. 72) ir „Dainiaus kapas" (il. 75) pavadinimai ir nurodytos netikslios (1915—1916) sukūrimo datos. „Amžina pasaka" buvo išspausdinta žurnale „Jaunimas" 1913 m. liepos mėn. Tuo pačiu metu (prieš 1914 m.) buvo sukurtas ir „Dainiaus kapas".

[37] *Galaunė P.* Neišsenkančios energijos žmogus // Justinas Vienožinskis. Straipsniai, dokumentai, laiškai, amžininkų atsiminimai / Sudarė I. Kostkevičiūtė.— V., 1970.— P. 293.

1913 m. balandžio mėnesio „Jaunimo“ numeryje po P. Galaunės piešiniu „Prie Mildos aukuro griuvėsių“ buvo išspausdintas Vydūno palinkėjimas autoriui: „Sako, Milda esanti buvusi senovės lietuvių meilės dievaitė. Tai žinant, šitas vaizdelis žadina labai gyvus ir gražius jausmus. Turbūt vaizdelio tvėrėjas juo pirmą kartą stojasi viešumon. Lai bus jam lemtas geriausias pasisekimas dailės veikalus tveriant“[40]. P. Galaunė žavėjosi ir pačiu Vydūnu, ir jo kūryba, tad gera linkintys rašytojo žodžiai buvo jam malonūs, skatino nenuleisti rankų. Kurį laiką P. Galaunė su Vydūnu susirašinėjo, bet, gaila, laiškų neišliko.

1914—1915 m. P. Galaunė bendradarbiavo apipavidalinant žurnalą „Vairas“. Kaip ir V. Jomantą, A. Varną, A. Jaroševičių, V. Bičiūną, J. Šileiką, I. Šlapelį, J. Zikarą, šiam darbui jį pritraukė P. Rimša, vadovavęs žurnalo iliustracijų skyriui. P. Galaunė sukūrė nemaža atsklandų, užsklandų, keletą iliustracijų bei inicialų. Atsklandose, užsklandose jis dažnai vartoja moderno stiliaus motyvus — perrištus kaspinais laurų vainikus, muzikos instrumentus, įveda tautodailės atributiką — stilizuotus, ilgais stiebais susipynusius lelijų žiedus ar piešia lietuviško kaimo vaizdą su baltame fone kontrastingai įsirėžiančiais trobų stogais, stogastulpių siluetais.

To meto spaudoje užsklandos, vinjetės, iliustracijos dažnai būdavo atitrūkusios nuo teksto, ta pati užsklanda naudojama daug kartų, prie skirtingų straipsnių. Taip elgtasi ir su kai kuriomis P. Galaunės užsklandomis. Pavyzdžiui, užsklandą-peizažą, kur baltos saulės diske įsirėžę juodi ornamentuotų kryžių, stogastulpių siluetai, o virš jų — stilizuotas paukštis plačiai išskleistais sparnais, matome prie įvairios tematikos straipsnių net keliuose „Vairo“ numeriuose[41], taip pat kartojamas ežero su jame atsispindinčiu mišku peizažas[42].

Vis dėlto kai kuriuose leidiniuose dailininkų iliustracijos, užsklandos atitikdavo veikalo turinį, ryškindavo idėją plastiniais vaizdais. Štai 1912 m. P. Rimša skundžiasi draugui, kad sunku piešti „pagražinimus“ Vydūno knygai „Amžinoji ugnis“. „Bjauriai prie jos nusidirbau! Labiausiai, kad negaliu sugaudyti jos minties, o piešinys mat turi pritikti turiniui, bet jau pabaigiau, ir jau, rodosi, spausdinasi“[43].

Turime ir P. Galaunės iliustracijų bei atsklandų, artimų tekstui. Kartais jose pagrindinė mintis išreiškiama simboliškai, kartais — realiais vaizdais. Straipsnį „Eksperimentinė psichologija bei pedagogika“ jis iliustruoja degančios žvakės, smėlio laikrodžio ir kaukolės įvaizdžių kompozicija, keliančia filosofinio žmogiškosios būties apmąstymo, laikinumo asociacijas[44]. 1914 m. „Vaire“ buvo išspausdinti jo paties beletrizuoti vaikystės atsiminimai apie spaudos draudimo laikus, apie vyresnįjį brolį, kuris, grįžęs namo atostogų, skaitydavo lietuvišką knygą.

[38] P. Rimšos laiškas P. Galaunei iš Pilviškių į Maskvą 1913, vas. 19.
[39] Jaunimas.— 1913.— Bal.— P. 17; Liep.— P. 17; Rugp.— P. 17; Spal.— P. 17.
[40] Jaunimas.— 1913.— Bal.— P. 17.
[41] Vairas.— 1914.— Nr. 4.— P. 4; Nr. 5.— P. 18; Nr. 7.— P. 19; Nr. 8.— P. 15; Nr. 9.— P. 16; Nr. 12.— P. 17; Nr. 21.— P. 334.
[42] Vairas.— 1914.— Nr. 6.— P. 20; Nr. 7.— P. 20.
[43] P. Rimšos atvirukas P. Galaunei iš Kauno į Jiezną 1912, gruod. 3.
[44] *Steponavičius J.* Eksperimentinė psichologija bei pedagogika. // Vairas.— 1914.— Nr. 4.— P. 14.

P. Galaunė šio vaizdelio iliustracijoje vaizduoja grandinėmis sukaustytas knygas, ant kurių pro grotuotą langą krinta šviesos pluoštai. Dramatiška nuotaika sukuriama šviesių ir tamsių dėmių kontrastais[45].

Daugelis „Vairo" numerių turėjo nuolatinės rubrikas: „Teatras", „Bibliografija", „Kritika". Šiuos skyrius irgi puošė P. Galaunės sukurtos atsklandos[46].

„Vairo" straipsniai būdavo puošiami inicialais, kuriuos kurdavo P. Rimša, A. Varnas, V. Jomantas, P. Galaunė. Visi inicialų kūrėjai sekė M. K. Čiurlioniu, raidžių fonui naudodami kaip ir jis liaudies dailės motyvus. Ir P. Galaunės sukurtų inicialų meniniai vaizdai labai artimi M. K. Čiurlionio darbams. Inicialo „A" fone jis vaizduoja aukurą ąžuolo papėdėje, „K"— peizažą su kryžiais[47].

1913—1916 m. P. Galaunės, kaip dailininko, vardas jau žinomas ir platesnei visuomenei. Jis minimas šalia J. Zikaro ir P. Rimšos. Kai kurie jo grafikos darbai buvo išleisti atskirais atvirukais. Jų leidimu rūpinosi Centrinio lietuvių komiteto nukentėjusiems dėl karo šelpti kultūros ir švietimo skyriaus vedėjas Klemensas Skabeika. Atvirukai dažniausiai buvo spausdinami Maskvos „Lietuvių spaustuvėje". To meto spaudoje buvo džiaugiamasi, kad K. Skabeika, leisdamas žinomų dailininkų P. Rimšos, J. Zikaro, P. Galaunės atvirukus, užkerta kelią plintantiems beverčiams paveikslėliams, kurie gadina žmonių skonį[48], skelbiama, kokie atvirukai išeis: J. Zikaro „Vakaro malda" ir „Audra", P. Rimšos du darbeliai iš „Karo" ciklo, P. Galaunės „Dainiaus kapas", „Dievaitis Perkūnas", „Žiemos naktį". Du P. Galaunės darbeliai („Prie Mildos aukuro griuvėsių" ir „Amžina pasaka") buvo kaip atvirukai išleisti Klaipėdoje[49]. Lietuvių dailininkų atvirukai buvo pardavinėjami įvairiuose Rusijos miestuose (Maskvoje, Irkutske, Jaroslavlyje, Rygoje) per platintojus, kurių pavardės ir adresai buvo nurodomi laikraščiuose[50].

1916 m. P. Galaunė kartu su P. Rimša, A. Varnu, J. Zikaru ir V. Bičiūnu iliustravo K. Skabeikos elementoriaus „Pirmieji žingsniai" antrą leidimą[51]. Elementoriuje yra aštuoni P. Galaunės piešiniai. Pirmoje elementoriaus dalyje, sugrupuoti po du tris, jie iliustruoja žodžius: „šėpa", „ūsai", „durys", „lempa" ir pan. Dailininkų braižai šiuose elementariuose linijiniuose piešinėliuose beveik nesiskiria. Tik žodžiui „gulbė" P. Galaunė sukuria peizažėlį: ramiame vandenyje plaukia grakščiai išriestais kaklais paukščiai; juoda linija įrėmintame kvadrate gražiu ritmu sukomponuoti jų siluetai.

Antrosios elementoriaus dalies skaitinių iliustracijos sudėtingesnės. Žvėrelių, paukščių piešinukai paįvairinami turtingesne faktūra — šviesiomis ir tamsiomis dėmėmis, štrichu. P. Galaunė čia „atrado" savitą kompozicijos įrėminimo būdą. Piešinys ne uždaromas kvadrate

45 *Visuomis [Galaunė P.].* Iš atsiminimų // Vairas.— 1914.— Nr. 8.— P. 14—15.

46 Vairas.— 1914.— Nr. 3.— P. 23; Nr. 4.— P. 19; Nr. 5.— P. 17, 23; Nr. 9.— P. 23; Nr. 10.— P. 23; Nr. 12.— P. 23; 1915.— Nr. 21.— P. 339.

47 Vairas.— 1914.— Nr. 3.— P. 41; 1915.— Nr. 5.— P. 71; Nr. 14.— P. 221, 228.

48 Mūsų dailininkų darbų atvirukai. Kl. Skabeikos leidiniai // Lietuvių balsas.— 1916.— Birž. 23.— Nr. 47(76).

49 Užrašas kitoje atviruko pusėje: „Išleido J. A. Kunkis, jung. Klaipėda (Memel). Tiefdruck O. F. CH".

50 Mūsų dailininkų darbų atvirukai. Kl. Skabeikos leidiniai // Lietuvių balsas.— 1916.— Birž. 23.— Nr. 47(76).

kaip kituose jo darbuose, o iš vienos pusės grakščiai į viršų bėganti linija palieka dalį kompozicijos atvirą. Tai kuria žaismingą nuotaiką, erdvės pojūtį.

Taip pat P. Galaunė iliustravo K. Skabeikos elementoriaus „Kas skaito rašo — duonos neprašo" trečią leidimą[52]; nupiešė viršelį ir septynias iliustracijas. Viršelyje naudojamos įvairios faktūros. Dailininkas vasaros peizažo fone grakščia, paslankia linija įkomponuoja piemenėlio ir sėdinčios po ąžuolu mergaitės figūras. Kaip atsvara tamsiam miško masyvui peizažo horizonte lapo apačioje įvedamas juodas fonas, kuriame baltu šriftu užrašomas pavadinimas. Teksto iliustracijos sukurtos tokiomis pat plastinėmis priemonėmis kaip ir elementoriaus antrame leidime.

P. Galaunės iliustracijų randame ir Esmaičio „Sakalėlyje", išleistame 1918 m. Voroneže. Kai kurie piešiniai perkelti iš K. Skabeikos parengtų elementorių.

Peterburge ryškėjo meniniai P. Galaunės užmojai, bet dar jam pačiam buvo neaišku, kuris — menininko ar teoretiko — kelias bus tikrasis.

Su kritiko ir publicisto plunksna

1911—1913 m. P. Galaunė pradeda intensyviai reikštis spaudoje kaip kritikas ir publicistas, rašantis lietuvių kultūros ir dailės klausimais. Nuo pat pirmųjų publikacijų 1910 m. dažniausiai jis pasirašinėdavo slapyvardžiais Girios balsas, P. G., Visuomis, Paulius Trakelis, Trakietis, Sankrovos šulelis, Dailės Prietelius, L. Diegulis, A. Pagielažis, Pagielažietis, Argus, G. Egzomas, Veteranas, Persus, L. M., A. V., G-nės, G. Nuo 1927 m. beveik visuomet pasirašo savo pavarde.

1911 m., tuoj po Penktosios lietuvių dailės parodos, P. Galaunė paskelbė jau minėtą straipsnį „Įspūdžių — atsiminimų apie a. a. M. K. Čiurlionį žiupsnelis". Matyti M. K. Čiurlionio darbai jam darė ypač stiprų įspūdį. Jų genialumą ir autoriaus asmenybės dydį P. Galaunė tuo metu suvokė daugiau savo jaunatviška intuicija. Tačiau tai buvo lemtinga. Nuo to laiko jo daugiašakės veiklos dalis bus neatsiejamai susijusi su M. K. Čiurlionio kūrybinio palikimo apsauga, tyrimu, propagavimu.

Šiame straipsnyje P. Galaunė dialogo forma, tarsi kalbėdamas su draugu, išsako didelį liūdesį, kurį išgyveno, išgirdęs, kad „Lietuva

[51] *Skabeika Kl.* Pirmieji žingsniai: Skaitymo ir rašymo pradžios mokslas su 57 piešiniais, pieštais dailininkų: V. Bičiūno, P. Galaunės, P. Rimšos, A. Varno ir J. Zikaro.— Petrapilis, 1916, Lietuvių spaustuvė.

[52] *Skabeika Kl.* Kas skaito rašo — duonos neprašo.— Maskva, 1916.— 3 leid. (P. Galaunės iliustracijos: viršelis, p. 69, 70, 71, 73, 83, 86, 87).

ir dailė laidoja savo Genijų". Šalia spontaniško žavėjimosi M. K. Čiurlioniu užčiuopiami ir gilesni momentai. Kalbėdamas apie M. K. Čiurlionio kūrybą, jaunasis dailės kritikas bando išvesti paralelę tarp M. K. Čiurlionio muzikos ir tapybos. Šių dviejų meno šakų giminingumą P. Galaunė matė ne vien muzikiniuose M. K. Čiurlionio paveikslų pavadinimuose, bet ir jų struktūroje. Jis gėrisi muzikalia linija, kaip ir muzikiniame kūrinyje įžvelgia paveikslų temos vystymą, kartojant motyvą skirtingose erdvės plokštumose, formų ir spalvinių dermių ritmą. Straipsnio autoriaus prisiminimuose iškyla 1910 m. matytas M. K. Čiurlionio ciklas „Pasaka". Jis buvęs išstatytas „...mažame „Salono" kambariuke. Kambariuko sienos apdengtos pilka drobe, dvejetas mažų langelių, pro kuriuos taip šykščiai pylėsi šviesa, atrodė it anga, pro kurią matėsi naujas, Čiurlionio vaizduotės pasaulis..."[53] Analizuojama „Nojaus arka", „Pasaka, II". Tai daugiau emociniai išgyvenimai, poetiškai interpretuojamas įspūdis. Apibendrindamas savo mintis, straipsnio pabaigoje autorius rašo: „Čiurlionis vienas savo kūriniais pramynė kelią į naują, gražų, nežinomą mums pasaulį. Jis stovi atskirai nuo visų individualistų, simbolistų, impresionistų [...], ir nežinau, ar paliks savo įpėdinių, nes Genijai gimsta ir pralekia pro mūsų pilką gyvenimą kaip meteorai..."[54]

P. Galaunės straipsniuose jaučiama ano meto kultūrinė atmosfera: iš jų sužinome, kokia publika lankė M. K. Čiurlionio parodą, kaip būdavo eksponuojami jo darbai. Užrašytas įspūdis ar faktas, per laiko nuotolius pasiekęs mus, įgauna gilesnę prasmę, kokia nors smulkmena tampa unikalia liudytoja, atgaivinta nuotaika nutrina laiko ribas, dvelkia tolimų dienų aromatu.

Kitame 1912 m. straipsnyje „Įspūdžių žiupsnelis" P. Galaunė rašo, kad pomirtinė M. K. Čiurlionio paroda, pabuvojusi Vilniuje, Kaune, Maskvoje, 1912 m. sausio 23 (vasario 6) d. buvo atidaryta Peterburge kartu su „Meno pasaulio" paroda. „Geriausioje vietoje kabo galingiausias ir turtingiausias mintimis Čiurlionio paveikslų — „Rex" [...]. Po „Rex'u" kabo mažas, su užkišta už juodų rėmelių palmės šakele Čiurlionio portretas [...]. Visi žiūri į Jo paveikslą ir stebisi minties gilumu ir platumu, sparnuotos fantazijos lakumu..."[55]

Su jaunatvišku įkarščiu ir aštrumu P. Galaunė prikiša A. Jakštui-Dambrauskui pernelyg lėkštą tautiškumo dailėje supratimą. P. Galaunės nuomone, būtent M. K. Čiurlionio ir J. Baltrušaičio kūryba subtiliausiai perteikia lietuvišką charakterį. P. Galaunė savo pažiūromis buvo su tais, kurie jautė ir vertino M. K. Čiurlionį kaip lietuvių naujojo meno pradininką, ryškiausią atstovą. M. K. Čiurlionio kūrybos ty-

[53] *Visuomis [Galaunė P.].* Įspūdžių — atsiminimų apie a. a. M. K. Čiurlionį žiupsnelis // Lietuvos žinios.— 1911.— Geg. 3(16).— Nr. 50; Geg. 5(18).— Nr. 51.

[54] Ten pat.

[55] *Visuomis [Galaunė P.].* Įspūdžių žiupsnelis // Lietuvos žinios — 1912.— Kovo 3(16).— Nr. 27; Kovo 6(19).— Nr. 28.

rinėtojas Vytautas Landsbergis rašo: „...bene įtaigiausiai polemizavo su „konservatoriais“ jaunas studentas Paulius Galaunė“[56].

1913 m. P. Galaunė recenzavo V. Lemano parengtą M. K. Čiurlionio kūrybos albumą — pirmą tokio pobūdžio leidinį[57]. Apibūdino jį keliais aspektais: įvertino iliustracijas, komentavo tekstą, iškėlė knygos reikšmę. Kalbėdamas apie reprodukcijas, P. Galaunė kaip gerai pavykusias išskiria „Mergelę“ ir vieną kitą paveikslą iš „Žalčio“, „Saulės“, „Pavasario“ sonatų.

Jo nuomone, V. Lemano kriterijų (ritmo jausmo ir muzikinio kompozicijų prado) M. K. Čiurlionio kūrybai vertinti neužtenka. Lengviau esą kalbėti apie aiškiai susiformavusių srovių ar mokyklų atstovus. „Čiurlionies gi nei savo veikalų koloritu, nei siužetais negalima įstatyti nei į vieną esamą dailės mokyklą... „Kol Čiurlionis nesuprastas, galima jo kūrybą visokeriopai aiškinti, ir kiekvienas aiškinimas esąs vertingas, „bet dar daug vandens nutekės,— pabrėžia P. Galaunė,— kol bus visapusiškai išaiškinta Čiurlionies kūryba kaip vertybė“.

Matyt, remdamasis anksčiau minėtu A. Žmuidzinavičiaus laišku[58], P. Galaunė nurodo, kad netrukus išeis dar dvi knygos apie Čiurlionį, viena jų būsianti parengta Lietuvių dailės draugijos. Šiame leidinyje, tikisi P. Galaunė, M. K. Čiurlionio darbai bus iškelti liaudies kūrybos šviesoje. „O kol kas mes, lietuviai, galim drąsiai sakyti: tegul Čiurlionies kūryba, anot Lemano, „ritmo jausmas, į kosmosą veržimasis“, anot Benua, „beviltiškas košmaras“, anot Ivanovo, „elinizmas“, anot Petrovo-Vodkino, „Apokalipsės apraiškos“, bet jo kūryboje yra ir „lietuviškos legendos“,— baigia P. Galaunė recenziją.

1913 m. „Aušrinėje“ pasirodė P. Galaunės recenzija[59] apie A. Jaroševičiaus „Lietuvių kryžių“ albumą[60]. A. Jaroševičiaus pieštų lietuvių kryžių albumas buvo pirmas didelis leidinys apie lietuvių liaudies meną. Plačioje įžangoje „Lietuvių kryžiai archeologijos šviesoje“ J. Basanavičius kėlė memorialinių liaudies paminklų genezės problemas, pateikė jų rūšių tipizaciją. Bet savo recenzijoje P. Galaunė įžanginio straipsnio nelietė, dėmesį sukoncentravęs į A. Jaroševičius piešinius. P. Galaunė vertina albumo pasirodymą kaip svarbų lietuvių kultūros reiškinį, rašo, kad šis „fundamentalus leidinys“ yra dovana ne tik dailininkams, bet ir visuomenei. Pasidžiaugęs leidinio pasirodymu, toliau žvelgia jau kaip analitikas ir bando atsakyti į keletą klausimų: „ką jis [tas leidinys] mums suteikia, kokį tikslą turėjo Draugija, jį išleisdama, ir ar pavyko tą tikslą pasiekti“. Recenzija rodo, kad P. Galaunė gerai susipažinęs su literatūra apie lietuvių liaudies dailę. Jis primena skaitytojui M. Brenšteino knygą apie lietuvių kryžius ir tai, kad Krokuvos leidiny „Sztuka stosowana“ („Taikomoji dailė“) irgi išspaus-

[56] *Landsbergis V.* M. K. Čiurlionio kūrybos istorinė problematika // Čiurlioniui 100.— V., 1977.— P. 93.
[57] *Visuomis [Galaunė P.].* «Чюрлянис». Текст В. А. Лемана. Издание и художественное воспроизведение мастерской «Современное искусство» Н. И. Бутковской. СПБ. 1913 г. Ц. 1 р. 50 к. // Aušrinė.— 1913.— Geg. 7(20).— Nr. 24.— P. 96—98.
[58] Žr. šio skyriaus 24 išnašą ir tekstą 45 p.
[59] *Visuomis [Galaunė P.].* Bibliografija. „Lietuvių kryžiai“ // Aušrinė.— 1913.— Lapkr. 19 (gruod. 2).— Nr. 27.— P. 183—184.
[60] Lietuvių kryžiai / Surinko A. Jaroševičius. (Įvadinis straipsnis J. Basanavičiaus: Lietuvių kryžiai archeologijos šviesoje).— V., 1912.

dintas vienas kryžių piešinių sąsiuvinis, kad lenkų žurnale „Wisła" buvo keletas lietuviškų kryžių piešinių, ir šių publikacijų kontekste iškelia A. Jaroševičiaus albumo vertę. Teigiamai įvertinęs leidinio turinį ir pažymėjęs, kad juo „naudosis ne vienas dailininkas mūsų tautinės pritaikomosios dailės srityje", recenzentas kiek pakritikavo albumą dėl apipavidalinimo. P. Galaunės nuomone, albumui trūksta vientisumo, nes „A. Žmuidzinavičiaus išpuošimas tautinių motyvų vinjetėmis ne visai dera su sausokais, gerai techniškai atliktais A. Jaroševičiaus kryžių ir jų detalių piešiniais". Iš tiesų jo pastaba buvo pagrįsta — A. Jaroševičiaus piešiniuose vyravo griežta stilizuota linija, o A. Žmuidzinavičiaus vinjetės buvo buitiškesnės, ne tokios dekoratyvios.

P. Galaunės recenziją, matyt, dėl kritinių pastabų kai kas suprato kaip neigiamą albumo „Lietuvių kryžiai" įvertinimą. Netrukus „Lietuvos žiniose" pasirodė Velenaičio straipsnis „Lietuvių kryžiai" Visuomio teisiami"[61]. Autorius kaltina P. Galaunę, kad jis „žiauriai pažvelgė" į leidinį ir jį nuteisė, savaip komentuoja recenzento mintis.

P. Galaunė parašė Velenaičiui platų atsakymą „Pro domo sua", kuriame teigė, kad reikia mokėti į reiškinius žvelgti objektyviai, matyti ne tik tai, kas gera, bet nebijoti iškelti ir silpnas puses. Velenaitis be reikalo jį puoląs, nes iš esmės jų abiejų pažiūra į leidinį sutampanti[62].

1912 m. P. Galaunė parašė straipsnį „Pasirūpinkime savo turtu" apie būtinumą gelbėti nykstantį liaudies meną. P. Galaunę džiugino Lietuvių dailės draugijos pastangos rinkti ir saugoti liaudies meną, bet nerimą kėlė tinkamų patalpų šiam tikslui stoka. (Pirmaisiais savo gyvavimo metais Lietuvių dailės draugija buvo prisiglaudusi gydytojos Sofijos Gimbutaitės bute Preobraženskajos (dabar Liejyklos) g. 9—1; 1911 m. su visu turtu persikėlė į kambarį Pylimo (dabar Komjaunimo) g. 15—11[63]). Visa viltis buvo sumanytieji statyti Lietuvių dailės ir Mokslo draugijų namai. Tad autorius spaudoje skatino visuomenę aukoti kas kiek gali, kad greičiau būtų pastatyti namai ir juose prieglobstį rastų „mūsų tautos relikvijos". Prie šio darbo jis ragina prisidėti besimokantį jaunimą, dailininkus[64], ir pats pareiškia norą rinkti aukas. Tai matyti iš A. Žmuidzinavičiaus laiško, rašyto P. Galaunei iš Hamburgo: „...Nuoširdžiai visos Dailininkų draugijos vardu dėkoju Tamstai už pasižadėjimą sušelpti jos knygyną [biblioteką] dailės srities knygomis, kaip lygiu būdu už norą rinkti pinigus Lietuvių Mokslo ir Dailės draugijų namams. Knygutę aukų rinkimui būtinai išsiųsime, mat dabar yra paduotas prašymas, kad leista būtų viešai aukos tam tikslui rinkti..."[65]

P. Galaunė buvo ir Lietuvių dailės draugijos leidinių platintojas Peterburge. Viename laiške A. Žmuidzinavičiui jis rašo gavęs per stu-

[61] Velenaitis — Butkų Juzės (Juozo Butkaus) slapyvardis. Išaiškino A. Ruzgas.
[62] *Galaunė P.* Pro domo sua. (Rankraštis).
[63] *Umbrasas J., Kunčiuvienė E.* Lietuvių dailininkų organizacijos 1900—1940.— V., 1980.— P. 15.
[64] *Visuomis [Galaunė P.].* Pasirūpinkime savo turtu // Lietuvos žinios.— 1912.— Gruod. 13(26).
[65] A. Žmuidzinavičiaus laiškas P. Galaunei iš Hamburgo į Peterburgą 1912, vas. 20.

dentą Zaskevičių 15 „Lietuvių kryžių“ albumų, 620 atvirukų, 10 parodos katalogų, 5 afišas, 22 Čiurlionio kuopos apyskaitas, taip pat per P. Rimšą 234 atvirukus ir vieną „Lietuvių kryžių“ albumą. „Dešimt albumų jau šiandien įteikiau dviem knygynam“; afišas išdalijęs lietuvių draugijoms, katalogus — dailininkams[66].

Kitame laiške praneša A. Žmuidzinavičiui, kad M. K. Čiurlionio kūrinių atvirukus sutinka platinti šv. Eugenijos draugijos leidykla, kuri jau yra pati išleidusi „Kapines“ ir „Audrą“ ir kurios atstovai P. Galaunei sakę, kad „publika tankiai klausia ir kitų Čiurlionio [darbų] reprodukcijų“[67].

P. Galaunės interesų platumą rodo ir jo rūpinimasis visuomenės skonio ugdymu. Straipsnyje „Liūdnos refleksijos“[68] jis rašo, kad inteligentijos tarpe plinta „kapeikinio skonio oleodrukai“. Į tai turėtų atkreipti dėmesį Lietuvių dailės draugija, kuri kasmet savo narius apdovanoja premijomis — reprodukcijomis, bet jos dažnai, kaip ir jo matyta K. Stabrausko „Šmėklos“ reprodukcija, būna nespalvotos, žemos kokybės. Po kelių dienų jis gauna A. Žmuidzinavičiaus atviruką iš Vilniaus. A. Žmuidzinavičius esą perskaitė P. Galaunės straipsnį ir džiaugiasi, jog „jau atsiranda žmonių, kurie tą mato ir jaučia ir, manau, [...] prisidės visa savo išgale, kad paskleisti tarp tautiečių geresnes dovanas. Mes pakol kas, neturėdami nei pinigų, nei darbininkų, išskyrus didesnes fotografijas, nieko daugiau neišgalėjome [...]. Skaičiau Tamstos straipsnį sugraudintas, nes jaučiau, kad diktavo jį Tamstai vien tik meilė [...]. Ei — o visgi aš tikiu, kad ir pas mus bus kada nors gražu ir gera...“[69] Gal tai buvo sutapimas, o gal iš tiesų jauno kritiko žodis padėjo, bet 1912 m. Lietuvių dailės draugijos nariai gavo po gražią dovaną — A. Jaroševičiaus albumą „Lietuvių kryžiai“.

Greta recenzijų, publicistinių straipsnių P. Galaunė bandė plunksną ir kaip literatas. 1910—1916 m. jis nemažai rašė literatūrinių vaizdelių, impresijų, novelių, feljetonų, beletrizuotų atsiminimų. Visa tai buvo spausdinama to meto laikraščiuose ir žurnaluose[70]. Bene stipriausios yra novelės „Pergyventos valandos“ ir „Raudonoji rožė“. Pirmojoje autorius tarsi skelbia išvažiavusio „kažkur toli“ draugo jam paliktus užrašus. Tai kankinantis vidinis monologas jauno žmogaus, kuris jaučiasi „nereikalingas“, nieko gero visuomenei nepadaręs. Novelėje „Raudonoji rožė“ gyvybingam gamtos grožiui priešpriešinamos beprasmiškos karo baisybės. „...Dienos buvo dar tokios giedros, gražios. Pievos žaliavo antrąja žole [...], o gulbinai, dainuodami kažin kokią graudžią dainą, traukė jau iš to krašto rytuosin... O žemė drebėjo vis smarkiau ir smarkiau. Ore zvimbė kulkos, sprogo granatos...“ Sužeistas karys, klaidžiodamas akimis po palatą — ieškodamas mylimosios

[66] P. Galaunės laiškas A. Žmuidzinavičiui iš Peterburgo į Vilnių 1914, kovo 13.— CVLMA, f. 33, ap. 1, b. 31, l. 224—227.

[67] P. Galaunės laiškas A. Žmuidzinavičiui iš Peterburgo į Vilnių 1914, kovo 14.— CVLMA, f. 33, ap. 1, b. 31.

[68] *Visuomis [Galaunė P.].* Liūdnos refleksijos. Skiriama Lietuvių dailės draugijai // Lietuvos žinios.— 1912.— Liep. 17(30).— Nr. 83.

[69] A. Žmuidzinavičiaus laiškas P. Galaunei 1912, liep. 19.

[70] *Girios balsas.* Buvo tai žiemą // Lietuvos ūkininkas.— 1910.— Lapkr.

padovanotos rožės — pamato savo baisiai sužaloto veido atspindį ir nusišauna. Kūrinėlis persmelktas impresionistinėmis nuotaikomis. Literatūros tyrinėtojas L. Gudaitis, vertindamas „Raudonąją rožę“, pažymi, kad P. Galaunės novelė priklauso demokratinei literatūrai, kuri ugdė priešiškumą carizmui, liaudies nelaimių kaltininkui[71].

Kazys Puida, tuomet jau žinomas literatūros veikėjas, rašytojas ir kritikas, lietuviškų laikraščių redaktorius, pagyrė P. Galaunę kaip „daug žadantį“. P. Galaunė prisimena: „Puidos — to meto geriausio kritiko, pasakymas, kad aš esąs „daug žadantis jaunuolis“, tos rūšies mano rašinius kaip ranka nubraukė. Nuo to laiko daugiau neberašiau... Kodėl — ir pats nebežinau“[72]. Greičiausiai, pajutęs, kad yra už jį stipresnių literatų, suprato, kad tai ne jo kelias.

Rašydamas beletrizuotus vaizdelius, noveles, P. Galaunė domėjosi ir rūpinosi lietuviškos spaudos leidimo reikalais. 1914 m. jis įėjo į „Aušrinės“ redakciją. Kai ji, kilus karui, kaip ir daugelis lietuviškų spaudinių redakcijų, buvo uždaryta, kartu su B. Sruoga jis rūpinosi literatūros ir publicistikos almanacho „Aušrinės keliais“ išleidimu, buvo jo redakcijos narys, jame išspausdino savo minėtus literatūrinius bandymus.

Metęs beletristiką, P. Galaunė daugiau nesiblaškė, koncentravo jėgas ir kaupė žinias toje kultūros darbo srityje, kurioje jautėsi geriausiai išreikšiąs savo dvasines aspiracijas, kur buvo labiausiai reikalingas. Jis turėjo savo idealą — meilę tėvynei. Suvokė ją ne kaip pasyvų jausmą, bet kaip aktyvią veiklą. Tai liudija ir 1914 m. balandžio 27 d. įrašas P. Galaunės dienoraštyje. Palydėjęs draugus, važiuojančius į Lietuvą atostogų, grįžęs į savo kambarį, P. Galaunė ilgai galvoja apie juos: kaip jie čia, „Šiaurės sostinėje“, vargsta ir skursta mokydamiesi, nes „savo numylėtai Lietuvai“ nori būti naudingi. „Dėl to, kad ir aš išsimokinau mylėti savo Tėvynę, nepamatysiu šiemet josios laukų, neišgirsiu melancholiško ošimo pušynų... Man reikia dirbti, dirbti... Siekti savo tikslo. Gal dar daugiau — idealo. Ir dirbsiu, tik dėl Jos... Reikia dirbti, kad su laiku turėčiau teisę pasakyti: ir aš, Lietuva, Tavo tikras sūnus...“[73]

Sunkūs 1914—1917 metai

Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, S. Binkevičiaus padedamas, P. Galaunė įsidarbino Centriniame informacijos apie karo belaisvius teikimo biure, vadovavo vienam jo skyrių. Kariaujančių šalių —

25 (gruod. 8).— Nr. 46—47; *Visuomis.* Paveikslėlis.— Lietuvos žinios.— 1910.— Lapkr. 31.— Nr. 104—105; *Dailės prietelius.* Ir pasklido didis nesusipratimas (Neva sapnas) // Garnys.— 1912.— Nr. 9(33); *Visuomis.* Nu, i publika (feljetonėlis) // Lietuvos žinios.— 1911.— Bal. 19 (geg. 2).— Nr. 44; *Visuomis.* Iš atsiminimų // Vairas.— 1914.— Bal. 20.— Nr. 8; *Visuomis.* Pergyventos valandos // Lietuvos žinios.— 1914.— Saus. 14(27).— Nr. 10; Saus. 15(28).— Nr. 11; *Visuomis.* Raudonoji rožė (skiriu Pušaitei) // Aušrinės keliais.— 1915.— P. 5—11.

[71] *Gudaitis L.* Platėjantys akiračiai.— V., 1977.— P. 140.

[72] P. Galaunės pasakojimas, užrašytas autorės 1983, gruod. 20.

Vokietijos ir Austrijos analogiškos įstaigos per Ženevos „Raudonąjį kryžių" biurui siųsdavo žinias apie rusų belaisvius. Ten dirbdamas, P. Galaunė braižė įvairias diagramas, padarė Vokietijos ir Austrijos karo belaisvių stovyklų ir ligoninių žemėlapį, kuris 1916 m. buvo išleistas žymioje A. Iljino kartografijos spaustuvėje. Vieną jo egzempliorių P. Galaunė išsaugojo ir parsivežė į Lietuvą.

P. Galaunė dirbęs biure vakarais, o dieną eidavęs į Dailės akademiją piešti klasikinės skulptūros muliažų. Tebesusitikinėjo su visais draugais. Karo metais P. Rimša staiga išvažiavo iš Peterburgo į Viatką mokytis iš papjė-mašė daryti žaislus. „Bet kaip buvo dingęs, taip staiga ir vėl Peterburge atsirado. Ateina pas mane:— Aš pas tave nakvosiu..." Kurį laiką ir gyveno pas P. Galaunę. P. Rimša savo atsiminimuose vaizdingai pasakoja apie jų išdaigas[74].

1915 m. J. Zikaro studijoje P. Galaunė susipažino su Baliu Sruoga, nuo 1914 m. Miškų instituto studentu, garsėjančiu poetu, kurio portretą tuo metu skulptorius lipdė. Nuo tada užsimezgė jų draugystė. Kartą P. Galaunei nusiskundus dėl savo pavardės, kad nelietuviškai skambanti (lenkiškuose dokumentuose — Holovnia, rusiškuose — Golovnia), B. Sruoga pataręs: „Vadinkis Galaune". Draugo paklausęs, vėliau ir dokumentuose pavardę sulietuvino.

Jaunas poetas dažnai būdavo paniuręs, lyg slegiamas nemalonumų; jo veidą retai nušviesdavusi šypsena. Kai abudu vaikščiodavę, dažnai jiems iš paskos šūkaudavo vaikai: „Žiūrėkit, futuristas eina!" Mat B. Sruoga nešiojęs ilgus plaukus, prie plačios apykaklės ryšėjo platų juodą kaspiną, vilkėjo ilgą juodą apsiaustą, vaikščiodavo su sandalais ant basų kojų. „Nepasakysiu, kad lydinčių ir šūkaujančių vaikų būrys man būtų malonus, o Sruoga į tai visai dėmesio nekreipė"[75].

B. Sruogai nusiskundus, kad nenorįs studijuoti Miškų institute, manąs išvažiuoti į Maskvos universitetą, kad gyvenimas pas brolį esąs nelengvas, nežinąs, kaip pačiam užsidirbti ir pradėti savarankišką gyvenimą, P. Galaunė pakvietė jį dirbti pas save, į Informacijos apie karo belaisvius teikimo biurą. B. Sruoga kvietimą priėmė, dirbo biure ligi 1916 m., o išvykdamas į Maskvą, paprašė jo vieton į biurą priimti Unę Babickaitę, kuri tuo metu lankė dainavimo ir vaidybos kursus, buvo pradėjusi vaidinti bei režisuoti lietuvių mėgėjų vakaruose. Ši pažintis P. Galaunei aštriai įsirėžė į sielą, neišblėso visą gyvenimą; abiejų draugų adoruojamai jaunai aktorei buvo skiriamos eilės, dovanojamos gėlės. Jų romantišką draugystę atsiminimuose aprašė pati U. Babickaitė. Visi trys, sunėrę rankas, prisiekė: „Trise per gyvenimą! Šventai draugauti! Niekad nesiskirti! [...] Degti skaisčia liepsna!" Priesaikai patvirtinti išgertą šampano taurę B. Sruoga trenkęs į žemę. Taurė su-

[73] *Galaunė P.* Dėl Jos: Iš mano dienyno. (Rankraštis).

[74] *Rimantas J.* Petras Rimša pasakoja.—V., 1964.— P. 173—175.

[75] *Galaunė P.* Atsiminimai apie B. Sruogą. (Rankraštis).

trupėjusi į smulkius krislelius. Bet gyvenimas netrukus draugus išskyrė ir savaip pakoregavo jų likimus. B. Sruoga išvažiavo į Maskvą, P. Galaunės ir U. Babickaitės draugystė, peraugusi į gilesnį jausmą, iširo, palikdama šviesių ir skaudžių prisiminimų...[76]"

P. Galaunė buvo mobilizuotas. „Tada pasielgiau kaip šaunusis kareivis Šveikas. Paskyrė mane į Karsko tvirtovę prie Turkijos sienos. Išėjus iš komisijos, sutiktas kareivėlis sako: „Ten nevažiuok, ten mūsiškius pjauna". Kai susirinkome kitą dieną stotyje, šaukiamas pavarde neatsiliepiau, traukinys išvažiavo — o aš namo..."[77] Teko dar panešioti karišką uniformą tarnaujant pirmojoje automobilių atsargos kuopoje („Skutau bulves, viriau košę"), bet karą baigė vėl dirbdamas tame pačiame Informacijos apie karo belaisvius teikimo biure. Kartu dirbo Petrogrado lietuvių centrinio komiteto nukentėjusiems dėl karo šelpti Technikų sekcijoje, apie kurią būrėsi pasitraukę iš Lietuvos inžinieriai (P. Narutavičius, V. Čarneckis), dailininkai (A. Varnas, K. Sklėrius, J. Zikaras, V. Bičiūnas), kalbininkai (K. Būga, J. Murka, S. Naginskas). Kalbininkų grupei buvo pavesta sudaryti technikos terminų žodyną. Žodyno grupė iš lietuvių pabėgėlių amatininkų surinko daugiau kaip 6000 technikos terminų. Daugiausia žodyno sudarymu rūpinosi A. Varnas. Jam padėjo 1916 m. čia pradėjęs dirbti B. Sruoga, kuris technikos terminus rinko iš įvairių žodynų ir K. Būgos žodyno kartotekos. Kiti sekcijos darbuotojai braižė pavyzdinių trobesių projektus pokarinei Lietuvai atstatyti. Šiam darbui vadovavo K. Sklėrius. Pagrindinė medžiaga, braižant projektus, buvo lietuvių karo pabėgėlių užpildytos anketos su įvairių lietuviškų pastatų aprašymais ir suomių kaimo architektūros leidiniai. Juose publikuoti kaimo gyvenviečių brėžiniai, K. Sklėriaus nuomone, ateityje turėjo būti pritaikyti Lietuvos kaimo statybai. „Jis paskirdavo pavyzdį didesniam ar mažesniam ūkiui, ir mes turėdavome „modifikuoti", projektuodami lietuvišku stiliumi, kuris pasireikšdavo pakeistomis stogų, prieangių formomis ir lietuviško ornamento vartojimu. [...] Nors projektus braižėme labai kruopščiai, bet jau tuomet abejojome, ar ateityje kas nors galės jais pasinaudoti"[78]. Dailininkams atrodė, kad šis darbas jiems specialiai sugalvotas, norint paremti materialiai.

Dirbant Technikų sekcijoje, užsimezgė artimesnė P. Galaunės draugystė su K. Sklėriumi. Sklėriai nuomoję erdvų, gražiai apstatytą kambarį, kurio sienas puošusios šeimininko akvarelės. K. Sklėrius buvęs ypač patenkintas savo akvarele „Gedimino sapnas", mėgęs pasakoti svečiams jos siužeto kilmę, aiškindavęs meninius paveikslo privalumus. „Nuoširdūs pokalbiai prie stiklo arbatos man būdavo labai malonūs. Gyvenau nedideliame, karstą primenančiame kambarėlyje, todėl

[76] *Babickaitė U.* Atsiminimai.— LKLIR, f. 53, b. 336, l. 12—14.
[77] *Galaunė P.* Jaunystės dienos Peterburge. (Rankraštis).
[78] *Galaunė P.* Atsiminimai apie Kajetoną Sklėrių. (Rankraštis).

pas K. ir E. Sklėrius man buvo ir gražu, ir jauku, šeimininkų gera nuotaika suteikdavo man daug vidinės šilimos"[79],— rašė vėliau P. Galaunė.

Dažnai į lietuvių komitetą užeidavęs aktyvus komiteto narys J. Tumas. „Matydavau jį įvairiomis progomis [...]. Tuomet jis man atrodė dar gyvesnis negu Vilniuje. Man didelį įspūdį darė jo visad gyva, karšta kalba, dažnai perpinama „panie, šita..."[80]

1915—1917 m. P. Galaunė neišspausdino nė vieno straipsnio, nė vienos publikacijos. Pirmasis pasaulinis karas nutraukė Lietuvių dailės draugijos veiklą. Vilniuje ėjusią periodinę spaudą kaizeriniai okupantai paėmė į savo rankas. Dienraštis „Lietuvos žinios", kuriame P. Galaunė daugiausia spausdinosi, 1915 m. buvo uždarytas. Inter arma silent Musae...

[79] Ten pat.

[80] P. Galaunės atsiminimai, užrašyti K. Galaunienės 1971, saus. 7.

KULTŪROS TURTAIS BESIRŪPINANT

Ruošiantis į Tėvynę
Vilniuje 1918—1919 m.
Lietuvių mokslo draugijos narys
„Menininkų komuna“
Švietimo liaudies komisariato
įgaliotinis kultūros paminklų
reikalais

Visą Peterburge gyventą laiką greta studijų ir kūrybinio darbo P. Galaunė domėjosi Lietuvos kultūros paminklais. Pats yra apie tai pasakęs:

„Nuo mažų dienų daugiau svajojau apie Lietuvos praeitį negu interesavausi dabartimi ar ateitimi. Gal dėl to niekuomet nė piršto neprikišau prie politikos gyvenimo. Jo man kaip ir nebūta. Užtat praeitimi ne tik interesavausi, bet ir mėginau ją giliau pažinti...“[1]

P. Galaunės domėjimąsi gimtojo krašto kultūros paminklais formavo rusų ir lenkų literatūra, S. Baltramaičio bibliografiniai leidiniai apie Lietuvą. Pirmas penkiolikmetį ketvirtos klasės mokinį sudominęs straipsnis buvo 1905 m. Peterburgo viešojoje bibliotekoje perskaityta J. Danilovičiaus publikacija apie Radvilų medalius[2]. 1911 m. darydamas brėžinius jau minėtai „Rusų artilerijos istorijai“, jis susipažino su Petro I laikais 1719 m. Peterburge įsteigtos kunstkameros rankraštiniu katalogu, kur buvo išvardinta „visa eilė Lietuvos patrankų ir vėliavų“[3]. Geriau pažinti ir pamėgti praeitį jį mokė žurnalas „Staryje gody“, spausdinęs daug informacijos apie senuosius Rusijos kultūros paminklus. Tai paskatino jį parašyti ir pirmą straipsnelį apie Lietuvos liaudies dailės apsaugą[4]. Nerasdamas panašios rūšies žinių lietuviškuose laikraščiuose, kuriam laikui P. Galaunė buvo praradęs nuotaiką ir tą darbą užmetęs, bet kilusi Rusijoje 1917 m. revoliucija ir su ja susijusios viltys dėl šviesesnės Lietuvos ateities grąžino jį „prie to, dar vaiko pradėto domėjimosi...“[5] Nors nesikišo į politinį gyvenimą, bet pakiliai išgyveno audringus 1917 m. revoliucinio Petrogrado įvykius; paskutinio caro nuvertimas, viena po kitos įvykusios revoliucijos pavergtoms tautoms pranašavo laisvę. Jis buvo liudininkas, kaip Revoliucinė vyriausybė globojo ir „stengėsi neleisti pražūti nė vienam meno

[1] P. Galaunės pasakojimas, užrašytas autorės 1985, birž. 20.

[2] *Daniłowicz J.* O Medalach Radziwiłłowskich w gabinetach Nieświeskim i Charkowskim // Tygodnik Peterburski.— 1830.— Nr. 11.

[3] *Galaunė P.* Lietuvos kultūros turtų likimas // Mūsų žinynas.— 1922.— T. III.— Nr. 7.— P. 637.

[4] *Visuomis [Galaunė P.].* Pasirūpinkime savo turtu // Lietuvos žinios.— 1912.— Gruod. 13(26).— Nr. 147.

[5] *Galaunė P.* Lietuvos kultūros turtų likimas // Mūsų žinynas.— 1922.— T. III.— Nr. 7.— P. 638.

bei kultūros daiktui“[6]. Tai dar labiau skatino domėtis Lietuvos kultūros paminklais. Skatino ir lenkų pavyzdys: jau Pirmojo pasaulinio karo metu susikūręs Paminklų apsaugos skyrius prie Lenkų komiteto Maskvoje (Wydział opieki nad zabytkami) registravo Lenkijos ir Lietuvos kultūros turtus ir skelbė juos 1917 m. Kijeve ėjusiuose leidiniuose[7]. Dar viena paskata buvusi 1917 m. perskaityta rusų laikraštyje „Reč“ žinia, kad lenkai gavę iš Kremliaus muziejaus savo senas vėliavas, kad ukrainiečiai ėję į Ermitažą atsiimti savo senų bunčukų. „Tie vaizdai, kaip kitų tautų rūpinamasi savo praeities paminklais, sukėlė manyje gyvą reikalą pasirūpinti šiokiu ar tokiu būdu esamais Rusuose Lietuvos kultūros turtais. [...] O rūpintis buvo kuo, nes tie turtai — tai neišsemiama medžiaga Lietuvos praeičiai pažinti, nes jie jokiomis materialėmis vertėmis nepakeičiami...“[8] Išstudijavęs visus jam prieinamus spausdintus šaltinius, P. Galaunė suregistravo 1832 m. uždaryto Vilniaus universiteto turtus: universiteto biblioteka 1832—1844 m. buvo išvežta į įvairius Rusijos miestus, dalis jos atsidūrė Peterburgo katalikų dvasinėje akademijoje, dalis — Charkovo universiteto bibliotekoje, dalis — Kijevo universiteto bibliotekoje ir „500 tomų pačių brangiausių ir rečiausių knygų iš astronomijos srities“ pateko į Pulkovo observatorijos biblioteką. Panašiai buvo išsklaidytas universiteto archyvas bei mokslo ir meno kolekcijos. Vienas Vilniaus senienų muziejaus skyrius generalgubernatoriaus Muravjovo įsakymu 1868 m. buvo išvežtas į Maskvą, į Rumiancevo muziejų; Vilniaus observatorijos įrengimai pateko į Pulkovo observatoriją prie Peterburgo. 1795 m. Lietuvą prijungus prie Rusijos, išvežta į Peterburgą Lietuvos Metrika. Lietuvos stačiatikių cerkvių turtai, daugelio Lietuvos bažnyčių varpai, turtingos Lietuvos dvarininkų Tiškevičių, Radvilų, Kosakovskių meno kūrinių, senoviškų ginklų, dokumentų kolekcijos Pirmojo pasaulinio karo metais apsaugai buvo išvežtos į įvairius Rusijos miestus[9].

„Taigi kad „nesinešiočiau“ vien tik mintyse tų turtų, pamėginau konkrečiau jais pasirūpinti. Bet kuriuo būdu? — atsistojo prieš mane klausimas. Patsai lietuvių gyvenime nevaidinau jokios mažiausios rolės. Pažįstamų lietuvių vos tik keli žmonės, kuriems, kaip man rodėsi, tas klausimas labai svetimas, labai „šaltai“ išklausys gal, ir tiek. O čia reikia užsidegti, reikia kuo uoliausiai ir plačiausiai veikti“[10],— vėliau prisiminė P. Galaunė anų dienų nuotaiką. 1918 m. sausyje P. Galaunė kreipėsi šiuo klausimu į S. Šilingą, 1917 m. gruodžio 14 d. susikūrusios vyriausiosios Lietuvių Tarybos Rusijoje narį. S. Šilingas jam patarė parašyti apie tai į spaudą, prižadėjo atspausdinti „Santaroje“. P. Galaunė iš tiesų straipsnį „Atminkime ir pamėkime praeitį“ nusiuntė į Maskvoje ėjusią „Santarą“, bet straipsnis nebuvo išspaus-

[6] *Galaunė P.* Ar verta palikti kokį nors pėdsaką // Lietuva.— 1924.— Gegužės 13.— Nr. 108.
[7] „Wiadomości bibliograficzne“ ir „Museum Polskie“.

[8] *Galaunė P.* Lietuvos kultūros turtų likimas // Mūsų žinynas.— 1922.— T. III.— Nr. 7.— P. 638.
[9] Ten pat.— P. 638—644.
[10] Ten pat.— P. 644.

dintas ir neaišku, ar pasiekė redakciją. Platesnė lietuvių visuomenė liko neinformuota, tačiau kai kurie Peterburge buvę lietuviai per S. Šilingą buvo sudominti, ir 1918 m. vasaryje buvo sudaryta Komisija rūpintis Lietuvos kultūros turtais Rusijoje. Komisijos pirmininku išrinktas prof. E. Volteris, sekretorium — P. Galaunė, nariais — S. Šilingas, advokatas J. Tumėnas, Dvasinės akademijos profesoriai B. Čėsnys, A. Grigaitis. Komisija sudarė savo įstatus ir darbo programą: registruoti Lietuvos kultūros turtus, esančius Rusijoje, per paskaitas ir straipsnius spaudoje supažindinti su jais Lietuvos visuomenę. Deja, tuo komisijos veikla ir pasibaigė. Jos nariai, apsikrovę kitomis pareigomis, visą darbą už mažą atlyginimą pavedė P. Galaunei. Sušaukusi tris posėdžius, komisija nustojo gyvavusi. „Nors ir neilgai man teko darbuotis toj komisijoj, bet beveik visa medžiaga, kuri tik buvo galima Rusijoj rasti, buvo surinkta ir sistemingai sutvarkyta“[11].

Prof. E. Volteris, susipažinęs su P. Galaune komisijos posėdžiuose, pakvietė jį dirbti į jo vadovaujamą Mokslų Akademijos slavistikos skyrių, kuriame P. Galaunė dirbo iki 1918 m. gegužės mėnesio. Ten dirbdamas, toliau kaupė ir sistemino medžiagą apie Lietuvos kultūros paminklus. E. Volteris, domėjęsis lituanistika, nurodydavo papildomą literatūrą.

Po Bresto taikos (1918.III.3) į Lietuvą ėmė grįžti vis daugiau karo pabėgėlių. Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti komitete sužinojęs, kad grupė lietuvių ruošiasi grįžti į Lietuvą, P. Galaunė gegužės mėnesį prisijungė prie jų[12]. Grįžtančių grupelėje buvo J. Zikaras su žmona ir dviem vaikais, S. Šilingas su šeima, O. Jablonskytė, A. Graurokas ir dar keletas lietuvių.

Išvykdamas iš Peterburgo, P. Galaunė likvidavo visą savo kuklų turtą, kurio didžiausią dalį sudarė knygos. Įsiuvęs jas į drobę kartu su surinkta medžiaga apie lietuvių kultūros turtus, paliko Mokslų Akademijos Slavistikos skyriuje[13]. Buvusi ten ir dalis privačios korespondencijos. 1919 m. vėl atvykęs į Peterburgą, nieko neberado. Rūmų sargas paaiškino, kad drobę greičiausiai sunaudoję kareiviai, o knygos nusimėčiusios. P. Galaunė džiaugėsi, kad vertingiausius leidinius architektūros, dailės klausimais 1918 m. parsivežė į Lietuvą.

Kelionė į Vilnių truko ištisą mėnesį. Tų vargingų dienų atminimas — vokiška knygelė „Vilnius — užmirštas meno židinys“[14], pirkta aptriušusioje Drysnos miestelio parduotuvėje už paskutines kapeikas,— ir dabar P. Galaunės bibliotekoje užima garbingą vietą.

Pirmąją vasarą Lietuvoje P. Galaunė praleido pas brolį Joną Jiezne. Čia pagal Peterburge surinktą medžiagą baigė rašyti studiją apie įžymųjį lietuvių architektą Lauryną Stuoką-Gucevičių.

[11] Ten pat.— P. 645.
[12] *Galaunė P.* Mano kelionė į Lietuvą. (Rankraštis).
[13] P. Galaunės vėliau sudarytas knygų sąrašas su E. Volterio ir J. Jablonskio parašais ir P. Galaunės prierašu: „Šios mano knygos dingo nežiniomis“. 1921.— VVU BR, f. 132—14.
[14] Wilna eine vergessene Kunststätte. Von Dr. Weber Jena, mit 137 Bildern.— 1917.

1918 m. rudenį P. Galaunė atvažiavo į Vilnių, kuriame iki 1918 m. gruodžio 31 d. dar tebešeimininkavo kaizeriniai okupantai. Nuo 1917 m. rugsėjo 21 d. čia veikė ir Lietuvos taryba, kuri, remdamasi pripažinta tautų apsisprendimo teise, 1918 m. vasario 16 d. paskelbė aktą dėl Lietuvos valstybingumo atkūrimo[15]. Vilniuje telkėsi grįžę iš Rusijos lietuvių inteligentai. Ir P. Galaunę traukė į senąją Lietuvos sostinę. Prisimena: „Viešėdamas pas broliuką, susipažinau su Maskvos studentu mediku (pavardės neprisimenu). Brolis jam buvo nupirkęs arkliuką, vežimėlį, jis su tuo vežimėliu veždavo maistą į Vilnių badaujantiems lietuviams. Pasiūlė tuokart ir man kartu važiuoti į Visuotinį lietuvių mokslo draugijos susirinkimą, o aš jau ir pats apie tai galvojau; reikėjo man pradėti galvoti, kaip toliau gyventi"[16].

Vilniuje gyvenimas buvo labai sunkus. Gyventojai badavo, okupantų represijos palietė ir visą kultūrinę veiklą.

Per trejus okupacijos metus Lietuvių mokslo draugijai pavyko sušaukti tik vieną — dvyliktąjį savo narių susirinkimą. Jis įvyko 1918 m. spalio 2—4 dienomis, pirmininkavo J. Basanavičius. P. Galaunė pateko į lietuvių inteligentų ratą, sprendusį svarbias kultūros problemas. Susirinkime buvo iškelta idėja atgaivinti Vilniaus universitetą, sudaryta komisija, kuri rūpintųsi aukštaisiais kursais. Susirinkime taip pat buvo iškelta mintis steigti Mokslo ir meno akademijas, muziejus.

P. Galaunė kažkam iš Draugijos narių, berods, J. Tumui, pasisakė turįs surinkęs medžiagą monografijai apie L. Stuoką-Gucevičių. Jam buvo pasiūlyta ta tema padaryti pranešimą. „Labai nervinausi, viešai kalbėti neturėjau patirties... Rankraščio su savim neatsivežiau... Mano supratimu, ta mano kalba buvo nevykusi, bet vis dėlto aš pasisakiau. Rodos, kalbėjau Draugijos susirinkimo prezidiumui, taigi siaurame rate"[17]. Jo pranešimo apie L. Stuoką-Gucevičių klausėsi J. Basanavičius, M. Biržiška, J. Tumas, A. Janulaitis, P. Mašiotas, J. Vileišis, A. Vileišis ir kiti Draugijos susirinkimo prezidiumo nariai. P. Galaunė buvo priimtas į Lietuvių mokslo draugiją.

Atvykusį į Vilnių P. Galaunę pakvietė pas save apsistoti Adomas Varnas, gyvenęs Užupyje, bute, kuriame anksčiau gyveno dailininkas Ferdinandas Ruščicas. „Pro buto langus atsiverdavo nepaprastai gražūs vaizdai į šv. Onos ir Bernardinų bažnyčių ansamblį ir medžiais apaugusius Vilnelės krantus. Bute buvo fortepijonas..."[18]

Čia lankydavosi Balys Sruoga, Vilius Jomantas, dainininkė Adelė Nezabitauskaitė, pianistė Aleksandra Dirvianskaitė, kurios savo bičiuliams koncertuodavo. A. Nezabitauskaitė buvo atvykusi iš Maskvos, kur 1918 m. baigė Filharmonijos draugijos muzikos ir dramos mokyk-

[15] LTSR istorijos šaltiniai.— V., 1958.— T. III.— P. 94—95.

[16] P. Galaunės pasakojimas, užrašytas K. Galaunienės 1984, rugs. 30.

[17] P. Galaunės pasakojimas, užrašytas K. Galaunienės 1981, liep. 27.

[18] *Galaunė P.* Menininkų komuna. (Rankraštis).

lą, dainavimo mokėsi pas V. Uspenskį, vaidybos — pas V. Nemirovičių-Dančenką ir K. Stanislavskį. Studijuodama dainavo Dailės teatro chore, Maskvos universiteto lietuvių draugijos moksleiviams šelpti koncertuose, vaidindavo lietuvių spektakliuose. A. Dirvianskaitė buvo atvykusi iš Petrogrado, kur 1913—1918 m. mokėsi skambinti fortepijonu J. Raphofo kursuose, vėliau konservatorijoje. Abi jaunosios menininkės grįžo į Lietuvą, kupinos ryžto dirbti gimtojo krašto kultūrai.

Netrukus jaunieji menininkai apsigyveno Žvėryne, Jasnaja gatvėje (dabar D. Poškos 18), dviejų aukštų mediniame name, kur karo metu buvo vaikų prieglauda. P. Galaunė prisimena: „...Sukrovę viską į vienu arkliuku pakinkytą vežimą, patraukėm į Jasnaja gatvėje nužiūrėtą namą. Šiokių tokių baldų turėjo tik A. Varnas, o visų kitų turtas tilpo lagaminuose. Antrame aukšte po vieną kambarį gavo A. Varnas, B. Sruoga ir A. Dirvianskaitė su A. Nezabitauskaite. Pirmame aukšte viename kambaryje su židiniu apsigyvenau aš ir V. Jomantas. Vienas kambarys liko „salonas", kuriame rengdavome koncertus. Pajamas nutarėme dėti į bendrą katilą". Kažkas iš lietuvių inteligentų tą šešių menininkų susibūrimą pavadino „menininkų komuna" ir jei kas teiraudavosi apie vieną iš šešių, buvo sakoma: „jis gyvena „menininkų komunoje" arba „ieškokite menininkų komunoje"[19].

Tuo tarpu kaizerinės Vokietijos okupuotame Vilniuje didesnės meninės veiklos plėtoti nebuvo galima, „tik kai kurie menininkai — dainininkai P. Oleka, A. Nezabitauskaitė, P. Valavičaitė, pianistė A. Dirvianskaitė protarpiais rengė koncertus, o jiems uoliai talkininkavo kaip akompaniatorius J. Tallat-Kelpša"[20]. Gavusios leidimą, menininkės išvažiuodavo su koncertais net į Žemaitiją, grįždamos parvežDavo „menininkų komunai" maisto. „Vokiečių okupantams iš Vilniaus traukiantis, dailininkas K. Sklėrius, tapęs maisto sandėlių intendantu, keletą kartų mus apdovanojo arkliena, kepenų statinaitėmis, dribsniais, panašiais į pjuvenas,— maistu, skirtu belaisviams"[21].

Reikėjo galvoti, kur ir ką pradėti dirbti. Netrukus O. Mašiotienė, vadovavusi Vilniaus mergaičių gimnazijai E. Ožeškienės gatvėje, pakvietė B. Sruogą dėstyti visuotinę literatūrą, o P. Galaunę — piešimą[22]. Vėliau P. Galaunė iš čia perėjo tomis pačiomis pareigomis į Pirmąją lietuvių gimnaziją.

Nepaisydami kaizerinės okupacijos represijų, žymiausi lietuvių literatūros ir meno veikėjai, susibūrę Vilniuje, stengėsi atgaivinti kultūros darbą, Vilnius vėl tapo kultūros centru. Prie Švietimo ministerijos buvo įsteigtas Meno departamentas, turėjęs „kelti menui reikalingus sumanymus, koncentruoti apie save visus Lietuvos menininkus ir per tam tikras įstaigas suteikti jiems sąlygas dirbti tiesioginį savo darbą"[23]. Departa-

[19] Ten pat.
[20] *Nabažas J., Ragulskienė E.* Juozas Tallat-Kelpša.— V., 1983.— P. 39.
[21] *Galaunė P.* Menininkų komuna. (Rankraštis).
[22] *Samulionis A.* Balys Sruoga.— V., 1987.— P. 98; Vilniaus Pirmosios moterų gimnazijos su prekybos skyriumi direktorės O. Mašiotienės raštas Nr. 65 P. Galaunei 1919, bal. 1.— P. Galaunės archyvas.
[23] *Galaunė P.* Lietuvos meno keliai. // Baras.— 1925.— Nr. 2.

mento vedėju buvo paskirtas A. Žmuidzinavičius, sekretorium — B. Sruoga. Čia būrėsi rašytojai, dailininkai, muzikai — S. Čiurlionienė, L. Gira, V. Bičiūnas, F. Kirša, P. Vaičiūnas, P. Galaunė, A. Varnas. Numatyta atidaryti dramos mokyklą[24], parengti dailės mokyklos nuostatus, galvota surengti plastikos meno parodą[25]. Nuo 1917 m. rudens Vilniuje pradėjo eiti karo cenzūros kontroliuojami laikraščiai: Lietuvos tarybos oficiozas „Lietuvos aidas" su iliustruotu mėnesiniu priedu „Liuosoji valanda", dešiniųjų socialdemokratų „Darbo balsas" ir krikščionių demokratų „Tėvynės sargas". „Liuosoje valandoje" buvo spausdinami beletristiniai vaizdeliai, Maironio, V. Mykolaičio-Putino, K. Binkio, L. Giros ir kitų poetų eilėraščiai, literatūros kritikos straipsniai[26].

P. Galaunės, jo žodžiais tariant, „visur buvo pilna". Kartu su L. Gira, F. Kirša, B. Sruoga, J. Tumu, K. Ruginiu ir J. Pajauju jis įtraukiamas į komisiją, turėjusią parengti platų susirinkimą rašytojų būklei apsvarstyti. Galvota steigti lietuvių rašytojų draugiją, kuri skelbtų konkursus, skirstytų premijas, sudarinėtų fondus[27].

Bet labiausiai P. Galaunę jaudino karų, sukilimų išblaškytų Lietuvos kultūros turtų likimas. Tuo rūpesčiu jis buvo užkrėtęs ir kitus „komunos" gyventojus: čia buvo ne vien koncertuojama susirinkus po darbo, bet ir kalbama svarbiais politikos, kultūros, savo tautos ateities klausimais. 1918 m. lapkričio 17 d. „komunos" gyventojai A. Varnas, P. Galaunė, B. Sruoga ir J. Zikaras raštu pakvietė A. Žmuidzinavičių spręsti Lietuvos meno bei kultūros vertybių, išblaškytų svečiose šalyse, klausimą[28]. Susirinkusiųjų nutarimu P. Galaunė ir A. Varnas turėjo vykti į Tarybų Rusiją — į Petrogradą ir Maskvą — rūpintis ten atsidūrusiomis Lietuvos meno ir kultūros vertybėmis. Pats P. Galaunė prisimena: „1918 m. rudenį, kada Lietuvos taryba Vilniuje gavo valstybingumo pobūdžio, aš per p. Šilingą ir A. Varną vėl iškėliau tą klausimą [...]. S. Šilingo rūpesniu buvo sušauktas susirinkimas—pasitarimas tuo klausimu. Jame dalyvavo S. Šilingas, A. Varnas, A. Žmuidzinavičius, d-ras J. Basanavičius ir d-ras V. Nagevičius. Aš pranešiau apie esamus Rusijoje Lietuvos turtus ir kas tuo reikalu lietuvių Rusijoje daroma. [...] A. Varnas ir aš buvom paskirti ir įgalioti tuojau važiuoti į Rusiją"[29].

Lapkričio pabaigoje į Vilnių nelegaliai atvyko V. Kapsukas. P. Galaunė ir A. Varnas nutarė su juo pasimatyti, tikėdamiesi jo paramos. Kažkieno nurodytu adresu ėję ieškoti, bet neradę. Pasimatyti nepavykus, abudu ryžosi važiuoti į Rusiją. „Jau buvo išgauti reikalingi įgaliojimai ir leidimai ir net paskirta diena išvažiuoti, bet A. Varnas susirgo plaučių uždegimu ir važiuoti buvo atidėta"[30].

1918 m. gruodžio 16 d. Vilniuje susikūrė Tarybų valdžia. Laikinoji revoliucinė darbininkų ir vargingųjų valstiečių vyriausybė daug dėmesio

[24] Darbo balsas.— 1918.— Nr. 41.— P. 13.

[25] *Galaunė P.* Lietuvos meno keliai // Baras.— 1925.— Nr. 2.

[26] *Gudaitis L.* Laiko balsai.— V., 1985.— P. 12—14.

[27] Ten pat.— P. 26.

[28] *Valiuškevičiūtė A.* Lietuvių meno kūrėjų draugija // Iš lietuvių kultūros istorijos.— V., 1975.— P. 163.

[29] *Galaunė P.* Lietuvos kultūros turtų likimas // Mūsų žinynas.— 1922.— T. III.— Nr. 7.— P. 645.

[30] Ten pat.

skyrė kultūros reikalams. 1919 m. vasario 5 d. buvo priimtas nutarimas dėl kultūros vertybių — muziejų, meno parodų, laboratorijų, bibliotekų apsaugos; vasario 25 d. dekretu buvo nacionalizuoti M. K. Čiurlionio kūriniai ir jų pagrindu įkurtas Valstybės dailės muziejus[31]. Aušros g. 9 (dab. Vilniaus inžinerinis statybos institutas) įsikūrė naujai įsteigtas Istorijos ir etnografijos muziejus, kurio direktoriumi paskirtas J. Basanavičius. Sapiegų rūmuose Didžiojoje gatvėje buvęs įsteigtas Taikomosios dailės muziejus, kuriam vadovavo V. Didžiokas. Prie Švietimo liaudies komisariato įsteigta Meno kolegija. Kaip pažymi P. Galaunė, „šios kolegijos darban buvo pritraukti visi menininkai ir keli pakviesti iš Rusijos. Kolegijos pirmininku buvo išrinktas A. Varnas, sekretorium B. Sruoga ir artimiausiais bendradarbiais — A. Žmuidzinavičius, V. Jomantas, V. Didžiokas, P. Galaunė“[32].

Meno kolegija parengė plačią darbų programą. Vilniuje buvo įkurtos dailės studijos, kurių pagrindinis tikslas buvo užpildyti meninio švietimo spragas. Tapybos studijai vadovavo A. Varnas, skulptūros studijai vadovauti buvo kviečiami P. Rimša ir J. Zikaras. Kartu su vyru į Meno kolegijos organizuojamą darbą įsijungė ir Adelė Nezabitauskaitė-Galaunienė. Su V. Didžioku ji važinėjo po Vilniaus apylinkes, registravo paminklus, su J. Tallat-Kelpša, A. Kačanausku, P. Oleka, A. Dirvianskaite koncertuodavo[33].

Plataus masto kultūros paminklų apsaugos klausimus turėjo spręsti Archeologijos komisija, kurios pirmininku buvo paskirtas T. Daugirdas. Komisijai „priklausė senoji architektūra ir liaudies dailė: rūmai, pilių griuvėsiai, senoviniai kryžiai ir kt. Komisija turėjo rūpintis paminklų konservavimu ir moksliniu tyrimu. Tas darbas buvo pavestas architektui V. Dubeneckiui ir P. Galaunei“[34].

Laikinoji revoliucinė Lietuvos vyriausybė nuo pirmųjų savo veiklos žingsnių taip pat suskato rūpintis likimu Lietuvos kultūros turtų, įvairiu laiku caro vyriausybės išvežtų į Rusiją. Didžiulę politinę ir kultūrinę reikšmę turėjo RTFSR vyriausybės 1918 m. lapkričio 19 d. dekretas šiuo klausimu, kuriame buvo skelbiama: „Visos senienos, meno, kultūros ir mokslo vertybės, kaip: kolekcijos, mokslo įrengimai, paveikslai, meno kūriniai, istoriniai dokumentai, rankraščiai, bibliotekos, archyvai, bažnyčių varpai ir kiti reikmenys, senoviniai baldai ir t. t., prievarta arba specialių nutarimų pagrindu caro vyriausybės išvežti iš Lietuvos nuo pirmojo Lietuvos—Lenkijos valstybės padalijimo, konfiskacijos — sekvestrų keliu arba kaip karo trofėjai ir šiuo metu esantieji vyriausybinėse arba visuomeninėse organizacijose, taip pat pas privačius asmenis,— turi būti perduoti Lietuvos reikalų komisariato prie Tautybių liaudies komisariato liaudies apsaugai ir kontrolei“[35].

[31] LTSR istorijos šaltiniai.— V., 1958.— T. III.— P. 154.
[32] *Galaunė P.* Lietuvos meno keliai // Baras.— 1925.— Nr. 2.
[33] P. Galaunę ir A. Nezabitauskaitę 1919 m. sausio 12 d. šv. Mikalojaus bažnyčioje sutuokė J. Tumas-Vaižgantas. Jaunieji liko gyventi Jasnaja gatvėje, kiti komunos nariai vienas po kito susirado kambarius kitur; taip iširo „menininkų komuna“. Jaunoji pora ištuštėjusiame bute priglobė 1919 m. balandžio mėn. iš Papilio į Vilnių atvykusį poetą Kazį Binkį. („Apsigyvenau kol kas pas naujavedžius Galaunes“.— *Gudaitis L.* Laiko balsai.— V., 1970.— P. 17).
[34] XX a. lietuvių dailės istorija

Lietuvos Laikinosios revoliucinės vyriausybės Švietimo liaudies komisariatas, remdamasis šiuo dekretu, pradėjo rūpintis tų vertybių grąžinimu į Lietuvą ir ieškojo šiam uždaviniui tinkamo žmogaus. Tinkamesnės kandidatūros už P. Galaunę nebuvo. Į jį ir kreipėsi Švietimo liaudies komisaras V. Biržiška, prašydamas važiuoti į Rusiją rūpintis Lietuvos kultūros turtų reevakuacija. P. Galaunė sutiko važiuoti, bet prašė dar ką nors pasiųsti, „kas moka kalbėti". Tačiau, „deja, Švietimo liaudies komisariatas tuo metu nesurado kuo mane pakeisti ar pasiųsti dar bent vieną bendradarbį"[36],— rašė vėliau P. Galaunė. 1919 m. vasario 10 d. P. Galaunė išvyko į Maskvą ir Petrogradą. Su savim vežėsi įgaliojimą, pasirašytą Švietimo liaudies komisaro V. Biržiškos, sekretoriaus B. Sruogos ir kanceliarijos vedėjo P. Karazijos: „Šiuo liudijama, kad meno istorininkas Paulius Galaunė yra įgaliotas surinkti visus Lietuvos kultūros turtus, kurie dėl karo ir politikos aplinkybių buvo išvežti iš jos ribų, ir pargabenti tuos turtus atgal Lietuvon.

Švietimo komisariatas prašo visų Fed. Rusijos ir Lietuvos Tarybų įstaigų jam, Pauliui Galaunei, šiame reikale suteikti reikalingos pagalbos"[37].

Be šio dokumento, P. Galaunė gavo dar daug privačių įpareigojimų: dailininkas K. Sklėrius prašė pargabenti iš Petrogrado visus jo etiudus ir ypač jo branginamą paveikslą „Gedimino sapnas", J. Tumas — parvežti J. Zikaro skulptūras: „J. Tumo biustą", „Pabėgėlius", „Kaukę" („Maską"); pats P. Galaunė norėjo parvežti į Lietuvą Dailės akademijoje likusį J. Zikaro diplominį darbą „Motina". Pr. Mašiotas prašė pargabenti iš Maskvos didelę fotografijų ir klišių kolekciją. Be to, P. Galaunei rūpėjo Petrograde likęs Lietuvių komiteto nukentėjusiems dėl karo šelpti Technikų sekcijos archyvas — namų projektų brėžiniai, V. Bičiūno, K. Sklėriaus ir jo paties rankraščiai, sukaupta technikos žodyno kartoteka.

Kartu su P. Galaune į Maskvą važiavo Valerija Čiurlionytė rūpintis M. K. Čiurlionio kūrinių ir Lietuvių dailės draugijos turtų grąžinimu į Vilnių ir J. Tallat-Kelpša — susipažinti su Maskvos muzikiniu gyvenimu, nes jam buvo pavesta organizuoti Vilniuje simfoninį orkestrą.

Visi trys Maskvoje apsistojo pas poetą Jurgį Baltrušaitį. Vėliau P. Galaunė prisimins: „Pirmą kartą savo akimis pamačiau ir susipažinau su pačiu Baltrušaičiu. Pažintis buvo gana trumpa: pirmą naktį nakvojome rašytojo bute, ten ir vakarieniavome. Aš, nors turėjau apie trisdešimt metų, buvau labai kuklus ir nekalbus. Pasirodė, kad nekalbus buvo ir J. Baltrušaitis. Prie vakarienės stalo pokalbį daugiausia

1900—1940.— V., 1982.— T. I.— P. 100; Dailės skyriaus pažymėjimas Nr. 20, išduotas P. Galaunei 1919, bal. 17, pasirašytas A. Varno ir V. Dubeneckio (P. Galaunės archyvas).

[35] *Vaitkevičius B.* Socialiniai-ekonominiai pertvarkymai Lietuvoje 1918—1919 m.— V., 1959.— P. 56.

[36] *Galaunė P.* Lietuvos kultūros turtų likimas // Mūsų žinynas.— 1922.— T. III.— Nr. 7.— P. 646.

[37] Laikinosios Lietuvos Revoliucinės Darbininkų ir Valstiečių valdžios Liaudies Švietimo komisariato liudijimas Nr. 296, išduotas P. Galaunei 1919, saus. 1.— VVU BR, f. 132—3.

palaikė M. Baltrušaitienė, V. Čiurlionytė ir J. Tallat-Kelpša. J. Baltrušaitis įsiterpdavo labai retai ir trumpai. Aš, žinoma, tiktai klausiausi..."[38]

Maskvoje P. Galaunė kreipėsi į Kazį Giedrį — Lietuvos Tarybų Respublikos vyriausybės atstovą prie RTFSR vyriausybės. „K. Giedrys tuo klausimu susidomėjo ne vien tik oficialiai ir padėjo man kuo galėjo"[39]. Todėl P. Galaunė, perdavęs jam savo surinktą medžiagą, liečiančią Lietuvos kultūros turtus Maskvoje, pats nutarė važiuoti į Petrogradą, „ypač, kad ten turtų buvo ne mažiau kaip Maskvoje, o rūpintis jais nebuvo kam, nes K. Giedrys sakė, kad Petrapilyje labai trūksta žmonių visose darbo srityse"[40].

Maskvoje P. Galaunė gavo RTFSR Tautybių liaudies komisariato raštą:

„Šiuo Komisariatas lietuvių reikalams pažymi, kad Lietuvos laikinoji revoliucinė darbininkų ir valstiečių valdžia komandiruoja drg. P. Galaunę į Petrogradą, kad, remiantis 1918 m. lapkričio 19 d. dekretu, perimtų archyvus, muziejus ir bibliotekas, evakuotus iš Lietuvos, ir prašo visų karinių, civilinių, visuomeninių ir geležinkelio įstaigų jam, Galaunei, padėti..."[41]

1919 m. vasario 20 d. P. Galaunė išvažiavo į Petrogradą. Pagrindinis jo uždavinys buvo pasirūpinti be globos likusia buvusios Petrogrado dvasinės katalikų akademijos biblioteka,— kitaip sakant, Vilniaus universiteto bibliotekos fondais.

Tik atvykęs, P. Galaunė gavo Rusijos Komunistų partijos lietuvių sekcijų Petrogrado biuro tarpininkavimo raštą: „Liaudies Švietimo komisarui drg. Lunačiarskiui. Lietuvių sekcijų (bolševikų) Petrogrado biuras prašo II. 27 priimti be eilės Lietuvos Laikinosios Darbininkų-Valstiečių revoliucinės vyriausybės atstovą P. Galaunę pokalbiui (dlia peregovora) Lietuvos kultūros turtų reevakuacijos klausimu"[42].

Bibliotekų kolegijoje prie RTFSR Švietimo liaudies komisariato Vilniaus universiteto biblioteka, pasirodo, nebuvo užregistruota, ir niekas P. Galaunei negalėjo paaiškinti, kieno žinioje ji yra. Tad P. Galaunė nuėjo į pačius buvusios Dvasinės katalikų akademijos rūmus, išvaikščiojo visus jų koridorius, bet „nesutiko nė gyvos dvasios", tik viename koridoriuje rado dvi spintas „su knygomis labai senais apdarais"[43].

Po kelių dienų P. Galaunę priėmė Švietimo liaudies komisaras A. Lunačiarskis. Jo kabinete, dalyvaujant dar penkiems švietimo komisariato kolegijos nariams, P. Galaunė perskaitė savo parengtą raštą „Trumpos istorinės žinios apie buvusią Vilniaus universiteto biblioteką, kurios dalis yra buvusioje Petrapilio Romos katalikų dvasinės akademijos bibliotekoje"[44]. Rašte apžvelgta bibliotekos kūrimosi isto-

[38] P. Galaunės pasakojimas, užrašytas K. Galaunienės 1982, birž. 12.
[39] *Galaunė P.* Lietuvos kultūros turtų likimas // Mūsų žinynas.— 1922.— T. III.— Nr. 7.— P. 646.
[40] Ten pat.
[41] VVU BR, f. 132—4.
[42] Петроградское бюро Литовских секций Р. К. П. 2 февраля, 1919, № 490 (raštą pasirašė biuro narys ir sekretorius — parašai neįskaitomi).— VVU BR, F. 1—F. 224.
[43] *Galaunė P.* Lietuvos turtų likimas // Mūsų žinynas.— 1922.— T. III.— Nr. 7.— P. 648.

rija, išvardyti svarbiausi jos fondai, nurodyta, kur jie pateko po 1832 m. universiteto uždarymo, ir, remiantis 1918 m. lapkričio 19 d. dekretu, prašoma juos grąžinti Tarybų valdžios atkuriamam Vilniaus universitetui; kartu prašoma grąžinti Vilniaus universiteto archyvą ir observatorijos biblioteką.

Išklausęs P. Galaunę, A. Lunačiarskis paaiškino, kad dekreto, kuriuo P. Galaunė remiasi, jis nepasirašinėjo. Jis pasirašęs dekretą, kuriuo grąžinami tik tie kultūros turtai, kurie buvo išvežti iš Lietuvos prieš Pirmąjį pasaulinį karą. Šiems turtams gauti iš Tarybų Rusijos įstaigų jis galįs duoti leidimą. O ankstesniais laikais išvežtų Lietuvos vertybių grąžinti nesirengiama. Petrogradas visuomet buvo internacionalinis kultūros centras, ir negalima jo kultūros rinkinių ardyti. Šiuo klausimu dar turėsianti pasisakyti Bibliotekų komisija. Be to, reziumavo A. Lunačiarskis, P. Galaunės pateiktas raštas tėra pažyma; norint svarstyti klausimą iš esmės, reikia turėti dokumentais paremtus duomenis, knygų aprašymus, katalogus. (Pastarieji, beje, buvo išvežti kartu su biblioteka)[45].

Pokalbio būta karšto. Lietuvos atstovas savo reikalavimus kėlė su jaunatviška drąsa ir, remdamasis dekretu, kalbėjo gana kategoriškai. A. Lunačiarskis, baigdamas posėdį, paprašė jį dar pasilikti.

„— Draugas Gal[aune], jūs per daug jaunas taip aštriai statyti klausimus. [...]

— Aš taip, kaip ir Tamsta, tik ginu savo teises,— atsakęs P. Galaunė.

— Aš suprantu, Lietuva ne per seniai atgimė, ir ne taip jau mane stebina tas jūsų nacionalinis sentimentalizmas. Bet juk vardan Lietuvos negalima naikinti „internacionalizmo židinio" kultūrinių centrų.

— Aš ne politikas ir man pačiam brangiausia už viską kiekvienos tautos kultūra, tad...

— Na, su Tamsta sunku susikalbėti. Bet visgi, draugas, nesirūstink, tuščiomis rankomis negrįši į Vilnių..."[46]

Vis dėlto P. Galaunė iš Švietimo liaudies komisaro kabineto išėjo gavęs paramą tolimesnei veiklai. Jam buvo duotas leidimas peržiūrėti Petrogrado bibliotekų, archyvų, muziejų inventorių knygas, kur, jo nuomone, turėjo būti daug duomenų apie Lietuvos kultūros turtus. P. Galaunei buvo įteiktas A. Lunačiarskio pasirašytas pažymėjimas, kad „Tarybų Lietuvos respublikos atstovui drg. P. Galaunei suteikiama teisė laisvai susipažinti su visomis Petrogrado ir jo apylinkių mokslo ir meno saugyklomis ir registruoti daiktus, priklausančius, jo nuomone, lietuvių tautai"[47]. Taip pat Švietimo komisariato kolegija sutiko glo-

[44] Ten pat.— P. 649. Šio pranešimo pagrindu P. Galaunė 1920 m. parašė straipsnį „Iš kai kurių Lietuvos knygynų ir archyvų istorijos" (Švietimo darbas.— 1920.— Nr. 10).

[45] *Galaunė P.* Lietuvos kultūros turtų likimas // Mūsų žinynas.— 1922.— T. III.— Nr. 7.— P. 649, 650.

[46] Ten pat.— P. 652.

[47] VVU BR, f. 132—5.

boti be apsaugos likusią buvusios Dvasinės katalikų akademijos biblioteką. Kolegijos narys, Petrogrado viešosios bibliotekos komisaras Andersonas buvo paskirtas padėti P. Galaunei[48]. Iš lietuvių jam padėjo tik įtrauktas į kultūros paminklą paieškas kompozitorius Juozas Žilevičius su žmona ir komisariato lietuvių reikalams atstovas Alfonsas Jankauskas. 1919 m. kovo 5 d. Švietimo liaudies komisariato posėdyje, kuriame dalyvavo P. Galaunė ir A. Jankauskas, po karštų diskusijų buvo priimtas nutarimas: 1. Perduoti Petrogrado dvasinės katalikų akademijos biblioteką Valstybiniam bibliotekų komitetui saugoti ir kartu su Tarybų Lietuvos respublikos atstovais aprašyti; 2. Galutinį sprendimą, kam atiduoti buvusio Vilniaus universiteto biblioteką ir archyvą, atidėti iki to laiko, kai juos peržiūrės Rusijos, Lenkijos ir Ukrainos atstovų mokslinė komisija[49]. Tuo tikslu iš Vilniaus reikia kviesti dar vieną ekspertą istoriką.

P. Galaunė išsiuntė M. Biržiškai telegramą, prašydamas atsiųsti istorikus; jo nuomone, į Petrogradą turėtų atvažiuoti M. Biržiška, A. Janulaitis arba E. Volteris[50].

Laukdamas eksperto iš Vilniaus, P. Galaunė susitarė su Andersonu 1919 m. kovo 8 d. 10 val. ryto pradėti tikrinti Vilniaus universiteto biblioteką. Bet kovo 9 d. jis netikėtai išvažiavo į Vilnių, manydamas netrukus grįžti su M. Biržiška. Išvažiavo dėl dviejų priežasčių: M. Biržiška neatsakė nei į ankstesnius P. Galaunės pranešimus apie derybas Petrograde, nei į telegramą dėl eksperto; buvo neaišku, ar laiškai ir telegrama pasiekė adresatą; tad P. Galaunė ryžosi pats nuvažiuoti į Vilnių ir grįžti su ekspertu. Antra, Lietuvos švietimo liaudies komisariato į Petrogradą komandiruotas teatro reikalais V. Braziulevičius atvežė P. Galaunei žmonos laišką, kuriame ji rašė, kad sklinda žinios, jog prie Vilniaus artinasi lenkai, kad už kažką suimtas P. Galaunės brolis Jonas ir Paulius turįs jį gelbėti. A. Jankauskas ir J. Žilevičius sutiko laikinai rūpintis Dvasinės akademijos biblioteka ir Pulkovo observatorijoje esančiomis knygomis bei astronomijos įrankiais. Tačiau netrukus A. Jankauskas buvo pašauktas į frontą, ir J. Žilevičius liko vienas. Gavęs du žmones iš Petrogrado viešosios bibliotekos ir pasitelkęs pora vietinių lietuvių, J. Žilevičius Dvasinėje akademijoje aptvarkė išblaškytas knygas, likusią neseniai mirusio kompozitoriaus Česlovo Sasnausko biblioteką ir rankraščius, ant rūmų durų pakabino apsaugos raštą, kad 1919 m. kovo 5 d. Centrinio bibliotekų komiteto nutarimu čia saugojama Vilniaus universiteto biblioteka, kol atvyks Lietuvos ir Baltarusijos socialistinės darbininkų ir vargingųjų valstiečių respublikos Švietimo liaudies komisariato ekspertai. Be to, gavęs Komisariato nacionaliniams reikalams Lietuvių skyriaus įga-

[48] *Galaunė P.* Lietuvos kultūros turtų likimas // Mūsų žinynas.— 1922.— T. III.— Nr. 7.— P. 661.
[49] Ten pat.— P. 662.
[50] Ten pat.— P. 668.

liojimą, biblioteką užantspaudavo Petrogrado lietuvių komiteto nukentėjusiems dėl karo šelpti antspaudu. Greta lietuvių antspaudo Lenkijos atstovas Paderevskis uždėjo savo antspaudą, Danijos atstovas paėmė rūmus su visu jų inventoriumi savo apsaugon ir taip pat užantspaudavo[51].

Grįžęs į Vilnių, P. Galaunė gavo J. Žilevičiaus laišką: „Knygyną [biblioteką] sutvarkiau. Sunešėme iš prieangio knygas ir užpečetijome, taip ir stovi. [...] Kiekvieną dieną einu pažiūrėti, ar antspaudai tvarkoje [...]. Iš Vilniaus jokių informacijų neturime. Ar laimingai sugrįžote? Meldžiu rašyti, nes nežinome, ką toliau veikti..."[52]

1919 m. balandžio 19 d. Vilnių okupavo lenkų legionai. Gyvenimas pasisuko kita linkme. P. Galaunė su tais pačiais rūpesčiais nuvyko į Maskvą tik po dvejų metų, jau iš Kauno.

J. Žilevičius, kol buvo galima, informavo P. Galaunę apie pastangas išsaugoti biblioteką.

Centrinės bibliotekų kolegijos apsaugos raštą J. Žilevičius gavo ir dėl Pulkovo observatorijoje atsidūrusių vertybių. Apie bibliotekos padėtį jis rašė į Maskvą K. Giedriui, 1919 m. birželio 4 d.— Zigmui Angariečiui, rūpinosi, kad Vilniaus universiteto biblioteka nebūtų įjungta į Petrogrado valstybinį archyvą. Rūpindamasis bibliotekos reikalais, J. Žilevičius rašė dienoraštį, kurį baigė pastaba: „Visos lietuvių bolševikų įstaigos labai kreipė dėmesio į Knygyno [bibliotekos] saugojimą ir stengdavosi man padėti kuomi tik galėdavo"[53]. 1919 m. rugpjūčio 9 d. J. Žilevičius išvažiavo iš Petrogrado (1919—1920 m. jis — Vitebsko konservatorijos profesorius). Išvažiuodamas rūpintis bibliotekos apsauga pavedė P. Vaičiūnui, kuris rūpestingai prižiūrėjo, kad niekas nesikėsintų atidaryti užantspauduotų Dvasinės akademijos durų, neįleido į rūmus net Valstybinės bibliotekos komisijos. Kaip vėliau, jau Kaune, pats P. Vaičiūnas pažymėjo savo ataskaitoje Valstybės archeologijos komisijai, jo „globojamu laiku niekas nebuvo įėjęs į universiteto biblioteką"[54]. 1920 m. sausio mėn. išvykdamas iš Petrogrado į Kauną, P. Vaičiūnas visus raštus, raktus ir antspaudus perdavė Stasiui Pilkai, kuris 1919—1920 m. mokėsi Aleksandros teatro vaidybos mokykloje ir vaidino Lietuvių klubo vakaruose.

S. Pilka biblioteką saugojo iki 1921 m. kovo mėnesio.

[51] Ten pat.— P. 665—667.
[52] J. Žilevičiaus laiškas P. Galaunei iš Peterburgo į Vilnių 1919, kovo 23.
[53] *Galaunė P.* Lietuvos kultūros turtų likimas // Mūsų žinynas.— 1922.— T. III.— Nr. 7.— P. 671. Grįždamas į Lietuvą, J. Žilevičius šį dienoraštį parsivežė. Juo naudojosi ir P. Galaunė, rašydamas savo studiją „Lietuvos kultūros turtų likimas".
[54] Ten pat.— P. 672.

PLATĖJANTYS VEIKLOS BARAI

Kauno miesto muziejuje Vilkolakį organizuojant

Lenkams okupavus Vilnių, vienas po kito lietuvių menininkai persikėlė į Kauną, laikinąją Lietuvos sostinę. 1919 m. balandžio mėnesį čia atvyko ir P. Galaunė su žmona. O Kaune dar neramu, tebebuvo paskelbtas karo stovis, vokiečiai traukėsi, trūko butų gyventojams ir patalpų įstaigoms; naujų lietuviškų įstaigų valdininkams algos buvo mokamos lašiniais, produktus krautuvininkai vyniojo į senus archyvinius dokumentus. Po Vilniaus ir Peterburgo Kauno vaizdas slėgė. Valdant carinei Rusijai, tai buvo nuošalus provincijos miestelis, traktuojamas kaip tvirtovė prieš kaizerinę Vokietiją. Miesto centre, Nikolajaus prospekte (dabar Laisvės alėja), bei senamiestyje — prie Rotušės aikštės ir Vilniaus gatvėje — stūksojo keliasdešimt mūrinių dviaukščių namų, kuriuos supo nedideli mediniai namiūkščiai, išsibarstę iki pat geležinkelio stoties. Nuo Rotušės aikštės į geležinkelio stotį keleivius vežiojo dviaukštė arkliais kinkyta „konkė", o nuo Vytauto bažnyčios į Panemunę garvežiukas tempė porą vagonų siauruoju geležinkeliu. „...Dabartinio Muzikinio teatro vietoje stovėjo Vasaros teatras — po stogu scena ir suolai, atskira altana orkestrui. Per Pirmąjį pasaulinį karą vokiečiai čia rengdavo koncertus... Labai įdomus buvo pirmas mano pamatytas lietuviškas koncerto plakatas. Jis skelbė, kad tokią ir tokią dieną įvyks „tautų pasivaikščiojimas": tai buvo pažodiškas posakio „narodnoje gulianije" vertimas..."[1]

Toks Kaunas pasitiko jaunų menininkų porą Paulių ir Adelę Galaunius, susiejusius su šiuo miestu visą savo gyvenimą. Tokį Kauną taip pat išvydo 1919 metais pirmą kartą čia atvykęs, pasirinkęs savo dvasine tėvyne Lietuvą ir lietuviu save laikęs prancūzų poetas Oskaras Milašius: „...Aleksote, nuo „jaukios kalvos" jis išvydo karo sugriauto Kauno „šiurpią realybę". Aplinkui „maži ir liūdni nameliai, tarytum užmirštųjų kapai". Kaizerio kareiviai marširuoja gatvėmis kaip šeimininkai, link Virbalio tebedunda ešelonai su karo grobiu. Visur ilgaamžės vergovės ženklai; kur ne kur išgirsi melodingą lietuvišką šneką, primenančią sanskritą"[2]. Tais metais Kaune P. Galaunei neteko susitikti su poetu, susitiko su juo po ketverių metų Paryžiuje.

[1] P. Galaunės atsiminimai, užrašyti K. Galaunienės 1983, kovo 15.

[2] *Kubilius V.* Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas.— V., 1983.— P. 324.

Nelengva buvo pradžioje įsikurti. Kurį laiką Galauniai gyveno viešbutyje Ukmergės plente (dabar Raudonosios Armijos prospektas), paskui persikėlė į Birutės viešbutį Rotušės aikštėje, kol dainininkės A. Galaunienės talento gerbėjas kanklių meistras J. Garalevičius (jo darbo kanklės ir dabar skamba Literatūros muziejuje), užleido jiems savo name Daugirdo gatvėje Nr. 2 trijų kambarių butą.

1930 m. Galaunių penkių asmenų šeima (jau augo šeimoje Dievainis ir Marija Adelė, vadinama Dalia, kurių auklėjimu rūpinosi vyriausioji P. Galaunės sesuo Stefanija) išsikėlė į šešių kambarių butą Fišerio name (Rotušės aikštė 11—5). Iš čia 1932 m.— į Vydūno gatvę Nr. 2a,— į nuosavą namą, kurį statant P. Galaunė įklimpęs į skolas, „vos nenusišovęs". (1971 m. spalio 18 d. P. Galaunė su žmona Kazimiera persikėlė gyventi į V. Majakovskio gatvę Nr. 24—34).

Galaunių butas visur, kur jie gyveno, buvo savotiškas kultūros židinys. Vos atvykę į Kauną, jie artimiau bendravo su Tallat-Kelpšais ir Dubeneckiais. Įsitraukus į darbus, platėjo interesų ir draugų ratas. Pas Galaunius lankydavosi V. Krėvė-Mickevičius, B. Sruoga, L. Karsavinas, J. A. Herbačiauskas, viešėjo Vydūnas, V. Mykolaitis-Putinas, svečiavosi Švedijos Šiaurės muziejaus darbuotojas profesorius S. Eriksonas. Iš dailininkų dažniausiai buvodavo Adomas Galdikas, Vytautas Kairiūkštis, Adomas Varnas, su kuriais P. Galaunę siejo artima draugystė. Lankydavosi ir Adelės Galaunienės bičiuliai teatro aktoriai. Nors abudu Galauniai buvo labai užimti, jų durys svetingai atsiverdavo meno ir mokslo žmonėms. Dažnai tekdavo susitikti su J. Tumu. „Ir Kaune J. Tumas buvo toks pat, kokį pirmą kartą pamačiau Vilniuje — vis kažkur skubėdavo..." Pas J. Tumą P. Galaunė užeidavo, kai Lietuvių meno kūrėjų draugija pavedė jam dekoruoti Vytauto Didžiojo bažnyčią. „Tas mano dekoravimas buvo labai kuklus. J. Tumas niekuomet nesakydavo savo nuomonės, vien pratardavo: „Pats žinai, ir daryk, kaip išmanai". P. Galaunė sukūrė Vytauto ženklą — skydą su gulsčiu kardu ir kryžiumi bei inicialu „V". Skydas buvo pritvirtintas bažnyčios interjere. Autorius savo darbu nebuvo patenkintas: „Neapskaičiavau perspektyvos, ir skydas, įspraustas tarp armatūros, atrodė suspaustas"[3],— prisimena P. Galaunė. Po kelerių metų, restauruojant bažnyčią po potvynio, skydas buvo nuimtas.

P. Galaunė prisimena, kad dažniau susitikinėti su J. Tumu pradėjo po pirmojo Dž. Verdžio „Traviatos" spektaklio 1920 m. gruodžio 31 d., kur Violetos partiją dainavo A. Galaunienė.

Pirmoji lietuviško teatro opera žiūrovams darė didelį įspūdį. Ypač džiūgavo J. Tumas, apskritai linkęs entuziastingai remti kiekvieną lietuvių kultūros reiškinį. „Jis tuojau pradėjo rašyti operų recenzi-

[3] P. Galaunės pasakojimas, užrašytas K. Galaunienės 1987, geg. 4.

jas ir ypač pamėgo pirmosios Violetos — mano žmonos balsą, kurį lygino su lakštingalos balsu. Tiesa, tokio pagyrimo vėliau negailėjo ir kitoms operos solistėms. Dėl to kartą rašytoja O. Pleirytė-Puidienė ir sako J. Tumui: „Sveiko operų recenzijose jau neliko dainininkių — vien lakštingalos. Galaunienė — lakštingala, Dvarionaitė — lakštingala, o kur dainininkai su jų balsų savybėmis? Ar verta pačiam, nepažįstančiam visų dainavimo plonybių, rašyti operų recenzijas?" Į tai J. Tumas atsakęs: „Kai ims recenzijas rašyti kiti — aš jų nebeRašysiu. Dabar gi niekas nerašo, o rašyti reikia, tai ir rašau. Laikausi dėsnio — pamatei tvoroje skylę, ir lįsk"[4]. 1931 m. vasarą, kai buvo remontuojamas J. Tumo butas, jis su savo kanarėle gyveno pas Galaunius.

P. Galaunė ir jo draugai menininkai buvo įsitikinę, kad po vieną nedaug tenuveiks, kad jiems reikia jungtis bendram kultūros darbui. Tos minties vedami 1919 m. gegužės 4 d. būrelis menininkų — F. Kirša, K. Binkis, A. Galdikas, P. Galaunė, A. Galaunienė, V. Bičiūnas, V. Didžiokas, P. Kalpokas, J. Vienožinskis įsteigė Vilkolakio klubą. Klubo statute buvo numatyta steigti vaizduojamosios dailės, teatro, muzikos studijas, rengti paskaitas, diskusijas, teatro vakarus.

Jaunai Galaunių šeimai reikėjo nuolatinių pajamų pragyvenimui. P. Galaunė įsitraukia į pedagoginį darbą. 1919 m. rugsėjo 1 d. jis pradėjo dėstyti piešimą „Saulės" gimnazijoje, 1920 m. rugpjūčio 31 d. Švietimo ministerijos skiriamas piešimo ir braižybos mokytoju į Kauno Pirmąją gimnaziją ir lygiagrečiai dėstė meno istoriją ir braižybą J. Vienožinskio suorganizuotuose piešimo kursuose[5].

„Menininkų gyvenimo centras Kaune buvo senamiestis. Daugelis jų, ilgai gyvenę Krokuvoje ir Peterburge, iš ten atsivežė bohemiško gyvenimo įpročių. Susibūrusi linksma kompanija vaikščiodavo į bevardes karčiamas prie senojo turgaus, kurias rusiškai kalbantieji balerina bei dailininkė O. Dubeneckienė ir architektas V. Dubeneckis, prisimindami panašaus pobūdžio užeigą „Brodiaščiaja sobaka" Peterburge, praminė „Belka" ir „Belaja Veniora" — tie pavadinimai prigijo menininkų tarpe. Populiari užeiga ir „Božegraika", gavusi vardą iš šeimininko, buvusio vargonininko. Vilkolakyje šokdavo ant stalo ir dainuodavo šlagerius į negrą panašus Petrogrado dailės akademijos studentas Levinsonas-Benaris (vėliau jis išvažiavo į Paryžių)"[6].

...Laisvalaikiu menininkai rinkdavosi Gustaičio kavinėje Laisvės alėjoje (prieš dabartinį Muzikinį teatrą, tuo metu bene vienintelėje Kaune, kol atsirado vėliau pagarsėjusi menininkų, literatų suėjimais Konrado kavinė). Užsukdavo „pas Gustaitį" ir P. Galaunė. Iš tų laikų jam ypač įsiminė impozantiška mokslininko ir menininko, tuometinio Kauno miesto muziejaus vedėjo Tado Daugirdo asmenybė. Apsigaubęs

[4] Ten pat.
[5] Švietimo ministro 1920, kovo 16 įsakymas Nr. 329; 1920, rugp. 31 įsakymas Nr. 507; 1920, lapkr. 17 įsakymas Nr. 574.— P. Galaunės tarnybos lapas. (P. Galaunės archyvas).
[6] P. Galaunės pasakojimas, užrašytas K. Galaunienės 1984. gruod. 20.

kupranugario vilnos pelerina, su tamsia skrybėle, jis ten kasdien užsukdavo išgerti kavos.

Tuo pačiu laiku prasidėjo ilgus metus trukusi P. Galaunės muziejininko veikla. 1919 m. gruodžio 15 d. jis buvo paskirtas Kauno miesto muziejaus prižiūrėtojo-konservatoriaus padėjėju[7]. Muziejus buvo įkurtas 1897 m. Jo pagrindą sudarė Kauno tvirtovės artilerijos pulkininko E. Golyškino dovana miestui — apie 1000 paleontologijos radinių, surinktų Kauno apylinkėse. Kauno miesto valdyba sumanytam muziejui paskyrė patalpą Rotušėje. Muziejus netrukus buvo papildytas drugių, senų monetų kolekcijomis, liaudies audinių rinkiniais, archeologijos radiniais. 1898 m. jam paskirta dalis pašto pastato, kur muziejus išbuvo iki 1936 m[8].

Nuo 1907 m. dirbo kaip konservatorius, o nuo 1909 m. iki mirties (1919.XI.1) muziejui vadovavo T. Daugirdas. 1881—1885 m. jis kasinėjo kai kuriuos Žemaitijos kapinynus, 1885—1911 m.— kitus Lietuvos archeologijos paminklus, kasinėjimų rezultatus skelbė spaudoje, radinius dovanojo muziejui. P. Galaunė labai vertino T. Daugirdo nuopelnus. 1923 m. rašė apie jį spaudoje: „...Atėjo jis su savo turtingomis kolekcijomis, ir muziejaus veidas pasikeitė — jis tapo gyva laboratorija, vieninteliu Lietuvoje centru, kur rado sau prieglobstį Lietuvos praeities liekanos. [...] 1919 m. miręs, viską palieka muziejui"[9]. Jausdamas jam didžią pagarbą už nuveiktą Lietuvos kultūrai darbą, P. Galaunė siūlė jai ne muziejų, tai bent kolekcijas pavadinti T. Daugirdo vardu. Nuo 1920 m. Kauno miesto muziejui vadovavo prof. E. Volteris, jam talkino P. Galaunė.

Subrendęs Petrogrado kultūrinėje atmosferoje, matęs Maskvos, Varšuvos muziejus, P. Galaunė suprato, kad muziejų funkcija — ne tik kaupti kultūros vertybes, bet ir teikti informaciją, plėsti visuomenės akiratį, auklėti estetinį žiūrovo skonį[10]. Muziejus negali būti vien senų daiktų saugykla, jis turi tapti moksline institucija: „Muziejus, kur nedaromos mokslinės studijos,— kapinynas"[11],— rašė P. Galaunė. Kauno miesto muziejų jis laikė moksliniu kultūros židiniu. P. Galaunei rūpėjo nustatyti mokslinius eksponavimo principus, jis jaudinosi, kad vertingi kultūros reliktai nebūtų žalojami nerūpestingo eksponavimo, kad į muziejaus depozitą atiduoti vertingi Biržų Tiškevičių kolekcijos paveikslai (P. P. Rubenso „Nukryžiuotasis", Dž. A. Kanaleto „Venecijos reginys", M. Bačarelio „Autoportretas" ir kt.) būtų tinkamai saugomi.

Kauno miesto muziejuje P. Galaunė dirbo iki 1923 m. Šalia tiesioginio darbo nuo pirmų gyvenimo Kaune mėnesių įsisuko į platesnę kultūrinę veiklą, karštai dalyvavo sprendžiant aktualiausias laiko

[7] Švietimo ministro 1919, gruod. 16 įsakymas Nr. 276.— V. Galaunės tarnybos lapas.

[8] *Galaunė P.* Iš buvusio Kauno miesto muziejaus istorijos // Kauno tiesa.— 1959.— Gruod. 27.— Nr. 306.

[9] *Egzomas G. [Galaunė P.].* Miesto ar Tado Daugirdo muziejus? — Lietuva.— 1923.— Rugp. 25.— Nr. 189.

[10] *P. G. [Galaunė P.].* Iš Kauno miesto muziejaus kronikos.— Lietuva.— 1920.— Vas. 25.— Nr. 44.

[11] *Pagielažis A. [Galaunė P.].* Šis tas iš Kauno miesto muziejaus darbuotės // Lietuva.— 1922.— Kovo 17.— Nr. 62.

keliamas problemas, negailėjo joms visos savo energijos, organizacinių gabumų, žinių.

1919 m. rudenį pagal statute numatytą programą bandė savo veiklą suaktyvinti Vilkolakio klubas, visą vasarą ramiai ilsėjęsis. Pirmiausia dekoruota klubo salė. Vėliau surengtas ciklas paskaitų apie literatūrą, teatrą, liaudies meną, jas skaitė J. Tumas, V. Bičiūnas, A. Sutkus, A. Rimka, buvo surengti T. Daugirdo ir L. Stuokos-Gucevičiaus minėjimai. Pastarasis įvyko 1919 m. gruodžio 10 d. Pranešėjai buvo B. Sruoga ir P. Galaunė. Savo atsiminimuose A. Sutkus atgaivina to vakaro įspūdžius: „Jei B. Sruoga apibūdino L. Stuokos-Gucevičiaus asmenį ir jo nuveiktus darbus apskritai, tai P. Galaunė pateikė gerą žiupsnį konkrečių, įdomių žinių apie šį įžymų Lietuvos XVIII a. architektą ir Vyriausios lietuviškos mokyklos Vilniuje architektūros profesorių"[12]. 1920 m. pradžioje „Vilkolakis" išleido almanachą „Dainava". Pagrindiniai „Dainavos" bendradarbiai buvo B. Sruoga, F. Kirša, I. Šeinius, A. Sutkus, dailės reikalams atstovavo P. Galaunė ir A. Galdikas. Leidinį apipavidalino keturi dailininkai: P. Galaunė, A. Galdikas, V. Jomantas ir L. Palavinskas. P. Galaunė sukūrė viršelį ir keletą atsklandų bei užsklandų. Viršelio centre, po laisvu šriftu užrašytu pavadinimu, nupieštas mitologinis saulės ženklas — svastika. Atsklandose, užsklandose dailininkas vartoja augalinį ornamentą — tulpės, eglutės, stilizuotos snaigės motyvus. Kolektyviškai apipavidalintam leidiniui nestigo puošnumo.

Vilkolakininkams pasiūlius, P. Galaunė pateikė almanachui studiją apie L. Stuoką-Gucevičių. Rankraštį spaudai rengė F. Kirša — taisė, aiškinosi terminus, siūlė pakaitalus; L. Stuokos-Gucevičiaus portretą nupiešė V. Dubeneckis[13].

1920 m., klubo vadovu išrinkus A. Sutkų, Vilkolakis tapo satyros teatru, tuo ir baigėsi P. Galaunės dalyvavimas klubo veikloje. P. Galaunę, pirmųjų lietuvių dailės parodų dalyvį, knygų grafiką, ekslibrisistą, jo draugai laikė pirmiausia dailininku. Taip jį traktavo ir rašytojas Ignas Šeinius, 1919—1927 m. dirbęs Lietuvos pasiuntinybėse Danijoje, Suomijoje ir Švedijoje. 1920 m. jis rašė P. Galaunei iš Kopenhagos: „Brangusai! [...] Aš esu sumanęs parašyti apie mūsų jauniausius dailininkus — Tave, Galdiką ir Šimonį — iliustruotą studiją švedų spaudoje. Pasakyk, ar neturėtum man ko nors paskolinti iš savo veikalų? Jeigu taip, tai atsiųsk per J. Savickį jam grįžtant Kopenhagon. Tavo Ignas Šeinius"[14].

P. Galaunė neprisimena, kada susipažino su I. Šeiniumi. Tai galėjo būti Maskvoje 1912 m. vasarą, kai P. Galaunė ten gyveno keletą mėnesių pas brolį, ruošdamasis egzaminams į Tapybos, skulptūros ir

[12] *Sutkus A.* Vilkolakio teatras.— V., 1969.— P. 41.

[13] *Galaunė P.* Lauras Gucevičius. Arkitektoris, arkitektūros, topografijos ir žemėlapių profesoris Vyriausioje Lietuviškoj Mokykloj ir prie jos Inžinierių Lietuviško Korpuso Mokykloje Vilniuje (1753—1798): Medžiaga monografijai // Dainava.— 1920.— Sausis.— Kn. 1.— P. 79—102; *Gudaitis L.* Laiko balsai.— V., 1985.— P. 119—120.

[14] I. Šeiniaus laiškas P. Galaunei iš Kopenhagos 1920, saus. 10.— VVU BR, f. 132—43.

architektūros mokyklą, o I. Šeinius Maskvos universitete studijavo humanitarinius mokslus. O gal susipažino 1919 m. jau Kaune, Vilkolakyje. I. Šeiniaus idėja išleisti Švedijoje studiją, atrodo, nebuvo realizuota.

Lietuvių meno kūrėjų draugijoje

Parodos
Plastikos sekcijos rūpesčiai
M. K. Čiurlionio galerijos komisijos narys
Knygos grafikas, ekslibrisistas

P. Galaunei, kaip ir kitų meno šakų atstovams — artistams, muzikams, rašytojams, rūpėjo tokia organizacija, kuri iš esmės spręstų dailės gyvenimo, kultūros palikimo ir kitas tuo metu visu rimtumu iškylančias problemas. Vėl telkėsi „į kuopą" J. Naujalis, A. Sutkus, A. Varnas, K. Binkis, A. Galdikas, P. Galaunė, F. Kirša, B. Sruoga, A. Vienuolis, J. Savickis, J. Štarka ir kt. Jų iniciatyva 1920 m. sausio 29 d. įvyko Lietuvių meno kūrėjų draugijos steigiamasis susirinkimas. Draugijos valdybą sudarė: pirmininkas A. Varnas, pirmininko pavaduotojas A. Sutkus, sekretorius F. Kirša, iždininkas J. Naujalis, nariai P. Galaunė, Maironis, B. Sruoga, S. Šilingas. Draugijos įstatuose buvo suformuluotos svarbiausios draugijos darbo kryptys ir tikslai: ugdyti lietuvių meną ir meninę kultūrą, remti ir skatinti menininkų kūrybinį darbą, rinkti ir saugoti tautodailę, globoti kultūros paminklus[15]. 1920 m. vasarą draugija pradėjo leisti savo informacinį leidinį „Menas", kurio išėjo du numeriai. Jame draugija skelbė savo programą: „...Lietuvių menininkai, susibūrę Lietuvių meno kūrėjų draugijon, pasiryžo pasiimti į savo rankas meno aprūpinimo reikalą tvarkyti ir kelia šitokį aiškiai nustatytą tikslą: auginti ir sergėti lietuvių meną"[16]. Draugijos programiniame pareiškime „Mūsų darbas" buvo akcentuojama „meno laisvė", be kurios neįmanomas joks kuriamasis darbas ugdant meną ir meninę kultūrą[17].

Ypač reikšmingas Lietuvos kultūrai 1920—1922 m. draugijos veiklos laikotarpis. Tada buvo įsteigtos Dramos ir Operos vaidyklos, paskatinusios kurtis profesinius teatrus, įkurta Meno mokykla, steigiamos dai-

[15] Lietuvių meno kūrėjų draugijos įstatai.— K., 1920.
[16] Lietuvių meno kūrėjų draugija visuomenei // Menas.— 1920.— Liepa.— Nr. 1.— P. 13.
[17] Mūsų darbas // Menas.— 1920.— Liepa.— Nr. 1.— P. 2.
Plačiau apie Lietuvių meno kūrėjų draugijos nuveiktą darbą ir jos reikšmę Lietuvos kultūrai žr.: *Valiuškevičiūtė A.* Lietuvių meno kūrėjų draugija // Iš lietuvių kultūros istorijos.— V., 1975.— P. 162—198; *Umbrasas J.* Lietuvių meno kūrėjų draugija ir dailė // *Umbrasas J., Kunčiuvienė E.* Lietuvių dailininkų organizacijos 1900—1940.— V., 1980.— P. 54—96.

lininkų studijos, rengiamos dailės parodos. 1921 m. buvo patvirtintas draugijos parengtas M. K. Čiurlionio galerijos įstatymas.

1920 m. gegužės 1 d. Kaune buvo atidaryta Lietuvių meno apžvalgos paroda, veikusi iki birželio 25 d., o liepos mėnesį pervežta į Klaipėdą. Paroda buvo svarbus įvykis Lietuvos dailės gyvenime, vėl sutelkęs lietuvių dailininkus po to, kai pirmųjų lietuvių dailės parodų ciklas buvo nutrauktas karo. Draugija parodos atidarymo dieną paskelbė meno švente.

Parodoje dalyvavo 21 dailininkas. Buvo eksponuoti ir įvairiems asmenims priklausę M. K. Čiurlionio kūriniai. Parodoje buvo net šeši skyriai: tapybos, grafikos, lipdybos, dekoracijų, keramikos ir taikomosios dailės; pastarajame eksponuota tautodailė ir dailės mėgėjų darbai.

P. Galaunė buvo ne tik vienas šios parodos organizatorių, bet ir jos dalyvis. Lietuvių meno apžvalgos parodos kataloge nurodoma daugiau kaip dvidešimt P. Galaunės eksponuotų grafikos darbų: du knygų viršeliai, trys ekslibrisai, du antspaudai, šešios užsklandos („galūnės"), keletas inicialų ir vinječių, trys pašto ženklų projektai[18]. Po daugelio metų sunku autoriui beprisiminti viską, kas konkrečiai tuomet buvo eksponuota. Bet žinant kai kurių darbų sukūrimo datas, galima manyti, kad parodoje buvo „Lietuvių kalendoriaus", išleisto 1919 m. Vilniuje, viršelis ir „Dainavos" viršelis bei kelios šio almanacho atsklandos. Taip pat buvo eksponuotas 1914 m. sukurtas M. K. Čiurlionio antkapinio paminklo projektas, A. Janulaičio ir J. Tumo-Vaižganto ekslibrisai, 1920 m. sukurti pašto ženklų projektai. Viename jų buvo pavaizduota Lietuvą simbolizuojanti moteris su urna rankose. Ją supa žiemos peizažas su apsnigtais stogastulpiais, spygliuotomis vielomis ir patrankomis. Kitame projekte — Apolono galva Kauno pilies griuvėsių fone.

P. Galaunė kartu su A. Varnu, P. Čiurlioniu, J. Zikaru, V. Jomantu ir B. Sruoga buvo 1920 m. gegužės mėnesį įsteigtoje Meno rūmų komisijoje dailės darbams iš parodų nupirkti. Už Amerikos lietuvių surinktus 20 000 aukso markių Meno rūmų komisija Apžvalgos parodoje nupirko 166 dailės kūrinius.

A. Varnas, tuo laiku dar gyvenęs lenkų okupuotame Vilniuje, labai sielojosi, kad negauna leidimo atvykti į Kauną ir negali prisidėti prie parodos rengimo. Apie tai jis rašė ir P. Galaunei. „Broluži! Per dvi savaites laksčiau kaip padūkęs po visas įstaigas, rūpindamasis gauti leidimą — bet veltui. Žandarmerija atsisakė duoti leidimą su teisėmis grįžti atgal Vilniun, o leidimu išvažiuoti iš Vilniaus, žinoma, negaliu naudotis. Taip ir neteko ne tik su „kompanija" atvažiuoti, bet

[18] Lietuvių meno kūrėjų draugijos apžvalgos paroda. [Katalogas].— K., 1920.

ir pačiam būti parodos atidaryme. Labai labai gaila. Nežinau, ar bent teks pamatyti pačią parodą. Norėtųsi baisiai. Dieną naktį galvoju, kaip ji ten jums pavyko suruošti. Bent trumpai duok kokių žinių ir įspūdžių. Išsiunčiau dar keturias karikatūras ir du piešinius. Jeigu galėsi, išstatyk ir juos — kad priminti tiems, kurie buvo apsiėmę leisti mano karikatūrų albumą, kad esu pasiryžęs ruošti ir naujo Petrapilio seimo šaržus ir ieškoti naujų, ne taip ištižusių leidėjų..."[19]

Netrukus po parodos atidarymo rašytas P. Galaunės atsakymas A. Varnui atskleidžia kai kuriuos objektyvius draugijos veiklos momentus ir rūpesčius. „...Draugija gyvuoja gerai. Jau turi gan stiprų autoritetą. Ir visi jos priešai nutilo. Lėšų po biskį gauname. Per prezidentą gavome 58 000 auks. Laukiam iš Amerikos — iš mūsų įgaliotinio kan. Mirono ir Lietuvos atstatymo bendrovės. Rudenį taisome dvi dirbtuves—studijas. Tau ir Zikarui. Tikimės gauti tam reikalui iš valdžios. Tikimės Draugijai gauti namus [...]. Paroda turi didelį pasisekimą. Įplaukų jau buvo apie 24 tūkst. auksinų. Rodos, neklystu — premijas gavai (pirmos premijos po 1200 auks.) už „Basanavičių", „Vytautą", „Čiurlionį", „Gediminą" ir „Mėlynąjį raitelį". Premijos buvo išskirstytos gan teisingai. Markes spaudžia pats paštas. Iš premijuotų, rodos, nesutinka spausdinti nei vienos. Argumentas — techniškai jiems neišpildomos. Girdėjau, kad rinkosi spausdinti iš nepremijuotų ar net užsakytų Galdikui. Žiuri rengiasi protestuoti. Tavo paveikslų, karikatūrų ir grafikos užpirko „Meno rūmams" virš 20. Apart to, visus kostiumus. O „Vilkolakis" — visus Tavo piešinius [„štrichu"] šuniukų ir varnų..."[20]

P. Galaunė laiške A. Varnui rašo ir apie pašto ženklus. Mat Lietuvių meno kūrėjų draugija, susitarusi su Pašto, telegrafo ir telefono valdyba, išleido pagal dailininkų sukurtus projektus tam tikrą kiekį pašto ženklų su teise juos realizuoti ir gavo papildomų lėšų[21]. Susidomėjęs šiuo smulkiosios grafikos žanru, P. Galaunė dalyvavo 1920 m. minėtosios valdybos paskelbtame pašto ženklų konkurse ir kartu su A. Galdiku bei V. Jomantu laimėjo vieną iš prizinių vietų. Konkursui P. Galaunė pateikė aukščiau aptartų ženklų projektus. Pirmas projektas buvo premijuotas ir tiražuotas: 30 skatikų — 32 400 vienetų rusvame fone, 50 skatikų — 25 720 rausvame fone, 60 skatikų — 26 720 vienetų šviesiai violetiniame fone. Ši ženklų laida paštuose buvo pardavinėjama tik tris dienas. Ir kiti konkursiniai ženklai apyvartoje buvo nuo 1920 m. vasario 16 iki gegužės 1 d. Filatelistų jie labai vertinami[22].

Ilgainiui Lietuvių meno kūrėjų draugija pasiskirstė į siauresnio profilio profesines sekcijas: literatūros, muzikos, dramos, plastikos. 1921 m. pradžioje įsteigtos Plastikos sekcijos pirmininkas buvo J. Vie-

[19] A. Varno laiškas P. Galaunei iš Vilniaus į Kauną 1920, bal. 18.
[20] P. Galaunės laiškas A. Varnui 1920, geg. 20.
Iš P. Galaunės laiške minimų A. Varno paveikslų tik „Vytauto Didžiojo portretas" buvo įtrauktas į parodos katalogą; jis šiuo metu saugomas KČDM. Kitus darbus autorius, matyt, į parodą atnešė vėliau, jau katalogą išspausdinus. „J. Basanavičiaus portretas" saugomas KIM. A. Varnas jį nutapė 1914, grįžęs iš Krokuvos į Vilnių. Vėliau jį buvo įsigijęs Karo muziejus (A. Varno laiškas Z. Skirgailai, be datos.— CVLMA, f. 43, ap. 1, b. 118, l. 2). J. Umbraso teigimu, kitų paveikslų likimas nežinomas.
Be tapybos darbų, Apžvalgos parodoje buvo eksponuota dvylika A. Varno šaržų ir penkiolika piešinių.

nožinskis, sekretorius — P. Galaunė. Abu jie ir buvo sekcijos veiklos „spiritus movens"; juos siejo draugystė, sutvirtinta bendrų idealų. Savo atsiminimuose P. Galaunė vertina draugą kaip didžių dvasinių aspiracijų asmenybę, be galo sąžiningą, reiklų sau ir kitiems, puikų organizatorių, kuris „nemažai nuveikė ir vadovaudamas Lietuvių meno kūrėjų draugijos plastikų sekcijai. Ir čia įvairiais meno klausimais dominavo jo nuomonė, kadangi J. Vienožinskis turėjo puikią nuovoką įvairiais dailės gyvenimo organizavimo klausimais ir reikalais"[23].

1921 m. pavasarį Plastikos sekcija surengė Lietuvių meno parodą, kurioje dalyvavo 12 dailininkų ir buvo eksponuoti 1920 m. rugpjūčio 1 d. iš Maskvos parvežti M. K. Čiurlionio paveikslai. Tačiau P. Galaunė nei šioje, nei kitose (1923, 1924, 1925 m.) Plastikų sekcijos surengtose dailės parodose nebedalyvavo.

Svarbiausios Plastikos sekcijos darbo kryptys buvo rūpintis dailės muziejaus steigimu, meno mokyklos statyba (jos iniciatorius ir įkūrėjas buvo J. Vienožinskis), organizuoti parodas, rinkti ir saugoti tautodailę.

Ypač aktualus buvo muziejaus klausimas. Lietuvių meno kūrėjų draugijos būstinėje (Maironio gatvėje 3) keliuose kambariuose buvo saugomi M. K. Čiurlionio kūriniai, kitų dailininkų darbai, liaudies dailės eksponatai. Įsteigtas Meno rūmų fondas turėjo kaupti lėšas ir pirkti būsimam muziejui dailės kūrinius iš parodų. Lėšų Meno rūmams statyti draugija tikėjosi gauti iš valstybės biudžeto ir visuomenės, į kurią tuo tikslu kreipėsi per spaudą[24]. Tačiau Lietuvos visuomenė nesiskubino remti dailininkų idėjos.

P. Galaunės archyve išlikę jo ranka rašyti įvairių peticijų, memorandumų, pareiškimų projektai rodo, kaip karštai jis ir kiti Plastikos sekcijos nariai rūpinosi dailės reikalais. Viename rašte priekaištaujama Švietimo ministerijai, kad ji vis nesuranda patalpų M. K. Čiurlionio galerijai, Plastikos sekcijos vardu ginami Meno rūmams įgyti kūriniai. „Dabar net prieita iki to, kad norima ardyti ir Meno rūmų pamatą, išdalyti jų turtą valstybės įstaigoms puošti. [...] Ne tam lietuvių menininkai perleido Meno rūmams geriausius savo darbus [...]. Valdžia iki šiolei nei savo iniciatyva, nei savo triūsu prie dvasinės kultūros kėlimo Lietuvoje neprisidėjo..."[25]. 1925 m. P. Galaunė apgailestaudamas rašė, kad „kurčia paliko" ir Lietuvos visuomenė, išskyrus dr. Vl. Kairiūkštį, padovanojusį Meno rūmams A. Varno paveikslą „Alyvų puokštė"[26]. Meno rūmų, kaip ir M. K. Čiurlionio Tautos namų, idėja liko nerealizuota.

P. Galaunės ir kitų Plastikos sekcijos narių iniciatyva buvo pradėta sistemingai rinkti tautodailė — šis veiklos baras tapo vienu pag-

Kaip rodo pavadinimai („Idėjom apsikrovęs", „Kalėjimo sargas", „Šalin zuikius, arba Nagevičius" ir kt.), šaržai buvo politinio pobūdžio. Dalis jų vėliau išspausdinta A. Varno šaržų albume „Ant politikos laktų" (1922). Be to, parodoje A. Varnas dar eksponavo dekoracijų ir kostiumų eskizus pasakai-vaidinimui „Kvailiukas ir du karalaičiai" (Lietuvių meno kūrėjų draugijos apžvalgos paroda: Katalogas.— K., 1920).

21 *Galaunė P.* Lietuvos meno keliai // Baras.— 1925.— Nr. 2.— P. 62—63.

22 P. Galaunės pasakojimas, užrašytas K. Galaunienės 1980, kovo 7; *Bitaris B.* Lietuviškų pašto ženklų katalogas.— K., 1942.

rindinių sekcijos tikslų. Nerimą kėlė greit nykstančių vertybių likimas, brovimasis į kaimą pseudomeniškos fabrikinės produkcijos, pakeičiančios dvasingus liaudies meistrų darbus. P. Galaunė su nuoskauda konstatavo: „Karo sukrėtimas ir maišatis, persiritę per visą Lietuvą skersai ir išilgai, sunaikino be galo daug mūsų žmonių meno kūrybos turtų. Be to, dėl įvairių priežasčių [...] žmonėse atšimpa ir nyksta mūsų senovės meno formų pajautimas ir pamėgimas; imama mėgdžioti netikusius, iš svetur atklydusius vulgarius šablonus"[27]. Toliau straipsnyje keliama mintis, kad kuo skubiausiai reikia organizuoti liaudies kūrybos apsaugą. Esą pats P. Galaunė su draugijos valdybos nariais K. Šimoniu, V. Jomantu, P. Rimša ir A. Galdiku planuoja pasiskirstyti Lietuvą apygardomis ir vykti į provinciją rinkti eksponatų. Tuo tikslu straipsnyje nurodoma darbo programa: „piešti ornamentus, vėliau sudaryti piešinių albumus, visus eksponatus, kuriuos savininkai atiduoda — iškart paimti; tuos meno dalykus, kurių savininkai nesutinka perleisti,— smulkiai aprašyti, pažymėti žemėlapyje vietas, kur esama meno kūrinių ar kur gyvena menininkų". Numatytą planą įvykdyti trūko lėšų, eksponatų rinkti išvyko tik du dailininkai: K. Šimonis — į Aukštaitiją, A. Galdikas — į Žemaitiją. Tai buvo bene pirmoji Plastikos sekcijos suorganizuota tautodailės rinkimo ekspedicija. Minėtame straipsnyje P. Galaunė cituoja ekspedicijos dalyvių laiškus, ataskaitas Lietuvių meno kūrėjų draugijos valdybai. A. Galdikas ir K. Šimonis džiaugiasi radę „brangių meno dalykų", ragina kuo stropiausiai juos rinkti, nes už keliolikos ar net kelerių metų bemaž nieko nebeliksią. Pritardamas dailininkų susirūpinimui tautodailės likimu, P. Galaunė reziumuoja, kad už dvasinės ir materialinės liaudies kūrybos likimą turi jausti atsakomybę kiekvienas, kad „didžiai privalėtų susirūpinti visi lietuviai sulaikyti žūstančias savo tėvų žemės liekanas", nes nykimo procesas nieko nesugrąžinąs atgal.

Ekspedicijoje surinkta medžiaga buvo eksponuota 1921 m. sausio 27 d. Lietuvių meno kūrėjų draugijos būstinėje atidarytoje Ornamentikos ir skaptavimo parodoje. P. Galaunė nepraleidžia progos pasidžiaugti tuo įvykiu spaudoje; iškeldamas tautodailės svarbą, jis remiasi J. Tumo autoritetu ir cituoja jo žodžius, kad „lietuvių sodžiaus kultūra tebėra visiems pavyzdys, vertas pažiūrėti ir pasigėrėti deimančiukas"; ir pats straipsnio autorius pabrėžia, kad lietuvių meno kūrėjų draugijai teko imtis „užžėlusiuose dirvonuose darbo, nes negali nykti diena dienon tas didžiulis turtas"[28].

Tautodailė ir dailininkų paveikslai padidino draugijos turtą, o patalpų jiems laikyti draugija neturėjo. Dideliu susirūpinimu dėl tokios padėties skamba P. Galaunės žodžiai: „Branginti, saugoti, džiau-

[23] *Galaunė P.* Neišsenkančios energijos žmogus // Justinas Vienožinskis.— V., 1970.— P. 296.
[24] Meno rūmai (Žodis visuomenei) // Menas.— 1920.— Liepa.— Nr. 1.
[25] P. Galaunės raštas švietimo ministrui. (Rankraštis be datos. Sprendžiant iš konteksto, rašytas 1923 m.) — P. Galaunės archyvas.
[26] *Galaunė P.* Lietuvos meno keliai // Baras.— 1925.— Nr. 2.
[27] *Galaunė P.* Ornamentikos rinkimas // Menas.— 1920.— Nr. 1.
[28] *Diegulis L. [Galaunė P.].* Lietuvių žmonių ornamentikos parodos atidarymas // Lietuva.— 1921.— Saus. 29.— Nr. 23.

gtis tuo, ką mums paliko mūsų protėviai, jų geriausieji sūnūs, mes nemokame iki šios dienos. [...] Guli, dulka, lūžta smūtkeliai, mūkos, „šventukai", altorėliai, mezginiai, audiniai — vieni viename Lietuvių meno kūrėjų draugijos kambaryje, kiti vieno iš Meno mokyklos kambarių kampe. Ir nėr kam pasiskųsti, nėr iš ko reikalauti"[29].

Apie tai dar 1921 m. kalbėjo ir J. Vienožinskis menininkų, visuomenės ir valdžios atstovų susirinkime: „Meno kūrėjų draugijoje yra gana turtingas ornamentikos ir apskritai tautodailės rinkinys. Ten pat suversti krūvon Čiurlionio ir kitų lietuvių menininkų kūriniai. [...] Kad visa sutvarkytume ir visuomenei parodytume, reikia tuojau ruošti Meno rūmus"[30]. Visokiais būdais — straipsniais, pranešimais, peticijomis Lietuvių meno kūrėjų draugijos Plastikos sekcija bandė išjudinti iš „mirties taško" M. K. Čiurlionio galerijos steigimo reikalą. Įstatymas steigti M. K. Čiurlionio galeriją buvo priimtas 1921 m. gruodžio 21 d. Atrodė, kad netrukus bus įgyvendinta P. Galaunės ir kitų dailininkų idėja įkurti muziejų, meno ir mokslo židinį, kuriame rastų prieglobstį išblaškytas M. K. Čiurlionio kūrybinis palikimas, būtų saugoma nuo sunykimo tautodailė, kaupiami dailininkų darbai. Patalpų galerijai valdžia neskubėjo skirti, bet įstatymu numatytoji komisija pradėjo organizacinį darbą. 1922 m. rugpjūčio 24 d. įvyko pirmas M. K. Čiurlionio galerijos komisijos posėdis, kuriame dalyvavo Lietuvių meno kūrėjų draugijos nariai — A. Varnas, P. Galaunė, V. Bičiūnas ir J. Vienožinskis. Galerijos komisijos pirmininku vienbalsiai buvo išrinktas A. Varnas, pavaduotoju P. Galaunė, sekretoriumi V. Bičiūnas[31]. P. Galaunei pavedama parengti galerijos statuto projektą, kuris antrajame posėdyje, rugsėjo 14 d., buvo apsvarstytas ir priimtas. Galerijos direktoriumi, P. Galaunei ir V. Bičiūnui atsiėmus savo kandidatūras, išrinktas I. Šlapelis[32]. Komisijos posėdžiuose ir veikloje beveik visą laiką dalyvaudavo J. Vienožinskis ir V. Dubeneckis. Karštai buvo ieškoma galerijai patalpų. Kad tai buvo sunkiai išsprendžiama problema, rodo keisčiausi pasiūlymai,— pavyzdžiui, įrengti galeriją buvusio Vytauto kalne restorano patalpose, pertvarkyti galerijos reikalams sandėlį prie Kauno miesto muziejaus[33].

Nors neturėdama patalpų, galerijos komisija dirbo su perspektyva į ateitį. P. Galaunė parengė galerijos darbo taisyklių projektą, kuriame buvo nurodytos plačios darbo sritys, akcentuojama, kad reikia kaupti meno kūrinius, rinkti tautodailę. Darbo programoje jaučiamas gilus būsimos galerijos reikšmės nacionalinėje kultūroje supratimas: galerija turėjo tapti Lietuvos dailės muziejaus branduoliu, svarbiu nacionalinės kultūros centru. P. Galaunei iškėlus mintį, kad iš anksto reikia rūpintis komplektuoti galerijos fondus, sudaroma žiuri meno

[29] *Egzomas G. [Galaunė P.].* Pasirūpinkime kultūros turtų likučiais // Krašto balsas.— 1923.— Saus. 25.— Nr. 19.

[30] *Vienožinskis J.* Plastikos meno reikalai Lietuvoje // Justinas Vienožinskis.— V., 1970.— P. 24.

[31] M. K. Čiurlionio galerijos komisijos 1922, rugp. 24 posėdžio protokolas Nr. 1.— KČDM archyvas. (Visi ČG komisijos posėdžių protokolai saugomi KČDM archyve. Toliau saugojimo vieta nenurodoma).

[32] ČG komisijos 1922, rugs. 14 posėdžio protokolas Nr. 2.

[33] ČG komisijos 1922, rugp. 24, 1923, lapkr. 2 posėdžių protokolai Nr. 1, Nr. 4.

kūriniams būsimai galerijai atrinkti ir nupirkti. Ilgamečiai žiuri nariai buvo P. Galaunė, J. Šileika, M. Songaila[34].

Didelį nerimą kėlė M. K. Čiurlionio paveikslų būklė. Didžiojo dailininko darbai vis dar buvo laikomi tokie, kokie 1920 m. V. Čiurlionytės-Karužienės rūpesčiu buvo parvežti iš Maskvos. K. Sklėriui direktoriaujant dalis M. K. Čiurlionio kūrinių, tautodailės rinkiniai pradėti gabenti į Švietimo ministeriją, kur ir buvo numatyta įrengti galeriją[35]. Ten eksponatai sukrauti viename kambaryje. K. Sklėrius, susirūpinęs, kad nekonservuoti mediniai darbai gali užkrėsti visus kitus, daugiau jų nebegabeno. Vienu žodžiu, galerijos reikalai „pakibo ore".

Nesulaukdama Švietimo ministerijos paramos, Lietuvių meno kūrėjų draugija nutarė savo būstinę atiduoti M. K. Čiurlionio kūrinių ir lietuvių liaudies dailės ekspozicijai. Tose pačiose patalpose glaudėsi Meno mokyklos dalis ir Vilkolakio teatras. Tarp dailininkų ir vilkolakininkų prasidėjo trintis dėl patalpų. Atmosferą įkaitino 1923 m. vasario 21 d. prasidėjęs visuotinis menininkų ir meno įstaigų streikas. Menininkai protestavo prieš valdžios sauvalę, kai dailininkas K. Sklėrius su šeima ir jo gyventojas architektas M. Songaila policijos buvo išmesti į gatvę, nes buto prireikė krašto apsaugos ministrui. P. Galaunė karštai pritarė streiko organizatoriui, Kauno meno mokyklos direktoriui J. Vienožinskiui; juodu kartu su I. Šlapeliu ir P. Kubertavičium sudarė streiko komitetą. Komitetas parengė viešą pareiškimą-laišką „Menininkus mėto iš buto". Pareiškime buvo paliesta ne viena problema, trukdanti normalų kultūros darbą, tarp jų ir muziejaus klausimas; buvo primenama, kad „...neįkainojamas materialiniai tautos ir valstybės turtas — Čiurlionies galerija — jau treti metai negali sau gauti buto". Pareiškimą pasirašė artistai, muzikai, rašytojai, dailininkai: K. Petrauskas, J. Tallat-Kelpša, P. Kubertavičius, L. Gira, K. Binkis, P. Vaičiūnas, I. Šlapelis, P. Galaunė, J. Vienožinskis, J. Naujalis ir kt. P. Galaunės liudijimu, pareiškimą rašę trise: jis pats, J. Vienožinskis ir I. Šlapelis. P. Galaunės archyve yra išlikęs jo ranka rašytas teksto originalas su prierašu „Šie pareiškimai įteikti visoms Seimo frakcijoms, Ministerių kabinetui ir spaudai".

Laiškas buvo įteiktas „Krašto balso" redakcijai ir spaustuvėje surinktas 1923 m. vasario 23 d. Įsikišus karo cenzūrai, numeris su išspausdintu per visą puslapį straipsniu buvo konfiskuotas. Tik menininkams prašant, darbininkai atspausdino keliasdešimt egzempliorių. „Juos platinome kaip atsišaukimą gatvėse"[36], — prisimena P. Galaunė.

Menininkų nuotaikas pajuto visas Kaunas. „Sustojo viešasis meno gyvenimas: nedirbo meno ir muzikos mokyklos, neveikė drama ir opera, kinematografuose, restoranuose nebuvo muzikos. Švietimo mi-

[34] ČG komisijos 1923, kovo 24 posėdžio protokolas Nr. 8.
[35] ČG komisijos 1924, kovo 13 posėdžio protokolas Nr. 17.
[36] *Žirgulys A.* Kultūros dirvonuose // Literatūra ir menas.— 1975.— Vas. 1.— Nr. 5.

nistras P. Juodakis pasikvietė streikininkus derėtis ir valdžios vardu prižadėjo patenkinti menininkų reikalavimus"[37]. Po tokių pažadų Streiko komitetas paskelbė spaudoje pranešimų, kad streikas atšaukiamas. Bet iki pažadų realizavimo buvo dar toli.

Vilkolakininkai, sužinoję Lietuvių meno kūrėjų draugijos ketinimą atiduoti M. K. Čiurlionio ekspozicijai savo būstinę, 1923 m. kovo 10 d. pasitelkę kareivius ir nesiskaitydami su jokia etika, jėga būstinę užėmė. Išlikęs P. Galaunės ranka rašytas memorandumas vyriausybei, kurį pasirašė dailininkai ir trisdešimt meno mokyklos mokinių, atskleidžia visą „kovos" eigą: kaip Vilkolakis, nieko nepranešęs Meno mokyklai nei Švietimo ministerijai, savavališkai butą išplėšė, kaip J. Vienožinskis, J. Šileika, K. Binkis jėga buvo išmesti, kaip visi Lietuvių meno kūrėjų draugijos nariai ir mokyklos mokiniai, apsupti kareivių, išėjo į Laisvės alėją... Rašte prašoma pasirūpinti M. K. Čiurlionio kūriniais ir nubausti „taip brutaliai pasielgusius" asmenis[38].

Kitaip visus tuos įvykius nušviečia savo atsiminimuose A. Sutkus[39]. Visos painios šios kovos peripetijos išsamiai aprašytos A. Valiuškevičiūtės knygoje „Kauno meno mokykla"[40], kur, remiantis archyviniais dokumentais, įrodoma, kad teisi buvusi Lietuvių meno kūrėjų draugija, nors patalpų ji taip ir neatgavo. Tai neigiamai atsiliepė tolesnei draugijos veiklai. O M. K. Čiurlionio galerija iki 1924 m. egzistavo tik popieriuje.

Lietuvių meno kūrėjų draugija, plačiai apimdama įvairius nacionalinės kultūros barus, nuo pat savo gyvavimo pradžios rūpinosi ir knygos kultūros kėlimu. Knygų gausėjo, jas leido sparčiai besikuriančios knygų leidimo bendrovės „Švyturys", „Dirva", „Sakalas", „Spaudos fondas", „Kultūra", Švietimo ministerijos knygų leidimo komisija ir kt. Leido knygas ir privatūs A. Ptašeko, Pribačio, D. Gutmano ir kitų savininkų knygynai. Tačiau, nors knygų leidyba augo, į knygos išvaizdą buvo kreipiama mažai dėmesio. Leidėjai knygai pagražinti dažnai vartojo tuos pačius iš anksčiau užsilikusius tipografinius papuošimus arba iš leidinio į leidinį perkeldavo jau turimas kurio nors dailininko iliustracijas be jo sutikimo ir žinios. Toks autorių teisių nepaisymas ir apskritai labai lėtai kylanti knygos meninė kultūra kėlė nerimą Lietuvių meno kūrėjų draugijai[41]. Knygų apipavidalinimo problema jaudino ir P. Galaunę, didelį knygos mylėtoją, kolekcionierių ir dailininką. Savo straipsnyje „Knygų menas" jis 1925 m. rašė, kad gyvenimas padarė didelį šuolį ir vis žengia pirmyn, tik knyga pasiliko tokia kaip „Aušros" ir „Varpo" gadynėje, nors „...šiandien mums reikalingi ne tik elementoriai, kalendoriai, ūkio vadovėliai, poli-

[37] Ten pat.
[38] P. Galaunės 1923, kovo 19 rašto juodraštis be adresato.— P. Galaunės archyvas.
[39] *Sutkus A.* Vilkolakio teatras.— V., 1969.— P. 327—336.
[40] *Valiuškevičiūtė A.* Kauno meno mokykla.— V., 1971.— P. 30—34.
[41] Meno leidinių reikalu // Laisvė.— 1921.— Kovo 1.— Nr. 47.

tinės brošiūrėlės, bet ir mokslo literatūra, beveik visų mokslo šakų, dailioji literatūra ir gal net liuksusiniai leidiniai". P. Galaunė su širdgėla konstatavo, kad tiek knygų viršeliai, tiek vidus marginami nepaisant turinio, be jokio estetinio skonio, kad „mes knygos, kaip tam tikro meno objekto, neturime. Mūsų knyga vis dar tebėra lopšely"[42].

Trečiajame dešimtmetyje knygų grafikos srityje dirbo K. Šimonis, V. Jomantas, P. Rimša, A. Galdikas, V. Didžiokas ir kt. Į šį darbą įsijungė ir P. Galaunė. Jau minėjome, kaip jis bendradarbiavo 1920 m. kolektyviai apipavidalinant „Dainavos" almanachą. 1922 m. jis iliustravo ketvirtą Esmaičio elementoriaus „Sakalėlis" leidimą[43]. Piešinių stilius toks pat kaip aptartųjų K. Skabeikos elementorių. P. Galaunės iliustracijų randame ir vėlesniuose Esmaičio elementoriaus leidimuose (1923, 1925, 1929)[44]. Dažniausiai tai buvo perkelti tie patys piešiniai.

Vienas didžiausių ir reikšmingiausių P. Galaunės knygų grafikos darbų — puošnus, skoningai apipavidalintas jubiliejinis Vilniaus albumas „Vilnius. 1323—1923" (1923). Dailininkas sukūrė jam viršelį, titulinį lapą, inicialus, užsklandas, parinko šriftą. Tamsiai raudonos spalvos reljefinės odos viršelis su paauksuota iškilia antrašte ir Vilniaus herbu centre, iš kraštų apvestas puošniu bordiūru, teikia leidiniui šventiškos rimties, iškilmingumo.

Knygų leidėjai daugiausia užsakinėjo dailininkams viršelius. P. Galaunė sukūrė viršelius Putino „Raštams" (1921), Maironio „Raštams" (1927—1930), Vienuolio „Raštams" (1920), A. Sabaliausko-Žalios Rūtos knygai „Laumės" (1920), A. Rucevičiaus atsiminimams „Sunkiaisiais laikais" (1920), „Teatro bibliotekos" serijai (1923), V. Bonzelso vaikiškai knygelei „Bitė Maja" (1923), A. R. Niemio veikalui „Lietuvių menas" (1925, suomių kalba) ir kitiems leidiniams. P. Galaunės sukurtuose knygų viršeliuose dominuoja augalinis ornamentas. Pavyzdžiui, gelsvos spalvos Putino „Raštų" viršelio centre dailininkas simetriškai komponuoja juodą stilizuotą leliją, o iš abiejų jos šonų grakščia lengva linija piešia povus. Tiek augalinis ornamentas, tiek egzotiško paukščio — povo — įvaizdis dažnai sutinkami secesijos stiliaus atstovų ir rusų „Meno pasaulio" grupės dailininkų kūryboje. Peterburge gautos pamokos aiškiai tebeveikė P. Galaunės grafiką ir trečiajame dešimtmetyje.

P. Galaunės sukurti viršeliai paprastai kokiu nors simboliniu elementu susiejami su knygos turiniu. Sakykime, apipavidalindamas Vienuolio „Raštus", kuriuose vaizduojama kaimo žmonių buitis, dailininkas viršutinėje viršelio dalyje piešia rūtos ornamentą. Maironio „Raštų" viršelyje panaudojamas poezijos simbolis — lyra, „Teatro bibliotekos" serijos viršelyje — kaukė ir pan. Labai gražus V. Bonzelso

[42] *Galaunė P.* Knygų menas // Baras.— 1925.—Saus.— Nr. 1.—P. 69—72.

[43] *Esmaitis.* Sakalėlis. Elementorius su skaitymais: IV pataisytas leidimas.— V., 1922.— P. 16, 32, 38, 41, 43, 45, 46, 49, 50, 51, 53, 55, 58, 59, 62, 63, 64, 69, 70, 71, 72.

[44] *Esmaitis.* Sakalėlis. Elementorius su skaitymais: V leidimas.— K., 1923; *Esmaitis.* Sakalėlis. Elementorius ir pirmos knygos skaityti: VI leidimas.— K., 1925; *Esmaitis.* Sakalėlis ir pirmosios knygos pradžios mokyklai.— K., 1929.

„Bitės Majos“ viršelis. Sodrūs, realistiškai traktuoti saulėgrąžų žiedai ir lapai su renkančia medų bite atrodo tarsi saulės nušviesti, nors vaizdas kuriamas tik juoda linija, įvairaus intensyvumo tamsiomis dėmėmis ir štrichu. Visą dekoratyvinę plokštumą darniai papildo žaismingas, ažūrinis gerų proporcijų antraštinis užrašas. Dažname viršelyje P. Galaunė mėgsta dviejų trijų linijų rėmeliu sujungti visus dekoro elementus — ornamentą, šriftą, vaizdą — į sintetinę visumą. Dailėtyrininkai P. Galaunės knygos grafiką vertina kaip ryškų indėlį keliant trečiojo dešimtmečio lietuvių knygos meninę kultūrą[45].

P. Galaunė — pirmas XX a. lietuvių grafikas, pradėjęs atgaivinti mūsų dailėje ekslibriso tradiciją. Jis pats kūrė, rinko, propagavo ekslibrisą, savo pavyzdžiu ir paskelbtais spaudoje darbais skatindamas ir kitus dailininkus susidomėti šiuo grafikos žanru.

„Niekas man ekslibrisų neužsakydavo. Aš juos darydavau savo iniciatyva: pats užsakydavau klišę jiems ir net išspausdindavau keliasdešimt savo lėšomis,— vėliau rašė P. Galaunė.— Tai buvo mano noras atgaivinti ekslibriso tradiciją Lietuvoje, kuri buvo gana sena, siekė XVI a. [...] Darydavau ekslibrisus tiems asmenims, su kuriais sueidavau į artimesnius santykius, žinojau, kad jie turi bibliotekas... Jokios literatūros ekslibriso klausimu lietuviškai nebuvo. [...] Ekslibriso siužetą paimdavau, vadovaudamasis tuo, kuo tas asmuo savo mokslinėje veikloje daugiausia domėjosi“[46].

Pirmuosius ekslibrisus 1919 m. P. Galaunė sukūrė J. Tumui-Vaižgantui, istorikui A. Janulaičiui, M. ir V. Biržiškoms, vėliau — kitiems mokslo ir meno žmonėms: A. Becenbergeriui, V. Steponaičiui (1923), A. Galaunienei, J. Tallat-Kelpšai (abu 1925), du autoekslibrisus (1924). Taip pat du ekslibrisai buvo padaryti kariuomenės bibliotekoms ir vienas Kauno universiteto bibliotekai. Iš viso P. Galaunė sukūrė 14 ekslibrisų.

Lietuvos ekslibriso istorijoje P. Galaunė užima išskirtinę vietą[47]. Savo darbuose dailininkas jungia heraldinę atributiką su būdingais lietuvių liaudies meno simboliais. Kai kuriuose darbuose jaučiami ir secesijos stiliaus atspindžiai (banguojantys kaspinai ir laurai M. Biržiškos, siluetinis piešinys V. Steponaičio ekslibrisuose). P. Galaunės sukurti knygos ženklai atspindi savininko profesiją, interesus. Klasikinė, griežtai simetriška, uždara kompozicija, aiškus piešinys, užrašas, kaip svarbus visos kompozicijos elementas, suvedami į harmoningą visumą. P. Galaunės sukurti ekslibrisai įeina į klasikinį šio grafikos žanro fondą.

[45] *Korsakaitė I.* Paulius Galaunė // XX a. lietuvių dailės istorija, 1900—1940.— V., 1982.— T. 1.— P. 244.

[46] P. Galaunės laiškas V. Žukui 1983, bal. 10. (Nuorašas).— P. Galaunės archyvas.

[47] *Kisarauskas V.* Pauliaus Galaunės ekslibrisai // Naujos knygos.— 1968.— Nr. 9.— P. 13.

Lietuvių meno kūrėjų draugijos muzikų sekcijoje aktyviai reiškėsi ir Adelė Galaunienė. Kartu su A. Kačanausku ir kitais muzikais ji puoselėjo viltį įkurti operos teatrą. Net rinktasi opera, manyta statyti P. Čaikovskio „Eugenijų Oneginą". Grįžus iš Petrogrado K. Petrauskui, 1920 m. lapkričio mėn. įsteigiama operos taryba, kurią sudarė K. Petrauskas, J. Tallat-Kelpša, A. Kačanauskas, A. Sodeika, J. Bieliūnas, A. Galaunienė. Apsistota prie Dž. Verdžio „Traviatos"[48]. Istorinę 1920 m. gruodžio 31 dieną, kuri laikoma Lietuvos operos teatro įkūrimo data, A. Galaunienė kartu su K. Petrausku dainavo pagrindines — Violetos ir Alfredo partijas.

„Bene pirmoji mano Kaune matyta opera buvo Verdžio „Traviata". Ligi šiol atsimenu, su kokia nepamėgdžiojama gracija ir aistra Kipras Petrauskas dainavo Alfredą ir kaip santūriai, tauriai Adelė Galaunienė atliko Violetos partiją,— po kelių dešimtmečių prisiminė A. Venclova.— Pats pastatymas dabar atrodytų pernelyg kuklus, gal net asketiškas, bet tada man viskas buvo nepaprastai poetiška ir puošnu"[49].

Jaunam teatrui trūko solisčių, ir A. Galaunienė netausojo savo koloratūrinio soprano, dainavo ir lyrines, ir dramatines partijas, sukūrė Violetos, madam Baterflai, Toskos, Tamaros, Tatjanos, Elzės, Lizos, Filinos ir kitus muzikinius paveikslus net 260 operos spektaklių. „Pradžia buvo sunki, aš pati gamindavau kostiumus ir iš namų [į teatrą] nešdavau reikalingus drabužius"[50]. Ir dabar P. Galaunės atmintyje gyvi tų dienų įspūdžiai, kai padėdavo žmonai nunešti iš namų „patalą mirštančiai Violetai", ar, metęs darbą, baigiantis spektakliui, eidavo parnešti rekvizito namo... A. Galaunienė iš teatro pasitraukė 1931 m., dirbo pedagoge — Kauno konservatorijoje ir J. Gruodžio muzikos mokykloje dėstė solinį dainavimą.

P. ir A. Galauniai savo organizacine ir kūrybine veikla daug prisidėjo, kad būtų įgyvendintas Lietuvių meno kūrėjų draugijos tikslas — telkti menininkus kūrybiniam darbui, steigti kultūros židinius.

Lietuvos ir Tarybų Rusijos Taikos sutarties vykdymo komisijoje

1920 m. vasarą Švietimo ministerija pareiškė P. Galaunei ketinanti siųsti jį į Maskvą Lietuvos kultūros turtų grąžinimo reikalu. 1920 m. liepos 12 d. Maskvoje buvo pasirašyta Lietuvos ir Tarybų Ru-

[48] Adelė Galaunienė // Tėvynės balsas.— 1957.— Gruod.— Nr. 61.
[49] *Venclova A.* Jaunystės atradimas.— V., 1970.— P. 464.
[50] Adelė Galaunienė // Tėvynės balsas.— 1957.— Gruod.— Nr. 61.

sijos Taikos sutartis, skelbianti, kad Rusijos Federacinė Socialistinė Tarybų Respublika „be atodairų pripažįsta Lietuvos valstybės savarankiškumą ir nepriklausomybę“[51]. Sutarties IX straipsnyje buvo nurodyta, kad Rusijos vyriausybė sutinka grąžinti Lietuvai „archyvus, bibliotekas, muziejus, dailės kūrinius ir dokumentus, kurie turi Lietuvai žymios mokslo, dailės arba istorijos reikšmės ir kurie buvo išvežti iš Lietuvos į Rusiją prieš pasaulinį 1914—1917 m. karą [...], kiek tų dalykų išskyrimas nepadarys žymios žalos Rusijos archyvams, bibliotekoms, muziejams, paveikslų galerijoms, kur jie yra sudėti“[52].

Taikos sutarties IX straipsnį įvykdyti turėjo būti sudaryta mišri abiejų šalių lygaus narių skaičiaus komisija. Ją organizuojant pasirodė, kad P. Galaunė yra tinkamiausias kandidatas į ekspertus, kaip jau turintis tais reikalais patyrimo. P. Galaunės kompetentingumą patvirtino ir tuo metu spaudoje pasirodę gausiais rašytiniais šaltiniais paremti jo straipsniai „Iš kai kurių Lietuvos knygynų ir archyvų istorijos“ ir „Kurių Lietuvos turtų esama Rusuose“[53].

Valstybės archeologijos komisijos prašomas ir Švietimo ministerijos raginamas, iš pradžių P. Galaunė važiuoti atsisakė. Atsisakė dėl kelių priežasčių: pirma, jam atrodė, jog „sutarties IX straipsnio I punkto II abzacas buvo taip parašytas, kad įsiskaičius į jį nematyti nei mažiausios vilties ką nors išgauti iš tų istorinių Lietuvos turtų“, antra, buvo nepatogu antrą kartą važiuoti tais pačiais reikalais jau atstovaujant visai kitos santvarkos valstybei („Tuo pat klausimu 1919 m. buvau Lietuvos Revoliucinės Tarybų valdžios įgaliotas, tad kaip turėčiau jaustis susitikęs posėdžiuose su Lunačiarskiu, Grinbergu ar Andersonu?“[54]), trečia, jam atrodė, kad darbui gerai atlikti komisijai reikalingas ne vienas ekspertas, bet „ištisa atskira komisija iš gerų to klausimo žinovų“[55]. Tad kiti komisijos nariai — teisininkas V. Kalnietis (komisijos pirmininkas), V. Matulaitis, teisininkas S. Goldbergas, J. Sruoga (sekretorius) 1920 m. gruodžio pabaigoje išvyko į Maskvą be eksperto. Bet „kada atėjo laikas pajudinti ir IX sutarties straipsnį, tai ji [komisija] be eksperto, žinoma, judinti jo negalėjo, ir į Kauną pasipylė raštai ir telegramos, kad kuo greičiausiai būtų atsiųstas ekspertas. [...] Švietimo ministerija jau ne kalbino mane, o spirte spyrė“[55].

1921 m. balandžio pradžioje P. Galaunė išvyko į Maskvą. Tik nuvykęs iš karto gauna užduotį parašyti memorandumus dėl įvairiais laikais išvežtų į Rusiją Lietuvos turtų. Kadangi 1918 m. jo surinkta medžiaga šiuo klausimu buvo likusi Petrograde, kurį dabar pasiekti pasirodė per daug sudėtinga, P. Galaunė vėl susirankiojo istorines

[51] Lietuvos ir Tarybų Rusijos Taikos sutartis. 1920, liepos 16 // Lietuvos TSR istorijos šaltiniai.— V., 1961.— T. IV.— P. 67—76.

[52] Ten pat.

[53] *Galaunė P.* Iš kai kurių Lietuvos knygynų ir archyvų istorijos // Švietimo darbas.— 1920.— Spal.— Nr. 10.— P. 11—24; Kurių Lietuvos turtų esama Rusuose // Lietuva.— 1920.— Lapkr. 24.— Nr. 257—258.

[54] *Galaunė P.* Lietuvos kultūros turtų likimas // Mūsų žinynas.— 1923.— T. IV.— Nr. 10.— P. 78.

[55] Ten pat.— P. 79.

knygas, žurnalus, katalogus ir visą mėnesį rašė motyvuotus pranešimus, kurie turėjo būti įteikiami rusų komisijai prieš posėdžius.

Kaip rodo Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyriuje esantys posėdžių protokolai, lietuvių komisijos nariams mišrios komisijos posėdžiuose teko diskutuoti su žymiais mokslininkais istorikais G. Melamedu, V. Ter-Oganesovu, prof. M. Liubavskiu, V. Pičeta, G. Ryndziunskiu, pakviestais ekspertais prof. S. Šambinaga, prof. A. Vinogradovu. Pirmam mišrios komisijos posėdžiui 1921 m. gegužės 14 d. Lietuvos komisija pateikė P. Galaunės parengtą memorandumą, kuriame buvo reikalaujama grąžinti Lietuvos Metriką, Vilniaus universiteto biblioteką, archyvą, mokslo ir meno kolekcijas, dalį buvusio Vilniaus senienų muziejaus eksponatų, Vilniaus viešosios bibliotekos knygas ir rankraščius, išvežtus į Rusiją prieš Pirmąjį pasaulinį karą[56]. Tokie dideli reikalavimai „įelektrindavo" posėdžių atmosferą. Kai kurie jauno, įsikarščiavusio Lietuvos atstovo argumentai solidiems profesoriams atrodė per drąsūs. Vieno posėdžio metu prof. S. Šambinaga pastebėjo: „...Aš penkiolika metų esu profesorius ir nepapratęs, kad su manim gimnazistai kalbėtų akiplėšiškai"[57]. Dažnai klausimo svarstymas būdavo atidedamas ir sudaroma nauja komisija reikalaujamai medžiagai peržiūrėti. P. Galaunei ir jo kolegoms buvo sunku oponuoti prityrusiems istorikams. Viena po kitos skrieja telegramos į Kauną, jose prašoma atsiųsti istoriką-ekspertą. Nesulaukus jokio atsakymo, kitiems komisijos nariams pritariant, pats P. Galaunė birželio 27 d. išvažiavo į Kauną; ten darė pranešimus Užsienio reikalų ir Švietimo ministerijose, kreipėsi į kai kuriuos asmenis, bet rezultatai buvo apgailėtini. Liepos 16 d. „visiškai nusivylęs" P. Galaunė grįžo į Maskvą iš Lietuvos veždamasis Švietimo ir Užsienio reikalų ministerijų juriskonsultų Bieliackino, Zalbielskio ir Bojevo parengtą „silpną špargalką", kaip komisija turinti ginti Lietuvos Metriką. Maskvoje jau rado rusų komisijos raštą su išdėstytomis tezėmis dėl Lietuvos Metrikos. Tarp daugelio argumentų, kalbančių, jog Metriką išvežti iš Maskvos netikslinga, buvo nurodytas ir mūsų jau cituotas Taikos sutarties IX straipsnio pirmas paragrafas, skelbiantis, kad kultūros vertybes Tarybų Rusijos vyriausybė sutinkanti grąžinti tuo atveju, jeigu jų atidavimas nepadarys didelės žalos Rusijos archyvams, bibliotekoms, muziejams, paveikslų galerijoms, kur jos laikomos. Rašto išvada buvo visai nepalanki deryboms: esą Lietuvos Metrika liečia vidaus ir užsienio gyvenimą visų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sričių, tarp kurių yra jau neįeinančių į Lietuvos teritoriją, todėl Metriką tikslinga palikti Maskvoje kaip istorinį šaltinį, be kurio neįmanoma tyrinėti tas sritis[58].

[56] MMT, VAK, f. 1, ap. 1, b.95, l. 109—118, 119, 123. Taip pat žr. šios knygos p. 96—97.
[57] *Galaunė P.* Lietuvos kultūros turtų likimas // *Mūsų žinynas.*— 1923.—T. IV.— Nr. 10.— P. 90.
[58] Ten pat.— P. 93—95.

Liepos 22 d. P. Galaunė rašo laišką Lietuvos švietimo ministrui; prašo sudaryti tolimesniam darbui ekspertų komisiją, į kurią įeitų A. Janulaitis, P. Klimas, J. Tumas, A. Voldemaras, aiškina, kad jam sunku vienam polemizuoti su rusų komisijos nariais istorikais arba į posėdžius kviečiamais ekspertais istorikais: „nesu nei istorikas, nei juristas“[59]. Bet iš Lietuvos niekas neatvyko komisijai padėti.

Rugpjūčio 27 d. P. Galaunė tuo pačiu klausimu kreipėsi į A. Janulaitį. Laiškas kupinas kartaus nusivylimo: „...Tamstai, kaip istorikui Lietuvos Metrikos klausimas, atleiskite už tokį negražų mano atvirumą, turėtų rūpėti daugiau negu kam kitam, taigi labai prašau kuriuo nors būdu paveikti Švietimo ministeriją, kad kuo greičiausiai būtų paruoštas atsakymas į Rusų komisijos raštą Lietuvos Metrikos klausimu. Jis mums labai ir labai reikalingas. Man pačiam be galo skaudu, kad už visą mano atvirumą ir gerus norus aš iš nieko jokios pagalbos negaliu prisišaukti Lietuvos kultūros turtų reikalais. Nors biskį padėki Tamsta. Paskutinis mano kreipimasis prie Tamstos tuo reikalu. Daugiau jau prie nieko nesikreipsiu, ir lai būna, kas bus...“[60] Privačiuose pokalbiuose su P. Galaune profesoriai M. Liubavskis ir V. Pičeta prasitarė, kad svarstomas klausimas bus sprendžiamas kitaip, kai Vilnius būsiąs grąžintas Lietuvai, nes Lietuvos Metrikos vieta tik Vilniuje, Centriniame archyve[61].

„Tuo būdu ir tam kartui mūsų komisija į Rusų delegacijos raštą Lietuvos Metrikos klausimu atsakymo duoti negalėjo, ir klausimas iki šiolei yra atviras“[62],— rašė P. Galaunė jau 1923 m.

Kadangi Lietuvos Metrikos grąžinimo klausimas tam kartui buvo atidėtas, lietuvių komisija nusprendė pateikti klausimą dėl kitų Lietuvos turtų grąžinimo. 1921 m. liepos 22, spalio 9 ir lapkričio 19 d. posėdžiuose diskutuota dėl Vilniaus universiteto ir Senienų muziejaus vertybių priklausomybės[63]. Prieš pirmąjį posėdį rusų komisijos nariams buvo įteiktas P. Galaunės parengtas 11 lapų raštas „Buvusio Vilniaus universiteto biblioteka, archyvas, mokslo ir meno kolekcijos“, kurio išvadoje rašoma: „Visi aukščiau išvardinti buvusio Vilniaus universiteto kultūros, mokslo ir meno turtai, išvežti caro valdžios iš Lietuvos, remiantis Rusijos ir Lietuvos Taikos sutartimi [...], privalo būti reevakuoti į Lietuvą iš vietų, kur jie yra“[64]. Šiuo klausimu pasisakė visi Lietuvos komisijos nariai. Pagrindiniai jų argumentai buvo 1918 m. lapkričio 19 d. RTFSR vyriausybės dekretas ir Tarybų Rusijos ir Lietuvos Taikos sutartis. Tačiau Lietuvos komisija gavo griežtą atsakymą: „... Išvežus iš Rusijos nurodytą rinkinį, rusų mokslininkai neteks galimybės tyrinėti tokius istorinius ir literatūrinius šaltinius, kurie yra tiktai šitame rinkinyje“[65]. Motyvuojama buvo dar ir tuo, kad: „toji

[59] MMT, VAK, f. 1, ap. 1, b. 95, l. 119.

[60] P. Galaunės laiškas A. Janulaičiui iš Maskvos į Kauną 1921, rugp. 27 // Cit. pagal: Mūsų žinynas.— 1923,— T. IV.— Nr. 10.— P. 101.

[61] *Galaunė P.* Lietuvos kultūros turtų likimas // Mūsų žinynas.— 1923. T. IV.— Nr. 10.— P. 107.

[62] Ten pat.

[63] Protokolas Nr. 2, 1921, liep. 22.— VVU BR, f. 221; Protokolas Nr. 4, 1921, spal. 8.— VVU BR, f. 221; Protokolas Nr. 5, 1921, lapkr. 19.— VVU BR, F1—F236.

[64] *Galaunė P.* Buvusio Vilniaus universiteto biblioteka, archyvas, mokslo ir meno kolekcijos. (Rankraštis rusų k.) — VVU BR, f. 221.

[Vilniaus universiteto] biblioteka yra grynai jėzuitinė ir atidaromam Vilniaus universitetui, kuris bus kuriamas kitais pagrindais, visiškai nereikalinga"[66]. Po ilgų diskusijų spalio 8 d. posėdyje buvo nutarta grąžinti Lietuvai šiuos Vilniaus universiteto dokumentus: 1. Vyriausiosios Lietuvos mokyklos archyvą; 2 Vilniaus šv. Ignoto ir šv. Rapolo jėzuitų kolegijų archyvą, Vilniaus Akademijos archyvą[67]. Vėliau nutarimai buvo pakeisti ir grąžinimo laikas atidėtas.

1921 m. rugpjūčio 18 d. posėdyje įsiliepsnojo karšti ginčai dėl Vilniaus senienų muziejaus kolekcijų. Rusų komisijai buvo įteiktas P. Galaunės parengtas 10 lapų dokumentas „Vilniaus archeologinis muziejus"[68], kuriame buvo nurodyta, kokie eksponatai (skulptūros, tapybos, grafikos kūriniai, ginklai, indai, audiniai, antspaudai bei herbai ir kiti muziejinės vertės daiktai) 1868 m. Muravjovo įsakymu buvo išvežti į Maskvą, į Rumiancevo muziejų.

Svarstant šį klausimą, komisijoje kaip paprastai dalyvavo trys Lietuvos atstovai — V. Kalnietis, S. Goldbergas, P. Galaunė ir septyni rusų istorikai: G. Melamedas, V. Ter-Oganesovas, prof. M. Liubavskis, Maškovcevas, prof. A. Vinogradovas, prof. V. Pičeta, G. Ryndziunskis[69]. Abi pusės pateikė savo argumentus. Ypač griežtai prieš kolekcijos grąžinimą pasisakė prof. A. Vinogradovas, teigdamas, kad kolekcija įaugo į Rumiancevo muziejų.

Lietuvių delegacijos atstovas S. Goldbergas savo ilgame pasisakyme tarp kitų argumentų pabrėžė, jog Rumiancevo muziejus toks turtingas, kad Vilniaus kolekcija jame yra tik „atsitiktinis epizodas", be kurio muziejaus reikšmė nesumažės.

V. Kalnietis teigė, kad Vilniaus senienų muziejaus rinkinius „su Rumiancevo muziejaus kolekcijomis sieja tik bendras stogas". Jam pritardamas, P. Galaunė priminė, kad Senienų muziejaus eksponatai apie trisdešimt metų išgulėjo rūsyje ir dabar laikomi atskirai, kaip „Vilniaus kolekcija"[70]. Į tai prof. A. Vinogradovas atsakė, kad Taikos sutarties IX straipsnyje nurodoma, jog kultūros vertybes grąžinti galima tik tuo atveju, jei nebus padaryta esminė žala rusų muziejui, o Rumiancevo muziejaus darbuotojų nuomone, „daugiau kaip 20% Vilniaus kolekcijos negali būti grąžinta"[71].

V. Ter-Oganesovui pasiūlius, buvo nutarta sudaryti specialistų pakomisę Vilniaus senienų muziejaus kolekcijoms peržiūrėti ir nustatyti, „kokią žalą jų atidavimas gali padaryti Rumiancevo muziejui"[72].

Svarstant klausimą dėl Vilniaus astronomijos observatorijos bibliotekos ir įrengimų, išvežtų į Pulkovo observatoriją, Lietuvių komisija reikalavo kartu grąžinti ir observatorijos žurnalus (biuletenius), nes jie Pulkovo observatorijai esminės reikšmės neturį, o „Lietuvai jų

[65] Protokolas Nr. 5, 1921, lapkr. 19.— VVU BR, F1—F236, l. 5.
[66] Ten pat.— L. 5—6.
[67] *Galaunė P.* Lietuvos kultūros turtų likimas // Mūsų žinynas.— 1923.— T. IV.— Nr. 11.— P. 339.
[68] *Galaunė P.* Vilniaus archeologinis muziejus. (Rankraštis).— VVU BR, F1—F236. Eksponatų sąrašus P. Galaunė sudarinėjo, remdamasis tarp kitų šaltinių ir 1858 m. A. Kirkoro „Vilniaus senienų muziejaus katalogu", kurio egzempliorius, esantis Vilniaus universiteto rankraštyne (VVU BR, F1—F236), yra su P. Galaunės autografu ir jo ranka rašytomis pastabomis paraštėse.
[69] 1921, rugp. 18 posėdžio protokolas Nr. 3.— VVU BR, F1—F236.

reikšmė didžiulė", taip pat turi būti grąžintas Vilniaus observatorijos archyvas[73].

1921 m. lapkričio 19 d. posėdyje buvo nutarta grąžinti Lietuvai visus buvusios Vilniaus observatorijos įrengimus, išvežtus į Pulkovo observatoriją[74]. Bet ir šis nutarimas nebuvo įvykdytas.

„Per visą laiką, kada aš darbavausi komisijoje, padėtis buvo tokia, kad iš Kauno — tais opiais mums klausimais — negalima buvo prisišaukti ir susilaukti jokios pagalbos"[75], — rašė vėliau P. Galaunė.

Nesulaukęs iš Lietuvos specialistų paramos, 1921 m. rudenį P. Galaunė parvyko į Kauną.

„Į Maskvą daugiau nebegrįžau. Mano vieton niekas nenorėjo važiuoti. O važiuoti reikėjo, nes 1922 m. sausio mėn. turėjo prasidėti ekspertų posėdžiai Vilniaus archeologinio muziejaus klausimu. [...] Prof. M. Songaila buvo sutikęs važiuoti, bet jau per vėlai [...]. Komisijoj tuo metu (1922 m. balandžio mėn.) darbas buvo jau sustabdytas"[76].

Nors komisijos veikla nutrūko, bet ir toliau buvo susirašinėjama dėl kultūros turtų. Ypač tuo rūpinosi Valstybės archeologijos komisija. Jos pirmininkas E. Volteris dar 1921 m. kreipėsi į Lietuvos istorijos tyrinėtoją prof. M. Liubavskį, prašydamas sudaryti istorinę Lietuvos Metrikos apžvalgą[77]. Vėliau žinias apie Maskvoje esančius Lietuvos archyvus rinko žymusis archyvaras Konstantinas Jablonskis. Jo surinkta informacija buvo nusiųsta į Maskvą Lietuvos pasiuntiniui J. Baltrušaičiui, kuriam tarpininkaujant 1929—1933 m. į Lietuvą buvo grąžinta dalis Vilniaus centrinio archyvo — Kauno miesto magistrato, Kauno teismo XVI—XVII a. dokumentai, Trakų vaivadijos ir miesto teisių dokumentai. Tai liudija J. Baltrušaičio ir kitų Lietuvos atstovybės Tarybų Sąjungoje narių susirašinėjimas su Lietuvos užsienio ir švietimo ministerijomis[78]. Gautieji centrinio archyvo dokumentai buvo perduoti saugoti Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekai.

Po Antrojo pasaulinio karo iš naujo pradėta rūpintis išblaškytų Lietuvos kultūros turtų likimu. Į Vilniaus universiteto biblioteką jos ilgamečio direktoriaus Levo Vladimirovo pastangomis iš Maskvos, Charkovo, Lvovo universitetų bibliotekų grįžo daug vertingų leidinių: vienintelis Tarybų Sąjungoje žinomas Mažvydo „Katekizmo" egzempliorius, M. Daukšos „Katekizmo" vienintelis pasaulyje žinomas egzempliorius, XVI—XVIII a. knygų kolekcija, priklausiusi Peterburgo dvasinei akademijai ir kt.[79]

Lietuvos TSR Istorijos ir etnografijos, vėliau Vilniaus Mokslo muziejaus direktoriaus Vinco Žilėno rūpesčiu iš Maskvos valstybinio istorijos muziejaus 1956 ir 1979 m. grąžinti 38 seni portretai[80].

[70] Ten pat.
[71] Ten pat.
[72] Ten pat.
[73] Ten pat.
[74] 1921 m. lapkričio 19 d. posėdžio protokolas Nr. 5.— VVU BR, F1—F236.
[75] *Galaunė P.* Lietuvos kultūros turtų likimas // Mūsų žinynas.— 1923.— T. IV.— Nr. 11.— P. 351.
[76] Ten pat.— P. 353.
[77] E. Volterio 1921, geg. 20 raštas Švietimo ministerijai, kuriame prašoma skirti tam darbui 1000 auksinų.— MMT, VAK, f. 1, ap. 1, b. 95, l. 7.
[78] Kauno miesto burmistro A. Vileišio 1929, geg. 4 laiškas Lietuvos pasiuntiniui ir įgaliotam ministrui Maskvoje J. Baltrušaičiui (MMT, VAK, f. 1, ap. 1, b. 95, l. 6); Lietuvos pasiuntinybės Maskvoje

Daug pasidarbavo renkant išblaškytą istorinę medžiagą Lietuvos TSR valstybinio istorijos archyvo direktorius Domas Butėnas. Jo pastangomis į Vilnių grįžo dalis vertingų dokumentų iš Kijevo valstybinio archyvo, perėmusio juos iš Kijevo universiteto, į kurį jie pateko uždarius 1842 m. Vilniaus medicinos—chirurgijos akademiją. Tarp grąžintų rankraščių yra Vilniaus universiteto profesorių I. Lobenveino, M. Renjė, J. Sniadeckio, J. Franko, R. Simonavičiaus ir kitų moksliniai traktatai, paskaitų tvarkaraščiai (88 saugojimo vienetai), Krokuvos universiteto 1364—1663 m. įstatų rinkinys, Jėzuitų ordino XVIII a. statutas, Livonijos didikų Veisenhofų, perėjusių į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tarnybą, XVII—XIX a. dokumentai (280 saugojimo vienetų), Sapiegų giminės XVI—XVIII a. diplomatinių dokumentų mikrofilmas; iš Latvijos TSR centrinio valstybinio istorijos archyvo (Rygoje) gauti Rygos magistrato archyvo dalių „Moscovitica" ir „Ruthenica" mikrofilmai (medžiaga apie Lietuvą nuo XIII a. iki Jogailaičių dinastijos pabaigos; yra Gedimino ir kitų didžiųjų Lietuvos kunigaikščių dokumentų). Lietuvą liečiančių dokumentų rasta Talino ir Petrozavodsko (Karelijos ATSR) archyvuose. O svarbiausia — per trylika metų buvo mikrofilmuota visa Lietuvos Metrika, esanti TSRS centriniame valstybiniame senųjų aktų archyve Maskvoje; apie 500 000 Lietuvos Metrikos kadrų, sudarančių 664 tomus, dabar saugoma Lietuvos TSR centriniame valstybiniame istorijos archyve Vilniuje[81]. Kai kurie Lietuvos Metrikos fragmentai, profesoriaus Konstantino Jablonskio rūpesčiu mikrofilmuoti pokario metais, yra Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Istorijos institute[82].

Taigi P. Galaunės pradėtas darbas ir jį nuo jaunų dienų jaudinusi idėja — surinkti istorijos audrų išblaškytus Lietuvos kultūros turtus — realizuojami mūsų dienomis.

Valstybės archeologijos komisijoje

Apsigyvenęs Lietuvoje, P. Galaunė tuoj pat įsitraukė ir į Valstybės archeologijos komisijos veiklą. Dėl Lenkijos agresijos turėjusi nutraukti veiklą Vilniuje, kur ją 1919 m. kovo 25 d. įsteigė Tarybų Lietuvos Švietimo liaudies komisariatas, komisija atgimė Kaune, vadovaujama Tado Daugirdo.

1929, lapkr. 16 raštas Nr. 2745 Lietuvos užsienio reikalų ministerijai (MMT, f. 1, ap. 1, b. 95, l. 4); Lietuvos atstovybės TSRS patarėjo H. Rabinovičiaus 1930, liep. 17 raštas Lietuvos užsienio reikalų ministrui D. Zauniui (MMT, f. 1, ap. 1, b. 95, l. 17); Lietuvos pasiuntinio TSRS J. Baltrušaičio 1933, vas. 14 raštas Lietuvos užsienio reikalų ministerijos politinio departamento direktoriui S. Lozoraičiui (MMT, f. 1, ap. 1, b. 95, l. 13); Švietimo ministerijos referento 1933, vas. 21 raštas Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekos direktoriui (MMT, f. 1, ap. 1, b. 95, l. 11).

[79] Vilniaus universiteto istorija 1940—1979.— V., 1979.— P. 372; *Vladimirovas L.* Senųjų knygų

Pirmasis Archeologijos komisijos posėdis įvyko 1919 m. gegužės 28 d. Jam pirmininkavo T. Daugirdas[83]. Tų pačių metų lapkričio mėn. 13 d. posėdyje tylos minute buvo pagerbtas jo, lapkričio 1 d. pasitraukusio iš gyvenimo, atminimas, ir pirmininku išrinktas E. Volteris. 1920 m. lapkričio 1 d. Švietimo ministro įsakymu P. Galaunė skiriamas Valstybės archeologijos komisijos nariu-bendradarbiu ir jam pavedama eiti sekretoriaus pareigas, „apmokamas kas mėnesį 450 auksinų"[84].

Čia dirbti P. Galaunė atėjo su viltimi daug nuveikti, nes komisija buvo vienintelė oficiali valstybės išlaikoma instancija, skirta rūpintis kultūros paminklais. Jos pagrindinis tikslas buvo tirti ir saugoti archeologijos, architektūros, dailės, senovės raštijos palikimą, globoti senas bibliotekas, dokumentų rinkinius, kaupti numizmatiką, sfragistiką, steigti archeologijos ir istorijos muziejus, tyrinėti ir restauruoti architektūros paminklus, jai buvo suteikta teisė uždrausti vežti kultūros paminklus į užsienį[85].

Komisija veikė 1919—1925 ir 1930—1936 m. Į komisijos posėdžius, be nuolatinių narių — E. Volterio, V. Nagevičiaus, V. Verbicko, A. Janulaičio, K. Jablonskio, P. Galaunės, V. Dubeneckio, ateidavo S. Čiurlionis, V. Biržiška, Pr. Mašiotas, T. Ivanauskas, J. Tallat-Kelpša, K. Šimonis, J. Vabalas-Gudaitis, P. Tarasenka, kurį laiką raštinės vedėja buvo Valerija Čiurlionytė[86].

P. Galaunė su visa savo energija ir žiniomis įsitraukė į komisijos darbą, kurio buvo labai daug. Komisija nuolat gaudavo žinių apie naikinamus, žalojamus paminklus. Lietuvos respublikos vyriausybei nacionalizavus dvarus, daugelis dvarininkų pasitraukė į užsienį ir paliko turtingas bibliotekas, meno kūrinių kolekcijas, kurioms reikėjo globos. Apverktinoje padėtyje atsidūrė archeologijos, architektūros paminklai. 1922 m. komisijos nariai pasiskirstė pareigomis: archeologijos skyriui apsiėmė vadovauti K. Jablonskis, archeografijos — V. Biržiška, senovės meno — P. Galaunė. Jam pavedama rūpintis ir Valstybinio muziejaus kūrimu[87].

1922 m. lapkričio 15 d. P. Galaunė buvo paskirtas Archeologijos komisijai priklausiusio Valstybės muziejaus direktoriumi[88]. Šiame muziejuje buvo kaupiami archeologijos radiniai, seni dokumentai, etnografijos, dailės, numizmatikos ir kiti eksponatai, jiems saugoti Kauno miesto muziejuje paskiriamas vienas kambarys.

P. Galaunė važinėjo į nuošaliausius Lietuvos kampelius, tikrino architektūros paminklų būklę, numatė, ką pirmiausia reikėtų restauruoti, apmatuoti, daryti brėžinius ir planus. Jis buvo vienas iš pagrindinių ekspertų įvertinant ir perimant iš nacionalizuojamų dvarų ir

kolekcija // Kultūros barai.— 1982.— Nr. 2.— P. 52—57.

[80] *Matušakaitė M.* Portretas XVI—XVIII a. Lietuvoje.— V., 1984.— P. 10.

[81] *Butėnas D.* Mikrofilmuoti dokumentai apie Lietuvą iš šalies ir užsienio archyvų // Lietuvos istorijos metraštis. 1982 m.— V., 1983.— P. 183; Autorės pokalbis su D. Butėnu 1988, saus. 31; *Butėnas D.* Draugystės vaisiai // Kultūros barai.— 1988.— Nr. 3.— P. 70.

[82] Lietuvos Metriką tyrinėja Mokslų Akademijos Istorijos instituto bendradarbiai E. Banionis, Z. Kiaupa, A. Tyla, E. Rimša, A. Baliulis, anksčiau — K. Jablonskis.

[83] Valstybės archeologijos komisijos 1919, geg. 28 posėdžio protokolas (MMT, VAK, f. 1, b. 95, l. 196).

[84] Švietimo ministro 1920, lapkr. 25

pavienių asmenų bibliotekas, numizmatikos, taikomosios dailės, paveikslų kolekcijas.

P. Galaunės prisiminimuose ryškiai iškyla viena 1920 m. pavasario diena, kai jie su prof. E. Volteriu, įgalioti komisijos, iš miesto savivaldybės gauta brička važiavo apžiūrėti Pažaislio architektūros ansamblio ir nustatyti, kaip apsaugoti jo interjerą, išpuoštą XVII a. italų dailininko M. A. Palonio freskomis. „Bažnyčios vidus buvo apleistas, varinė kupolo skarda karo metu nuplėšta ir išvežta į Vokietiją artilerijos sviedinių tūtoms gaminti. Stogas uždengtas toliu, daugelyje vietų suplyšęs, ir vidun patekdavo lietus. [...] Buvusi zakristija su mediniu ornamentu puoštomis sienomis apverktinoje būklėje, įėjimas į rūsį, kur stovėjo Pažaislio fundatorių Pacų karstai, apgriautas... Freskoms ir apskritai visam pastatui grėsė pavojus... Vienuolė atnešė ir paklojo prieš mus ant žolės puošnų Paco rūbą, kažkokiu būdu išimtą iš karsto..."[89]

Gelbstint Pažaislį ir rūpinantis kitais architektūros paminklais, pasak P. Galaunės, daug nusipelnė komisijos narys architektas V. Dubeneckis: „Tiktai Vladimiro pastangų dėka bažnyčia komisijos lėšomis buvo apdengta cinkuota skarda. [...] Tuojau atsirado kitas rūpestis — apverktina Zapyškio bažnyčios būklė. Ir čia Vladimiras padarė viską, kad šis kuklutis, bet toks gražus gotikos paminklas dar ilgus metus bylotų Lietuvai apie jos praeitį..."[90].

Valstybės archeologijos komisija dažnai konfliktavo su Kauno miesto savivaldybe ir privačių namų savininkais. Miesto valdžia pradėjo atstatinėti Kauną, neatsižvelgdama į senus, kartais stilingus pastatus, griovė juos, leido savininkams perstatinėti. Toks likimas grėsė ir senam XVII a. kapitulos namui su atiku Vilniaus g. 18, kuriam norėta pristatyti trečią aukštą ir nugriauti puošnius barokinius vartus. P. Galaunė parašė aštrų straipsnį „Mūsų sostinės pagražinimas"[91], kuriame tokį beatodairišką paminklų naikinimą vadino vandalizmu ir teigė, kad seni statiniai turi būti saugojami ir konservuojami. Į jo straipsnį miesto savivaldybė nereagavo.

Kaip atsakymas P. Galaunei, spaudoje pasirodė A. Jakšto straipsnis, nukreiptas prieš tuos, kurie, jo nuomone, gina „nevertus dėmesio dalykus"; esą nesusipratimų kalbant apie kultūros paminklus ypač daugėja, kai atsiranda tokių karštų „senovės konservatorių kaip mūsų Galaunė", kuris, pasiskelbęs archeologu, ėmęs karščiuodamasis ginti tokius „brangius" kultūros paminklus kaip kapitulos namų „bromą" ir kitus panašius. Autorius sakosi turįs teisę pavadinti P. Galaunės šauksmą „liguistai isterišku"[92]. Pats P. Galaunė dėl tokio jo asmens „įvertinimo" nesijaudino ir, rašydamas kitam „Baro" numeriui straips-

įsakymas Nr. 572.— P. Galaunės tarnybos lapas. (P. Galaunės archyvas).
85 Vyriausybės žinios.— 1919.— Rugp. 28.— Nr. 11; 1920.— Kovo 26.— Nr. 25.
86 MMT, VAK, f. 1, ap. 1, b. 95, l. 201.
87 MMT, VAK, f. 1, ap. 1, b. 95, l. 164, 1922, rugs. 1 protokolas.
88 Švietimo ministro 1922 lapkr. 18 įsakymas Nr. 88.— P. Galaunės tarnybos lapas. (P. Galaunės archyvas).
89 P. Galaunės pasakojimas, užrašytas K. Galaunienės 1982, liep. 21.
90 *Galaunė P.* Dailininkas architektas Vladimiras Dubeneckis // *Galaunė P.* Dailės ir kultūros baruose.— V., 1976.— P. 224.
91 *Egzomas G. [Galaunė P.].* Mūsų sostinės pagražinimas //

nį „Vieno vandalizmo istorija“, to net nepaminėjo, tik pateikė faktų, kurie rodė, kad daug kas nesuvokia paminklų reikšmės.

Reziumuodamas P. Galaunė nusiskundė: „Dėl Lietuvos kultūros turtų likimo ir vandališko elgesio su jais mums ne kartą teko rašyti bei šaukti. Bet... „prieš vėją nepapūsi“. Ir visi tie mūsų rašymai, šauksmai nuėjo vėjais. Tad nutarėm ramiai į tuos reiškinius žiūrėti ir istoriškai dokumentuoti. Gal laikui bėgant bus suprasta, įvertinta, dėl ko savo laiku taip nervinomės“[93]. Tačiau jis anaiptol nebuvo iš tų, kurie gali „ramiai į reiškinius žiūrėti“, jis buvo iš tų, kurie nepavargdami „pūtė prieš vėją“: rašė, aiškino, įrodinėjo, reikalavo, piktinosi. Tuo laiku pasirodė daug P. Galaunės straipsnių kultūros paminklų apsaugos tema. Juose jis aštriai aptarinėjo meno turtų likimą ir kaltino vyriausybę, kad ši neišleidžianti kultūros paminklų apsaugos įstatymo: „Lietuva, rodos, vienintelė šalis Europoje, kur tie turtai ne tik nerenkami, bet plačiai atidarytos jiems durys plaukti į užsienius, nes „mandrios“ galvos dar iki šio laiko nesugalvojo įstatymo, draudžiančio išvežti iš Lietuvos kultūros turtus“[94]. Autorius garsina ir konkrečius atvejus, kai bandoma išvežti iš Lietuvos meno turtus: aprašo Valstybės archeologijos komisijos pastangas neleisti išvežti Oginskių meno kolekcijas iš Plungės[95]. Keldamas šios rūšies problemas, kaip pavyzdį nurodo kitas valstybes, kurios, turėdamos senesnes kultūros tradicijas, net ir sunkiausiais savo krašto istorijos momentais rūpinasi meno vertybėmis: sakykime, Tarybų Rusija revoliucijos metais išsaugojo daug dvarų, kuriuose vėliau buvo įrengti kultūros ir buities muziejai. Tą patį būtų galima padaryti ir Lietuvoje. Šiam tikslui, jo nuomone, labai tiktų Raudondvario rūmai, kurie dar nėra galutinai ištuštėję[96].

Tuo reikalu P. Galaunė ir J. Vienožinskis ėję pas švietimo ministrą, bet gavę atsakymą: „Baigėme su dvarais, nereikia ir jų kultūros“[97]. Be abejo, tokių pažiūrų buvo ne tik ministras. Iš kaimo kilusiems lietuvių valdininkams ir inteligentams dvarai visų pirma buvo socialinio išnaudojimo ir nutautinimo židiniai, kurie trukdė formuotis tautiniam lietuvių susipratimui, kurti valstybingumą. Dvarininkai neretai buvo priešiški jaunai Lietuvos valstybei („chamų valdžiai“), brandino Lenkijos inspiruojamų sąmokslų kėslus. Todėl tik nedaugelis lietuvių inteligentų sugebėjo pažvelgti plačiau, pakilti aukščiau to meto politinės situacijos ir dvarų kultūrinį palikimą įvertinti kaip integralinę Lietuvos praeities kultūros dalį.

Daug karčių žodžių savo straipsniuose P. Galaunė adresuoja vyriausybei: piliakalniai griaunami, senoji statyba moderninama, senas bažnytinis turtas deginamas ant laužo, įvairūs senovės daiktai gabenami į užsienį. Ir pati dvasininkija, užsiėmusi politikavimu, nesirūpina

Krašto balsas.— 1923.— Kovo 15.— Nr. 60.

[92] *Jakštas A.* Mano kritikams // Baras.— 1925.— Nr. 5.— P. 54.

[93] *Galaunė P.* Vieno vandalizmo istorija // Baras.— 1925.— Nr. 6.— P. 75.

[94] *Egzomas G. [Galaunė P.].* Pasirūpinkime kultūros turtų likučiais // Krašto balsas.— 1923.— Saus. 25.— Nr. 19.

[95] *Egzomas G. [Galaunė P.].* Kaip slepiami ir gabenami iš Lietuvos kultūros turtai // Lietuva.— 1923.— Rugp. 17.— Nr. 182.

[96] *Galaunė P.* Ar verta palikti kokį nors pėdsakį? // Lietuva.— 1924.—

bažnyčių meno turtais, nededa pastangų įkurti muziejų jų išsaugojimui[98].

Padėčiai pagerinti P. Galaunė siūlė, kad Švietimo ministerijoje kultūros bei meno įstaigoms vadovautų ne vienas kuris nors valdininkas, nieko bendro su šia sritimi neturintis, bet kad būtų sudaryta nors maža kolegija ar taryba, sugebanti autoritetingai spręsti meno ir kultūros reikalus[99].

Valstybės archeologijos komisija iš valstybės gaudavo lėšų komandiruotėms, ekspedicijoms, tyrimams, eksponatams Valstybės muziejui pirkti. Dėl lėšų stokos 1926 m. komisija buvo likviduota. Paskutinis jos posėdis įvyko 1926 m. spalio 27 d. Neliko vienintelės instancijos, kuri rūpinosi kultūros paminklais. Problemos liko tos pačios, tik nebuvo kas rūpinasi jų sprendimu.

Ir vėl P. Galaunė rašė, kalbėjo, beldėsi į įstaigų duris, įrodinėdamas, kad susidariusi nenormali padėtis daro kultūrai didžiausią žalą. 1928 m. apie tai buvo kalbama ir muziejininkų suvažiavime, po kurio P. Galaunė kartu su Pedagogikos muziejaus vedėju Vincu Ruzgu įteikė Švietimo ministerijai raštą, kuriame buvo prašoma atgaivinti Valstybės archeologijos komisiją ir išleisti kultūros paminklų apsaugos įstatymą. Rašte nurodoma, kad „žemės reforma skaudžiai palietė Lietuvos giliausios praeities liudininkus — piliakalnius, senkapius, kurie atiteko naujakuriams, o šie juos aria, statosi trobesius, naikina". Kita vertus, kultūros paminklai vis taip pat laisvai gabenami į užsienį: „Gabenama visai atvirai, nes Lietuva šiandien yra vienintelė valstybė, kurioje nėra įstatymo, draudžiančio tuos turtus gabenti į užsienį. [...] Prieš ketverius metus panaikinta Valstybės archeologijos komisija, o kitos įstaigos, kuri rūpintųsi paminklais, — nėra"[100].

Archeologijos komisija buvo atgaivinta 1930 m. Ją sudarė „triumviratas" — pirmininkas K. Jablonskis, nariai P. Galaunė ir P. Tarasenka. Netrukus į komisiją kaip tikrieji nariai buvo pakviesti Ignas Končius ir E. Volteris.

Atgaivintoje Valstybės archeologijos komisijoje P. Galaunės kompetencijoje — senovės paminklų apsauga, bet interesų platumas, erudicija ir, svarbiausia, neblėstantis nusistatymas kiek galima daugiau nuveikti savo krašto kultūrai skatino jį domėtis daug platesnėmis kultūros darbo sritimis, tarti savo žodį, padėti organizuoti vieną ar kitą darbą.

Komisija, jau turėdama patirtį, sudarinėjo konkretesnius negu pirmajame veiklos etape darbo planus.

P. Galaunės iniciatyva pirmajame atgaivintos Valstybės archeologijos komisijos posėdyje 1930 m. lapkričio m. 15 d. svarstomas

Geg. 12.— Nr. 107; Geg. 13.— Nr. 108.

97 P. Galaunės pasakojimas, užrašytas K. Galaunienės 1983, geg. 15.

98 *Pagielažietis [Galaunė P.].* Prie mūsų praeities senovės paminklų likimo // Lietuvis.— 1926.— Rugs. 10.—Nr. 36.— P. 7—9.

99 Ten pat.— Spal. 1.— Nr. 39.— P. 10—12.

100 P. Galaunės ir V. Ruzgo raštas Švietimo ministrui 1928, liep. 9. (Nuorašas).— KČDM archyvas.

101 MMT, VAK, f. 1, ap. 1, b. 95, l. 184 (1930, lapkr. 15 posėdžio protokolas).

kultūros paminklų apsaugos įstatymo projektas, nutarta jį pateikti Švietimo ministerijai, kuri turėtų rūpintis jo įgyvendinimu[101]. Projektas ilgai keliavo per įvairias instancijas; tik 1934 m. jis buvo apsvarstytas Valstybės tarybos posėdyje, bet ir vėl be jokių rezultatų[102].

P. Galaunę jaudino likimas senųjų kaimo trobesių, kurie, keliantis į vienkiemius, buvo griaunami. Pagal jo paruoštą instrukciją pradedama juos inventorinti, pasitelkus kultūrtechnikus, matininkus, pašto tarnautojus[103].

Jauna valstybė jautė didelį kvalifikuotų specialistų — architektų stygių. Ir vėl P. Galaunė kelia mintį, kad reikia per Švietimo ministeriją įtraukti universiteto Technikos fakulteto architektūros skyriaus studentus, kad jie imtųsi matuoti architektūros paminklus — tuo būdu komisija sukauptų vertingų dokumentų rinkinį[104].

Reikėjo skubiai organizuoti etnografines ekspedicijas. 1932 m. P. Galaunė ir I. Končius šiam darbui sutelkė šešiolika Kauno universiteto ir Meno mokyklos studentų, kurie dviejų savaičių kursuose buvo apmokyti, kaip ir kokią medžiagą rinkti. P. Galaunei kėlė nerimą sparčiai besikuriantys provincijos muziejėliai, kurių iniciatoriai dažniausiai neturėjo jokio muziejinio patyrimo. Todėl 1932 m. jo rūpesčiu ir buvo suorganizuoti muziejų darbuotojų kursai, kuriuose buvo mokoma inventorinti, tvarkyti eksponatus. Kursus lankė dvidešimt žmonių[105].

Darbas vijo darbą, kas dieną kildavo gana sudėtingų problemų. Dažnai trūko lėšų ir specialistų joms išspręsti. Valstybės archeologijos komisija ir jos gretose P. Galaunė, triūsęs šiame bare dvylika metų, nuveikė didžiulį darbą: tyrė ir registravo kultūros paminklus, sukaupė daug istorinės medžiagos „Lietuvos žemės vardynui“, dokumentų apie dvarų bibliotekas ir archyvus, rūpinosi kultūros paminklų apsauga, rengė pirmąsias ekspedicijas.

Studijos Paryžiuje

1923 m. vasarą viename Valstybės archeologijos komisijos posėdyje A. Janulaitis iškėlė mintį, kad būtinai reikia rengti muziejinio darbo, paminklų apsaugos specialistus ir siųsti juos stažuotis į užsienį[106]. Visų akys krypo į P. Galaunę — jauną, energingą, visada pilną naujų idėjų, sugebantį kovoti už jų įgyvendinimą, turintį ir teorinį pasiruošimą. Per ketverius Kaune pragyventus metus jis jau visa galva buvo pasinėręs į daugiašakę kultūrinę veiklą, pasireiškęs kaip vie-

[102] Ten pat.— L. 153 (1934, kovo 24 posėdžio protokolas).
[103] Ten pat.— L. 189 (1931, kovo 18 posėdžio protokolas).
[104] Ten pat.— L. 155 (1934, kovo 24 posėdžio protokolas).
[105] Ten pat.— L. 133 (1932, birž. 9 posėdžio protokolas).
[106] Ten pat.— L. 170 (1923, birž. 14 posėdžio protokolas).

nas aktyviausių meninio gyvenimo organizatorių. Spaudoje jau buvo paskelbęs apie penkiasdešimt straipsnių, drąsių, polemiškų, pilnų susirūpinimo dėl blogos muziejų bei kultūros paminklų padėties. Buvo išėjusi ir didesnė mokslinė studija — monografija apie žymųjį lietuvių architektą Lauryną Stuoką-Gucevičių, pirmas tokio pobūdžio darbas lietuvių kalba. P. Galaunė buvo kandidatas į jau besikuriančios M. K. Čiurlionio galerijos direktoriaus postą. Šių pareigų, pasilikdamas galerijos komisijos nariu, griežtai atsisakė. Vėliau prisimins savo atsisakymo motyvus: „Man buvo pažadėta stipendija studijoms Paryžiuje". Pažadas buvo ištesėtas.

1923 m. spalio 4 d. Valstybės archeologijos komisijos posėdyje, kuriame, be P. Galaunės, dalyvavo Augustinas Janulaitis, Konstantinas Jablonskis ir Vaclovas Biržiška, nusprendžiama: „Valstybės archeologijos komisija, matydama reikalą Valstybės muziejaus direktorių supažindinti su naujais muzeologijos reikalavimais ir giliau pastudijuoti meno ir senovės architektūros istoriją, nutaria komandiruoti Paulių Galaunę į Paryžių ir kitus svarbesnius Europos meno centrus pusei metų ir įvykdymui šio kreiptis į Švietimo ministeriją, kad paliktų Galaunės algą (400 lt.) ir duotų po 200 lt. kas mėnuo stipendijos"[107].

Atvykę į Paryžių, Paulius ir Adelė Galauniai apsigyvena kukliame kambarėlyje Pasy kvartale netoli Bulonės miško. Svaigina pirmieji įspūdžiai atsidūrus akistatoje su „pasaulio menų sostine", matyta tik meno kūriniuose ir fotografijose — prieš jų akis iškilo viduramžių gotikos šedevrai su melsvoj prieblandoj blausiai švytinčiais vitražais, Monmartras, tas gyvas meno organizmas, muziejai ir bibliotekos, Senos pakrantė su bukinistų būdelėmis, antikvariatai. Viskas, apie ką buvo tiek skaityta, svajota, tapo realybe. Po daugelio metų paklaustas, ar tebeprisimena Paryžių, atsakys: „Kaip jo neprisiminsi. Tai miestas, į kurį visada norisi sugrįžti. Aš neilgai jame gyvenau ir supratau viena — įeiti į tikrąjį prancūzų Paryžių nėra taip lengva. Yra, matote, keli Paryžiai. Yra Paryžius svetimšaliams turistams. Jo tikslas — greit sužavėti. Yra Paryžius nuobodžiaujantiems turtuoliams, yra menininkų ir paprastų žmonių Paryžius. Kas ko ieško — tą randa. Pačių prancūzų Paryžius — tai dar visai kas kita... Paryžius — turbūt labiausiai jaudinantis prisiminimas..."[108]

Atvykusį į Paryžių P. Galaunę priėmė Lietuvos atstovas Prancūzijoje poetas Oskaras Milašius. Jis pagloboja atvykėlį iš to krašto, kurį pats vadina „mano kraštas", „mano tauta", apie kurį viešoje paskaitoje Paryžiuje buvo pareiškęs: „Atmesdamas visus prietarus ir asmeniškus rūpesčius, stoju tarnauti savo tėvynei"[109]. Panašų devizą

[107] Ten pat.— L. 173 (1923, spal. 4 posėdžio protokolas).
[108] *Mikulėnaitė E.* Profesoriaus zylės // Kultūros barai.— 1968.— Nr. 3.— P. 13—14.
[109] *Kubilius V.* Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas.— V., 1983.— P. 325.

dar paauglystėje pasirinko ir P. Galaunė, M. Remerio knygos „Litwa" priešlapyje kaip epigrafą užrašęs Vydūno mintį: „Iš Lietuvos gyvybė duota, dėl Lietuvos tur būti ir naudota".

P. Galaunė su O. Milašiumi kalbėjosi rusų kalba, kurią poetas gerai mokėjo. „Be kitų mokslų, O. Milašius buvo baigęs ir Luvro mokyklą (École de Lauvre), tad ir man patarė ją pasirinkti. Mokykloje klausiausi muziejininkystės, meno istorijos, filosofijos paskaitų. Bet gal didesnės naudos už teorines žinias, kurių semtis ėmiau jau semestrui prasidėjus, man teikė Paryžiaus muziejų lankymas. O. Milašius išrūpino man nemokamą įėjimą į visus valstybinius muziejus ir sudarė sąlygas susipažinti ne tik su ekspozicijomis, bet ir su muziejų fondais, jų įrengimu, tvarkymu"[110].

Abudu su žmona įsitraukė į studijas. A. Galaunienė mokėsi dainavimo pas garsiąją dainininkę Feliją Litvin[111].

Trumpo viešėjimo Paryžiuje metu P. Galaunė nė valandėlei nepamiršta esąs savo krašto atstovas, muziejininkas, meno istorikas, neatsiriboja nuo tėvynės rūpesčių, jaučia jos sudėtingo kultūros gyvenimo peripetijas, žino, kaip daug visa ko trūksta ilgaamžės carizmo priespaudos ir karų nuniokotam kraštui. Todėl kaip aukso dulkes nuo turtingo kultūros lobyno jis renka ir siunčia namo: Meno mokyklai — prancūzų ir kitų Vakarų Europos dailininkų spalvotas reprodukcijas, Valstybės archeologijos komisijai — mokslinės literatūros sąrašus, komisijos bibliotekai — knygas, K. Jablonskiui — prancūziškus leidinius apie archeologiją[112].

Privačiose galerijose ir antikvariatuose ieško lituanistinių dalykų Valstybės muziejui, medžiagą kaupia kryptingai, žinodamas, ko nori, kas bus naudinga grįžus į Lietuvą. „Muziejininko novelėse" vėliau vaizdingai atkuria dailininko Pranciškaus Smuglevičiaus piešinio radimo istoriją:

„1924 m. vasario 8 d. Paryžiuje buvo saulėtas, visai pavasariškas rytas. Ėjau į vieną antikvariatą ieškoti graviūrų — lituanikos. Rue Balzac prie vienų vartų akį patraukė nedidelis, kuklus, bet originalus plakatėlis. Sustojęs perskaičiau: „Galerie Balzac. Exposition de dessins et aquarelles. De David à Monet". Galerija atokiau nuo gatvės, su gana jaukiu įėjimu. Paroda labai įdomi, su prancūzišku skoniu įrengta. Apėjau jos sales kartą, kitą, tuo, matyt, atkreipiau galerijos savininko dėmesį. Jis priėjo prie manęs, prisistatė ir pareiškė, kad jeigu domiuosi piešiniais, tai jis turįs dar neišstatytų, ir aš galįs juos apžiūrėti. Mielai sutikau ir ėmiau vartyti įrėmintus ir neįrėmintus piešinius ir akvareles. Staiga viename piešinių mano dėmesį patraukė autoriaus parašas: „F.Smugliewicz". Taigi Vilniaus meno mokyklos ta-

110 P. Galaunės atsiminimai, užrašyti K. Galaunienės 1984, birž. 20.

111 Felija Litvin (1860—1936) — rusų kilmės prancūzų dainininkė (dramatinis sopranas), dainavusi visuose garsiausiuose pasaulio operos teatruose. Vėliau Fonteneblo konservatorijos prie Paryžiaus dainavimo profesorė. Pas ją mokėsi dainavimo žymūs įvairių tautų dainininkai. Be A. Galaunienės, tobulinosi lietuvių dainininkė V. Podėnaitė. F. Litvin rengdavo savo mokinių koncertus. P. Galaunė juose lankydavęsis.

112 K. Jablonskio laiškas P. Galaunei į Paryžių 1923, gruod. 12.— VVU BR, f. 132—57.

pybos pirmojo profesoriaus darbas. Ir kur? — Paryžiuje, kuriame Smuglevičius, mano žiniomis, nėra buvęs. [...] Kad parašas nesuklastotas, neabejojau. Dėl visa ko paklausiau galerijos savininką, ar jam šio piešinio autorius žinomas. Atsakė — parašo negalįs išskaityti. Apsimečiau, kad ir man autorius nežinomas. Piešinio kaina buvo tokia prieinama, kad čia pat jį nupirkau besikuriančiai Čiurlionio galerijai. Nešdamas piešinį namo, galvojau:

— Nors kuklus piešinys, bet tai darbas žmogaus, kuris pirmas ėmė mokyti Lietuvoje tapybos. Kaži kokį likimą išgyvenęs tas piešinys pasieks Lietuvą..."[113]

P. Smuglevičiaus piešinys „Auka", atliktas plunksnele ir sepija, saugomas Kauno M. K. Čiurlionio dailės muziejuje[114].

Per pusę metų P. Galaunė kaip senbuvis pažino visas Paryžiaus vietas, kur galima rasti senosios kultūros reliktų. „Ten, prie Senos plati Napoleono gatvė, o joje daug senų antikvariatų. Kai kurie labai kuklūs. Kartą, įėjęs į vieną pro mažas dureles, matau: stovi stalas, dėžės su knygomis, ant grindų pilna žurnalų — juose gausybė medžio raižinių iliustracijų. Šeimininkas su žmona ir dukra, išplėšę tuos raižinius, žurnalais kūrena krosnelę. Raižinius pardavinėja. Tai pastovūs prekiautojai. O yra ir laikinų. Senos pakrantė apvesta akmenine tvora, ten žmogus sumoka už vietą, stato savo dėžę su knygom, ir prekyba prasideda. Tokiame „knygyne" Tadas Ivanauskas nupirko K. Sirvydo „Trijų kalbų žodyną", nepamenu kurio leidimo"[115].

Žoržo Mejerio (Georges Mayer) antikvariate P. Galaunė įgijo muziejui L. F. Debiukuro (Debucourt) piešinių, Ž. P. Norbleno spalvotas graviūras „Lietuvis" ir „Žemaitis"[116]. Kituose didesniuose ir mažesniuose antikvariatuose surado ir nupirko įvairių, daugiausia XIX a. dailininkų (J. Oleškevičiaus ir kt.) įvairiomis graviūros technikomis atliktų raižinių: Kęstučio ir Birutės, J. Lelevelio, L. Pliaterio, A. ir J. Sniadeckių, T. Čackio, A. Turskio ir kitų Lietuvos istorinių asmenų portretų, Lietuvos architektūros peizažų („Kauno pilies griuvėsiai", „Pilis ant Nemuno kranto" ir kt.), siužetinių kompozicijų („Vytautas prašo [Jogailai] Jadvygos rankos"), lietuvių valstiečių tipų ir kostiumų pavyzdžių[117]. Vertingą vienuolikos XVII—XVIII a. Lietuvos žemėlapių rinkinį surado Viktoro Rivjero (Victor Rivierre) antikvariate[118]. Šitaip nupirko ir J. Lelevelio bei T. Kosciuškos bronzinius medalius[119]. Taigi, būdamas Paryžiuje, P. Galaunė įgijo apie 40 vertingų eksponatų, kurie, parvežti į Lietuvą, buvo įrašyti į Valstybės muziejaus inventoriaus knygas, o vėliau, pastačius Vytauto Didžiojo kultūros muziejų, įėjo į jo rinkinius. Šiuo metu tie eksponatai saugomi Kauno M. K. Čiurlionio dailės muziejuje.

[113] *Galaunė P.* Muziejininko novelės.— V., 1967.— P. 92—93.
[114] KČDM, Mg 1770.
[115] P. Galaunės pasakojimas, užrašytas autorės 1985, bal. 15.
[116] KČDM, Mg 2232, 2233.
[117] Ten pat, Mg 856—870.
[118] Ten pat, Ta 176—195.
[119] Ten pat, VM, inv. 365, 366.

Panašiu būdu pas Senos pakrantės bukinistus buvo surastas Mykolo Tiškevičiaus meno vertybių katalogas (Collection d'antiquités de Comte Michel Tyszkiewicz. Paris, 1898)[120], atskleidęs, kokie meno kūriniai Lietuvos didiko buvo parduoti Paryžiaus aukcionuose. Būtent tokių kūrinių, karų, sumaiščių, ar abejingų savo krašto kultūrai asmenų išblaškytų po svetimas šalis, P. Galaunė visą gyvenimą ieškojo, rašė apie juos spaudoje, kaupė muziejuose.

„Šalia Valstybės archeologijos komisijos duotų man darbų vis dėlto rasdavau laiko lankyti Trokadero muziejaus etnografiniame skyriuje skaitomas paskaitas apie architektūros, ypač medinės, saugojimo būdus konservavimą"[121],— prisimena P. Galaunė.

Draugai jį informuoja apie tai, kas vyksta Lietuvoje: Valstybės archeologijos komisijos pakviestas skaityti paskaitų atvyko Leningrado profesorius S. Spicynas[122], planuojama restauruoti kai kuriuos architektūros paminklus. A. Janulaičio, A. Galdiko, J. Vienožinskio, K. Jablonskio laiškai, rašyti P. Galaunei į Paryžių, gyvai liudija, kaip P. Galaunės trūko Lietuvoje. „Tau išvažiavus, menininkų veikimas buvo galutinai apmiręs"[123],— informuoja draugą dailininkas J. Vienožinskis.

P. Galaunė, ir Paryžiuje būdamas, negalėjo atitrūkti nuo neišspręstų M. K. Čiurlionio galerijos reikalų. Dailininkai norėjo, kad galerijai vadovautų P. Galaunė. K. Jablonskis jam rašo: „Brangus Pauliau! Aš vis norėjau išsiaiškinti Tavo padėtį ir nieko tikro negalėjau sužinoti. Vienu žodžiu, dabar pasilieki muziejaus direktorium [Valstybinio muziejaus]. Bet Ministerija nori sujungti Muziejaus ir Čiurlionio galerijos direktorius į vieną etatą. [...] Tave nori paskirti abiejų šių įstaigų direktoriumi, o Sklėrių atleisti"[124].

Netrukus P. Galaunę pasiekė linksmesnė žinia. J. Vienožinskis rašė, kad valstybė paskyrė 200 000 litų Čiurlionio galerijos statybai. „Dabar teks nustatyti, kur, kas statys Galerijos rūmus, šito reikalo nenori pavesti Sklėriui, tai prisieis laikinai [jam dirbti], kolei Tu pargrįši. Grįžęs Tu turėsi vesti šį darbą, o jį baigęs tvarkyti meno muziejus, nes vienintelis myli ir sugebi tai atlikti"[125]. Rašo draugui ir apie kitus rūpesčius: kad Meno kūrėjų draugija ruošiasi šaukti likvidacinį susirinkimą, kad Meno rūmų turtai „po biskį" perduodami Čiurlionio galerijai, kuri gavo Švietimo ministerijoje keturis kambarius, kad ruošiamasi organizuoti Plastikų draugiją[126].

J. Vienožinskio laiškai P. Galaunei atspindi dar ir sunkią Meno mokyklos padėtį: „Meno mokyklos sąmatą taip aptašė, kad nors „karaul kriči", tačiau darbas dar kliba iš lengvo, bėda tik, kad nei literatūra, nei istorija, nei anatomija nedėstoma, nes nustatytos atlyginimo normos nevilioja nė vieno profesoriaus, tačiau čia vis tik bis-

[120] *Andrulytė-Aleksienė I.* Paulius Galaunė — Lietuvos meno istorijos pradininkas // Muziejai ir paminklai.— 1970.— Gruodis.

[121] P. Galaunės atsiminimai, užrašyti K. Galaunienės 1985, lapkr. 20.

[122] A. Janulaičio laiškas P. Galaunei iš Kauno į Paryžių 1923, gruod. 14.— VVU BR, f. 132—58.

[123] J. Vienožinskio laiškas P. Galaunei iš Kauno į Paryžių 1923, gruod. 23.— VVU BR, f. 132—32.

[124] K. Jablonskio laiškas P. Galaunei iš Kauno į Paryžių 1923, gruod. 12.— VVU BR, f. 132—57.

[125] Žr. 123 išnašą.

[126] J. Vienožinskio laiškas P. Galaunei iš Kauno į Paryžių 1924, saus. 17.— VVU BR, f. 132—32.

kelį geriau negu kitur". Įpareigoja draugą: „Pauliau, sužinok adresą atstovybėje lietuvio skulptoriaus Jucaičio[127], nueik pas jį, pažiūrėk, ko vertas, ir jei iš tikro būtų rimtas skulptorius — pakalbink, ar jis nesutiktų atvažiuoti Meno mokyklon skulptūros dėstyti. Taipgi, brangusis, paieškok didesnio formato spalvotų reprodukcijų iš prancūzų impresionistų. Radęs nurodyk atstovybei, kad ji nupirktų ir neatidėliojant atsiųstų"[128].

J. Vienožinskis laiškuose šmaikščiai, su liūdnu humoru piešia ir kitų kultūros barų, pavyzdžiui, teatrų, padėtį, žinodamas, kad tai galėjo dominti ne tik P. Galaunę, bet ir jo žmoną.

Tuos pačius įvykius kiekvienas draugas Pauliui nušviečia subjektyviai. Ypač „juodai" viskas atrodo nuotaikų valdomam Adomui Galdikui, su kuriuo P. Galaunę siejo stiprūs draugystės ryšiai.

A. Galdikas taip pat susirūpinęs dėl M. K. Čiurlionio galerijos statybos stagnacijos: „...vyreli, tu gausi sutikti tą darbą varyti, nes kiti alblaukai tik gali išnaudoti ir mūsų vardą suteršti"[129].

Gaila, nėra išlikusių P. Galaunės laiškų, bet iš A. Galdiko jam rašytųjų susidaro įspūdis, kad P. Galaunei, išsiilgusiam gimtojo krašto, lyg priblėso visos negerovės, taip skaudžiai žeidusios Kaune. Matyt, apie savo nostalgiją buvo užsiminęs laiške ir draugui. Šis vaizdingai atsako: „Tu, vyreli, per daug idealizuoji visuomenę, kaip ir aš Berlyne [būdamas]; čia yra bendras nusmukimas ir jeigu yra keli žmonės, tai juos gyvenimas pasmaugs..."[130]

P. Galaunės jis pasigenda ne tik kaip kultūros darbo organizatoriaus, bet ir kaip draugo, kuriam gali atverti savo vidinį pasaulį, abejones, apmąstymus ir iliuzijas. Jo karštas, netramdomas, prieštaringų emocijų draskomas temperamentas tarsi aprimdavo, susidūręs su nuosaikia išorine P. Galaunės ramybe, logišku mąstymu, intelektu. Jis skundžiasi draugui, kad apkrautas mokykloje darbu, o nori tik tapyti, nežino, kaip iš tos padėties išeiti. Viename laiške prašo: „[...] Tu pastudijuok menininkų gyvenimą Paryžiuje, atmesk per daug didelę medžiaginės pusės reikšmę, ir pamatysi, kas juos verčia kurti aklai, iki savęs užmiršimo, kas duoda tą impulsą, tąsyk Tu galėsi ir man patarti, ką man daryti, nes iš šalies žmogus tankiai daugiau mato ir supranta"[131]. Jis pats norėtų kaip V. Eidukevičius, kaip V. van Gogas atsidėti vieninteliam gyvenimo tikslui — kūrybai. Kitame laiške skundžiasi, kad jam „užkorė" rašyti referatą „kažkokiam visuomenės susirinkimui", pasakoja draugui, apie ką tame referate kalbėsiąs (apie Valstybės archeologijos komisiją, apie meno kūrinių koncentraciją muziejuose ir pan.) ir guodžiasi: „Maždaug tokius velnius turėsiu plepėt, tik įsivaizduok, kaip mane

[127] Antanas Jucaitis gimė 1868 m. spalio 30 d. Kiaulupių k., Šakių raj. Studijavo Odesoje, Miunchene, 1897 m. persikėlė į Paryžių ir liko ten visam laikui. Dalyvaudavo Paryžiaus parodose, kūrė dekoratyvines marmuro skulptūras, biustus, buvo geras animalistas. Keletą darbų padovanojo Kauno kultūros muziejui. Mirė skurde Paryžiuje 1943 m.

[128] Žr. 126 išnašą.

[129] A. Galdiko laiškas P. Galaunei iš Kauno į Paryžių 1924, saus. 4.— VVU BR, f. 132—26.

[130] Ten pat.

[131] Ten pat.

kryžiavoja, ar tai mano darbas šitokias programas išdirbti, tuo labiau rašyti! Būtum Tu — išgelbėtum mane...“[132]

Valstybės archeologijos komisijos nariai K. Avižonis, K. Jablonskis, A. Janulaitis savo laiškuose ragino P. Galaunę susidomėti Paryžiaus Lenkų biblioteka, kur esą nemaža Lietuvą liečiančių veikalų[133]. Visi kalba apie ten esančius 1832 m. emigravusio į Prancūziją poeto Kiprijono Nezabitauskio rankraščius. A. Janulaitis rašo: „Ar negalėtum Tamsta nuvykti į tą Lenkų knygyną ir nurašyti Nezabitausko eiles?“[134] Ir prideda bibliotekos direktoriui laišką.

Su Lenkų bibliotekos direktoriumi V. Mickevičium A. Janulaitis susirašinėjo seniai, jau 1912 m. buvo į jį kreipęsis prašydamas K. Nezabitauskio kūrinių nuorašų. Direktorius „maloniai sutiko leisti juos padaryti, bet reikia nurodyti žmogų, kuris apsiimtų tai atlikti“[135]. Tik po vienuolikos metų atsirado tas žmogus — P. Galaunė. Jis sutiko padirbėti ir bibliotekoje. Ką radęs, praneša A. Janulaičiui, o šis su mokslininko smalsumu teiraujasi ir kartu atsako į P. Galaunės aprašytą įspūdį, kurį šiam padarė K. Nezabitauskio eilės:

„Beje, ar tai jo paties ranka rašyta, ar tik perrašyta? Ar nėra kokių biografinių žinių apie jį? Turbūt bus kokia nors pastaba apie jo gyvenimą? Aš tik turiu žiupsnį apie jį iš bylos apie sukilimą. Kad jis karštai buvo įsimylėjęs Lietuvą — suprantama. Juk tai sukilėlis.

Be abejo, kataloge daug rasi „lituanicos“ — rankraščių ir spaudinių. Iki šiol nebuvo kam įeiti ir susekti. Kai kurie bus naujiena. [...] Akelaičio „Lietuviškų knygų aprašymus“ žinojau. Svetoneckis Boguslavas, spėju, kad tai bus gudų partizanas apie Minską, kuris buvo išvežtas į Sibirą. [...] V. Biržiška žino, jog Gadonas[136] yra parašęs „Opis Żmudzki“, išleista buvo 2 egz. Tenai, lenkų knygyne, turėtų būti ar rankraštis, ar knyga. Ją aš užtikau cituojant...“[137]

Darbo su K. Nezabitauskio rankraščiu buvo daug, ir nelengvo, nes eilės rašytos žemaičių tarme lenkiška abėcėle. A. Janulaitis patarė surasti ir pasamdyti tam darbui kokį lietuvį studentą: „Juk Tamsta nuvargsi, sugaiši varginančiam mechaniniam darbui, kiti — svarbesni darbai nukentės...“[138] Bet P. Galaunę šis darbas intrigavo daugeliu aspektų — kaip bibliofilą, kaip mokslininką-tyrinėtoją, kaip poeto giminaitį iš žmonos pusės (iš to paties kamieno kaip poetai Kajetonas ir Kiprijonas Nezabitauskiai kilusi ir Adelė Nezabitauskaitė-Galaunienė). Jam buvo įdomu pačiam prisiliesti prie senų drąsios ir maištingos asmenybės rankraščių. Juk K. Nezabitauskis, kunigaudamas Varniuose, Jurbarke, Veliuonoje, 1830—1831 m. skelbė bažnyčioje sukilėlių atsišaukimus, potvarkius, kurių daugelį pats išvertė į lietuvių kalbą.

[132] A. Galdiko laiškas P. Galaunei iš Kauno į Paryžių 1924, kovo 22.— VVU BR, f. 132—26.

[133] K. Avižonio laiškas P. Galaunei iš Kauno į Paryžių 1924, saus. 7.— VVU BR, f. 132—55.

[134] A. Janulaičio laiškas P. Galaunei iš Kauno į Paryžių 1923, lapkr. 26.— VVU BR, f. 132—58.

[135] *Janulaitis A.* Kiprijonas-Juozas Zabitis (Nezabitauskas). Jo gyvenimas ir raštai. 1774—1837 m. // Tauta ir žodis.— 1928.— Kn. V.— P. 139.

[136] Vladimiras Gadonas (1775—1843) — 1794 ir 1831 m. sukilimų dalyvis. Mokėsi Kražiuose ir Vilniuje. 1818 m. rašė apie sunkią valstiečių padėtį. Emigravęs į Prancūziją, palaikė ryšius su K. Nezabitauskiu-Zabičiu. Studijoje „Žemaitijos kunigaikštystės statistika (ją rado P. Galaunė Lenkų bibliotekoje)

P. Galaunės perrašytas poeto eiles kartu su savo parengta plačia studija apie jo kilmę, gyvenimą A. Janulaitis paskelbė „Tautoje ir žodyje“, dėkodamas P. Galaunei ir K. Karečkai[139] už perrašymą, o A. Nezabitauskaitei-Galaunienei už suteiktas žinias apie Nezabitauskių giminės genealogiją[140].

P. Galaunę domino ne tik rankraščiai, bet ir pats Lenkų bibliotekos direktorius — Adomo Mickevičiaus sūnus Vladislovas Mickevičius. Tuo metu jis buvo jau garbingo amžiaus ir faktiškai bibliotekos direktoriaus pareigas ėjo Stanislovas Kočorovskis, didelės erudicijos asmenybė, bibliofilas, kolekcionierius, su kuriuo P. Galaunė ir grįžęs į Lietuvą susirašinėjo. Iki pat Antrojo pasaulinio karo abudu keitėsi ne tik kultūrine informacija, bet ir leidiniais. S. Kočorovskis pristatė V. Mickevičiui P. Galaunę kaip atvykusį iš to krašto, kurio vardą jo tėvas įamžino savo nemirtingose eilėse.

Apie savo susitikimą su didžiojo poeto sūnumi įdomiai P. Galaunė pasakoja „Muziejininko novelėse“: „Tada jis [Mickevičius] jau buvo senyvas žmogus, ilgais baltais plaukais, neaukšto ūgio ir malonios veido išraiškos. Į biblioteką ateidavo gana vėlai, atsisėsdavo į platų, gilų, minkštą fotelį ir lyg snausdamas imdavo pasakoti atsiminimus apie savo tėvą ir jo gyvenimo aplinką. Atrodė, kad jis visa tai pasakoja pats sau. O gal buvo susitaręs su St. P. Kočorovskiu, nes šis tuos pasakojimus užrašinėdavo. Tai daryti buvo nesunku, nes, be rankraščių skyriaus vedėjos ir manęs, į biblioteką niekas neateidavo. Aš tyliai nusirašinėdavau man reikalingus rankraščius, ir bibliotekoje viešpatavo absoliuti tyla, kurioje negarsiai skambėjo pasakotojo balsas.

Nors St. P. Kočorovskis mane pristatė Vl. Mickevičiui kaip lietuvį, neseniai atvykusį iš Lietuvos, bet šis neparodė nė mažiausio susidomėjimo Lietuva. Gal dėl to, kad tai buvo 1923—1924 m., kuriais ypač paaštrėjo Lenkijos—Lietuvos ginčas dėl Vilniaus“[141].

Apie savo darbą ir studijas P. Galaunė trumpai informuodavo Valstybės archeologijos komisiją: A. Janulaitis primygtinai ragino jį parašyti apie tai ir į spaudą: „Tamsta pasakoji apie mokslo įstaigas, kuriose dirbi. Norėčiau paduoti jas į spaudą. Bus žinoma, kad Tamsta ten ne veltui išvažiavęs, paskui bus žinoma, ko galima Paryžiuje rasti ir ieškoti meno ir muziejų srityje. Taigi ar negalėtumėt plačiau parašyti? Jeigu neparašote straipsnelio, tai parašykite laišką, aš jį padaryčiau spaudai“[142].

Kitame laiške pakartotinai prašo rašyti, bijodamas, kad P. Galaunę gali valdžia atšaukti ar nutraukti stipendiją: „...Juk gali keistis vyriausybė, o kada yra parašyta, paskelbta, tai turi jie skaitytis [...].

pateikiama žinių apie Žemaitijos gyventojus, kalbą, geografiją.

137 Žr. 122 išnašą.

138 A. Janulaičio laiškas P. Galaunei iš Kauno į Paryžių 1924, saus. 24.— VVU BR, f. 132—58.

139 P. Galaunė šio asmens nepažinojo. Matyt, A. Janulaitis pats ar per lietuvių atstovybę buvo jį suradęs ir susitaręs, kad prisidėtų perrašant rankraščius.

140 *Janulaitis A.* Kiprijonas-Juozas Zabitis (Nezabitauskas). Jo gyvenimas ir raštai. 1774—1837 m. // Tauta ir žodis.— 1928.— Kn. V.— P. 439—510; 1930.— Kn. VI.— P. 350—410.

141 *Galaunė P.* Muziejininko novelės.— V., 1967.— P. 38.

142 Žr. 122 išnašą.

Archeologijos komisija ilgainiui turės keistis — rastis specialistų vietoj diletantų. Iš pirmųjų tų specialistų būsi Tamsta..."[143]

Bet P. Galaunė straipsniams rašyti, matyt, nesurado laiko. Dienos iki vėlyvo vakaro buvo užpildytos darbo: paskaitos, bibliotekos, antikvariatai, muziejai — jis pasinėręs darbo stichijoje. Tik grįžęs į Lietuvą, jis paskelbė straipsnį apie Lenkų bibliotekoje rastą lituanistinę medžiagą[144].

P. Galaunė susirašinėja ir su dailininku Vytautu Kairiūkščiu, gyvenusiu lenkų okupuotame Vilniuje, keičiasi su juo leidiniais. Prisimena: „Kadangi Vilnius tuo metu buvo baltalenkių okupuotas, o Lietuva nepalaikė su Lenkija jokių ryšių, tai ir aš negalėjau gauti iš ten literatūros Lietuvos kultūros, meno klausimais. Apsigyvenus Paryžiuje, atsirado proga tą spragą užpildyti: gauti Lenkijoje ir Vilniuje pasirodžiusią lituanistinę literatūrą. [...] Tuo reikalu pasiunčiau V. Kairiūkščiui laišką, į kurį jis greit atsakė, kad mielai sutinkąs man padėti. Savo ruožtu aš galėjau jam siuntinėti jį dominančią prancūzų literatūrą. Iš to laiko išsaugojau jo man rašytus laiškus. Jie ryškiai atskleidžia tuometinius V. Kairiūkščio meninius polinkius, jo susidomėjimą avangardistine prancūzų daile"[145].

Abiejų susirašinėjančių menininkų interesai sutapo. Pirmajame P. Galaunei rašytame laiške į Paryžių V. Kairiūkštis džiaugėsi: „Gerbiamasis! Labai malonu man buvo gauti Tamstos laiškelį ir sužinoti, kad esi Paryžiuje. Dėlei paskutinio — sveikinu. Turiu ir aš tokį planą, bet kada pasiseks įvykdyti — nežinau. Gal tuomet, jei Lietuvoje atsiras tokių žmonių (o gal tikėjimas — naivus?), kurie panorės įsigyti mano „futuristiškus" paveikslus..."[146] Čia pat, grįždamas prie dalykiško pokalbio, nurodo, kokius leidinius ir ekslibrisus galįs P. Galaunei atsiųsti: „Vilniuje dabar išeina tik vienas žurnalas, kur rašoma apie Lietuvą — „Ateneum Wileńskie", kurio Nr. 1 išsiunčiau Jums užvakar [...]. „Teka Wileńska" nustojo eiti seniai, mėginu, bet vargu ar rasiu. Išeidavo taip pat „Litwa, Ruś", ir jį man prižadėjo viename knygyne surasti [...]. Apart to, yra nevietinių leidinių, ir Lenkijos, ir bendros dailės, kaip antai „Muzeum Narodowe w Krakowie", kaina apie $1^1/_2$ dol., E. Neviadomskio „Wiedza o sztuce" — stora knyga..." Kitame laiške rašo, kad siunčia P. Galaunei prašytas knygas: „Ateneum Wileńskie" Nr. 2, V. Studnickio „Wilno", J. Jodkovskio „Grodno" (naujas leidimas), J. Jakubovskio „Tomasz Makowski — sztycharz i kartograf Nieświeżski", M. Brenšteino „Dowgird", J. Kloso „Przewodnik po Wilnie".

V. Kairiūkščio laiškai atskleidžia ir P. Galaunės pažiūras į prancūzų moderniąją tapybą: „Gerbiamas drauge! Aš žaviuosi, žinoma, kad Jūs arčiau priėjote prie naujosios dailės ir ją supratote. Jūsų entuziaz-

143 Žr. 138 išnašą.
144 *Galaunė P.* Žiupsnelis archivalijos // Lietuva.— 1924.—Rugp. 16—18.— Nr. 183—184.
145 *Galaunė P.* Apie tapytoją, draugą, amžininką // Literatūra ir menas.— 1985.— Lapkr. 23.
146 V. Kairiūkščio laiškas P. Galaunei iš Vilniaus į Paryžių 1923, lapkr. 8.

mas man suprantamas, ir manau, kad kito nusistatymo į naują dailę (kubistinę) ir negali būti pas žmogų, kuris interesuojasi (ir) myli dailę"[147]. V. Kairiūkštį žavi modernistai Ž. Gri (Gris), A. Gleizas (Gleises), L. Siurvažas (Survage), Ž. Mecingeris, Ž. Brakas, P. Pikasas, L. Markusi (Marcoussis), kurių darbų spalvotų reprodukcijų laiškuose jis prašo atsiųsti[148]. Be abejo, prancūzų dailė, matyta Paryžiaus parodose, praplėtė P. Galaunės estetines pažiūras.

V. Kairiūkščio dėka P. Galaunė papildė savo ekslibrisų kolekciją. Tai rodo V. Kairiūkščio laiškas: „...Siunčiu 3 ekslibrius, kuriuos tuo tarpu įteikė Sakavičius (sakė, ekslibris Vrublevskio, pats Vrublevskis daugiau neturi, ir klišės taip pat)"[149]. Greičiausiai tai buvo Adomo Poltavskio sukurtas ekslibrisas, 1908 m. Tado Vrublevskio 50-mečio proga paskelbtame konkurse laimėjęs pirmąją vietą[150]. Paryžiuje savo ekslibrisų kolekciją P. Galaunė papildė ne vienu įdomiu egzemplioriumi, surastu nuošaliausiuose didmiesčio kampeliuose.

1924 m. pradžioje, P. Galaunei tebesant Paryžiuje, O. Milašiui kilo idėja surengti Prancūzijoje lietuvišką vakarą-koncertą ir parodą. Jis parašė laišką Lietuvos užsienio reikalų ministerijai, kad jau yra susitaręs su Paryžiaus Rudens salono direktoriumi dėl dviejų salių, kurios „bus atiduotos mano dispozicijon 6 mėnesiams prieš parodą, tikslu rengti paskaitas apie Lietuvą, jos dailę, ir, jei tai bus įveikiama, koncertus, dalyvaujant Valstybės operos chorui". Jis organizuosiąs vakaronę, kur „kai kurie iš mūsų lietuvių studentų, turinčių gražų balsą, padainuos mūsų senovinių dainų, kolei nebus įvykdyta platesnė mūsų meno manifestacija". Numatytai parodai jis prašo „Lietuvos senovės gražių vaizdų (Mickevičiaus slėnio, Nemuno, Nevėžio krantų etc.) bei Čiurlionio paveikslų". Be to, norįs gauti liaudies dainų natų „naivių, be jokio mokslinio apdirbimo", numato ruošti koncertus, kurie „priverstų vėl suskambėti Lietuvos garbingą, bet, deja, kiek pamirštą vardą ne tik Tibro ir Temzės krantuose, bet ir Senos slėnyje"[151]. Deja, šis didingas renginys teliko graži neįgyvendinta poeto vizija, dar per anksti užgimusi, kad būtų galima ją realizuoti. Po daugelio metų, kalbėdamas apie tą sumanymą, P. Galaunė lakoniškai paaiškino: „Čiurlionio kūriniai buvo nesutvarkyti. Parvežti iš Maskvos, jie gulėjo Lietuvių meno kūrėjų draugijos skirtame kambarėlyje, kai kurie buvo ir be rėmų. Fotografijų neturėjome, liaudies meno eksponatus reikėjo pirma konservuoti, vienu žodžiu, nebuvo kaip rodyti..."[152]

...Luvro mokyklos mokslo metų pabaiga dar toli, dar daug darbų nepadaryta, o jau ateina žinia, kad Švietimo ministerija norinti sutrumpinti studijų laiką ir atšaukti namo. Draugai nors ir laukia jo, bet rūpinasi, kad jis galėtų ilgiau pabūti Paryžiuje, suprasdami, kad jis

[147] V. Kairiūkščio laiškas P. Galaunei iš Vilniaus į Paryžių 1924, vas. 24.
[148] Žr. 146 išnašą.
[149] V. Kairiūkščio laiškas P. Galaunei iš Vilniaus į Paryžių 1923, gruod. 30.
[150] *Kisarauskas V.* Lietuvos knygų ženklai.— V., 1981.— P. 163.
[151] O. Milašiaus 1924, saus. 9 laiško Lietuvos užsienio reikalų ministerijai lietuviškas vertimas. (Nuorašas).— KČDM archyvas.
[152] P. Galaunės pasakojimas, užrašytas autorės 1985, bal. 20.

ten veltui laiko neleidžia, kad įgytos žinios bus čia naudingos. Ir pats P. Galaunė, matyt, patartas draugų, rašo laišką tuometiniam Švietimo ministrui L. Bistrui, prašydamas pratęsti studijų laiką. Jį pasiekia viena kitą neigiančios žinios. 1924 m. sausio 29 d. jam rašo A. Janulaitis: „Brangusis! Praėjo audra pro Tamstos galvą. Turbūt jau gavai telegramą grįžti Lietuvon. Po to turėjo būti telegrama, jog ji atšaukiama. [...] Pratęsta iki balandžio 1 d. Ar tuomet baigiasi semestras?..“[153]

Sumišęs sielojasi A. Galdikas: „Sužinojęs, kad tas Bistras atšaukia Tave Kaunan, nežinojau ką daryti, nes negalėjau pas jį nueiti,— sirgau ispanka [...]. Ir galų gale, koks aš naivus — kai Tu rašei, kad pasiilgai Lietuvos ir darbo, tai pamaniau, kad Tu gal ir nebenori būti Paryžiuje, bet po Tavo laiško Bistrui supratau, kad Tu nekvailas ir į balą grįžti taip veikiai nenori. Bet, Poviliuk, baisiai Tu esi reikalingas, nenoriu ir negaliu Tau visa aprašyti, kas čia darosi...“ Menininkas, kuriam viskas, kas nelietė jo kūrybinio darbo, buvo svetima, atrodė „velniava“, „katorga“, bando būti „praktiškas“ ir moko draugą: „Beje, aš seniai noriu Tau patarti, kad Tu užsirašytum visus savo sumanymus ir darbus, kas Tau ateina į galvą būnant Paryžiuje, nes, grįžus į balą, viskas Tau išlėks iš galvos už pirmo savaitės buvimo ir visokių šunintrigių pavaišinimo...“[154]

Patarimai buvo pavėluoti. P. Galaunė prisimena „Švietimo ministerija kovo mėnesį iškvietė mane iš Paryžiaus ir paskyrė Čiurlionio galerijos direktoriumi vietoj K. Sklėriaus“[155].

Su P. Galaunės atėjimu vadovauti M. K. Čiurlionio galerijai atverčiamas naujas puslapis Lietuvos muziejininkystės istorijoje.

[153] A. Janulaičio laiškas P. Galaunei iš Kauno į Paryžių 1924, saus. 29.— VVU BR, f. 132—58.
[154] A. Galdiko laiškas P. Galaunei iš Kauno į Paryžių 1924, vas. 13.— VVU BR, f. 132—26.
[155] *Galaunė P.* M. K. Čiurlionio galerijos ir Kauno valstybinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus istorijos puslapiai. (Rankraštis).

MUZIEJININKYSTĖS PUOSELĖTOJAS

M. K. ČIURLIONIO GALERIJOS VADOVAS

Aš muziejinį darbą dirbau iš meilės ir didelio domėjimosi šia sritimi, ir jame, ne kitame, buvo mano širdis.

PAULIUS GALAUNĖ

Rūmų statyba
Rūpinimasis M. K. Čiurlionio dailės palikimu Galerijos fondų kaupimas

1924 m. kovo 13 d. galerijos komisijos posėdyje antras iš eilės M. K. Čiurlionio galerijos direktorius K. Sklėrius pareiškė norą atsistatydinti iš vadovo posto[1]. Savo ataskaitoje už laikotarpį nuo 1923 m. birželio, kada jis perėmė direktoriaus pareigas iš I. Šlapelio, K. Sklėrius nušvietė, kokioje apverktinoje padėtyje yra M. K. Čiurlionio galerijos reikalai: patalpų galerija neturi, nekonservuoti eksponatai išblaškyti (vieni Lietuvių meno kūrėjų draugijos patalpose, kiti — Švietimo ministerijos kambarėlyje, kur „valdininkai patys padarė tvarką, sustatę stalus ant stalų ir suvertę ten eksponatus, nuo ko ne vienas nukentėjo"[2]), Švietimo ministerija panaikinusi sekretoriaus etatą, iš žadėtųjų 300 tūkstančių litų galerijos darbo programai teskirianti tik 64 tūkstančius, direktorius kartu su komisija pradėjęs rūpintis M. K. Čiurlionio kūrinius fotografuoti, konservuoti — buvo susisiekta su vokiečių specialistais, net sudarytas sutarties projektas, nupirktos medžiagos, bet ministerija neduodanti atsakymo, ar aprobuoja sutartį. Visa tai paraližuoja darbą. Savo ruožtu galerijos komisija kaltino K. Sklėrių neveiklumu ir, padėkojusi jam už darbą, priėmė atsistatydinimą. M. K. Čiurlionio galerijos direktoriumi nuo kovo 15 d. buvo paskirtas ką tik grįžęs iš Paryžiaus P. Galaunė[3].

P. Galaunė iš karto pradėjo rūpintis galerijos patalpomis. „Po dailininkų streiko, man, kaip galerijos direktoriui, buvo parengta gana palanki dirva. Vyriausybės buvo nutarta pastatyti Meno mokyklai fligelį ir, pavadinus jį Laikinaisiais M. K. Čiurlionio galerijos rūmais, pavesti galerijos reikalams"[4], — rašo P. Galaunė savo atsiminimuose.

[1] ČG komisijos 1924, kovo 13 posėdžio protokolas Nr. 17.
[2] Ten pat.
[3] Švietimo ministro 1924, kovo 15 įsakymo Nr. 22 nuorašas.— P. Galaunės archyvas.
[4] *Galaunė P.* M. K. Čiurlionio galerijos ir Kauno valstybinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus istorijos puslapiai. (Rankraštis).

Po savaitės sušauktame galerijos komisijos posėdyje naujasis direktorius išdėstė aiškiai suformuluotą artimiausių darbų programą: reikalauti, kad galerijai būtų paskirtas nuolatinis sekretorius; skubiai išgauti iš ministerijos visas galerijos sąmatoje numatytas lėšas; perimti eksponatus iš Lietuvių meno kūrėjų ir Lietuvos dailės draugijų; pasiųsti galerijos atstovą į Vokietiją sudaryti sutarties su konservatoriumi; užsakyti ekspozicijai vitrinas ir kitą reikalingą inventorių[5].

Netrukus spaudoje pasirodė P. Galaunės straipsnis „Prie Čiurlionio galerijos rūmų projekto"[6], kuris supažindino visuomenę su statomos galerijos fondais, perspektyviniais planais ir kitų Lietuvos muziejų steigimo istorija bei problemomis. P. Galaunė išvardijo be apsaugos likusius ar išgabentus į užsienį kultūros turtus, kaip turtingą Vaitkuškio Kosakovskių senovinių ginklų kolekciją, Pšezdzeckių ir M. Brenšteino liaudies meno rinkinius, Tiškevičių meno kolekciją iš Raudondvario, apleistus Oginskių meno rinkinius, užantspauduotus Plungės bažnyčioje, ir nurodė, kad jų vieta Valstybės muziejuje, kuris prijungiamas prie M. K. Čiurlionio galerijos kaip ir Kauno miesto muziejus, kurio didžiausia vertybė — Lietuvos archeologijos turtai — T. Daugirdo palikimas. „Čiurlionio galerija jau šiandien gali ir turi virsti centriniu Lietuvos praeities ir dabarties meno bei kultūros muziejumi, kuris pajėgtų vienuose rūmuose duoti pilną Lietuvos meno bei kultūros vaizdą"[7],— apibendrino straipsnio autorius. Savo publikacijomis apie kultūros paminklų, muziejų padėtį jis siekė išjudinti visuomenę iš abejingumo ir įtraukti ją į kultūros darbą.

1924 m. birželio 28 d. Švietimo ministerija patvirtino architekto V. Dubeneckio parengtą „Meno mokyklos fligelio — laikinosios Čiurlionio galerijos" projektą. Tą pačią dieną buvo įsteigtas galerijos statybos komitetas (pirmininkas — P. Galaunė, nariai — M. K. Čiurlionio galerijos komisijos pirmininkas ir Meno mokyklos direktorius J. Vienožinskis, statybos darbų vadovas V. Dubeneckis ir Valstybės kontrolės atstovas E. Valeika), kurio jau pirmame posėdyje nutarta nedelsiant pradėti rūmų statybą. 1924 m. liepos 25 d. pradėtas sprogdinti vienas fortas Ąžuolų kalne buvusios rusų tvirtovės, vadinamosios IX baterijos, ir iš gautų plytų pradėti statyti M. K. Čiurlionio galerijos laikinieji rūmai[8]. P. Galaunė turėjo tikslą pastatyti galeriją iki M. K. Čiurlionio 50-ųjų gimimo metinių jubiliejaus (1925 m. rugsėjo 22 d.) ir surengti joje jubiliejinę dailininko darbų parodą.

Be rūmų statybos, vienas didžiausių būsimosios galerijos direktoriaus rūpesčių buvo sutvarkyti M. K. Čiurlionio kūrinius, kurie, daug kartų vežioti, ilgus metus laikyti be tinkamos priežiūros, labai nukentėjo.

[5] ČG komisijos 1924, kovo 19 posėdžio protokolas Nr. 9.
[6] *Galaunė*. Prie Čiurlionies galerijai rūmų projekto // Rytas.— 1924.— Bal. 30.— Nr. 98.
[7] Ten pat.
[8] M. K. Čiurlionies galerija 1925.XII.13—1930: Penkerių metų darbo apyskaita / Sudarė P. Galaunė.— K., 1931.— P. 10—11.

M. K. Čiurlionio kolekciją sudarė iš S. Čiurlionienės-Kymantaitės įsigyti darbai. 1922 m. vasario 27 d. Švietimo ministerija įvertino 183 dailininko našlei priklausiusius kūrinius (148 paveikslus, tapytus aliejiniais dažais, tempera ir pastele, ir 35 grafikos darbus) 65 000 vokiečių aukso markių[9].

Dar 1923 m., I. Šlapelio prašoma, V. Čiurlionytė-Karužienė, tuometu gyvenusi Berlyne, tarėsi dėl M. K. Čiurlionio kūrinių restauravimo su restauratoriumi dailininku V. Ruiteriu (de Ruyter). „Visą reikalingą medžiagą, dažus, fiksatyvus ir t. t. aš nupirkau savo lėšomis. Pasiruošus p. Ruiteriui išvykti į Lietuvą, iš p. Igno Šlapelio gavau pranešimą, kad paveikslų restauratorius nebereikalingas, kad ir jis pats ruošiasi pasitraukti iš paveikslų globotojo pareigų, kurios jam įkyrėjusios. Paveikslai vėl kelis metus gulėjo sandėliuose nerestauruoti, ir tik steigiamos Čiurlionies galerijos direktoriumi paskyrus p. P. Galaunę, buvo pasirūpinta būtiniausiu paveikslų aptaisymu“[10].

M. K. Čiurlionio kūrinių restauratoriaus Berlyne teiravosi P. Rimša, susirašinėjo, kaip minėjome, su vokiečių restauratoriais K. Šklėrius, bet nė vienas restauratorius neatvyko[11].

P. Galaunės pastangomis 16 labiausiai nukentėjusių M. K. Čiurlionio kūrinių restauravo Rygos miesto muziejaus konservatorius K. Jurjanas už 2560 lt.[12] Dailininkas P. Kalpokas 1925 m. pavasarį pašalino pernelyg ryškius sužalojimus trisdešimt viename M. K. Čiurlionio kūrinyje[13].

Kitus M.K. Čiurlionio darbus pagal Rygos specialistų nurodymus aptvarkė pats P. Galaunė, padedamas Meno mokyklos mokinio Broniaus Trumpos, dirbusio kurį laiką galerijoje laisvai samdomu konservatoriumi[14]. Daug M. K. Čiurlionio kūrinių buvo be stiklų, o ir įstiklintieji sužaloti, nes buvo įrėminti be tarpų tarp paveikslo paviršiaus ir stiklo; trapi pastelė vietomis prilipusi prie stiklo. Kai kurie paveikslai buvo užklijuoti ant kartono, kuris sugeria drėgmę ir keičia spalvas. „Popieriuje tapytus Čiurlionio paveikslus reikėjo nuimti nuo labai blogo kartono (su didele medienos priemaiša) ir perkelti ant kito, rekomenduoto Rygos restauracinių dirbtuvių. Šį darbą galerija atliko nepaprastai kruopščiai. Po to kartonai su paveikslais buvo dedami ant vadinamųjų medinių parketų, apvestų specialiais rėmeliais, 0,5 cm atstumu tarp stiklo ir paveikslo. Antroji parketo pusė buvo uždengta impregnuotu kartonu. Pateikus labai tikslius išmatavimus, dailininkas J. Prapuolenis savo dirbtuvėje pagamino rėmus“[15].

Galerijos statyba vyko sparčiai, ir 1925 m. rugsėjo 24 d. dar neužbaigtuose rūmuose buvo atidaryta M. K. Čiurlionio kūrinių jubiliejinė paroda, veikusi vos kelias dienas — iki rugsėjo 29 d. M. K. Čiurlio-

[9] Vyriausybės žinios.— 1922.— Saus. 17.— Nr. 78.
[10] *Čiurlionytė-Karužienė V.* M. K. Čiurlionies kūrinių likimo istorija // M. K. Čiurlionis.— K., 1938.— P. 103.
[11] *Čiurlionytė-Karužienė V., Juodis S. E., Žukas V.* Mikalojus Konstantinas Čiurlionis: Bibliografija.— V.,1970.— P. 573.
[12] Ten pat.
[13] *Galaunė P.* M. K. Čiurlionio dailės, palikimo tvarkymas 1911—1949 m. // Čiurlioniui 100.— V., 1977.— P. 109.
[14] M. K. Čiurlionies galerija 1925.XII.13—1930 [...].— P. 64.
[15] Čiurlioniui 100.— V., 1977.— P. 109.

nio kūriniai — 120 paveikslų, 31 grafikos darbas ir 12 piešinių buvo išstatyti trijose naujosios galerijos antro aukšto salėse. Iki gruodžio mėnesio buvo įrengta nuolatinė M. K. Čiurlionio kūrinių ekspozicija. Ketvirtoje antro aukšto salėje išstatyti 86 kitų menininkų paveikslai[16].

1925 m. gruodžio 13 d. galerija buvo atidaryta lankytojams, nors rūmų statyba galutinai užbaigta tik 1926 m. spalio 7 d. Tai buvo labai svarbus kultūros įvykis — pirmoji nuolatinė M. K. Čiurlionio kūrinių ekspozicija Lietuvoje. Ir iš karto stengtasi trapiems dailininko darbams sudaryti kuo palankesnes sąlygas. Ekspozicijos salėse buvo palaikoma pastovi temperatūra — apie + 18°C, antro aukšto salės per viršutinio apšvietimo angas buvo reguliariai vėdinamos, net vasarą lietingomis dienomis galerija buvo apšildoma, kad neatsirastų drėgmės.

Per laikotarpį nuo 1926 m. spalio 21 d. iki 1927 m. balandžio 19 d. galerijos pirmo aukšto trijose salėse buvo atidaryti senosios tapybos ir liaudies meno skyriai. Viena salė skirta periodinėms parodoms. Galerija pradėjo dirbti neblogomis sąlygomis, kurios gana greit virto vėl sunkiomis, nes patalpos buvo nedidelės, o eksponatų fondai sparčiai augo. Galerija pradėjo veikti, turėdama apie keturis tūkstančius eksponatų.

Visą mokslinį M. K. Čiurlionio galerijos personalą sudarė direktorius ir sekretorius — nuo 1923 m. šias pareigas ėjo muzikas Viktoras Kuprevičius. Be to, Švietimo ministerijai leidus, buvo samdomas laikinai dirbantis konservatorius. Kurį laiką konservatoriumi dirbo Meno mokyklos mokiniai Bronius Trumpa, vėliau Antanas Rūkštelė. Galerija neturėjo nė vieno mokslinio bendradarbio nei fondų saugotojo, ekskursijų vadovo — daugelį šių pareigų atlikdavo pats direktorius; techninį personalą sudarė kūrikas ir šveicorius-kurjeris, kartu buvęs ir salių prižiūrėtoju. Galerijos neetatinė komisija aprobuodavo P. Galaunės parengtus darbo planus, svarstydavo iškylančias problemas, rinko žiuri naujiems meno kūriniams įsigyti.

Dar 1925 m. kovo mėnesį P. Galaunė parengė M. K. Čiurlionio galerijos komisijos instrukciją, kurioje buvo numatytos komisijos narių teisės ir pareigos[17]. Pagal šią instrukciją komisijos pirmininkas yra galerijos direktorius; komisija posėdžiauja ne rečiau kaip vieną kartą per mėnesį, reikalai sprendžiami viešu balsavimu (reikalui esant, ir slaptu). Pasiskirsčius balsams po lygiai, lemia pirmininko balsas. Į posėdžius su patariamuoju balsu gali būti kviečiami ir ne komisijos nariai, jei jie yra tam tikros srities žinovai. Šia teise direktorius gana dažnai naudojosi. Galerijos komisijos posėdžiuose, be nuolatinių narių — P. Ga-

[16] *Galaunė P.* Čiurlionies galerijos vargai // Lietuvis.— 1927.— Rugp. 16.— Nr. 180.

[17] ČG komisijos 1925, kovo 14 posėdžio protokolas Nr. 1.

launės, J. Vienožinskio, V. Bičiūno, V. Dubeneckio, dažnai dalyvaudavo P. Kalpokas, A. Galdikas, K. Sklėrius, J. Šileika, P. Čiurlionis, I. Šlapelis ir visuomet — Švietimo ministerijos atstovas.

Vienas pagrindinių galerijos darbo barų buvo tyrinėti, kataloguoti, rinkti M. K. Čiurlionio kūrinius. Jau 1926 m. pradžioje įvykusiame galerijos komisijos posėdyje, kuriame dalyvavo P. Galaunė, P. Čiurlionis, I. Šlapelis, J. Šileika, iškeliama mintis išleisti monografiją apie M. K. Čiurlionį lietuvių, vokiečių, prancūzų ir anglų kalbomis. Speciali komisija (P. Čiurlionis, I. Šlapelis ir P. Galaunė) turėjo susipažinti „su kitų tautų panašiais leidiniais, nustatyti formatą, reprodukcijas"[18]. Monografiją parašyti apsiėmė I. Šlapelis, net paskelbė straipsnių apie M. K. Čiurlionį, bet darbas užsitęsė.

1927 m., kaip galerijos leidinys, pasirodo P. Galaunės sudarytas M. K. Čiurlionio kūrinių katalogas[19].

Nuo pirmų galerijos gyvavimo dienų P. Galaunė rūpinosi sukaupti išblaškytus M. K. Čiurlionio kūrinius, kuriuos dailininkas buvo dovanojęs arba už juokingai mažą kainą pardavęs privatiems asmenims. Pavyzdžiui, J. Tallat-Kelpša M. K. Čiurlionio „Auką" buvo pirkęs už 1 kapeiką. Apie tai jis rašė atsiminimuose: „Kartą Čiurlionis man labai pigiai pardavė vieną savo paveikslą. Jį man pasiūlė už vieną kapeiką. „Tai nebrangu", sako, ir aš nupirkau „Auką" (dabar jis yra Čiurlionies galerijoje). Čiurlionis už tą pačią sumą siūlė ir daugiau, bet aš nesutikau jų daugiau tokia kaina „pirkti"[21]. 1924 m. galerija M. K. Čiurlionio „Auką" iš O. Tallat-Kelpšienės nupirko už 4000 lt.[22] 1925 m. iš M. Jurašaitienės buvo nupirkti 178 M. K. Čiurlionio darbų negatyvai, daryti prieš karą „kada paveikslai buvo nepalyginamai geresniame stovyje"[23].

1925 m. Lietuvos atstovas Suomijoje J. Savickis pasiūlė galerijai įsigyti M. K. Čiurlionio kūrinių atvirukų, išleistų 1916 m. Kitoje kiekvieno atviruko pusėje užrašyta: „Lietuvių belaisvių naudai. Liet[uvos] centro komit[eto] įgaliotinis Kopenhagoj". Kada liečiami galerijos reikalai, P. Galaunė labai atsargus. Galerijos komisijos posėdyje jis siūlo pareikalauti iš J. Savickio įrodymų, kad tie atvirukai jo nuosavybė, ir tik tada juos įsigyti[24].

1929 m. galerija už 5000 lt. nupirko iš dailininko A. Žmuidzinavičiaus keturis M. K. Čiurlionio paveikslus: „Laivai", „Miškas", „Debesys" ir „Vasara"[25], 1933 m. iš S. Stulgaičio — „Peizažą". Galerijos komisija, konstatavusi, kad paveikslas nutapytas „ant labai prasto popieriaus ir gerokai apnaikintas", įvertino jį 50 lt[26]. 1936 m. J. Vileišis pasiūlė galerijai du M. K. Čiurlionio paveikslus už 3000 lt. Galerijos ko-

18 ČG komisijos 1926, geg. 29 posėdžio protokolas Nr. 5.
19 M. K. Čiurlionio kūrinių katalogas. M. K. Čiurlionies galerija. Leid. Nr. 5 / Sudarė P. Galaunė. M. K. Čiurlionio kūrinių apibūdinimas Ign. Šlapelio.— K., 1927.
21 *Tallat-Kelpša J.* Atsiminimai apie M. K. Čiurlionį // M. K. Čiurlionis.— K., 1938.— P. 90.
22 ČG komisijos 1924, bal. 26 posėdžio protokolas Nr. 22.
23 ČG komisijos 1925, geg. 28 posėdžio protokolas Nr. 4.
24 ČG komisijos 1925, spal. 23 posėdžio protokolas Nr. 9.
25 ČG komisijos 1929, gruod. 13 posėdžio protokolas Nr. 3.
26 ČG komisijos 1933, spal. 4 posėdžio protokolas Nr. 1.

misijos posėdyje P. Galaunė priminė, kad galerijos uždavinys įgyti kuo daugiau M. K. Čiurlionio kūrinių, o J. Vileišio prašoma kaina labai aukšta, ir pasiūlė mokėti 1000 litų[27]. Komisija (dailininkai A. Galdikas, J. Šileika ir Švietimo ministerijos atstovas M. Račkauskas) pavedė savo pirmininkui P. Galaunei tartis su paveikslų savininku dėl galutinės kainos. Paveikslų pirkimo istorijos parodo, kaip kultūriniai idealai blėsta prieš pinigų svorį...

Ne vienas M. K. Čiurlionio darbas buvo patekęs į užsienį. 1928 m. birželio 21 d. galerijos direktorius gavo laišką iš Lietuvos atstovybės Paryžiuje, kad Olandijoje gyvenąs toks P. Pustoškinas turi M. K. Čiurlionio paveikslą iš „Piramidžių sonatos", kurį jis perleistų galerijai už 200 dolerių. Paveikslą matęs M. Dobužinskis neabejojąs dėl jo autentiškumo; darbas gerai išsilaikęs ir M. Dobužinskio nuomone, priklausąs prie geriausių M. K. Čiurlionio kūrinių[28]. P. Galaunė buvo suinteresuotas paveikslą įgyti galerijai. Norėdamas išsiaiškinti, kokiu būdu M. K. Čiurlionio paveikslas galėjo atsidurti Olandijoje, jis kreipėsi į S. Čiurlionienę, klausdamas, ar ji ką nors žinanti apie šį dalyką. S. Čiurlionienė patvirtino, kad vienoje Peterburgo parodoje paveikslas buvo parduotas kažkokiam rusų diplomatui ir kad, jos nuomone, 200 dolerių suma nėra didelė. P. Galaunė tuoj pat parašė paveikslo savininkui laišką, teiraudamasis apie paveikslo perleidimo sąlygas. P. Pustoškinas, sužinojęs, kad galerija suinteresuota paveikslą įsigyti, kainą pakėlė dvigubai[29]. M. Dobužinskis įgaliojamas tartis su P. Pustoškinu.

V. Landsbergis yra nustatęs, kad tai buvo M. K. Čiurlionio „Piramidžių sonatos" Andante, kuris, savininkui leidus, buvo eksponuojamas pomirtinėse M. K. Čiurlionio parodose Vilniuje ir Kaune, 1911—1912 m.— Maskvoje ir Peterburge. Vėliau P. Pustoškinas paveikslą išsivežė į užsienį. Galerijai nepavyko dėl jo susitarti. „Tolesnis paveikslo likimas nežinomas; šiandien apie jį sprendžiame vien iš nespalvotos fotografijos[30].

V. Žuko paskelbta M. K. Čiurlionio galerijos fondo medžiaga, esanti LTSR centriniame valstybiniame literatūros ir meno archyve, rodo nuoširdžias P. Galaunės pastangas surinkti M. K. Čiurlionio darbus, atsidūrusius toli nuo Lietuvos[31]. Ilgos derybos tęsėsi su B. Volmaniene dėl penkiolikos jai priklausiusių M. K. Čiurlionio paveikslų, kurie 1911 m. buvo jos atsiųsti į Vilnių pomirtinei M. K. Čiurlionio kūrinių parodai ir vėliau buvo laikomi su kitais jo darbais. 1929 m. iš Lenkijos atvykęs B. Volmanienės advokatas J. Zabielskis, remdamasis ekspertais K. Stabrausku ir Pruškovskiu, reikalavo už juos 38 tūkstančių litų. (Kolekcijoje buvęs „Pasaulio sutvėrimo" ciklas, paveikslai „Bičiulystė", „Himnas"). Švietimo ministerijos paskirta komisija — P. Galaunė, A.

[27] ČG komisijos 1936, saus. 14 posėdžio protokolas Nr. 1.
[28] ČG komisijos 1928, spal. 12 posėdžio protokolas Nr. 4.
[29] Ten pat.
[30] *Landsbergis V.* Čiurlionio dailė.— V., 1976.— P. 244.
[31] *Čiurlionytė-Karužienė V., Juodis S. E., Žukas V.* Min. veik.— P. 569—572.

Varnas, J. Vienožinskis — darbus įvertino 11 300 lt. 1932 m. komisija, į kurią buvo įtrauktas ir M. Dobužinskis, dar kartą perkainojo paveikslus, ir B. Volmanienei buvo sumokėta 15 tūkstančių lt.[32]

1932 m. P. Galaunei iš Paryžiaus parašė P. Volmanas, siūlydamas galerijai septynis M. K. Čiurlionio paveikslus už milžinišką 50 000 lt. sumą[33]. Tiek galerija negalėjo mokėti. Paveikslų savininkas, P. Galaunės užklaustas dėl galutinės kainos, į laišką neatsakė. Už trejų metų galerijos direktoriui iš Paryžiaus parašė dailininkas N. Arbitblatas.

„Sutikau Volmaną, kuris turi Čiurlionio paveikslų, jis prašė manęs parašyti, kad nori parduoti daug pigiau — už 15—20 t. frankų. Jei nesunku — parašykite, ar sutinkate su šia kaina, jei galerija iš principo nusprendė šiuos paveikslus įsigyti..."[34]

P. Volmanas sutiko paveikslus perleisti galerijai už pasiūlytą 2000 lt. sumą[35]. N. Arbitblatas pristatė galerijai penkis M. K. Čiurlionio paveikslus, kurie buvo saugomi A. D. Murdiano (Mourdian) meno galerijoje, vėliau atsiuntė dar vieną paveikslą ir pranešė, kad septintas paveikslas dingęs[36]. Jis pasiūlė dingusį paveikslą įvertinti 150 lt. ir atitinkamai sumažinti už visus paveikslus sutartą 2000 lt. sumą[37].

P. Galaunė straipsnyje „M. K. Čiurlionies kūriniai svetur"[38] informavo visuomenę, kurie M. K. Čiurlionio kūriniai saugomi ir eksponuojami galerijoje ir kurie dar priklauso privačioms kolekcijoms. „Nors galerija pravesti M. K. Čiurlionies kūrinių registracijos neturi galimybių, bet vis dėlto jų judėjimą įdėmiai seka", — pažymėjo autorius. Jis nurodė pavardes dešimties asmenų, turinčių M. K. Čiurlionio darbų. Pavyzdžiui, 1910 m. Igoris Stravinskis yra pirkęs M. K. Čiurlionio „Pasaką", grafui Tolstojui priklausantis „Kapinių motyvas", Varšuvos meno mokykla turinti M. K. Čiurlionio „Audros" ciklą. B. Volmanienė, taip pat Varšuvoje, turinti penkis grafikos darbus, iš kurių du niekur nebuvo skelbti nei reprodukuoti. „Jie buvo pasiūlyti galerijai už nežmoniškai aukštą kainą"[39]. 1936 m. galerija, tarpininkaujant Kęstučiui Bacevičiui, bandė nusipirkti tuos darbus už jiems skirtus 500 zlotų; tuo tikslu P. Galaunė rašė K. Bacevičiui laišką į Varšuvą per Lietuvos konsulą Daugpilyje[40]. Bet darbai liko nenupirkti.

Galerija susilaukė vis didesnio populiarumo; lankytojai noriai įsigydavo spalvotus ir nespalvotus kūrinių atvirukus, ypač turėjo pasisekimą spalvotos M. K. Čiurlionio darbų reprodukcijos. 1930 m. jas pradėjo spausdinti „Spindulio" bendrovė.

Spalvotas reprodukcijas gaminti „Spindulio" bendrovė jau mokėjo. Jos pagamintas kitų dailininkų darbų reprodukcijas publikavo įvairūs žurnalai. Spaustuvė jautė didelę atsakomybę dėl savo leidinių kokybės ir kreipdavosi į galeriją konsultacijų. Įvairių konsultacijų prašy-

[32] Ten pat.— P. 570—571.

[33] ČG komisijos 1932, kovo 10 posėdžio protokolas Nr. 1.

[34] N. Arbitblato laiškas P. Galaunei iš Paryžiaus į Kauną. 1935.— VVU BR, f. 132.

[35] ČG komisijos 1935, lapkr. 23 posėdžio protokolas Nr. 3.

[36] Ten pat.

[37] Ten pat.

[38] *Galaunė P.* M. K. Čiurlionies kūriniai svetur // Lietuvos aidas.— 1935.— Saus. 26.— Nr. 22.

[39] Ten pat.

[40] CVLMA, f. 93, ap. 1, b. 39, l. 32.

davo ir redakcijos. Štai 1929 m. žurnalo „Gaisai“ redakcija paprašė P. Galaunę pareikšti nuomonę dėl „Spindulio“ pagamintų K. Šimonio „Dzūkų trobelės“ ir K. Sklėriaus „Venecijos lagūnos“ spalvotų reprodukcijų. Galerijos direktorius sudarė komisiją, kuri nusprendė, kad reprodukcijų spalvos kiek nutolusios nuo originalų, bet yra gana meniškos, net konstatavo reprodukavimo pažangą[41]. Todėl, kai „Spindulys“ pasisiūlė daryti M. K. Čiurlionio kūrinių reprodukcijas, galerijos komisija jam patikėjo šį atsakingą darbą.

Pirmiausia buvo atspausdintos ir atsiųstos galerijai įvertinti „Aukos“ reprodukcijos. Tuo atveju, jei meninė reprodukcijų kokybė galeriją patenkintų, spaustuvė siūlė įsigyti reprodukcijoms spausdinti klišes[42]. Reprodukcijos buvo spausdinamos 38,4×34,4 cm dydžio. P. Galaunės sukviesta komisija įvertino jas gerai ir įsigijo 1000 egzempliorių už 1056 lt. Pakartotinai „Aukos“ spalvotos reprodukcijos galerijos rūpesčiu buvo atspausdintos 1932 m.[43] Gamybos procesą prižiūrėjo dailininkai J. Steponavičius, vėliau — V. K. Jonynas. Plečiantis darbo barams, galerija nuolatos jautė lėšų stygių. Tik 1935 m. ji nupirko iš „Spindulio“ bendrovės keturias cinkuotas klišes M. K. Čiurlionio „Aukos“ spalvotoms reprodukcijoms spausdinti[44].

Į galeriją kreipdavosi įvairių šalių M. K. Čiurlionio kūrybos gerbėjai ir tyrinėtojai menotyrininkai, prašydami leisti reprodukuoti savo leidiniuose jo kūrinius, norėdami gauti medžiagos rengiamoms monografijoms, pasiskolinti darbų ar reprodukcijų parodoms. 1925 m. į galerijos direktorių kreipėsi Suomijos atstovas, prašydamas leisti kopijuoti kai kuriuos M. K. Čiurlionio paveikslus iš „Zodiako ženklų“ ciklo[45].

1927 m. Vorobjovas parašė P. Galaunei iš Miuncheno, kad vokiečių meno istorikas dr. Francas Ro (Roh) savo rengiamoje knygoje „Neprofesionalioji tapyba“ („Laienmalerei“) nori išspausdinti M. K. Čiurlionio kūrinių reprodukcijas iš „Zodiako ženklų“ ciklo („Ožiaragį“, „Saulį“ ir „Žuvis“). P. Galaunė leido paveikslų nuotraukomis iliustruoti minėtą leidinį ir paprašė vieną egzempliorių atsiųsti galerijai[46].

1928 m. knygą apie M. K. Čiurlionį numatė išleisti Prancūzijos meno ministerija ir ją sudaryti pavedė rusų dailininkui M. Larionovui. Apie tai kaip tarpininkas P. Galaunei iš Paryžiaus rašė Algirdas Mošinskis, tuo laiku studijavęs Sorbonos universitete. Jis prašė suteikti M. Larionovui reikalingas reprodukcijas[47]. Komisija įgalioja P. Galaunę užmegzti asmenišką kontaktą su M. Larionovu ir tik tada spręsti M. K. Čiurlionio reprodukavimo leidinyje klausimą. P. Galaunė nusiuntė M. Larionovui duomenų apie M. K. Čiurlionio kūrybą, bet leidinys

41 ČG komisijos 1929, gruod. 13 posėdžio protokolas Nr. 3.

42 ČG komisijos 1930, gruod. 29 posėdžio protokolas Nr. 6.

43 ČG komisijos 1932, vas. 10 posėdžio protokolas.

44 ČG komisijos 1935, rugp. 14 posėdžio protokolas Nr. 1.

45 ČG komisijos 1925, geg. 28 posėdžio protokolas Nr. 4.

46 *Čiurlionytė-Karužienė V., Juodis S. E., Žukas V.* Min. veik.— P. 581.

47 ČG komisijos 1928, vas. 17 posėdžio protokolas Nr. 1.

neišėjo. A. Mošinskis savo ruožtu norėjo gauti galerijos eksponatų fotonuotraukų, katalogų Lietuvos meno propagavimui[48].

M. K. Čiurlionio kūryba buvo vis plačiau domimasi užsienyje, dailininko kūrinių reprodukcijų ir kūrybos tyrinėjimų ar apžvalginių straipsnių pasirodė prancūzų, lenkų, latvių, suomių spaudoje.

1930 m. P. Galaunė parašė straipsnį apie M. K. Čiurlionį į italų enciklopediją[49], 1931 m. jo straipsnis apie M. K. Čiurlionį išspausdinamas prancūzų žurnale „L'Art et les Artistes"[50]. 1936 m., Švietimo ministerijai paprašius, galerija davė Katalikų pedagoginio kino centrui medžiagos filmui apie M. K. Čiurlionį[51].

1935 m. artėjo M. K. Čiurlionio 60-tosios gimimo ir 25-tosios mirties metinės. Galerija ruošėsi jas paminėti, apie tai galvojo ir kitos su dailės gyvenimu susijusios instancijos. „Naujosios romuvos" redakcija, telkusi apie save platų ratą įvairių pažiūrų kūrybinės inteligentijos, sušaukė pasitarimą ir išrinko minėjimui rengti komisiją. Buvo nutarta minėjimą pradėti 60 metų gimimo sukaktimi — rugsėjo 22 d. ir tęsti — laikyti Čiurlionio metais — iki 1936 m. balandžio 10 d., iki 25-tųjų dailininko mirties metinių sukakties. Artėjant jubiliejui, rugsėjo 17 d., P. Galaunė referavo sukviestai galerijos komisijai apie „Naujosios romuvos" padarytas klaidas, sudarant minėjimo organizavimo komitetą. Jo nuomone, komitetas buvo sudarytas iš atsitiktinių asmenų, nepažinojusių M. K. Čiurlionio; „nepakviesta S. Čiurlionienė, pirmieji Lietuvių dailės draugijos nariai ir kiti asmenys, vienokiu ar kitokiu būdu susiję su M. K. Čiurlionio kūrinių likimu. [...] Artėja Čiurlionio sukakties diena, o nė viena komisija nėra nieko padariusi tuo reikalu"[52]. Galerijos komisija nutarė surengti M. K. Čiurlionio jubiliejinę parodą, pritarė A. Galdiko pasiūlymui stengtis, kad prie Švietimo ministerijos būtų įsteigtas M. K. Čiurlionio fondas, skiriantis premijas dailininkams už geriausius darbus[53].

Jubiliejaus proga vėl prisiminta ir norėta išleisti I. Šlapelio rašoma monografija apie M. K. Čiurlionį[54]. Bet I. Šlapelis ir jubiliejiniais metais darbo nebaigė.

Galerija taip pat rūpinosi išleisti spalvotų M. K. Čiurlionio darbų reprodukcijų. Tuo tikslu buvo susipažinta su spalvotų reprodukcijų gaminimo sąlygomis užsienio firmose, kurios pristatė savo reprodukcijų pavyzdžius ir nurodė labai aukštas jų pagaminimo kainas. Finansiškai Lietuvos įstaigos buvo suinteresuotos reprodukcijas spausdinti vietoje. Tad darbas vėl buvo patikėtas „Spindulio" bendrovei, kuri pagamino keturių M. K. Čiurlionio paveikslų reprodukcijas („Jūros sonatos" ciklą ir „Angelo preliudą")[55].

[48] A. Mošinskio laiškas P. Galaunei iš Paryžiaus į Kauną 1929, spal. 8.— VVU BR, f. 132—4.
[49] CVLMA, f. 93, ap. 1, b. 27, l. 45, 46.
[50] Ten pat, b. 31, l. 93.
[51] Ten pat, b. 12, l. 7, 8.
[52] ČG komisijos 1935, rugs. 17 posėdžio protokolas Nr. 2.
[53] Ten pat.
[54] Žr. šios kn. 113 p.
[55] ČG komisijos 1936, spal. 10 posėdžio protokolas Nr. 4.

Galerijos vadovui nuolat kėlė rūpestį M. K. Čiurlionio kūrinių būklė. Vėl buvo kilusi mintis kviesti iš užsienio restauratorius „sustabdyti paveikslų tolesnį nykimą“. Buvo prašoma Švietimo ministerijos skirti stipendiją ir „pasiųsti kokį menininką į užsienį paveikslų konservavimo mokslų eiti“, deja, į tuos pasiūlymus nebuvo atsižvelgta[56].

Galerija sistemingai kaupė ir kitų lietuvių dailininkų kūrinių fondą. P. Galaunė rūpinosi galerijai nupirkti geriausius darbus, kuriuos parodose atrinkdavo specialiai sudaryta žiuri. Pavyzdžiui, 1924 m. žiuri (K. Sklėrius, V. Dubeneckis, J. Vienožinskis, P. Kalpokas ir P. Galaunė — pirmininkas) atrinko galerijai kelis paveikslus dailininko Jono Mackevičiaus, tuo metu gyvenusio Italijoje ir „pirmą kartą taip plačiai dalyvavusio lietuvių meno parodoje“[57]. 1925 m. nuperkama P. Kalpoko, V. Didžioko, K. Sklėriaus, O. Dubeneckienės, A. Galdiko paveikslų[58]. Pirkdama dailininkų darbus, galerija norėjo menininkus paskatinti kūrybai, nes, sakė P. Galaunė, jei galerija nepirks, tai ir dailininkams nebus jokios prasmės dirbti, nes visuomenė paveikslų neperka[59]. (Kūrinių kainos buvo aukštos. Pvz., 1926 m. P. Kalpoko „P. D. portretas“ buvo įvertintas 5000 lt., A. Galdiko „J. Basanavičiaus portretas“ — 2500 lt., o lėšų kūriniams įsigyti tais metais galerijai buvo skirta 27 000 lt., tad nenuostabu, kad P. Galaunė pats siūlydavo ir prašydavo komisijos narius tartis su dailininkais, kad šie savo darbus perleistų galerijai už žemesnes kainas).

Asmeniniame gyvenime būdamas visiškai nepraktiškas, galerijos direktorius, spręsdamas visuomeninius reikalus, turėjo būti racionalus ir kietas. Dažnai šia prasme jam labai praversdavo blaivus J. Vienožinskio požiūris ir drąsiai pareikšta nuomonė. „Numušdamas“ kainas, J. Vienožinskis kartais sudarydavo galimybę galerijai įsigyti už tą pačią sumą daugiau eksponatų. Pavyzdžiui, 1924 m. V. Dubeneckis pareikalavo 4000 lt. už nuolatinių muziejaus rūmų projektą, kuris nerealizuotas buvo saugomas galerijoje[60]. Komisijos posėdyje, svarstant šį klausimą, J. Vienožinskis tarp kitų argumentų nurodė, kad V. Dubeneckis atlikęs tik mažą dalį planų ir brėžinių, nesudaręs sąmatos ir t. t., todėl už planų eskizus, kaip už muziejinius eksponatus, jo nuomone, pakanka sumokėti 1000 lt. Komisija J. Vienožinskiui pritarė, projekto autorius su ta kaina sutiko. Būta ir daugiau panašių atvejų.

Atrenkant paveikslus galerijai, žiūrėta, kad kūrinys nebūtų vien menininko pasiekimų pakartojimas. „Jei panašių kūrinių jau yra ir naujas kūrinys nieko naujo nepasako apie menininko kūrybinį kelią“, toks darbas nebuvo perkamas[61]. Griežtos atrankos dėka mūsų dienų

[56] ČG komisijos 1935, rugs. 17 posėdžio protokolas Nr. 2.

[57] ČG komisijos 1924, rugs. 1 posėdžio protokolas Nr. 25.

[58] ČG komisijos 1925, gruod. 15 posėdžio protokolas Nr. 1.

[59] ČG komisijos 1926, kovo 31 posėdžio protokolas Nr. 3.

[60] ČG komisijos 1924, geg. 25 posėdžio protokolas Nr. 24

[61] ČG komisijos 1926, kovo 31 posėdžio protokolas Nr. 3.

M. K. Čiurlionio dailės muziejaus lankytojai gali susipažinti su geriausiais XX a. pirmosios pusės lietuvių dailininkų kūriniais.

Galerija kiekvienais metais po keletą kūrinių nupirkdavo Lietuvių dailės draugijos grupinėse ir personalinėse parodose.

Nemažai, net vienuolikos autorių darbų galerija įsigijo Pirmojoje rudens dailės parodoje, vykusioje 1935 m. gruodžio 15—1936 m. vasario 3 d. Tai buvo V. Eidukevičiaus „Saulei leidžiantis", A. Galdiko „Italijos gatvelė Kaune", P. Kalpoko „Modelis", A. Samuolio „Girtuoklis", A. Gudaičio „Moteris iš Žemaitijos". Dėl buvusio arsininko A. Gudaičio kūrinio komisijos narys J. Šileika ir Švietimo ministerijos atstovas prof. M. Račkauskas pareiškė, kad jie „nėra linkę pritarti žiuri nutarimui įsigyti šį paveikslą"[62]. Tačiau nulėmė P. Galaunės, kaip direktoriaus, balsas, ir paveikslas buvo nupirktas.

Galerijos fondai buvo papildomi ir Vakarų Europos senosios dailės kūriniais. Tai buvo daugiausia nacionalizuotų dvarų kolekcijų likučiai, nes dvarų savininkai, nedraudžiami paminklų apsaugos įstatymo, dažniausiai savo kolekcijas išveždavo į užsienį (dvarų reforma ypač intensyviai buvo vykdoma 1923—1926 m.). Kai kurie dvarininkai savo kolekcijas padėdavo depozito teisėmis muziejuose. Valstybės muziejuje buvo saugoma Plungės dvarininkų Oginskių meno kolekcija. Iš jos galerija įsigijo 65 Vakarų Europos dailininkų kūrinius[63].

1927 m. vasario 9 d. M. K. Čiurlionio galerijos komisijos posėdyje P. Galaunė pranešė, kad bus parduodamas iš varžytynių Astravo dvaro savininko grafo Tiškevičiaus turtas, kur esą ir meno dalykų: gobelenų, stiklo dirbinių. Varžytynės gresia ir Kauno miesto muziejuje saugomiems Tiškevičiaus paveikslams. Reikėjo stengtis, kad paveikslai nepatektų į spekuliantų rankas ir nebūtų išgabenti į užsienį[64]. Ilgai nelaukiant sudaryta komisija (P. Galaunė, I. Šlapelis ir J. Vienožinskis) įvertino paveikslus ir gavo savininko raštišką pasižadėjimą, kad jie nebus išvežti. Kūriniams apsaugoti buvo remiamasi M. K. Čiurlionio galerijos įstatymo penktuoju paragrafu[65]. 1930—1931 m. galerija iš Tiškevičių kolekcijos įsigijo 14 darbų, tarp jų ypač vertingą drobę — P. P. Rubenso „Nukryžiuotąjį"[66].

Galerijos vadovas jautė didelę moralinę atsakomybę už muziejaus turtą. Pavyzdžiui, 1925 m. A. Varnas, rengdamas personalines parodas Marijampolėje, Šiauliuose ir Panevėžyje, prašė leisti eksponuoti jose galerijos nupirktus jo darbus. Galerija sutiko juos paskolinti su sąlyga, kad paveikslai bus eksponuojami parodose ne ilgiau kaip pusantro mėnesio. Paveikslai buvo įvertinti 20 000 litų. Šiai sumai autorius turėjo pristatyti garantiją, be kurios galerija paveikslų neskolino[67].

[62] ČG komisijos 1936, vas. 12 posėdžio protokolas Nr. 2.

[63] Vakarų Europos tapyba: Valstybiniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje / Sudarė B. Ziutelienė.— V., 1978.— P. 5.

[64] ČG komisijos 1927, vas. 9 posėdžio protokolas Nr. 1.

[65] M. K. Čiurlionio galerijos įstatymo penktame paragrafe nurodoma, kad M. K. Čiurlionio kūriniai, nepriklausantys M. K. Čiurlionio galerijai, be Švietimo ministerijos sutikimo negali būti išvežti į užsienį. Pareiškus savininkui norą juos parduoti, M. K. Čiurlionio galerija turi pirmumo teisę juos pirkti. To paragrafo pirmoje pastaboje buvo pažymėta, kad šis paragrafas liečia ir kitų mirusių menininkų kūrinius, esančius Lietuvos valstybėje

Prisiėjus skolinti eksponatą, P. Galaunė visuomet pasidomėdavo, kokiomis sąlygomis jis bus eksponuojamas, rūpinosi, kad nenukentėtų. 1926 m. rengiant statybos-architektūros parodą, parodos rengimo komitetas kreipėsi į galeriją prašydamas paskolinti Lietuvos architektūros paminklų ir ornamentikos piešinių. P. Galaunė informavo galerijos komisijos narius, kad paroda rengiama dar neužbaigtuose banko rūmuose, „nekūrenamose ir drėgnose patalpose, todėl duoti medžiagą į šiuos rūmus negalima; rinkiniais galima leisti pasinaudoti tik tuo atveju, jeigu jie bus eksponuojami kitose patalpose“[68].

Visuomet darbe jauniems būti!..

Komplektuodamas galerijos fondus, P. Galaunė bendravo su dailininkais, domėjosi jų interesais, rašė parodų recenzijas, kaip ir J. Vienožinskis, aptarinėjo esmines lietuvių dailės raidos problemas. Suvokdamas kūrybinį procesą kaip nenutrūkstamą reiškinį, jis papildydavo galerijos fondus ir vyresniosios kartos, ir jaunųjų dailininkų darbais. Bet visa širdimi buvo su tais, kurie, semdamiesi impulsų liaudies kūryboje, ieškojo naujų meninės išraiškos formų. Kiekviena proga P. Galaunė pasisakydavo prieš saloninį meną, prieš meno sustabarėjimą, nekūrybišką gamtos kopijavimą. Apie tai jis rašė ir J. Mackevičiaus bei J. Zikaro parodos recenzijoje „Dvejukės paroda“[69]. Į jo straipsnį atsiliepė Paryžiuje studijavę dailininkai J. Mikėnas, A. Gudaitis, B. Pundzius, J. Steponavičius ir S. Ušinskas, atsiųsdami į redakciją P. Galaunei atvirą laišką: „Pritardami Tamstos iškeltoms mintims [...] dėl mūsų senųjų menininkų pažiūros į kūrybą, rašome Tamstai šiuos mūsų širdingo ir gilaus prijautimo žodžius. Iš tikro [...] iki šiolei Lietuvos meno kritikoje tebuvo maža nuoširdaus atvirumo ir drąsos, todėl Tamstai, pakėlusiam viešai tiesų ir dorą balsą, siunčiame mūsų širdingus sveikinimus ir mūsų tikrą prijautimą“[70].

1932 m. pavasarį A. Gudaitis, parvažiavęs iš Paryžiaus į Kauną, iškėlė mintį burtis jauniesiems dailininkams į grupuotę[71]. Jam vėl išvykus į Paryžių, organizacinį darbą tęsė V. Vizgirda. A. Gudaitis dar Paryžiuje buvo pradėjęs rašyti manifestą, kurį galutinai suredagavo literatas A. Tarulis-Petrėnas[72]. T. Kulakauskas prisimena, kaip Kauno kavinėse vykdavo dar bevardės grupės pasitarimai ir kaip P. Galaunė išrinko grupei vardą.

(Vyriausybės žinios.— 1921.— Nr. 78).

66 Vakarų Europos tapyba [...] — P. 5.

67 ČG komisijos 1926, gruod. 1 posėdžio protokolas Nr. 8.

68 Ten pat.

69 Galaunė P. Dvejukės paroda // Gaisai.— 1931.— Nr. 3.

70 Minėtos dailininkų grupės laiškas P. Galaunei, adresuotas „Gaisų“ redakcijai.— P. Galaunės archyvas.

71 *Korsakaitė I.* Antanas Gudaitis: Piešiniai.— V., 1973.— P. 14.

72 Justinas Vienožinskis.— V., 1970.— P. 225.

„Kartą visiems drauge sėdint, Paulius Galaunė paklausė:
— Vyrai, o kaip menas lotyniškai?
— Ars...— šūktelėjo kažkas.
— Bet ir lietuviškai gerai skamba. Ars! Arsim! — sugaudė kiti.
Taip gimė „Ars“ grupės pavadinimas“[73].

1932 m. arsininkai kreipėsi į P. Galaunę, prašydami leisti M. K. Čiurlionio galerijos dviejose salėse surengti parodą, kurios tikslas būtų „supažindinti visuomenę su savo darbais ir įnešti daugiau gyvumo į meno gyvenimą“. Prašymą pasirašė M. Dobužinskis, A. Galdikas, A. Gudaitis, V. K. Jonynas, T. Kulakauskas, J. Mikėnas, A. Samuolis, J. Steponavičius, V. Vizgirda[74]. P. Galaunė ne tik davė parodai patalpas, bet ir parašė parodos katalogui straipsnį „Lietuvių meno keliai“[75]. Straipsnyje iškeliama liaudies kūryba, jos gilus turinys, perteikiamas „savita ir ryškia forma“, pabrėžiama, kad į ją — liaudies kūrybą — atsigręžė „tos pačios liaudies vaikai — jaunieji menininkai“. Smerkdamas vyresniųjų dailininkų darbuose vyravusį „fotografizmą“, kurio niekad nebuvo liaudies mene ir kurio atsisako jaunieji, P. Galaunė reziumavo: „Tik įsisąmoninimas tautos savybių, gilus gamtos pažinimas verčia menininką kurti naujas meno vertybes, nes kurti — reiškia ieškoti savęs, gyventi giliausiais įsitikinimais ir mokėti priversti kitus į tai tikėti, nes kurti — tai, pasižiūrėjus atgal, žengti į priekį, nuolatos ir visame savo darbe jauniems būti“[76].

„Ars“ ir „Nepriklausomųjų“ menininkų parodas P. Galaunė interpretavo kaip ideologinę diferenciaciją, be kurios neįmanoma meno pažanga. Jis teigiamai vertino „Ars“ grupės troškimą tarnauti savo kraštui ir kurti naujos epochos stilių, praturtinti gyvenimą naujomis vertybėmis, siekti gilesnių meninių ieškojimų, stengtis peržengti nacionalinį ribotumą, bendrauti su kitomis tautomis ir įvesti į bendrą meno lobyną savosios tautos vertybes. „Menas nėra nei prabanga, nei tuščias grabaliojimas, o iš gyvenimo išplaukiąs ir į gyvenimą grįžtąs reiškinys. [...] Tik tegul tas menas bus jaunas, drąsus, gaivinantis. [...] Giliai tikiu, kad tokiu jį padarys mūsų jaunieji menininkai. Juose glūdi naujojo Lietuvos meno viltis ir ateitis“[77],— entuziastingai sveikino P. Galaunė jaunuosius.

P. Galaunės pozicija sukėlė vyresnės kartos dailininkų nepasitenkinimą, ir jie, tai yra J. Zikaras, A. Žmuidzinavičius, A. Varnas, V. Didžiokas, J. Mackevičius, P. Kalpokas, J. Šileika, P. Rimša, parašė skundą švietimo ministrui. Išdėstę savo pažiūras į jaunuosius, kurie, studijuodami Paryžiuje, „nutolsta nuo savo uždavinių, lengvai iškrypsta ir, sugrįžę į Lietuvą, darosi visokių „izmų“ apaštalais“, apgailestavę, kad jaunoji karta lengvai pasiduoda visokioms pagundoms, naujovišku-

[73] *Samulevičius R.* Baltoji obelis.— V., 1985.— P. 90.
[74] CVLMA, f. 93, ap. 1, b. 32, l. 26.
[75] *Galaunė P.* Lietuvių meno keliai // Ars: Katalogas.— K., 1932.— P. 9.
[76] Ten pat.
[77] *Galaunė P.* Naujomis gairėmis // Lietuvos aidas.— Lapkr. 8.— Nr. 254.

mams ir dažnai nesveikoms idėjoms, rašto autoriai nukreipė strėles į P. Galaunę: esą didžiausia nelaimė, jei atsiranda žmonių, kurie, prisidengę autoritetu ir aukšta padėtimi, ima gundyti nenusistovėjusius jaunuolius, „nuodija jų jautrias širdis anarchija ir neapykanta visam tam, kas yra mene tradicija ir kas, mūsų giliausiu įsitikinimu, yra šventa ir kilnu". P. Galaunė kaltinamas, kad ne tik „leido nekvalifikuotai, visai kairės krypties parodai atsidaryti jo globai pavestuose valstybės rūmuose, bet ir išdrįso savo įvedamajam straipsnyj prie minėtos parodos katalogo paneigti visų Lietuvos menininkų ligšiolei sukurtą meną. [...] Lygiai taip pat nepamatuotai ir tendencingai mūsų vadinamųjų jaunųjų menininkų išstatytus Čiurlionio galerijoj paveikslus, kurie, mūsų nuomone, yra tik liguistų meno krypčių sekimas, vadina „tautiškų savybių pažinimu" ir giliu mūsų liaudies kūrybos sekimu". Toliau rašto autoriai pareiškia, kad atsisako bendradarbiauti su P. Galaune, ir, pridėję prie savo rašto jo straipsnių iškarpas, kaip įrodymą, kad „šitokią neleistiną poziciją užima p. P. Galaunė jau ne pirmi metai", prašo „padaryti tinkamas išvadas"[78].

Švietimo ministerijos paprašytas pasiaiškinti[79], P. Galaunė argumentuotai atrėmė jam primestus kaltinimus ir dar kartą išdėstė savo požiūrį į sustabarėjusį meną. Priminė, kad nauji reiškiniai visais laikais tam tikrai visuomenės daliai atrodo nepageidaujami „izmai". Išvardijo pasaulines meno galerijas, kurios priima „įvairiausių krypčių menininkų darbus".

Jį skaudina negarbingas garsų vardą turinčių dailininkų kovos būdas —„skundų forma". „Many susikristalizavo sava pažiūra į Lietuvos meną, jo raidą, jo ateitį. Dėl tos mano pažiūros galima ginčytis, bet ne policinėmis priemonėmis. [...] Rašau visai ne dėl to, kad esu galerijos direktorius, bet dėl to, kad man Lietuvos meno klausimai nuo seniai rūpi ir yra artimi [...]. Jeigu tuose raštuose aš klaidingai [...] aiškinu mūsų meno gyvenimo reiškinius, prieinu prie netikslių išvadų, tai mūsų menininkai, kurie, kaip jie skunde rašo, „susirūpinę tolimesniu mūsų meno kilimu", tokiu pat viešu būdu gali tatai viską atitaisyti. [...] Neslepiu ir neslėpsiu, kad, mano giliausiu įsitikinimu, menas tiktai tuomet yra menas, kai jis yra kuriamas, kai jam ieškoma savitų formų, o ne vien nevykusiai kopijuojama gamta. Tokio meno nieks niekuomet menu nelaikė"[80].

Tačiau „arsininkų" pasirodymo sukelta audra nenurimo. Prasidėjo šiurkštaus tono ir tendencingų tvirtinimų neišvengusi polemika. Lietuvos dailininkų draugijos valdyba oficioze „Lietuvos aidas" paskelbė atsakymą P. Galaunei. Jame P. Galaunė kaltinamas, kad „įniršingai puoląs platesnį meną", savinąsis visuomenės nuomonę, klaidinąs jau-

[78] Vyresniųjų dailininkų grupės raštas švietimo ministrui // *Umbrasas J., Kunčiuvienė E.* Lietuvių dailininkų organizacijos 1900—1940.— V., 1980.— P. 203—204.

[79] Švietimo ministerijos II departamento raštas Nr. 21564 M. K. Čiurlionio galerijos ir Valstybės muziejaus direktoriui, 1932, lapkr. 14.— P. Galaunės archyvas.

[80] P. Galaunės atsakymas Švietimo ministerijai 1932, gruod. (Rankraštis).

[81] *Lietuvos dailininkų draugijos valdyba.* Menas ir pseudoprimityvumas. Atsakymas P. Galaunei // Lietuvos aidas.— 1932.— Lapkr. 30.— Nr. 273.

nimą, teigdamas, kad jaunųjų dailininkų kūryba remiasi liaudies meno pažinimu. „Kokį santykį turi mūsų liaudies kūryba su šita jų balvonine skulptūra, su šitais suterštais purvinais dažais drobės gabalais, su šitomis išpūstomis akimis, kreivomis nosimis arba visai be jokių nosių portretais, mes nežinome“[81],— nesuprato ar apsimetė nesupratę straipsnio autoriai.

Gindami savo programą ir P. Galaunę, „Ars“ grupės dailininkai to paties dienraščio puslapiuose paskelbė straipsnį „Menas ir obskurantizmas“[82]. Į diskusiją įsijungė ir daugiau dailininkų. Vakarų Europos dailės naujausių krypčių panoramą savo straipsnyje piešė J. Vienožinskis, tame kontekste apibūdindamas ir „arsininkų“ kūrybą, teigdamas, kad ne siužetas, bet kūrybinis menininko pajėgumas nulemia kūrinio vertę[83]. Arsininkas A. Gudaitis straipsnyje „Ko siekia „Ars“ kritikavo pseudorealizmą, kuris meno tautiškumą suveda į daikto išorinį vaizdą, ir nusakė jaunųjų dailininkų credo: ieškodami kelių į daiktų ir reiškinių esmės atvėrimą, jie iešką ir naujos formos[84].

P. Galaunė, nepaisydamas vyresniosios kartos dailininkų nuotaikų ir protestų, stengėsi įgyti galerijai jaunųjų dailininkų darbų ir toliau juos remti. 1933 m. galerija gavo „Ars“ grupės pareiškimą, kuriame buvo pranešama, kad Prancūzų—lietuvių draugijos salėje įrengta modernaus meno ekspozicija ir prašoma sudaryti komisiją atrinkti darbus galerijai[85]. Surengti parodą, viešai eksponuoti savo darbus jaunuosius dailininkus paskatinęs P. Galaunė[86]. P. Galaunės pirmininkaujama komisija — dailininkai K. Sklėrius, A. Varnas, J. Steponavičius ir A. Tamošaitis apžiūrėjo ekspoziciją ir nupirko A. Samuolio „Portretą“, T. Kulakausko „Madoną“, A. Gudaičio „Portretą“ V. Vizgirdos „Portretą“, J. Mikėno „V. V. galvą“[87]. Atmosfera tebebuvo įtempta, taigi Švietimo ministerijos atstovas, visuomet dalyvavęs galerijos komisijos posėdžiuose, patarė prie „Ars“ pareiškimo apie ekspozicijos atidarymą pridėti „kokį nors dokumentinį įrodymą, kad toji paroda buvo vieša“[88]. 1934 m. Antrojoje „Ars“ dailininkų grupės parodoje galerija nupirko A. Galdiko paveikslą „Pavasariška“, J. Mikėno skulptūrą „Poilsis“, V. K. Jonyno grafikos darbą „Piemenėlis“.

1935 m. „Ars“ grupė iširo. Jaunieji menininkai „įvykdė perversmą visuomenės skonyje ir pažiūrose į meną, paneigė įprastas estetines normas. Tai — svarbiausias „Ars“ grupės kultūrinis ir visuomeninis nuopelnas“[89]. Brandžiausi jų darbai, nepaisant priešiškos oficialiosios nuomonės apie juos, P. Galaunės rūpesčiu pateko į M. K. Čiurlionio galeriją.

P. Galaunės pozicijos jaunųjų dailininkų judėjime reikšmę su didele meile ir pagarba įvertino buvęs aktyvus to judėjimo dalyvis dai-

[82] *„Ars“ grupės dailininkai.* Menas ir obskurantizmas // Lietuvos aidas.— 1932.— Gruod. 19.— Nr. 288.
[83] Justinas Vienožinskis.— V., 1970.— P. 132.
[84] *Gudaitis A.* Ko siekia Ars // Literatūros naujienos.— 1934. Bal. 15.— Nr. 2.
[85] ČG komisijos 1933, lapkr. 25 posėdžio protokolas Nr. 2.
[86] V. Vizgirdos pasakojimas, užrašytas E. Kunčiuvienės 1977, rugs. 19 // *Umbrasas J., Kunčiuvienė E.* Lietuvių dailininkų organizacijos 1900—1940.— V., 1980.— P. 118.
[87] ČG komisijos 1933, lapkr. 25 posėdžio protokolas Nr. 2.
[88] ČG komisijos 1933, gruod. 7 posėdžio protokolas Nr. 2.
[89] *Kunčiuvienė E.* Ars // *Umbrasas J., Kunčiuvienė E.* Lietuvių dailininkų

lininkas V. K. Jonynas: „Jaunoji karta norėjo iš liaudies meno išspausti gyvybines sunkas ir jas apvilkti šiuolaikiniu drabužiu. Paulius Galaunė [...] rėmė šias pastangas, nes jos buvo ne kieno kito, bet jo paties meno sampratos credo! Dėl šios savo pažiūros P. Galaunė buvo negailestingai puolamas, bet jo intelektualinė jėga neleido suabejoti ir palūžti pasirinkto kelio būtinumu. [...] Sutikimą [rengti parodą M. K. Čiurlionio galerijoje] duoti ir paremti savo autoritetu arsininkų kolektyvo parodą galėjo tik žmogus, giliai tikintis tokio kolektyvo pasirinkto kelio būtinumu. O arsininkų kelias paties P. Galaunės buvo ne tik nuartas, bet ir nuakėtas, todėl jam buvo atpildas už jo aiškiaregystę..."[90]

Kaip arsininkų estetinių pažiūrų rėmėją, nepabūgusį eiti prieš oficialiąją nuomonę, P. Galaunę prisimena dailininkas Viktoras Vizgirda: „...P. Galaunė suprato jaunosios dailininkų kartos ryžto rimtumą. Tai liudija jo įvadas „Ars" parodos kataloge. [...] Galaunė — šviesi asmenybė, viena iš tauriausių to laikotarpio kultūros darbuotojų tarpe. [...] Jo gausi raštija šiandien yra aktuali kaip istorinis dokumentas, kada daugelio kitų pasisakymai dailės klausimu jau humoru dvelkia"[91].

P. Galaunei, kaip nacionalinės kultūros ugdytojui, jaunųjų ketvirtojo dešimtmečio dailininkų rėmėjui, skatinusiam domėtis neišsemiama kūrybos versme — liaudies menu, pagarbos ir nuoširdumo žodžius skiria ir buvęs arsininkas prof. Antanas Gudaitis: „[...] Į naujai besiformuojančią Lietuvos kultūrą Jūs įnešėte didžiulį indėlį. Neliesdamas įvairios Jūsų kultūrinės veiklos, noriu išskirti man pažįstamą dailės sritį, kur Jūs nuveikėte didelį pirmapradininko darbą. Jūsų veikla tiriant ir propaguojant lietuvių liaudies meną trečiajame ir ketvirtajame šio amžiaus dešimtmečiuose to meto jauniesiems dailininkams turėjo ypatingos reikšmės. Mes liaudies mene pradėjome suvokti tautos dvasią, norėjome padaryti šį meną lyg ir atramos tašku, tęsiant profesinio meno tradicijas. Aš ir šiandien prisimenu Jūsų paskaitas apie lietuvių liaudies meną Kauno universitete. Šie reiškiniai man yra padarę didelę įtaką, kurią dar ir šiandien jaučiu..."[92]

P. Galaunės, kaip teoretiko ir M. K. Čiurlionio galerijos direktoriaus, autoritetas padėjo augti ir formuotis lietuvių dailėje naujiems nacionalinio stiliaus daigams, kuriuos toliau puoselėjo ir įtvirtino kiekviena naujai ateinanti dailininkų karta. Eidamas su pažangiais jaunais dailininkais, P. Galaunė nepaisė, kad bendraamžiai, net draugai, už tai jį puolė ir kaltino; elgėsi jis kaip toje garsiojoje sentencijoje: „Amicus

organizacijos 1900—1940.— V., 1980.— P. 130.

[90] V. K. Jonyno laiškas autorei iš Niujorko į Vilnių, 1985, liep. 10.

[91] V. Vizgirdos laiškas autorei iš Kentervilio (JAV) į Vilnių, 1985, geg. 20.

[92] A. Gudaičio laiškas P. Galaunei iš Vilniaus į Kauną 1985, saus. 25.

Plato, sed magis amica veritas" — tiesa brangesnė už viską. Tai bruožas stiprios, savarankiškos asmenybės, kurios elgesio nuostatai visada vadovavo tiesos meilė.

Augantys tautodailės fondai

Ne mažiau kaip daile galerijos vadovas rūpinosi tautodailės reikalais. Tad vos gavus savo pastogę, galerijoje buvo pradėtas sistemingai komplektuoti liaudies dailės fondas, kurį 1924 m. sudarė 2409 eksponatai, perimti iš Lietuvių dailės bei Lietuvių meno kūrėjų draugijų. Eksponatai buvo gaunami įvairiais keliais: perkant ištisas kolekcijas iš privačių asmenų ir renkant pavienius daiktus įvairiose Lietuvos vietovėse ekspedicijų metu. Tik įsikūrusi galerija gavo ir dovanų: V. Biržiška padovanojo 24 medines liaudies skulptūras, A. Varnas — 48 medines liaudies skulptūras ir 9 liaudies architektūros pastatų fotografijų negatyvus, A. Rūkštelė — 2 medinius paukščiukus ir t. t.[93]

1927 m. galerija nupirko iš K. Griniaus vertingų lietuviškų prijuosčių ir kitų tautinių drabužių dalių 355 vienetų rinkinį už 15 000 lt.; iš A. Žmuidzinavičiaus 133 panašios rūšies eksponatus už 3700 lt.; iš O. Dubeneckienės 109 Klaipėdos krašto tautodailės piešinius už 1400 lt.; iš A. Varno 400 kryžių fotografijų už 200 lt. ir t. t.[94]

Pirmaisiais veiklos metais liaudies dailės eksponatų galerija įsigydavo siųsdama jų rinkti pavienius asmenis, daugiausia Meno mokyklos mokinius. Štai 1926 m. R. Kalpokas pristatė galerijai 149, A. Tamošaitis — 87, J. Mikėnas — 91, J. Martinaitis — 36, A. Nezabitauskas — 75 eksponatus. 1927 m. A. Tamošaitis — 80, V. Kuprevičius — 85 eksponatus.

1927 m. M. K. Čiurlionio galerija išleido P. Galaunės parengtą instrukciją „Padėkite rinkti tautodailę". Instrukcijoje buvo išvardyta, kokius eksponatus reikia rinkti, nurodyta, kaip fotografuoti objektus pagal mastelį, koks turi būti fotografijų ir negatyvų dydis[95].

Tačiau individualus rinkimo būdas turėjo ir savo silpnų pusių: ne visada jaunieji rinkėjai sugebėdavo atrinkti vertingiausius, būdingiausius eksponatus, ne visada į galeriją patekdavo geriausi liaudies meno pavyzdžiai. Tad galerijos vadovybė nusprendė latvių pavyzdžiu organizuoti tautodailės rinkimo ekspedicijas. Pirmai tokiai trijų žmonių ekspedicijai 1927 m. vadovavo V. Bičiūnas. Su juo vyko galerijos sekretorius V. Kuprevičius ir fotografas A. Ingelevičius. Ekspedicija davė

[93] M. K. Čiurlionies galerija 1925.XII.13—1930. [...] — P. 33—34.
[94] ČG komisijos posėdžių protokolai: 1926, rugs. 18; 1926, gruod. 1; 1927, geg. 31; rugs 14; spal 14; gruod. 9.
[95] Padėkite rinkti tautodailę: Čiurlionies galerijos leid. Nr. 4.— Kaunas 1927.— 8 p.
[96] ČG komisijos 1927, rugs. 14 posėdžio protokolas Nr. 7.

gražių vaisių: buvo surinkta 414 eksponatų ir nufotografuota 353 objektai[96]. Rudenį galerijoje buvo surengta surinktos medžiagos paroda.

Dėl lėšų stokos dvejus metus ekspedicijų organizuoti nepavyko; eksponatai vėl buvo renkami pavienių asmenų: 1928 m. A. Tamošaitis pristatė galerijai 204 liaudies skulptūras, A. Rūkštelė — 66 įvairius eksponatus, K. Šimonis — 38 margučių ir 36 skrynių raštų piešinius[97].

1929 m. liaudies meną galerijai rinkti pasisiūlė Meno mokyklos mokinys Balys Buračas, jau tada pasižymėjęs kaip prityręs tautodailės rinkėjas. Tais metais galerijos fondai praturtėjo jo surinktais 202 tautodailės eksponatais ir 190 negatyvų[98]. A. Tamošaitis pristatė 116 liaudies skulptūrų; kitais metais jis pakviečiamas vadovauti ekspedicijai. Dailininkas prisimena, kaip 1921 m. Kauno miesto muziejuje jis pirmą kartą pamatė P. Galaunę, „jauną, liekną, tyliai aiškinantį studentams archeologijos, numizmatikos eksponatus", vėliau, pradėjęs mokytis Kauno meno mokykloje, matydavo jį M. K. Čiurlionio galerijoje, kurioje „bemaž kasdien tarp pamokų, pertraukų metu, lankydavosi Meno mokyklos mokiniai, studijavę paslaptingąją M. K. Čiurlionio kūrybą, lietuvių dailės pirmūnų — J. Vienožinskio, P. Kalpoko, J. Šileikos, A. Žmuidzinavičiaus ir to meto modernisto A. Galdiko kūrybą"[99]. A. Tamošaitis dažniausiai ten kopijuodavęs audinius.

A. Tamošaičio vadovaujamoje 1930 m. ekspedicijoje dalyvavo Meno mokyklos auklėtiniai J. Aleknavičius, V. Mackevičius, V. Norkus ir V. Palaima. P. Galaunė, išlydėdamas tautodailės rinkėjus, patarė jiems atkreipti dėmesį į „sodžiaus keramiką", kurios galerija nedaug turinti, vykti į Biržų bei Pasvalio apylinkes, „nes tai esą seni liaudies keramikos centrai"[100]. Per pusantro mėnesio jaunuoliai surinko 1068 eksponatus (gyvų pavyzdžių bei fotografijų). A. Tamošaičio iniciatyva Biržų gimnazijos salėje buvo surengta apylinkėse surinkto liaudies meno paroda. Joje dominavo keramika, buvo skulptūrų, audinių, medžio drožinių, iš vytelių ir šiaudų pintų namų apyvokos daiktų. Biržų gimnazijos direktorius Antanas Juška, atidarydamas parodą, perskaitė P. Galaunės atsiųstą sveikinimo telegramą ekspedicijos vadovui ir visiems dalyviams, kurioje buvo linkima, kad Biržų visuomenė susidomėtų sodiečių trobose dar randamais liaudies meno lobiais. A. Tamošaitis prisimena, kad ekspedicija ir paroda Biržuose sutraukė daug lankytojų; apie Biržų ir Pasvalio apylinkių liaudies meną jis skaitęs dvi paskaitas — visuomenei ir gimnazijos mokiniams[101].

P. Galaunė „Muziejininko novelėse" rašė: „Paroda labai pasisekė. Nemažai lankytojų akivaizdžiai pamatė, kokios rūšies liaudies eksponatais jų kraštas turtingas, kokius to meno objektus reikalinga saugoti ir išlaikyti būsimoms kartoms"[102].

[97] M. K. Čiurlionies galerija 1925.XII.13—1930. [...] — P. 62.
[98] ČG komisijos posėdžių protokolai: 1929, bal. 17, Nr. 1; spal. 8, Nr. 2.
[99] A. Tamošaičio laiškas autorei iš Kanados į Vilnių 1985, bal. 30.
[100] Ten pat.
[101] Ten pat.
[102] *Galaunė P.* Muziejininko novelės.— V., 1967.— P. 150.

Ir vėliau P. Galaunė su A. Tamošaičiu susitikdavo bendro darbo baruose — dailės kooperatyvo „Marginiai“[103] veikloje, organizuojant liaudies dailės parodas, rūpinantis įvairiais leidiniais apie liaudies meną. „Tik Galaunės paskatinimo ir parėmimo dėka aš įsijungiau į lietuvių liaudies meno rinkimo, tyrimo bei puoselėjimo darbą“[104],— po daugelio metų prisimena dailininkas A. Tamošaitis. Geru žodžiu jaunesnįjį kolegą mini ir P. Galaunė: „Baigęs Meno mokyklą, A. Tamošaitis pradėjo dirbti Žemės ūkio rūmuose. Turėjo palinkimą į liaudies meną. Skonį įgijo rinkdamas liaudies meno eksponatus Čiurlionio galerijai. Geras buvo rinkėjas. Prie pirmųjų jo leidžiamų „Sodžiaus meno“ knygų teko prisidėti ir man“[105].

A. Tamošaitis buvo iniciatorius ir sudarytojas Žemės ūkio rūmų leidžiamo tęstinio leidinio „Sodžiaus menas“. 1931—1939 m. išėjo aštuonios „Sodžiaus meno“ knygos (septinta ir aštunta viename tome), kurių trečiajai —„Liaudies meno dirbinių raštai“ (1931) ir ketvirtajai —„Juostos“ (1932) P. Galaunė parašė įvadinius straipsnius, kelias kitas knygas yra recenzavęs[106].

1931 m. vasarą šešias savaites dvylikos asmenų (daugumą sudarė Meno mokyklos, universiteto studentai) ekspedicija, vadovaujama K. Ausiejaus, pasiskirsčiusi į tris grupes, tyrė dabartinių Kretingos ir Plungės rajonų Kūlupėnų, Baublių, Noriškių ir Rotinėnų kaimus bei rinko juose tautodailę. Ekspedicijoje buvo įgyti 205 eksponatai, aprašytos 40 sodybų, padaryti 486 liaudies architektūros brėžiniai, 34 spalvoti skrynių piešiniai, 970 fotonegatyvų, 1924 fotopozityvai, vesti dienoraščiai. Gerai aprašytus 242 eksponatus parsivežė 1932 m. K. Ausiejaus ir S. Vaitkaus vadovaujama ekspedicija iš Raseinių ir Tauragės rajonų kaimų.

Įgyti eksponatai būdavo registruojami galerijos turto knygose, fotografuojami. Galerija neturėjo nei nuolatinio fotografo, nei fotolaboratorijos, tad sudarinėjo laikinas sutartis su fotografais. Daugiausia galerijai yra dirbęs fotografas A. Ingelevičius. Jau per pirmuosius penkerius metus galerijoje buvo sukomplektuota vertinga, turinti 10 437 pozityvus ir 3163 negatyvus fototeka[107]. Joje per ekspedicijas buvo užfiksuoti sparčiai nykstantys mediniai memorialiniai paminklai (stogastulpiai, koplytstulpiai ir pan.), seni architektūros pastatai.

Ankštose patalpose buvo sunku įrengti liaudies meno ekspoziciją, reikalaujančią ypatingo apšvietimo. „Nors buvau matęs nemažai didelių muziejų, aplankęs Peterburgą, Maskvą, Drezdeną, Berlyną, Paryžių, bet ten įgijau daugiau tik teorinių žinių. Svarbiausias klausimas — tai instaliacija. Kaune tuo metu nebuvo nei vieno žmogaus, bent kiek išmaniusio šiuos dalykus...“[108] Radęs vokiečių muziejininkystės žurnale

[103] 1930 m. P. Galaunė, J. Tallat-Kelpša, K. Bielinis, K. Griniuvienė, A. Stankevičienė įsteigė „Marginių“ bendrovę liaudies menui ir namų pramonei remti. Bendrovė sutelkė apie save didelį būrį audėjų, medžio drožėjų, odos, gintaro, keramikos meistrų. Jų gaminiai buvo realizuojami Lietuvoje ir užsienyje. „Marginiai“ turėjo savo parduotuves Kaune, Šiauliuose, Panevėžyje, 1940 m. ir Vilniuje. „Marginių“ produkcija atstovavo lietuvių liaudies menui ir užsienio parodose: 1937 m. pasaulinėje moderniojo meno ir technikos parodoje Paryžiuje, 1938 m.— tarptautinėje dailiųjų amatų parodoje Berlyne, 1939 m.— pasaulinėje parodoje Niujorke. Iš „Marginių“ kooperatyvo išaugo dabartinis Dailės kombinatas.

„Museums Kunde“ adresus firmų, projektuojančių ir dirbančių muziejams instaliaciją, galerijos direktorius pasiuntė joms, liaudies menui skirtos salės planelį, laiške apibūdino numatomus eksponuoti daiktus. Šešias vitrinas pagal gautus brėžinius padarė inžinieriaus A. Grauroko vadovaujamos Kauno siaurųjų geležinkelių metalo dirbtuvės. Tose moderniose metalinėse įstiklintose vitrinose, taip pat dviejuose skyduose bei tarpuose tarp jų ant sienų ir buvo eksponuojama skulptūra ir kiti medžio drožiniai, keramika, dalis audinių; juostoms, prijuostėms ir kitiems tekstilės rinkiniams eksponuoti 1929—1930 m. Moterų globos komiteto stalių dirbtuvėse buvo pagamintos aštuonios spintos pagal švedų muziejuose panašiam reikalui naudojamų spintų pavyzdžius.

Tautodailės, kaip ir kitų skyrių ekspozicija, nors ir maža, buvo įrengta skoningai. Tai liudija išlikusios fotonuotraukos.

Neilgai teveikusią iš A. Varno įsigytų kryžių fotografijų ekspoziciją teko uždaryti ir salę paversti tautodailės eksponatų sandėliu. Kas metai galerijoje gausėjo tautodailės, o surinktiems eksponatams saugyklos nebuvo.

Tad su nuoskauda M. K. Čiurlionio galerijos direktorius straipsnyje „Čiurlionio galerijos vargai“ rašė, kad „jau iš laikinųjų rūmų projekto buvo aišku, kad rūmai statomi per maži vien tik esamiems turtams sutalpinti“, kad sandėliu paverstoje salėje „eksponatų prikrauta daugiau kaip 5000 ir laikomi jie nepakenčiamose sąlygose“, kad nekonservuoti medžio drožiniai gali užkrėsti bakterijomis kitus eksponatus, kuriuos apsaugoti nuo to be papildomų patalpų nėra jokios galimybės. Didesni eksponatai buvo laikomi dar galerijos statybos laikais iš lentų sukaltame sandėlyje, kuris vasarą nuo vienos kibirkšties galįs supleškėti. Eksponatai jame sukrauti greta įvairių dėžių ir kokso centriniam šildymui. „Tai yra tiesiog barbariška, bet taip barbariškai elgtis galerija, deja, priversta. O tautodailės eksponatų galerijoje nuolat gausėja“. Baigdamas autorius pabrėžia, kad „šis mūsų muziejinis turtas yra ne vien milijoninės materialinės vertės, bet ir neįkainojamos meninės bei kultūrinės vertės“, ir kelia mintį, kad būtina steigti Tautos muziejų, kuris suvienytų M. K. Čiurlionio galerijos ir Valstybės muziejaus turtus[109].

Kitame straipsnyje —„Tautos muziejaus reikalu“— P. Galaunė aštriai kritikavo kai kuriuos miglotai suformuluotus, trukdančius dirbti M. K. Čiurlionio galerijos įstatymo paragrafus ir vėl akcentavo, kad jau seniai pribrendo reikalas statyti M. K. Čiurlionio galerijai erdvius nuolatinius rūmus[110].

P. Galaunė, kaip Tarptautinio intelektualinio bendradarbiavimo instituto Prahoje narys, buvo kviečiamas į įvairias mokslines konferen-

[104] A. Tamošaičio laiškas autorei iš Kanados į Vilnių 1985, bal. 30.

[105] P. Galaunės atsiminimai, užrašyti K. Galaunienės 1983, kovo 20.

[106] *Galaunė P.* Sodžiaus menas: Recenzija // Ūkininko patarėjas.— 1931.— Gruod. 17.— Nr. 27; Sodžiaus menas: Recenzija // Naujoji romuva.— 1934.— Rugp.— Nr. 192; Sodžiaus menas: Recenzija // Literatūros naujienos.— 1934.— Nr. 10.— P. 5.

[107] M. K. Čiurlionies galerija 1925.XII.13—1930. [...] — P. 38.

[108] *Galaunė P.* Pirmosios ekspozicijos // Muziejai ir paminklai.— V., 1985.— Nr. 7.— P. 3.

cijas. Štai 1928 m. minėtasis institutas sušaukė pirmą tarptautinį liaudies meno kongresą, į kurį susirinko „beveik visų pasaulio kraštų žymiausios mokslinės pajėgos“, kur buvo sprendžiamas liaudies meno definicijos klausimas, aptariami jo santykiai su mokslu ir profesionaliuoju menu. 1930 m. įvyko antras kongresas Belgijoje. 1932 m. kongresas specialiai oro muziejų problemoms spręsti buvo sušauktas Stokholme. 1934 m. Ženevoje tarptautinės liaudies meno parodos proga buvo surengta mokslinė konferencija. Lietuva nė viename šių mokslo renginių nedalyvavo. Švietimo ministerija P. Galaunės į juos nekomandiravo. P. Galaunė rašė: „...Nedalyvaudama tuose kongresuose, Lietuva nemažai nustoja. Esame sena tauta, bet jauna valstybė, ir, rodos, kiekvienai progai pasitaikius, turėtume patys skverbtis visur, kur tiktai Lietuvos vardas gali praskambėti iš vadinamojo tarptautinio forumo“[111].

Parodos užsienyje ir namie

Muziejus, pasak P. Galaunės,— tai institucija, koncentruojanti meno kūrinius, kaip tautos gyvybės liudininkus, ir sauganti juos kartų kartoms. Kartu muziejai savo sukauptomis vertybėmis privalo įsijungti į bendrąją žmonijos kultūrą[112], dalyvauti tarptautinėse parodose, kongresuose ir konferencijose. Kaip matysime, M. K. Čiurlionio galerija per savo veiklos dešimtmetį irgi surengė parodų ne tik savame krašte, bet ir už jos ribų — Italijoje, Prancūzijoje, Skandinavijos šalyse, Čekoslovakijoje. Pirmą kartą galerija išėjo į tarptautinę areną 1925 m., dalyvaudama Antrojoje tarptautinėje dekoratyvinio meno parodoje Italijoje, Moncoje. „Savaime aišku, kad parodoje turėjo būti rodomas šių dienų dekoratyvinis menas. Lietuvoje tais laikais tokio meno net ir užuomazgos nebuvo. O išeiti Lietuvos vardui į platųjį pasaulį — pravartu. Tačiau su kokiais eksponatais išeiti? Tartasi, tartasi ir nutarta pabandyti laimę su liaudies menu“[113],— pasakoja P. Galaunė „Muziejininko novelėse“. Parodai buvo atrinkta liaudies skulptūrų, audinių, suvalkietiškų juostų ir prijuosčių, stogastulpių, koplytstulpių, V. Svirskio skulptūrinių kryžių fotonuotraukų.

Ekspozicija Moncoje Liaudies meno kūrėjų draugijos įgaliotas rūpinosi A. Varnas. Iš pradžių ne viskas sklandžiai sekėsi, savo rūpesčiais jis dalijosi su P. Galaune. Viename laiške iš Moncos rašė: „Broluži, [...] nepaisant mūsų atstovybės užtikrinimo, kad Lietuvai bus

[109] *Galaunė P.* Čiurlionies galerijos vargai // Lietuvis.— 1927.— Rugp. 16—17.— Nr. 180, 181.
[110] *Galaunė P.* Tautos muziejaus reikalu // Pradai ir žygiai.— 1927.— Nr. 3—4.— P. 262—270.
[111] *Galaunė P.* Tarptautiniai liaudies meno kongresai ir Lietuva // Lietuvos aidas.— 1932.— Kovo 24.— Nr. 68.
[112] *Galaunė P.* Tarptautinis bendradarbiavimas meno srityje ir Lietuva // Lietuvos aidas.— 1935.— Spal. 30.— Nr. 253.
[113] *Galaunė P.* Muziejininko novelės.— V., 1967.— P. 150—151.

rezervuotos prašomos salės [...], mums buvo paliktas tik vienas kambarys. Prisiėjo laukti Suomijos atstovo, kuris turėjo priskirtus 3 kambarius kaimynystėje su Lietuva, ir išsiderėti iš jo 1 kambarį. Suomijos atstovas atvažiavo vakar ir laimingai susitarėme [...]. Taigi nuo vakar stoviu ant pozityvaus skyriaus rengimo darbo pagrindo"[114].

Įrengta lietuvių ekspozicija buvo sutikta su dideliu susižavėjimu; italų spauda rašė, kad ji sudaro „vieną iš didžiausių atrakcijų Puošiamojo meno parodoje"[115].

Italų menotyrininkas Luidžis Kaljis, gėrėdamasis lietuviškais kryžiais, rašė, kad šiaurės bemoksliai skulptoriai „savo įkvėpimo savaimingumu, savo jausmo aiškumu taip pat patiekia gražios medžiagos ir mūsų šių dienų dailininkų garbingam tyrimui"[116]. Parodai skirtame puikiai iliustruotame leidinyje[117] greta modernaus dekoratyvinio meno reprodukcijų buvo įdėta lietuvių liaudies medinių stogastulpių, koplytstulpių, 18 V. Svirskio darbo kryžių, 12 liaudies skulptūrų, juostų ir prijuosčių fotografijų. Ta proga italų, prancūzų, anglų kalbomis buvo išleista gausiai iliustruota italų literato ir poeto Džuzepės Salvatorio monografija apie lietuvių liaudies meną[118].

A. Varnas, grįžęs iš Italijos, gyvu žodžiu papasakojo galerijos komisijos nariams Moncos parodos įspūdžius. Išliko užfiksuota daug įdomių tos parodos rengimo detalių ir gyvas Lietuvos skyriaus interjero vaizdas. Ekspozicijos sales, kuriose buvo išstatytos beveik visos atvežtos skulptūros, 80 kryžių fotografijų, audiniai, A. Varnas išdekoravo liaudiško ornamento frizu. Kartu su dirbusiu Lietuvos pasiuntinybėje Italijoje dailininku A. Staneika stengėsi parodą išpopuliarinti: padarę I. Šlapelio straipsnio apie liaudies dailę santrauką, perrašę mašinėle ir daliję lankytojams, o skulptūrų fotografijos buvo dalijamos meno kritikams, duodamos reprodukuoti į įvairius žurnalus[119].

P. Galaunė, apibendrindamas A. Varno pranešimą, įžvalgiai pastebėjo, kad paroda „turės didelės reikšmės Lietuvos meno gyvenime: toje parodoje Lietuva su savo tautodaile pirmą kartą pasirodė Europos arenoje. Parodos pasisekimas padės sėkmingiau rūpintis tautodailės apsauga Lietuvoje"[120]. P. Galaunė, kaip M. K. Čiurlionio galerijos vadovas, buvo pakviestas pasisakyti italų spaudoje apie taip mažai jiems pažįstamos šalies liaudies meną. Pasak L. Kaljo, buvo labai svarbu išgirsti autentišką žodį atstovo tautos, „turinčios nepaprastą individualybės nuovoką" ir kuriančios meną, „veikiantį išraiškos galia, giliu jausmu". Italų spaudoje pasirodė du P. Galaunės straipsniai. Pirmame, „Lietuvių liaudies menas"[121], autorius supažindino italų skaitytojus su svarbiausiomis lietuvių liaudies dailės šakomis, antrame, „Lietuvių liaudies skulptūra"[122], rašė apie italus labiausiai sudominusią liaudies

[114] A. Varno laiškas P. Galaunei iš Moncos į Kauną 1925, bal. 28.— VVU BR, f. 132—34.

[115] *Galaunė P.* Muziejininko novelės.— V., 1967.— P. 153.

[116] Ten pat.— P. 152—153.

[117] Opere Scelte II Monstra Internazionale delle Arti Decorative. Villa Reale di Monza 1925.— Milano, 1926.

[118] *Salvatori G.* L'art rustique et populaire en Lithuanie.— Milano, 1925.
Dž. Salvatoris 1925 m. buvo atvykęs į Lietuvą, lankėsi Kaune ir Palangoje, bendravo su P. Kalpoku, susipažino su V. Krėve, B. Sruoga, kitais kultūros žmonėmis. Parašė tris knygas apie Lietuvą: „Lietuvių liaudies menas" (Milanas, 1925), „Senovės lietuvių

meno šaką — liaudies skulptūrą, palietė jos genezės problemą, nusakė stilistines savybes.

Lietuvos dalyvavimas Moncos parodoje buvo pirmas sėkmingas žingsnis supažindinant užsienį su lietuvių daile. Tais pačiais 1925 m. Lietuvos atstovo Suomijoje Jurgio Savickio iniciatyva buvo manyta surengti lietuvių dailės parodą Helsinkyje. Parodoje numatyta eksponuoti apie 70 lietuvių dailininkų darbų; ekspozicijos pagrindą turėjo sudaryti M. K. Čiurlionio paveikslai. Tuo tikslu J. Savickis rašė Kauno meno mokyklos direktoriui J. Vienožinskiui ir P. Galaunei. Galerijos direktorius, bijodamas, kad paveikslai transportuojami nenukentėtų, griežtai atsisakė siųsti M. K. Čiurlionio kūrinius į Helsinkį, motyvuodamas, kad jie neįrėminti ir saugomi kasetėse. Bet J. Savickio vis tiek primygtinai prašomas, šį klausimą pateikė svarstyti galerijos komisijai. Buvo nutarta „atrinkti 20—25 būdingus M. K. Čiurlionio paveikslus ir duoti parodai“[123]. Deja, numatyta paroda taip ir nebuvo surengta. Kvietimai dalyvauti tarptautinėse parodose ėjo vienas po kito. 1927 m. P. Galaunė gavo raštą iš Lietuvos atstovybės Paryžiuje — M. K. Čiurlionio galerija buvo kviečiama dalyvauti pirmojoje Šiaurės ir Rytų Europos kilimų parodoje[124]. P. Galaunė ir šį kartą sukvietė galerijos komisiją: reikėjo nuspręsti, ar vėl „rizikuoti“ ir vykti kaip ir į Moncą su liaudies menu, ar atsisakyti, nes buvo žinoma, kad kiti kraštai eksponuos modernius austus ir rištus kilimus. Į parodą buvo pakviestos septynios šalys: Suomija, Švedija, Norvegija, Lenkija, Rumunija, Jugoslavija ir Lietuva. Pačiam P. Galaunei pasiūlius, komisija nusprendžia dalyvauti parodoje. Vėl galerijos fonduose parenkamos gražiausios kaišytinės suvalkiečių prijuostės (prancūziškame kataloge pavadintos kilimais), kilimėliai, juostos — Lietuvos dekoratyviniam menui vėl atstovavo tautodailė. Parodos katalogo straipsnyje analizuojama lietuvių audinių specifika, kilmė, raštai, paskirtis, primenama sena lietuvių liaudies kultūra[125]. Paryžiečių susižavėjimas nebuvo trumpalaikis: prancūzai norėjo gauti daugiau informacijos apie Lietuvą. Tuo tikslu vėl kreiptasi į P. Galaunę. Kitų metų pavasarį prancūzų meno žurnale „L'Art Vivant“ pasirodė išsamus P. Galaunės straipsnis apie lietuvių liaudies dailę. Gerai parinktose dvidešimtyje iliustracijų buvo pristatytos beveik visos svarbiausios lietuvių liaudies dailės šakos, pradedant liaudies architektūra, baigiant moliniais švilpukais[126].

Išsamų P. Galaunės straipsnį apie M. K. Čiurlionio galeriją 1929 m. išspausdino Paryžiuje ėjęs žurnalas „Mouseion“[127]. Juozas Urbšys, Lietuvos atstovybės Paryžiuje sekretorius, aprūpindavęs P. Galaunę prancūzų literatūra muziejininkystės klausimais, prisimena: „Esu vertęs P. Galaunės straipsnį apie M. K. Čiurlionio galeriją į prancūzų

istorija, mitologija ir dainos“ (Roma, 1930) ir antologiją „Praeities ir dabarties lietuviai“ (1932). (*Kalpokas R.* Italų literatas ir Lietuva.— Nemunas.— 1987.— Nr. 2.— P. 58—59).

[119] ČG komisijos 1925, liep. 1 posėdžio protokolas Nr. 7.

[120] Ten pat.

[121] *Galaunė P.* L'arte popolare in Lituania // Il Sereno.— 1925.— Rugs. 28.

[122] Le Statuette sacre della Lituania // Il Matino illustrato.— Napoli.— 1925.— Nr. 37, su il.

[123] ČG komisijos 1925, gruod. 2 posėdžio protokolas Nr. 10.

[124] ČG komisijos 1927, bal. 1 posėdžio protokolas Nr. 4.

[125] Le tapis, première exposition L'Europe septentrionale et orientale,

kalbą. Kadangi nepasitikėjau šios kalbos literatūriniu žinojimu, mano padarytą vertimą patikslino Oskaras Milašius"[128].

Labai ryškus įvykis Lietuvos dailės ir M. K. Čiurlionio galerijos gyvenime buvo lietuvių tautodailės parodos Skandinavijos šalyse — Švedijoje, Norvegijoje ir Danijoje 1931 m. Jų iniciatorius ir organizatorius buvo tas pats J. Savickis, Lietuvos atstovas Švedijoje, Norvegijoje ir Danijoje, tuo metu gyvenęs Stokholme. Su juo P. Galaunę siejo artima bičiulystė. Daug metų jiedu susirašinėjo. J. Savickis buvo ne tik rašytojas, bet ir bibliofilas, domėjosi daile, turėjo nemažą paveikslų kolekciją. Atvažiavęs į Kauną, visuomet susitikdavo su P. Galaune. Išvykęs į užsienį, savo draugiškumą pastarajam reikšdavo gausia korespondencija. Laiškuose kalbėta ne vien apie abu bičiulius siejusius kultūros dalykus: parodas, knygas, ekslibrisus, paveikslus, bet yra ir linksmų intarpų, šviesių atsiminimų apie bendrus išgyvenimus, susitikimus. Neišliko P. Galaunės laiškų, kurie daug ką galėtų prikelti iš užmaršties, atskleisti kokį gal mažiau žinomą jo charakterio bruožą. Kad P. Galaunės laiškų irgi būta linksmų, galima pajusti iš J. Savickio kreipinių ir prierašų, kaip antai: „Brangus Prieteliau, Direktoriau ir Riteri, ačiū širdingai už du paskutinius Tavo laiškus.. Puikūs jie"; „Laukiu humoristinių novelių iš Tavęs..."; „Mielas Pauliau! Vis dėlto iš visų kauniškių inteligentų ir kitokių dvikojų Pats esi man artimiausias..."[129]; „...Yra dar varijotų kaip mudu, kurie tokiais laikais kaip dabar rūpinasi Lietuvos meno propagavimu užsienyje ir mano gerą darbą darą..."[130].

Taigi J. Savickio idėjai surengti Skandinavijoje lietuvių liaudies parodą P. Galaunė pritarė ir pradėjo ruoštis, o J. Savickis rengė dirvą Stokholme. Nuo pirmų žingsnių J. Savickį rėmė jo bičiulis europinio masto etnologas prof. Sigurdas Eriksonas (1888—1968), dirbęs Stokholmo Šiaurės muziejuje („Nordiska Museet"). Susidomėjęs jam dar mažai pažįstama lietuvių liaudies kūryba, jis ne tik palaikė mintį surengti parodą, bet ir pats panoro nuvykti į Lietuvą, geriau susipažinti su lietuvių liaudies menu ir liaudies trobesių statyba.

Prieš vykdamas į Lietuvą, S. Eriksonas išsamiai išstudijavo P. Galaunės veikalą „Lietuvių liaudies menas", kurį 1930 m. išleido universiteto Humanitarinių mokslų fakultetas. Mokslininkas kultūros tyrinėtojas deramai įvertino P. Galaunės darbą. J. Savickis laiške draugui rašo, kad S. Eriksonas prašąs „perduoti nuoširdų ačiū Direktoriui Galaunei už nepaprastai svarbų darbą apie Lietuvos liaudies meną..."[131] Į Kauną S. Eriksonas atvažiavo 1930 m. rudenį. Kartu su juo atvyko švedų meno istorikas, architektas ir restauratorius, Švedų—lietuvių draugijos pirmininkas Sigurdas Kurmanas, taip pat Geteborgo muziejaus direktorius Svenas Kjelbergas. Su P. Galaunės veikalu susipažinusiems

Musée des arts decoratifs. Pavillon de Marsan Palais du Luvre. Juin — Septembre. 1927.

[126] *Galaunė P.* Directeur du Musée Čiurlionis à Kaunas. L'art populaire Lithuanien. // L'art vivant, IV année.— Paris.— 1928.05.15.— Nr. 82.— P. 387—391.

[127] *Galaunė P.* Le Musée National Lithuanien de Kaunas // Mouseion.— Paryžius.— 1929.— Nr. 9.— P. 276—280.

[128] Iš autorės pokalbio su J. Urbšiu Kaune 1986, kovo 16.

[129] J. Savickio laiškas P. Galaunei iš Mentonos į Kauną 1937, geg. 27.— VVU BR, f. 132.

[130] J. Savickio laiškas P. Galaunei iš

mokslininkams Lietuva jau nebuvo „terra incognita". S. Eriksono vieši pasisakymai spaudoje rodo, kad jį labai sudomino Lietuvos kaimo kultūros apraiškos.

Parvažiavęs iš Lietuvos, 1930 m. gruodžio 8 d., S. Eriksonas Stokholmo universitete, Draugijos švedų kultūrai tirti metiniame susirinkime, skaitė paskaitą apie lietuvių liaudies meną. Jį Lietuva nustebinusi nepaprastais liaudies meno turtais; žavėjo didžiuliai tautodailės rinkiniai M. K. Čiurlionio galerijoje; jis apgailestavo, kad dar ne visas liaudies menas surinktas ir ištirtas[132].

Savo sentimentus Lietuvai jis išsako laiške P. Galaunei: „Širdingai dėkoju už Jūsų malonų svetingumą man esant Kaune. Su dideliu džiaugsmu prisimenu gražias dienas Jūsų krašte, kuriam pajutau šilumą..."[133]. Po pirmojo vizito S. Eriksonas Lietuvoje lankėsi dar du kartus — 1931 ir 1934 m., kai rengė Kaune švedų dailės parodą. P. Galaunė prisimena, kaip per vieną pavasario viešnagę Kaune S. Eriksonas filmavo Rotušės aikštėje margučius ritinėjantį jaunimą ir stebėjosi mieste išlikusiais gyvais tradiciniais žaidimais. Ir vėliau draugiški ryšiai nenutrūko. P. Galaunė su S. Eriksonu keitėsi knygomis, ekslibrisais, kultūrinėmis naujienomis, susirašinėjo.

J. Savickis taip pat informuoja P. Galaunę apie švedų mokslininkų įspūdžius: „Kelionė į Lietuvą ir tai, ką jie joje pamatė, švedų mokslininkų neapvylė [...]. Jie labai pritaria kalbamajai parodai ir tikina jos pasisekimu"[134].

Gyvai pajusta lietuvių liaudies kūrybos dvasia davė impulsą S. Eriksonui rengti parodą. Prieš pat jos atidarymą, kai eksponatai iš Kauno jau buvo atvežti į Stokholmą, švedų mokslininkas švedų ir lietuvių spaudoje paskelbė straipsnį apie lietuvių liaudies meną. Tai liudija, kad tiek iš P. Galaunės studijos, tiek viešėdamas Lietuvoje, jis gerai pajuto šį Lietuvos kaimo kultūros fenomeną, tuomet dar gyvą, nuolat atsinaujinantį. Ypač jį domino liaudies plastika; su mokslininko tyrinėtojo įžvalgumu jis bando atsekti nūdienės liaudies skulptūros ištakas, siedina ją su mitologija, su viduramžių tradicijomis; jį stebina, kad „dar šiandien [Lietuvos] kaimuose tebesidarbuoja pasižymėję bemoksliai skaptuotojai, kurie pjausto iš medžio įvairius dievulius ir veža švenčių ar jomarkų proga parduoti"[135]. Verpsčių ir geležinių kryžių ornamentuose, stogų „žirgeliuose" jis randa analogijų su švedų liaudies dekoratyvinės dailės kūriniais[136].

Taigi švedų visuomenė buvo sudominta ir pasirengusi sutikti lietuvių liaudies meno ekspoziciją.

P. Galaunė atrinko parodai 102 eksponatus — liaudies skulptūrų, audinių, medžio, keramikos dirbinių, kryžių fotonuotraukų. Ypač jaudin-

Paryžiaus į Kauną 1933, rugp. 28.— VVU BR, f. 132.

[131] J. Savickio laiškas P. Galaunei iš Stokholmo į Kauną 1930, birž. 17.— VVU BR, f. 132.

[132] Dr. Sigurd Erikson paskaita apie Lietuvą // Lietuvos aidas.— 1930.— Gruod. 15.— Nr. 285.

[133] S. Eriksono laiškas P. Galaunei iš Stokholmo į Kauną 1930, spal. 22.

[134] J. Savickio laiškas P. Galaunei iš Stokholmo į Kauną 1930, lapkr. 8.— VVU BR, f. 132.

[135] *Eriksonas S.* Lietuvių liaudies meno paroda Stokholme // Lietuvos aidas.— Saus. 8.— Nr. 21.

[136] *Eriksonas S.* Lietuvos liaudies meno paroda Stokholme // Naujoji romuva.— 1931.— Nr. 5.

tasi, kad kelionėje nenukentėtų trapios medinės skulptūros, jau gerokai laiko dantų pagraužtos. Joms buvo paruoštos specialios dėžės. Bet ir tai buvo dingstis J. Savickiui, niekuomet nepraradančiam humoro jausmo, pajuokauti, raminant galerijos direktorių, matyt, laiške užklaususį, ar atsargiai su keliaujančiais po svetimus kraštus eksponatais elgiamasi. „Mano Geriausias Drauge! [...] Tavo dievukų nenaikiname, visi švedai vazojasi su jais be galo atsargiai. Tik aš randu, kad dabartinis įpakavimas ore stovėjusius ir patina pasidengusius dievukus kiek brūžuoja, nors tai jau pietiškumas. Nes kitaip reikėtų juos dėti į atskiras dėžutes su vata kaip persikus ar geresnės rūšies Kanados obuolius. O už tai gal ir patys dievukai supyktų...“[137]

Pasitikėdamas draugu ir žinodamas, kad eksponatai atsidūrė prityrusių muziejininkų rankose, P. Galaunė nežadėjo pats į Švediją važiuoti. Tačiau J. Savickis sugriovė jo planus. „...Tamstos, Pone Direktoriau, atvykimas Stokholman yra būtinas. Pirmiausia, kad susidarytų asmeniški ryšiai tarp Tamstos ir kitų Švedijos muziejų vedėjų, su kuriais, Tamstai, Pone Direktoriau, tenka tiek daug koresponduoti, antra,— Tamsta tik vienas pajėgtum moksliškai suruošti pačią parodą“[138],— rašo jis eiliniame laiške. Tokie argumentai įtikino P. Galaunę, ir jis kartu su galerijos konservatoriumi A. Rūkštele išvyko į Stokholmą. Bendromis lietuvių ir švedų jėgomis vienoje Šiaurės muziejaus salėje buvo įrengta ekspozicija. Atidaryta 1931 m. sausio 13 d. paroda veikė Stokholme iki vasario 16 d.Ypač įspūdingai atrodė dominuojanti polichrominė liaudies skulptūra. Eksponatai buvo parinkti labai apgalvotai: šiaurės kaimynai galėjo susidaryti gana išsamų vaizdą apie mūsų liaudies meno įvairovę ir charakterį. S. Eriksonas didžiai vertino P. Galaunės įdėtą triūsą: „Svarbiausia parodai buvo geriausio lietuvių liaudies meno žinovo, Čiurlionio galerijos direktoriaus, docento Pauliaus Galaunės atvykimas iš Kauno į Stokholmą su to paties muziejaus konservatorium, kuriuodu ypatingai daug pasidarbavo, kad paroda būtų laiku paruošta“[139].

Ilgai užsibūti svečiuose P. Galaunė laikė sau neleistina prabanga ir netrukus po parodos atidarymo išvyko atgal į Kauną. Ten jo laukė skubus darbas — jau buvo pradėjęs rengti spaudai apie lietuvių dailę knygą, numatytą išleisti Švedijoje. Jį vejasi J. Savickio laiškas: „...Išvažiavai, kaip dingęs. Nei neapsiskelbei lietuvių spaudoje, kad esi grįžęs [...]. Tu gi padarei furorą su savo paroda“[140].

Grįžęs į Kauną, P. Galaunė parašė platų straipsnį apie Stokholmo parodą. Ne vien tik rodydamas mandagumo gestą, bet ir norėdamas supažindinti lietuvių visuomenę su švedų kultūros židiniu, jis trumpai nušviečia istorinę Šiaurės muziejaus reikšmę, rašo, kad lietuvių

[137] J. Savickio laiškas P. Galaunei iš Stokholmo į Kauną 1931, rugs. 19.— VVU BR, f. 132.

[138] J. Savickio laiškas P. Galaunei iš Stokholmo į Kauną 1930, lapkr. 8.— VVU BR, f. 132.

[139] Eriksonas S. Lietuvių liaudies paroda Stokholme // Naujoji romuva.— 1931.— Vas. 1.— Nr. 5.— P. 109.

[140] J. Savickio laiškas P. Galaunei iš Stokholmo į Kauną 1931.— VVU BR, f. 132.

liaudies menu domisi švedų menininkai, mokslininkai, visuomenė, kad daugiausia dėmesio parodoje kreipiama į liaudies skulptūrą, kuri tapo šiaurės kaimynų menotyrininkų studijų objektu[141].

Stokholme per mėnesį parodą aplankė apie 2000 žmonių. Iš ten paroda nukeliavo į Norvegijos ir Danijos sostines. Po to dar buvo eksponuota dviejuose Švedijos miestuose: Geteborge ir Malmėje. Pastaroji vieta plane nebuvo numatyta, parodų ciklas turėjo užsibaigti Geteborge, bet malmiečiai patys primygtinai prašė atvežti jiems parodą, Malmės muziejus apsiėmė padengti visas išlaidas, išleisti katalogą. Tokiam entuziazmui buvo sunku atsispirti, ir parodos kelionė po Skandinaviją užtruko.

Apie parodos pasisekimą Geterborge P. Galaunei parašė S. Kjelbergas. Padėkojęs už maloniai Kaune praleistą laiką, jis informavo, kad pirmą dieną parodą aplankė 535 asmenys[142].

J. Savickio laiškai P. Galaunei vaizdingai piešia mūsų parodos vaizdą ir norvegų reagavimą: „Osle išstačiau viską, kas buvo Stokholme. Tik norvegai kitokie žmonės, ne eriksonai, neįsigilinę, šumnai ėmė išstatinėti eksponatus, sufuturistino, nors estetiniai paroda gana gražiai atrodo: visur buvo pristatyta įvairiausiomis spalvomis dažytų špokinyčių“[143]. Norvegai esą dideli vaikai, į parodą jie „pulte puolė“, per tris savaites apsilankė 3000 žmonių, tai esą negirdėtas Osle dalykas. J. Savickis nori, kad bičiulis pats dalyvautų savo parengtos parodos „triumfo kelionėje“, savo akimis pamatytų, kaip reaguoja užsieniečiai. „Į Kopenhagą būtinai imsiu Tave. Ten ir padirbėti galėsime abu ramiai“[144]. Bet P. Galaunė negalėjo ten nuvykti, nors jo buvo pasigendama: „Kopenhagoje buvo labai jaučiama, kad trūksta žmogaus žinovo, galinčio duoti tikslų paaiškinimą [...]. Spauda norėjo matyti tą, kuris mokėjo savotiškus daiktus taip puošnion kolekcijon surinkti ir jais rūpintis...“[145] — rašė J. Savickis.

Danų visuomenė parodą sutiko visai kitaip. „Kopenhagoje paroda atidaryta be triukšmo, publikos parodose lankosi ne per daugiausia, bet užtat danų menininkai yra labai susidomėję mūsų įstabiais kaimiečių kūriniais. Spauda rašė, kad naivūs, bet labai rafinuoti liaudies meno šedevrai sukėlė didelį susidomėjimą“[146]. Visur buvo išleisti puošnūs katalogai. Visų muziejų direktoriai laikė sau garbe ir pareiga tarti kataloguose įžanginį pasveikinamąjį žodį, po kurio buvo dedamas P. Galaunės straipsnis apie lietuvių liaudies meną. P. Galaunė apžvelgė lietuvių liaudies architektūrą, tautodailę, pateikė svarbiausių jos šakų charakteristiką; kalbėdamas apie skulptūrą, kuria labiausiai buvo domimasi, pabrėžė jos skirtumus nuo bažnytinio meno; buvo paminėta Europos stilių įtaka liaudies skulptūros plastinei formai; vienu žodžiu,

[141] *Galaunė P.* Lietuvių liaudies meno paroda Stokholme // Gaisai.— 1931.— Nr. 1.— P. 60—62.

[142] S. T. Kjelbergo laiškas P. Galaunei iš Geteborgo į Kauną 1931, spal. 12.— KČDM archyvas.

[143] J. Savickio laiškas P. Galaunei iš Stokholmo į Kauną 1931, kovo 23.— VVU BR, f. 132.

[144] Ten pat.

[145] J. Savickio laiškas P. Galaunei iš Stokholmo į Kauną 1931, geg. 13.— VVU BR, f. 132.

[146] Ten pat.

duota glausta, bet kartu išsami informacija[147]. Informaciją papildė ir rūpestingai P. Galaunės parinktos svarbiausių tautodailės rūšių iliustracijos.

P. Galaunei kėlė rūpesčio ilgai užtrukusi brangiausių galerijos eksponatų viešnagė Šiaurės Europoje, bet J. Savickis jį ramino: „Pone Direktoriau, aš tikrai galiu įsivaizduoti, kad Tamsta pasiilgai savo geriausių vaikučių — eksponatų [...]. Jie keliauja visai dorai, nenukentėdami, iš vietos į vietą, visur skelbdami mūsų meną"[148].

Ištisus metus svečiavęsi Skandinavijos šalyse, M. K. Čiurlionio galerijos eksponatai tik 1932 m. sausio mėnesį grįžo į Kauną.

1931 m. Švedijoje išėjo gausiai iliustruotas leidinys apie lietuvių dailę „Litauens Konst"[149]. Įžanginius straipsnius rašė trys autoriai: P. Galaunė apie lietuvių liaudies meną, J. Vienožinskis apie moderniąją lietuvių tapybą ir skulptūrą; apie M. K. Čiurlionio kūrybą, gelbėdamas padėtį, kai reikėjo atsisakyti silpno I. Šlapelio straipsnio, rašė J. Savickis, iš kuklaus sąžiningumo nepadėjęs po straipsniu savo pavardės, nes straipsnis buvo kompiliacinio pobūdžio[150]. Ilgai nesulaukdamas J. Vienožinskio straipsnio, J. Savickis ragina patį P. Galaunę rašyti apie lietuvių tapybą ir skulptūrą: „Jei Vienožinskis neparašė,— parašyk pats trumpą apžvalgėlę apie naujausius mūsų tapytojus [...]. Kitaip galo neprieisim [...]. Tavo [straipsnis] jau išverstas, Eriksonas palygino truputį švedų kalbos stilių..."[151] Vis dėlto vėliau, matyt, prie knygos rengimo prisidėjo ir J. Vienožinskis, nes rudenį J. Savickis, atsakydamas į P. Galaunės laišką, jau dėkoja abiem: „Nieko aš nebūčiau padaręs prie viso mano bajoriško temperamento, jei ne Tu ir Justas. Ir tekstas, ir foto! Spaudžiu abiem rankas ir dėkavoju kuo karščiausiai"[152].

Knyga išleista Malmėje 1931 m. rudenį, S. Eriksonas sveikino P. Galaunę: „Gavau gražią knygą apie Lietuvos meną ir prašau priimti mano širdingus linkėjimus ir padėką už šią švedų knygų rinkos puošmeną"[153]. Leidinys iš tiesų darė gerą įspūdį. Techniškai geros iliustracijos, gražus šriftas, kieti viršeliai, apgalvotas formatas. Knygą išleido žymus ir prityręs švedų leidėjas Johanas Kronas (Kroon). Jis jau buvo išleidęs keletą monografijų apie įvairių tautų — rusų, norvegų, suomių meną, jo leidiniai žinomi visame pasaulyje. J. Kronas parašė knygai įžangą, kurioje pristatė ją švedams. Leidinys buvo iliustruotas 143 liaudies meno nuotraukomis, 44 M. K. Čiurlionio ir 87 kitų lietuvių dailininkų kūrinių reprodukcijomis. Be vyresnės kartos dailininkų A. Žmuidzinavičiaus, A. Varno, J. Šileikos ir kt., leidinyje lietuvių dailei atstovavo jaunoji karta — V. Vizgirda, A. Samuolis, T. Kulakauskas, A. Gudaitis, V. K. Jonynas, J. Mikėnas ir kt.

[147] Utställning av Litauisk Folkkonst frän Čiurlionies galleri i Kaunas. 14 januari — 16 februari. [Katalogas].— Stokcholm, 1931; Utställning av Litauisk Folkkonst frän Čiurlionis galleri i Kaunas. December. [Katalogas].— Malmö, 1931; Folklig konst Litauen Samlingar frän Čiurlionies galleri i Kaunas. 10 oktober — 10 november. [Katalogas].— Göteborg, 1931; Litauisk Folkekunst Udstilling udlaant af Čiurlionies Museum i Kaunas. April—Maj. [Katalogas].— Kjøbenhavn, 1931; Utstilling av Litauisk Folkekunst fra Čiurlionies Galleri i Kaunas. Mars—April. [Katalogas].— Oslo, 1931.

[148] J. Savickio laiškas P. Galaunei iš Stokholmo į Kauną 1931, rugp. 31.— VVU BR, f. 132.

Straipsniu spaudoje P. Galaunė informavo lietuvių visuomenę apie Švedijoje išleistą knygą, atvėrusią lietuvių dailei kelius į Vakarų Europos kultūros centrus[154].

Už nuopelnus rengiant parodas Skandinavijoje, 1932 m. sausio 30 d. Švedijos karalius Gustavas V apdovanojo P. Galaunę II laipsnio Vazos ordinu.

Po trejų metų, 1934-aisiais, jau vienas P. Galaunė parengė spaudai panašų leidinį prancūzų kalba. Knyga „L'art Lithuanien"[155] tapo prieinama dar platesniam skaitytojų ratui.

Rengdamas šią knygą, P. Galaunė vėl intensyviai susirašinėjo su J. Savickiu, kuriam, kaip parodų rengimo metu, teko visas „biurokratinis" darbas — palaikyti ryšius su leidėju, su spaustuve ir t. t. Laiškuose juodu tariasi, kuriuos autorius dėti, kurias nuotraukas pakeisti, kuo papildyti ir pan. Žinodamas P. Galaunės įprotį rašyti išsamiai, J. Savickis juokaudamas perspėja: „Straipsnio nepradėk nuo Kęstučio ir jo pažiūrų, į Lietuvos meną; bet geriau iš karto — ad rem"[156]. Vis dėlto draugo perspėjimo straipsnio autorius nepaklausė, pradėjo straipsnį nuo XIII a. istorinių įvykių ir viskas buvo „apie reikalą" — skaitytojas galėjo geriau pajusti, kaip klostėsi tautos ir jos kūrybos charakteris. Analizuodamas lietuvių liaudies meną, jo stilistines ypatybes, P. Galaunė pabrėžė, kad „šis menas yra nacionalinės tradicijos saugotojas. Mūsų šių dienų menininkai, norėdami suteikti savo darbams lietuvišką charakterį, semiasi iš jo įkvėpimo".

Apibūdindamas žymiausių to meto lietuvių tapytojų, skulptorių, grafikų darbus, jų stilių ištakas, mokyklas, P. Galaunė iškėlė ypatingą M. K. Čiurlionio kūrybos reikšmę. Trumpai aptaręs svarbiausius jo tapybos ciklus ir charakterizavęs kūrėjo asmenybę, tyrinėtojas daro išvadą, kad Čiurlionis esąs „ne vien tik savo tautos ištikimas sūnus, bet ir savo laikmečio vaikas, sprendęs filosofinio pobūdžio gėrio ir blogio problemas, kūręs didingas kosmines vizijas ir mokėjęs nusilenkti kukliam Lietuvos peizažui"[157].

Iš kitų leidinyje pristatytų ir reprodukuotų 34 dailininkų P. Galaunė ypač vertina A. Galdiką ir J. Vienožinskį, ne tik kaip kūrėjus, bet ir kaip pedagogus, kurių dirbtuvėse gavo pradmenis gabiausi jaunosios kartos atstovai J. Mikėnas, A. Gudaitis, V. K. Jonynas, V. Vizgirda, A. Samuolis, T. Kulakauskas, M. Bulaka, A. Valeška, J. Steponavičius. Į prancūziškąjį leidinį jis įtraukė keturis naujus tapytojus — N. Arbitblatą, M. Bandą, V. Kairiūkštį ir S. Zelmanavičių, papildė skulptūros skyrių, apskritai į „L'art Lithuanien" įdėjo 15 naujų iliustracijų, kurių nebuvo „Litauens Konst" knygoje. Be to, antrosios knygos straipsnyje

[149] Litauens Konst. En översikt i bilder med ineladande text av P. Galaunė och J. Vienožinskis.— Malmö, 1931.— 168 p., 264 il.

[150] J. Savickio laiškas P. Galaunei iš Stokholmo į Kauną 1931, kovo 23.

[151] Ten pat.

[152] J. Savickio laiškas P. Galaunei iš Stokholmo į Kauną 1931, lapkr. 31.— VVU BR, f. 132.

[153] S. Eriksono laiškas P. Galaunei iš Stokholmo į Kauną 1931, spal. 23.

[154] *Arg. [Galaunė P.].* Litauens Konst // Vairas.— 1931.— Gruod.— Nr. 12.— P. 542—543.

[155] *Galaunė P.* L'art Lithuanien.— Malmö, 1934.— 180 p., 264 il.

[156] J. Savickio laiškas P. Galaunei iš Stokholmo į Kauną, 1933, bal. 3.— VVU BR, f. 132.

autorius davė platesnę istorinę lietuvių dailės panoramą ir gilesnę analizę.

Prancūzų kalba P. Galaunės parengtoji knyga apie lietuvių dailę, peržengusi kalbos barjerus, rado atgarsį daugelyje Vakarų Europos šalių ir ypač buvo įvertinta Prancūzijoje. P. Galaunė gavo laišką iš Meno populiarinimo draugijos[158]. Pasirodo, 1935 m. gruodžio 13 d. draugijos posėdyje buvo nutarta leidinį „L'art Lithuanien" įtraukti į „Ekslibriso biblioteką". Apie tai P. Galaunę informavo draugijos nuolatinis sekretorius P. de La Tramari: „Pone, turiu malonumą Jums pranešti, kad Jūsų knyga „L'art Lithuanien" buvo priimta į geriausių to meto darbų „Ekslibriso biblioteką", [...] ji bus publikuota Paryžiaus Meno populiarinimo draugijos kataloge 1936 m. žiemą"[159]. Draugijos prezidentas M. L. Patė pranešė P. Galaunei, kad į „Ekslibriso biblioteką" priimtų darbų autoriai gali įstoti į draugiją ir kvietė draugijos nariu tapti ir P. Galaunę[160].

Leidiniai, parodos populiarino M. K. Čiurlionio galeriją, o kartu ir Lietuvos kultūrą įvairiose užsienio šalyse. Galerijos direktoriui rašė muziejininkai iš Rumunijos, Vokietijos, Anglijos, Amerikos, siūlė keistis fotografijomis, diapozityvais, katalogais, P. Galaunei siūloma įstoti į tarptautinę muziejininkų asociaciją.

1935 m. vasarą Paryžiuje, Trokadero muziejuje, buvo surengta Pabaltijo tautų — Estijos, Latvijos ir Lietuvos — liaudies meno paroda. Pakvietimą dalyvauti parodoje ir „įrengti Trokadero muziejuje lietuvių liaudies meno skyrių"[161] galerijos direktorius gavo iš anksto. 1934 m. balandžio mėnesį su pasiūlymu buvo supažindinti galerijos komisijos nariai A. Galdikas, J. Šileika, I. Šlapelis. Komisija pakvietimą priėmė.

Kaip parodos katalogo įžangoje pareiškė Trokadero muziejaus direktorius dr. P. Rivė (Rivet) ir jo pavaduotojas G. H. Rivjera, Pabaltijo tautoms buvo suteikta garbė pradėti „naują reikšmingą etapą Nacionalinio gamtos istorijos muziejaus programoje"[162], nes liaudies meno skyrius tame muziejuje buvo įkurtas visai neseniai, tik 1933 m., Karoliui de Rumaniui padovanojus savo kolekciją.

Trokadero muziejuje įrengti ekspoziciją M. K. Čiurlionio galerija įgaliojo menotyrininką Jurgį Baltrušaitį, poeto sūnų, tuo metu dėsčiusį Kauno universitete visuotinę meno istoriją. Baigęs 1926 m. Sorbonos universitetą Paryžiuje, jis pažinojo daug meno pasaulio žmonių, gerai mokėjo prancūzų kalbą, tad jo kandidatūra buvo tinkama šiam renginiui realizuoti. Nuvykęs į Paryžių, jis intensyviai susirašinėja su P. Galaune eksponavimo, katalogo reikalais, referuoja, kas padaryta. Abiejų — P. Galaunės ir J. Baltrušaičio — rašytas straipsnis apie lietuvių liaudies meną išspausdinamas žurnale „Bulletin de l'Office Interna-

157 *Galaunė P.* L'art Lithuanien.— Malmö, 1934.— P. 9.

158 Meno populiarinimo draugija (Société Philotechnique) įkurta Paryžiuje 1795 m. 1935 m. jos prezidentas buvo M. Liusjenas Patė (Patė).

159 Meno populiarinimo draugijos nuolatinio sekretoriaus P. de la Tramari (Tramarye) laiškas P. Galaunei iš Paryžiaus į Kauną 1936, saus. 24.

160 M. Liusjeno Patė laiškas P. Galaunei į Kauną 1935, gruod. 13.

161 ČG komisijos 1934, bal. 20 posėdžio protokolas Nr. 1.

162 Art populaire baltique: Estonie-Lettonie-Lituanie. Guide de l'exposition (Musée d'Ethnographie du Trocadero.

tionale des Instituts d'Art et d'Archéologie" Nr. 2. Pirmuosius eksponatus — liaudies skulptūras, medžio, keramikos, metalo dirbinius, audinius P. Galaunė išsiuntė į Paryžių sausio mėnesį, paskutinius — gegužyje. Eksponatai buvo renkami ne tik galerijos fonduose, bet ir Telšių bei Šiaulių muziejuose. J. Baltrušaitis laiške džiaugėsi „labai puikiais" eksponatais ir tvirtino, kad lietuvių ekspozicija „nepalyginamai geresnė už kaimynų ir apskritai jų ansambliai tik pabrėžia jos [lietuvių parodos] turtingumą"[163]. Minėtam parodos katalogui jis parašė straipsnį, kuriame apžvelgė lietuvių liaudies meno raidą nuo seniausių laikų ir labai raiškiai apibūdino Paryžiuje didžiausią susidomėjimą sukėlusią liaudies skulptūrą.

P. Galaunė buvo įtrauktas į Tarptautinių parodų rengimo garbės komitetą, į kurį įėjo žymūs Prancūzijos mokslo ir meno veikėjai, institutų, muziejų vadovai. Tai jam pranešė Trokadero muziejaus direktorius prof. P. Rivė, dėkodamas už pagalbą rengiant Pabaltijo parodą[164].

1935 m. sausio 6—31 d. M. K. Čiurlionio galerija surengė lietuvių grafikos parodą Čekoslovakijoje, Košicės Rytų muziejuje, kuriame anksčiau jau buvo surengtos rusų, lenkų, suomių, norvegų, anglų ir kitų Europos tautų tokio pobūdžio parodos. P. Galaunė trejus iš eilės metus per spaudą kvietė lietuvių grafikus dalyvauti parodoje; pirmą kartą atsiliepė tik vienas dailininkas — G. Bagdonavičius; 1935 m. jau nemažas grafikų būrys pristatė į M. K. Čiurlionio galeriją savo kūrinius. P. Galaunė kartu su A. Galdiku atrinko šešiolikos autorių 108 įvairiomis technikomis sukurtus darbus, pats juos įrėmino ir pasiuntė į Čekoslovakiją. Tai buvo jau gražiai pasirodžiusių knygos grafikos srityje dailininkų V. K. Jonyno, T. Kulakausko, P. Augiaus-Augustinavičiaus, A. Galdiko, A. Gudaičio, M. Bulakos, J. Steponavičiaus, V. Petravičiaus, M. Fainšteino, D. Tarabildienės, J. Kuzminskio ir kt. darbai. Lietuvių grafiką gerai įvertino Čekoslovakijos menotyrininkai, apie parodą rašė net 21 laikraštis. Parodos plakatui buvo panaudotas A. Galdiko raižinys „Skudutininkas". Katalogą parengė ir įžangą parašė P. Galaunė[165]. Jos tekstas paskelbtas ir lietuvių spaudoje[166]. P. Galaunės rūpesčiu lietuvių grafika tapo žinoma užsienio šalyse.

P. Galaunė, garsindamas savo tautos kultūrą užsienyje rengiamomis parodomis, jas nuolat organizavo ir pačioje galerijoje.

Nuo pirmų galerijos atidarymo dienų viena pirmo aukšto salė buvo skirta periodinėms parodoms, kurios pritraukdavo nemažai lankytojų. Pavyzdžiui, per pirmuosius penkerius metus galerijoje buvo surengtos devynios parodos: Lietuvių kryžių (A. Varno fotografijų kolekcija, 1926), Lietuvių senosios tapybos (1926), Lietuvių liaudies raižinių

Muséum National d'Histoire Naturalle).— Paris, 1935.

163 J. Baltrušaičio laiškas P. Galaunei iš Paryžiaus į Kauną 1935, geg. 14.— VVU BR, f. 132—40.

164 P. Rivė (Rivet) laiškas P. Galaunei iš Paryžiaus į Kauną 1935, vas. 1.— KČDM archyvas.

165 Sučasná Europská grafika XII: Litva od 6 do 31 januara 1935: Katalogas. Įžanga ir sudarymas P. Galaunės.— Košicė, 1935, 9 il.

166 Mūsų grafikos meno istorijos bruožai. Pirmosios grafikos meno parodos Košicuose proga / Iš P. Galaunės paruošto katalogo įžangos // Lietuvos aidas.— 1935.— Saus. 28.— Nr. 23.

(1927), Lietuvos pašto ženklų (1928), Lietuvos ekslibriso (1928), Rusų ekslibriso (1928), Jono Damelio piešinių (1928), XVIII—XIX a. Lietuvoje darytų šventųjų paveikslėlių (1929), K. Simonio grafikos (1929). 1930 m. galerija kartu su Lietuvių—prancūzų draugija surengė prancūzų grafikos ir knygos meno parodą.

Beveik visoms organizuotoms parodoms ir nuolatinėms ekspozicijoms P. Galaunė parengė mokslinius katalogus, kurių įžangose plačiai nušvietė eksponuojamos rūšies dailę, jos ištakas nuo seniausių laikų[167]. Jo straipsniai kataloguose — tai meno istorijos atskirų tarpsnių ar sričių apžvalga, teikianti daug informacijos lankytojui.

Parama kraštotyros muziejams Kitų muziejų steigimo rūpesčiai

Viena M. K. Čiurlionio galerija negalėjo aprėpti visų kultūros ir meno sričių. Šiam darbui reikėjo daugiau muziejų. P. Galaunę džiugino trečiojo dešimtmečio pradžioje prasidėjęs kraštotyrininkų judėjimas; vienas iš kraštotyrininkų tikslų buvo saugoti kultūros paminklus, kuriais nuo 1926 m., panaikinus Valstybės archeologijos komisiją, niekas nesirūpino. Valstybė nesirūpino ir muziejų steigimu. „Sunkiomis ano meto gyvenimo sąlygomis provincijoje šito ėmėsi pati visuomenė. [...] Dažniausiai draugijų ir muziejų steigimo iniciatoriai buvo pavieniai asmenys, kuriuos rėmė apie juos susibūrę entuziastai...“[168] Tokių muziejų lėšas sudarė savivaldybių pašalpos, draugijų narių mokesčiai, aukos, Švietimo ministerijos vienkartinės pašalpos.

1928 m. kraštotyros muziejai jau veikė Kėdainiuose, Klaipėdoje, Šiauliuose, Panevėžyje, Mažeikiuose, Biržuose, Šakiuose[169]. Dirbo juose po vieną žmogų, tik ekspedicijoms buvo sutelkiamas būrelis kraštotyrininkų. P. Galaunė troško, kad iš tos saujelės entuziastų išaugtų rimti muziejininkai, tad kiekviena proga dalijosi su jais savo patyrimu. Jo iniciatyva 1928 m. birželio 27 d. Pedagogikos muziejuje įvyko muziejų atstovų pasitarimas, kuriame, be jo, dalyvavo žinomi muziejininkai kraštotyrininkai P. Bugailiškis, V. Ruzgas, Č. Liutikas, J. Elisonas, kaip svečiai buvo pakviesti A. Žmuidzinavičius, V. Biržiška, A. Merkelis, Švietimo ministerijos atstovas J. Barkauskas[170].

Po pasitarimo 1928 m. liepos 9 d. Švietimo ministrui buvo įteiktas P. Galaunės suformuluotas, jo ir V. Ruzgo pasirašytas memorandu-

[167] *Galaunė P.* Lietuvių kryžiai. 1926, rugpjūčio 26: Čiurlionies galerija. Leid. Nr. 1.— Kaunas, 1926.— 10 p.; Senosios tapybos katalogas: M. K. Čiurlionies galerija. Leid. Nr. 2 / Įvadas ir sudarymas P. Galaunės.— K., 1926.— 16 p. su il.; Lietuvių liaudies raižinių katalogas: M. K. Čiurlionies galerija. Leid. Nr. 3 / Sudarė P. Galaunė.— K., 1927.— 57 p. su 15 il.; Prancūzų grafikos ir knygos meno paroda: Katalogas / Įvadas ir sudarymas P. Galaunės.— K., 1930.— 22 p. su 8 l. il.

[168] *Galaunė P.* Kraštotyros muziejai Lietuvoje 1921 — 1940 metais // Kultūros barai.— 1986.— Nr. 1.— P. 58.

[169] Ten pat.

mas[171] su reikalavimais atgaivinti Valstybės archeologijos komisiją, išleisti kultūros paminklų apsaugos įstatymą, paimti kraštotyros muziejus į savo globą ir iš savo biudžeto aprūpinti juos lėšomis. Nepabūgęs papildomų pareigų, P. Galaunė pageidavo, kad kraštotyros muziejai metines savo veiklos ataskaitas siųstų M. K. Čiurlionio galerijai.

Kai kurie memorandume išdėstyti reikalavimai rado atgarsį: 1930 m. Valstybės archeologijos komisija vėl pradėjo veikti, nuo ketvirtojo dešimtmečio pradžios kraštotyros muziejams buvo skiriamos kasmetinės Švietimo ministerijos pašalpos. Tik paminklų apsaugos įstatymo problema nepajudėjo iš mirties taško.

Minėtasis muziejų atstovų pasitarimas vyko tuo pačiu metu kaip ir Ketvirtasis kultūros kongresas kraštotyros ir kultūrinės autonomijos klausimais. Kongrese pasakytoje kalboje P. Galaunė ragino mokslinę visuomenę steigti kraštotyros draugijas ir muziejus, įsijungti į kultūros paminklų apsaugos darbą[172].

P. Galaunė dalyvaudavo visuose didesnuose kraštotyros muziejų renginiuose. 1928 m. gruodžio 9—10 d. Šiauliuose surengtoje „Muziejininko dienoje" jis darė pranešimą „Muziejai kitur ir pas mus", kalbėjo apie sunkią Lietuvos muziejų padėtį, akcentavo, kad valdžios organai ir visuomenė per mažai jais rūpinasi, vėl ragino rinkti tautodailę, kuri diena iš dienos nykstanti[173].

Svarbus kultūrinis įvykis visos respublikos mastu buvo 1933 m. birželio 10—11 d. Šiauliuose surengtas pirmasis muziejininkų suvažiavimas, į kurį su pranešimais iš Kauno atvyko E. Volteris, I. Končius, V. Ruzgas, K. Mekas, P. Galaunė. Gerai žinodamas kraštotyros muziejų padėtį, P. Galaunė kalbėjo apie muziejų tvarkymą Lietuvoje, vėl su kartėliu ir nusivylimu minėjo taip reikalingą paminklų apsaugos įstatymą. Lyg rezignuodamas dėl dvasinio įstatymų leidėjų kurtumo, jis siūlė aiškinti visuomenei paminklų reikšmę, nurodyti žalą, kuri daroma visai krašto kultūrai juos naikinant.

„Įstatymas tik tada turi prasmę, kai yra kas jį gerai prižiūri. Reiktų veikti per spaudą, informuoti, neslėpti vandalizmų, knaisiotojų, perpirkinėtojų, net pavardes jų skelbti"[174],— pabrėžė prelegentas. Baigdamas jis iškėlė mintį, kad Kauno universitete reikėtų įsteigti etnografijos katedrą, kuri rengtų specialistus kraštotyrininkus, muziejininkus.

Suvažiavimas, P. Bugailiškiui pasiūlius, priėmė nutarimą leisti kraštotyros leidinį. 1934 m. pradėjo eiti P. Bugailiškio redaguojamas žurnalas „Gimtasai kraštas", subūręs ir iškėlęs daug bendradarbių, žinomų kraštotyrininkų — M. Čilvinaitę, J. Petrulį, Ad. Vitauską, A. Kriaužą, V. Vaitekūną ir kt. Per dešimtmetį (1934—1943) buvo išleistas 31

[170] Lietuvos muziejininkų pasitarimo, įvykusio 1928, birž. 27 Kauno pedagoginiame muziejuje, protokolas.— P. Galaunės archyvas.

[171] „Jo ekscelencijai švietimo ministrui". 1928, liep. 9.— P. Galaunės archyvas.

[172] IV kultūros kongresas 1928, birželio 27—28 // Mokykla ir gyvenimas.— 1928.— Nr. 6.— P. 21. Kongrese, be P. Galaunės, pranešimus skaitė prof. V. Biržiška, V. Krėvė-Mickevičius, J. Elisonas, A. Purėnas, V. Ruzgas.

[173] *Galaunė P.* Muziejai kitur ir pas mus // Kultūra.— 1929.— Nr. 3.— P. 122—127.

[174] Pirmojo Lietuvos muziejininkų suvažiavimo 1933 m. birželio 10—11 d. protokolas.— Šiaulių „Aušros" muziejaus archyvas, knyga Nr. 2.

numeris. Žurnale buvo paskelbta daug vertingos kraštotyrinės medžiagos.

P. Galaunei „Gimtasai kraštas" tapo tribūna, iš kurios jis aptarinėjo bendruosius muziejinio darbo, muziejinės mokslinės veiklos klausimus. Aiškindamas, kaip reikia rinkti, klasifikuoti, aprašyti eksponatus, teigė, kad muziejininkas juos turįs mylėti kaip savo kūdikius ir „išsaugoti visame iškalbingume kartų kartoms"[175]. „Gimtajame krašte" paskelbiama ir lakioji P. Galaunės mintis: „Be meilės joks muziejinis darbas neįmanomas"[176]. Muziejus esąs ne retų daiktų sandėlis, bet kultūros, mokslo ir mokymo įstaiga, muziejininkas turįs būti gerai kvalifikuotas specialistas, pedagogas ir psichologas, jaučiąs auditorijos lygį. Muziejininkas privaląs turėti parankinę biblioteką — viename straipsnių nurodomas muziejininkystės literatūros rusų, lenkų, vokiečių, prancūzų kalbomis sąrašas[177].

P. Galaunės straipsniuose muziejininkai kraštotyrininkai galėjo rasti būtiniausių žinių, kaip valyti eksponatus (skulptūros, tapybos kūrinius), kaip konservuoti ir paruošti eksponavimui medžio dirbinius, kaip tiksliai užrašyti metriką. Galerija tapo muziejinio darbo „universitetu", padedančiu provincijos muziejams spręsti daugelį specifinių problemų. Dažnas vos įsikūręs kraštotyros muziejus kreipdavosi į galeriją, prašydamas sušelpti jį dublikatais. Bet galerijos direktoriaus nuomonė buvo, kad „muziejaus uždavinys eksponatus ne vien saugoti ir eksponuoti, bet ir rinkti juos savo apylinkėse, rinkti kuo plačiausiu mastu. Ko šiandien nepaimsim, ryt to jau gali nebūti. [...] Muziejinio darbo principas — [eksponatų] rinkimas pas mus turi būti statomas į pirmą vietą"[178].

P. Galaunė labai vertino Dzūkijoje vietos kraštotyros draugijų rengiamas „Senovės dienas"[179]. Į pirmąją „Senovės dieną", įvykusią Merkinėje 1935 m., jis nuvyko su I. Končiumi ir A. Tamošaičiu, padėjo įrengti parodą ir ją atidarė, pagirdamas „gražius liaudies audinius ir kitus eksponatus"[180]. Iš tiesų Merkinėje buvo surengta didžiulė paroda, turėjusi net 2300 eksponatų. Būtent šioje parodoje kilo mintis steigti Alytuje Dzūkų muziejų, vertingų eksponatų iš jos įsigijo ir M. K. Čiurlionio galerija. 1937 m. panaši „Senovės diena" buvo surengta Dauguose. Aptardamas ją spaudoje, P. Galaunė priminė, kad žmonės, keldamiesi į vienkiemius, nenaikintų senų daiktų, nes jie gali turėti didelę muziejinę vertę[181].

Iš visų provincijos muziejų didžiausią kultūrinio darbo barą aprėpė Šiaulių „Aušros" muziejus. Su jo vadovu Peliksu Bugailiškiu P. Galaunę siejo ir bendro darbo interesai, ir asmeniška bičiulystė. P. Galaunė jautė dvasinį artumą P. Bugailiškiui, tokiam pat muziejinio darbo fanatikui, kaip ir jis pats. Tai juos jungė: „Su P. Bugailiškiu su-

[175] *Galaunė P.* Muziejinio darbo klaidos // Gimtasai kraštas.— 1934.— Nr. 2.— P. 78.

[176] Ten pat.

[177] *Galaunė P.* Muziejininko biblioteka // Gimtasai kraštas.— 1934.— Nr. 2.— P. 71.

[178] M. K. Čiurlionies galerija 1925.XII.15—1930. [...] — P. 70.

[179] *Galaunė P.* Senovės dienas prisiminus // Lietuvos aidas.— 1937.— Liep. 1.

[180] Senovės dienos atbalsiai Dzūkijoje // Lietuvos aidas.— 1935.— Birž. 11.

[181] Reikia daugiau Senovės dienų: Taip sako dir. P. Galaunė, prof. I. Končius ir dail. A. Tamošaitis // Lietuvos aidas.— 1937.— Birž. 13.

sipažinau, kai buvo steigiamas Šiauliuose kraštotyros muziejus. [...] Kraštotyriniam ir muziejiniam darbui P. Bugailiškis buvo atsidavęs visa širdimi. Po kiek laiko, jis, galima sakyti, pagimdė dar du uolius kraštotyrininkus — tai buvo Žemės ūkio akademijos studentas Česlovas Liutikas ir Vincentas Vaitekūnas. Paminėti asmenys tame jų sąžiningai pamiltame darbe buvo labai principingi, ir nežiūrint to, kad mano santykiai su jais buvo draugiški, bet dėl jų nusistatymo muziejaus darbe kai kuriais atvejais tekdavo ir smarkiai pasiginčyti. Tai nei kiek netrukdė reikšti jiems mano pagarbos jausmus"[182].

P. Bugailiškis dažnai kviesdavo P. Galaunę konsultuoti, pats jį aplankydavo, būdamas Kaune. Viename laiške atsiprašo P. Galaunės neužėjęs:

„Mat kai į Kauną atvykęs pavaikštai po įstaigas, susiduri su biurokratizmo dvasia, iš karto prarandi nuotaiką ir stengiesi pabėgti, kad neužsikrėstum. [...] Ir kuriam galui dar linksniuojama visur tautinė kultūra, jos uždaviniai [...]. Pradės dabar žmogus darbymečio priešaky rimtesnį darbą tuščiomis rankomis, kad paskui laimingesni palikuonys badytų akis dėl klaidų, netikslumų, trūkumų ir t. t."[183]

Toks kartus nusivylimas, panašiai ne kartą išsakytas ir P. Galaunės, nei vienam, nei kitam nenumušė pasiryžimo dirbti. Kai „Aušros" muziejus 1933 m. surengė 1863 m. sukilimui skirtą parodą, P. Galaunė labai gražiai įvertino ją spaudoje, straipsnį pradėdamas „pafilosofavimu" apie lietuvišką charakterį: „Mes, lietuviai, gana dažnai pasiskundžiame patys savimi: tai be iniciatyvos esą, tai nemoką darbo dirbti, tai mažai rūpinąsi savo kultūra ir t. t. [...] Matyti savo ydas ne kiekvienas sugeba, ne kiekvienam malonu jas prisipažinti. Bet šis mūsų tautos reiškinys, be teigiamos pusės, gali turėti ir neigiamą. Jeigu nuolat save kaltinsime, įpulsime į neišbrendamą pesimizmą. Antra vertus, per tuos kaltinimus nematome dažnai to, ką gero, gražaus esame nudirbę bei dirbame. Kartais mums netrūksta gražių sumanymų ir jiems įvykdyti nemaža pasiryžimo. Dažnai tą darbą atlieka vienas du asmenys, ir mes nei jų darbų, nei jų pačių nepastebime"[184].

Apie P. Galaunės ir P. Bugailiškio draugiškus santykius prisimena „Aušros" muziejaus darbuotojas V. Vaitekūnas: „Jie vienas kitą gerbė, vienas kitam padėjo, P. Galaunės pagalba buvo ir reikšminga, ir ilgai trukusi. P. Bugailiškis su P. Galaune, kaip specialistu, tarėsi, konsultavosi, į pagalbą kvietėsi, jį vertino ir gerbė. P. Galaunė noriai talkininkavo Šiaulių „Aušros" muziejui, nes matė, kad jame darbas rimtai dirbta ar bent stengtasi dirbti. Visada ir visaip jam padėdavo savo autoritetingu žodžiu, straipsniu, paskaita [...]. Mes, mažieji muziejaus darbuotojai, P. Galaunę ypač vertinome už jo knygą „Lietuvių liaudies

[182] P. Galaunės laiškas M. Macijauskienei. Kaunas, 1983, rugs. 11. (Nuorašas P. Galaunės archyve).
[183] P. Bugailiškio laiškas P. Galaunei iš Šiaulių į Kauną 1939, bal. 22.— KČDM archyvas.
[184] *Galaunė P.* Šiaulių „Aušros" muziejaus surengta 1863 m. sukilimo paroda // Lietuvos aidas.— 1933.— Gruod. 30.— Nr. 295.

menas", jį gerbėme ir buvome dėkingi. Kai P. Galaunė rinko medžiagą muziejuose savo „Liaudies meno" knygoms, turėjome progos jam padėti. Mane labai žavėjo P. Galaunės demokratiškumas, paprastumas, nuoširdumas"[185].

P. Galaunė stengėsi atkreipti valdžios dėmesį į sunkią kraštotyros muziejų padėtį, reikalavo pagerinti jų materialinę būklę, aprūpinti tinkamomis patalpomis, ne kartą priekaištavo visuomenei, kad ji dar neįsisąmonino muziejų reikšmės, laikė nenormalia padėtimi, kad muziejuose dirba tik po vieną žmogų. „Jeigu bendrai kultūrinis darbas pas mus reikalauja iš žmogaus pasiaukojimo, tai pasiaukojimo daugiausia reikalauja muziejininko darbas"[186],— ne kartą pabrėžė P. Galaunė. Muziejininkai visada galėjo tikėtis jo paramos, užtarimo ir patarimo. „Kur nusimanau ir kiek sugebu, niekam neatsakau savo nuoširdžiausios paramos, bet niekuomet jos nesiūlau tiems, kuriems karjera, biznis aukščiau už darbo principus"[187],— šie P. Galaunės žodžiai buvo jo moralės ir etikos imperatyvas, kuriuo jis vadovavosi kiekvienoje situacijoje visą gyvenimą.

P. Galaunės pavyzdys ne vieną tyrinėtoją skatino gilintis į lietuvių liaudies dailę. Vienas tokių buvo lenkų kilmės tragiško likimo dailininkas Juzefas Perkovskis — grafikas, kūręs medžio ir vario graviūras, dalyvavęs parodose Varšuvoje, Prahoje, Budapešte, Paryžiuje, Kaune[188]. Telšių kraštotyros muziejuje ir P. Galaunės asmeniniame archyve išlikusi P. Galaunės ir J. Perkovskio korespondencija atskleidžia dviejų liaudies meno tyrinėtojų ir menininkų nuoširdžius ryšius, jų interesų ratą. P. Galaunė konsultuodavo J. Perkovskį, sudarė jam sąlygas studijuoti M. K. Čiurlionio galerijos fonduose saugomą liaudies meną, kaip palyginamąją medžiagą tyrinėjant Žemaitijos tautodailę, atspausdinti savo graviūras, padedant A. Galdikui, Kauno meno mokykloje, keisdavosi su juo leidiniais, siuntė jam savo autografuotas knygas. P. Galaunės darbo kambaryje ant sienos kabo J. Perkovskio graviūra „Gyvenimas". J. Perkovskis karštai mylėjo Žemaitiją, žavėjosi jos paslaptingu peizažu, liaudies menu. Gyvendamas Džiuginėnuose, jis tyrinėjo žemaičių liaudies skulptūrą, jos ornamentą, simboliką, skelbė straipsnius „Dzień Koweński" ir kituose laikraščiuose[189], parašė didelę studiją „Ornamentas ir simbolis Žemaitijos liaudies mene". Darbas dingo be pėdsakų. P. Galaunė prisimena: „J. Perkovskio darbai apie Žemaitijos liaudies meną verti dėmesio. Jis buvo surinkęs gausią medžiagą su gera metrika, iliustruotą piešiniais ir nuotraukomis, ir atidavęs V. Krėvei-Mickevičiui, norėdamas išspausdinti [„Tautoje ir žodyje"]. V. Krėvė davė man recenzuoti, bet, nespėjus man perskaityti, J. Perkovskis, norėdamas papildyti, atsiėmė. Tuo metu — 1940 m.— krašte vyko per-

185 V. Vaitekūno laiškas autorei iš Šiaulių į Vilnių 1986, saus. 21.

186 *Galaunė P.* Muziejininko darbas // Gimtasai kraštas.— 1934.— Nr. 1.— P. 8—11.

187 *Galaunė P.* Bažnytinio meno paroda // Gimtasai kraštas.— 1939.— Nr. 1.— P. 539.

188 J. Perkovskio laiškas P. Galaunei iš Džiuginėnų į Kauną 1933, kovo 24.

189 *Perkowski J.* O krzyżach i kapliczkach przydrożnych Żmudzkich i polskich // Dzień Koweński.— 1929.— Nr. 130—147; Obrazki litewskie w paryskiej „L'illustration" z lat 1859—1863 // Dzień Polski.— 1935.— Birž. 19; O niektórych motyvach symbolicznych międzynarodowych w zdobnictwie ludowym na Żmudzi // Dzień Koweński.— 1936.— Nr. 142, 143, 144, 155; Francuzi i Polak o

mainos. Vargšas dėl kažkokių priežasčių nusižudė. Sesuo siūlė man pirkti tą medžiagą, deja, nei aš, nei įstaigos tuo metu reikiamos sumos neturėjom, ir sesuo tikriausiai viską išsivežė į Lenkiją. Ten lankydamasis, V. Milius bandė ieškoti studijos pėdsakų Varšuvos ir Krokuvos rankraštynuose, bet, deja, nerado"[190]. Pastaruoju metu J. Perkovskio rankraštis rastas Telšių kraštotyros muziejuje[191].

* * *

Be M. K. Čiurlionio galerijos, be šefuojamųjų kraštotyros muziejų, P. Galaunei rūpėjo ir kitokio profilio muziejų steigimo reikalai. Dar 1924 m., rengiant M. K. Čiurlionio galerijos pirmąjį projektą, kuris liko neįgyvendintas, P. Galaunė užsakė V. Dubeneckiui prie jų suprojektuoti patalpą bažnytinio meno muziejui (mat į būsimąjį muziejų buvo žiūrėta kaip į Lietuvos centrinį muziejų, kuris apimtų visas muziejinio darbo sritis).

1924 m. P. Galaunė, kaip M. K. Čiurlionio galerijos direktorius, parengė Švietimo ministerijos rašto Žemaičių, Seinų ir Vilniaus diecezijoms projektą dėl jų žinioje esančių senų medinių bažnyčių, varpinių, meno kūrinių apsaugos. Jis rėmėsi faktais, kad „griaunamos, naikinamos be pėdsako stilingos varpinės, bažnyčios; vertingos freskos, kaip Jiezne, užtapomos; seni, meniški liturginiai XVII—XVIII a. rūbai deginami [...]. Dar senesni už minėtus daiktus paveikslai arba išmetami į netinkamus jų apsaugojimui sandėlius, arba duodami bemoksliams tapytojams „atnaujinti", seni, kartais tapyti žymių Vakarų Europos dailininkų darbai išmainomi į beverčius naujus, kaltiniai brangių metalų dirbiniai duodami restauruoti nesąžiningiems restauratoriams, kurie kartais apkeičia juos į beverčius..."[192] Rašte buvo prašoma nurodyti diecezijų administratoriams, kad be Valstybės archeologijos komisijos ar M. K. Čiurlionio galerijos žinios nebūtų griaunami pastatai ar restauruojami meno kūriniai. Šiems reikalams spręsti Žemaičių vyskupijos kurija prie M. K. Čiurlionio galerijos paskyrė savo atstovą — Maironį[193].

P. Galaunė žiūrėjo į bažnyčiose esančius objektus ne kaip į religinių kultų atributus, bet kaip į meno kūrinius, kurie įeina į nacionalinės kultūros sudėtį. Nors reikalai nebuvo greit sprendžiami, P. Galaunė neatsisakė idėjos apsaugoti šios rūšies meno vertybes ir savo veikla, savo kontaktais, straipsniais darė ją visuotine kultūros problema. 1931 m. P. Galaunė parašo „Bažnytinio meno parodos reikalu atsišaukimą"[194], kuriame skelbiama, kad norint parodyti visuomenei, kokių ap-

folklorze litewskim // Dzień Polski.— 1936.— Rugs. 4—5.

[190] P. Galaunės atsiminimai, užrašyti K. Galaunienės 1985, saus. 1.

[191] Rankraštį aptiko muziejaus darbuotoja L. Valatkienė, į lietuvių kalbą išvertė mokytoja J. Kochanauskaitė (žr. *Vaivada V.* Žemaičių liaudies meno tyrinėtojas // Kultūros barai.— 1988.— Nr. 4.— P. 63—64).

[192] P. Galaunės 1924, kovo 31 rašto diecezijoms projektas.— P. Galaunės archyvas.

[193] Žemaičių vyskupijos kurijos 1924, bal. 15 raštas Nr. 1486 Švietimo ministerijai.— P. Galaunės archyvas.

leistų ir pamirštų tautos kultūros turtų esama Lietuvoje, rengiama bažnytinio meno paroda, kuriai renkami eksponatai. 1931 m. birželio 14 d. Kaune, Teisingumo ministerijos rūmuose, buvo atidaryta pirmoji Lietuvos senojo bažnytinio meno paroda. Jai eksponatus rinko A. Valeška ir A. Sabaliauskas, atrinko ir suklasifikavo P. Galaune ir H. Kairiūkštytė-Jacinienė.

P. Galaunė tą parodą interpretavo kaip „naują Lietuvos kultūrinio gyvenimo puslapį", rūpinosi, kad iš bažnyčių surinkti senosios Vakarų Europos vaizduojamosios ir taikomosios dailės kūriniai, vietos meistrų darbai vėl negrįžtų dūlėti į pastoges ar kampus, kėlė mintį, kad reikia steigti muziejų, nes tik jis galįs išsaugoti visas šias vertybes nuo sunykimo[195].

Reikalai pajudėjo 1933 m., kai buvo įsteigta Bažnytiniam menui Lietuvoje tirti, remti draugija, o 1935 m. Kauno senamiestyje, Kunigų seminarijos patalpose, atidarytas Bažnytinio meno muziejus, kurio direktoriumi paskirtas dailininkas A. Valeška. Bet P. Galaunei nerimą kėlė muziejaus darbo kryptis. 1939 m. naujajame muziejuje atidarytoje bažnytinio meno parodoje dominavo liaudies meno dirbiniai: skulptūra, geležinės memorialinių paminklų viršūnės, audiniai ir pan. Šia proga parašytame išsamiame straipsnyje „Bažnytinio meno paroda"[196] P. Galaunė aptarė 1924 m. jo iškeltą bažnytinio meno skyriaus ar muziejaus idėją, pastangas ją realizuoti, ir kas, jo nuomone, turėjo sudaryti šio muziejaus eksponatus. Jis griežtai skiria sąvoką „bažnytinis menas" ir „religinių siužetų liaudies menas". Nei liaudies skulptūros, nei grafikos negalima tapatini su bažnytiniu menu.

1940 m. Kunigų seminarijos rūmus perėmus Raudonajai Armijai, reikėjo ištuštinti ir muziejaus patalpas. 1941 m. pradžioje buvęs muziejaus direktorius A. Valeška dalį eksponatų išgabeno į savo vadovaujamą Vilniaus dailės muziejų. Likusius eksponatus Kultūros paminklų apsaugos įstaigos darbuotojai dailininkai Vaclovas Ratas-Rataiskis ir Vytautas Kairiūkštis pergabeno į Kultūros paminklų apsaugos įstaigą, įsikūrusią Kaune, Trakų g. 12[197]. Hitlerinės okupacijos metais, iki 1943 m., Bažnytinio meno muziejaus direktoriumi buvo dailininkas Kazimieras Varnelis. Jo rūpesčiu iš Kaune likusių ir dalies grąžintų iš Vilniaus eksponatų buvo įrengta ekspozicija vadinamuosiuose Vyskupų rūmuose M. Valančiaus g. Muziejuje buvo senosios Vakarų Europos tapybos, skulptūros, metalo dirbinių, liturginių indų, drabužių, Slucko juostų. Tokios rūšies muziejus Pabaltijyje buvo vienintelis. Bet okupacinė valdžia muziejus traktavo kaip sandėlius, iš kurių galima vertybes išvežti į Vokietiją. Tokiomis sąlygomis muziejus tik vegetavo.

194 Bažnytinio meno parodos reikalu atsišaukimas // Lietuvos aidas.— 1931.— Kovo 23.— Nr. 66.

195 *Galaunė P.* Pirmoji Lietuvos senojo bažnytinio meno paroda // Lietuvos aidas.— 1931.— Birž. 20.— Nr. 136; Pirmoji Lietuvos senojo bažnytinio meno paroda // Naujoji romuva.— 1931.— Birž. 28.— Nr. 26.— P. 615—617.

196 *Galaunė P.* Bažnytinio meno paroda // Gimtasai kraštas.— 1939.— Nr. 1.— P. 539—549.

197 V. Rato-Rataiskio 1941, kovo 3 pranešimas Kultūros paminklų apsaugos įstaigai.— KČDM archyvas.

Dabar buvusių Bažnytinio meno muziejaus eksponatų galima rasti Kauno M. K. Čiurlionio dailės ir Valstybiniame istorijos muziejuose, Vilniaus dailės bei Istorijos ir etnografijos muziejuose.

P. Galaunė rūpinosi ir Maironio memorialinio muziejaus įsteigimu. Poetas mirė 1932 m. birželio 28 d. Savo namą Aleksote testamentu jis paliko literatūros muziejaus reikalams. P. Galaunė karštai per spaudą įrodinėjo, kad tas namas nieko bendra neturi su poetu, kad muziejų reikia steigti Muziejaus g. 5 (dabar Rotušės a. 13), kur poetas gyveno du dešimtmečius (1910—1932), kur jo knygos, paveikslai, baldai, kur visa aplinka spinduliuoja jo dvasia. Savo teiginius jis grindė muziejininko, mačiusio nemaža tokio pobūdžio muziejų užsienyje, autoritetu[198]. Nepaisant jo argumentų, muziejus buvo pradėtas kurti Aleksote, name, kur niekad poetas negyveno, dalis Maironio palikimo buvo išblaškyta, pražudyta[199]. Tik 1936 m. birželio 28 d. Maironio literatūrinis muziejus buvo iškilmingai atidarytas ten, kur P. Galaunės iš pat pradžių buvo siūlyta,— name Rotušės aikštėje[200]. Egzistuodamas šalia tame pačiame pastate įsikūrusio Tautosakos archyvo, keletą metų muziejus buvo primirštas, nelankomas. Tautosakos archyvas iš Maironio namo buvo iškeltas tik 1940 m., tada paskirta lėšų muziejaus tvarkymui. Jam vadovauti pradėjo poetas B. Brazdžionis[201]. P. Galaunė įėjo į Švietimo ministerijos sudarytą Maironio literatūrinio palikimo globos komitetą, parengė muziejaus statuto projektą[202]. Hitlerinės okupacijos laikotarpiu muziejus buvo uždarytas, atgijo ir išaugo į LTSR literatūros muziejų tiktai pokario metais.

* * *

Visą galerijos veiklos metą P. Galaunei kėlė nerimą tai jog ji, įsikūrusi gana nuošaliai nuo miesto centro, nedaug pritraukia lankytojų: „Mūsų visuomenė lyg nusiskundžia, jog prie galerijos sunku prieiti arba sunku ją Kaune surasti, tai svetimšaliai ją visuomet suranda“[203],— su ironija jis pažymėjo galerijos darbo penkerių metų apyskaitoje. 1925—1930 m. galeriją aplankė 1534 įvairių šalių — Suomijos, Estijos, Latvijos, Čekoslovakijos, Vokietijos, Austrijos, Olandijos, Amerikos įvairių profesijų svečiai, norintys pažinti Lietuvos materialinę ir dvasinę kultūrą[204]. Mažą kauniečių lankomumą P. Galaunė aiškino psichologiniu momentu: esą žmogus, žinodamas, kad mieste yra muziejus, vis neprisiruošia jį aplankyti, o dažnai taip ir numiršta muziejaus nepamatęs. Vis dėlto vienintelio Lietuvos dailės muziejaus — M. K. Čiurlionio

[198] *Galaunė P.* Maironio vardo muziejaus reikalu // Lietuvos aidas.— 1933.— Vas. 25.— Nr. 46.

[199] *Kulikauskas J.* Lietuvos TSR literatūros muziejus // Muziejai ir paminklai.— 1967.— Lapkr.— P. 55.

[200] *Kasperavičius J.* Literatūros muziejai vakar ir šiandien // Pergalė.— 1972.— Nr. 4.— P. 125.

[201] *Kubilius V.* „Mūsų visos mintys prie gimtosios žemės“: Bernardo Brazdžionio 80-ties metų proga // Gimtasis kraštas.— 1987.— Vas. 15—21.— Nr. 3.

[202] Švietimo ministerijos 1940, geg. 15 raštas Nr. 15; Švietimo ministerijos 1940, geg. 20 raštas Nr. 20.— P. Galaunės archyvas.

[203] M. K. Čiurlionies galerija 1925.XII.13—1930. [...] — P. 48.

[204] Ten pat.— P. 51.

galerijos populiarumas augo: per penkerius pirmuosius metus ją aplankė apie 20 000 žiūrovų, kas metai lankytojų skaičius didėjo.

P. Galaunė nuolatos rūpinosi galerijos populiarinimu. Dar 1926 m. jis siūlė išleisti „Liaudies raižinių albumą" ir „Lietuvos kryžių fotografijų albumą", kurie „pasitarnautų mokslo tikslams ir sudarytų mainų fondą su kitomis mokslo įstaigomis, muziejais"[205]. Leidiniai dėl daugelio priežasčių, svarbiausia, dėl lėšų stokos neišėjo. Bet galerija jau turėjo ir suvenyrų, ir mainų fondą. Jį sudarė M. K. Čiurlionio kūrinių spalvotos reprodukcijos, nespalvoti kitų galerijos eksponatų atvirukai, P. Galaunės parengti parodų katalogai ir kiti leidiniai, kaip M. K. Čiurlionio „Zodiako ženklų" albumas, kuriais galerija keitėsi su užsienio mokslo įstaigomis ir muziejais. Galerijos populiarumą didino surengtos parodos užsienyje, jau minėti galerijos direktoriaus straipsniai latvių, prancūzų, italų, Skandinavijos šalių spaudoje.

P. Galaunė, kaip M. K. Čiurlionio galerijos direktorius, pasižymėjo savarankiškos, atsakančios už savo darbą, branginančios žmogiškąjį orumą asmenybės bruožais, begaliniu reiklumu sau ir kitiems, giliu atsakomybės jausmu bei demokratiškumu. Jis nesistengė įtikti sėdintiems aukštuose postuose valdininkams, rėždavo tiesą ministrams, departamentų direktoriams į akis, kai reikėjo ginti kultūros reikalus. Tai patvirtina ne vienas jo gyvenimo epizodas. Kartą jis užėjęs pas švietimo ministrą K. Šakenį patvirtinti galerijos sąmatos.

„Ministras taip leido sau pasamprotauti:

— Pirm negu kalbėti apie galerijos sąmatą, pasikalbėsime apie direktorių. Direktorius, matyti, galerijai nereikalingas, jei negalima jo rasti.

— Tai gal tamsta manai, kad galerijos rūmai patys išdygo, kad eksponatai į rūmus patys suėjo arba kad jie ant sienų patys sulipo? Turi tamsta valdininkų, tegul jie patikrina, kur ir ką aš veikiu, nereikia niekų kalbėti. Aš tamstą į teismą patrauksiu už manęs ir mano darbo žeminimą! — išrėžė P. Galaunė su įprastu tokiais atvejais impulsyvumu ir aštrumu. Po tokios salvės ministras nebekalbėjo apie direktorių tik: — Nesikarščiuok tamsta, nesikarščiuok...— ir patvirtino sąmatą"[206].

„Kai kas manydavo, kad aš tautininkas, nes drąsiai kalbėdavau su aukštais valdininkais, o aš niekad jokiai partijai nepriklausiau"[207].

1934 m., minint M. K. Čiurlionio galerijos gyvavimo dešimtmetį, visuomenė aukštai įvertino jos kūrėjo ir vadovo nuopelnus. Spaudoje buvo rašoma, kad P. Galaunė esąs vienintelis muziejininkas specialistas, gerai išmanąs šių dienų didžiųjų Vakarų Europos muziejų tvarkymo principus, kuriais remdamasis sugebėjo M. K. Čiurlionio galeriją paversti tikru meno židiniu[208]. „Tiek pasiryžusių žmonių ir tiek

[205] ČG komisijos 1926, kovo 31, geg. 29 posėdžių protokolai Nr. 3, 5.
[206] *Žirgulys A.* Kultūros dirvonuose // Literatūra ir menas.— 1975.— Saus. 25.— Nr. 4.
[207] Iš autorės pokalbio su P. Galaune 1987, saus. 26.
[208] Pauliaus Galaunės muziejinio darbo jubiliejus // Lietuvos aidas.— 1934.— Kovo 15.

laimėjusių savo energija ir kruopštumu nedaug tarp mūsų yra [...],— rašė F. Kirša.— Paulius Galaunė yra vienas pionierių ir kovotojų dėl pagrindinių tautinės dvasios dalykų. Tokį P. Galaunę visa Lietuva pažįsta nuo senų laikų"[209].

Plačiai P. Galaunės muziejinę veiklą spaudoje nušvietė A. Tamošaitis[210] ir V. Vizgirda, savo straipsnį pradėjęs reikšmingais žodžiais: „Gimė žmogus ir atsigręžė į tą pusę, kur buvo šviesa"[211]. P. Galaunės portretą įžvalgiai piešė savo pasisakyme A. Valeška: „...P. Galaunės asmenybėje nesunku pastebėti daug tokių savumų, kuriais turtingas jo gimtasis kraštas. Jis išoriškai atrodo mums kaip tas jo gimtosios žemės peizažas; kiek mieguistas, paskendęs melsvuose tonuose, tačiau jo vidujinis bei kūrybinis gyvenimas yra verdantis, kupinas karštų, raudonų atspalvių, kurie retkarčiais sužaibuoja ir jo gestuose..."[212] Galerijos dešimtmečio proga nuoširdų laišką iš Jurbarko P. Galaunei atsiuntė skulptorius V. Grybas, pas kurį P. Galaunė prieš porą metų buvo lankęsis su A. Galdiku, norėdami apžiūrėti ir nupirkti galerijai bronzinį S. Daukanto biustą[213].

V. Grybas rašė: „Brangus Pone Direktoriau! Vis nesulaukdamas, kada atsikliudys Nemune ledai ir aš galėsiu atvykti Jus pasveikinti asmeniškai taip sėkmingai ir puikiai pasidarbavus ištisus 10 metų tvarkant ir vedant Lietuvos meno židinį Čiurlionio galeriją, siunčiu Jums, Brangus Pone Direktoriau, mano širdingus sveikinimus ir linkėjimus dar ilgus metus nenuilstamai darbuotis šiose Jūsų pareigose, taip didžiai svarbiose Lietuvos meno klestėjimui. Su aukšta pagarba — V. Grybas"[214].

1934 m. M. K. Čiurlionio galerijoje apsilankė M. Brenšteinas. Jis gerai įvertino galerijos ekspozicijos įrengimo kultūrą, eksponavimo principus, skoningas patalpų sienų spalvas, pabrėžė, kad eksponatai gerai atrinkti ir sugrupuoti, tapybos darbai estetiškai apipavidalinti. Jį sužavėjo visa galerijos aplinka. Savo straipsnyje „Mokslas Lietuvos respublikoje" jis aprašė net modernų muziejaus inventorių: „Apgalvotos konstrukcijos, preciziškai padarytos, brangios spintos su ištraukiamais, dvipusiais, įstiklintais rėmais audiniams, skydeliai, dengiantys radiatorius,— žodžiu, čia visur jaučiama vadovaujanti muzeologo ir dailininko ranka"[215].

1936 m. M. K. Čiurlionio galerija, P. Galaunės talentingo vadovavimo dėka išaugusi į reikšmingą kultūros centrą, persikėlė į naujus rūmus, sudarydama Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus Meno skyrių.

209 *Kirša F.* Meno verpetuose.— Naujoji romuva.— 1934.— Kovo 18.— Nr. 167.— P. 221.

210 *Tamošaitis A.* Paulius Galaunė jau dešimtį metų dirba muziejinį darbą // Jaunoji karta.— 1934.— Nr. 12 (149).— P. 183—184.

211 *Vizgirda V.* Paulius Galaunė // Naujoji romuva.— 1934.— Nr. 167.— P. 243—244.

212 *Valeška A.* P. Galaunės muziejinė darbuotė // Naujoji romuva.— 1934.— Nr. 167.— P. 242.

213 V. Grybo laiškas P. Galaunei iš Jurbarko 1932, rugp. 23.— VVU BR, f. 132.

214 V. Grybo laiškas P. Galaunei iš Jurbarko 1934, kovo 11.— KČDM archyvas.

215 *Brensztejn M.* Nauka w republice Litewskiej // Nauka Polski. Wydawnictwo kassy imienia Mianowskiego instytutu popierania nauki.— Warszawa, 1934.— T. XIX.

KULTUROS MUZIEJUI VADOVAUJANT

Dar tebestatant laikinuosius M. K. Čiurlionio galerijos rūmus, P. Galaunei buvo aišku, kad jie nepatenkins visų reikmių. Visoms muziejinio darbo problemoms įgyvendinti reikėjo daug patogesnių sąlygų. Kaip šviesią viziją vaizduotėje jis matė rūmus su erdviomis salėmis, mokslinėmis laboratorijomis, restauravimo dirbtuvėmis. Nuogąstaudamas, kad Švietimo ministerijos pažadas pastatyti Ąžuolų kalne nuolatinius muziejaus rūmus neliktų tik žodžiais, P. Galaunė pats ėmėsi iniciatyvos — planavo, kokie skyriai muziejuje turėtų būti, braižė, skaičiavo, o architektas V. Dubeneckis parengė būsimųjų rūmų projektą. Deja, jis liko neįgyvendintas ir po kurio laiko atsidūrė galerijos archyve kaip eksponatas.

Patogi situacija vėl pajudinti muziejaus klausimą buvo artėjantis 1930 m. Vytauto Didžiojo 500-ųjų mirties metinių jubiliejus, kurį Lietuvos respublika ruošėsi plačiai paminėti. Organizacinis jubiliejaus minėjimo komitetas buvo nutaręs statyti Vytautui paminklą. Pakviesti į vieną posėdį kaip dailininkų sąjungos delegatai P. Galaunė ir V. Dubeneckis pasiūlė vietoj paminklo statyti muziejų. Jų idėjai buvo pritarta[1]. Parinkti muziejui vietą buvo sudaryta komisija, į kurią įėjo P. Galaunė, M. Songaila, V. Dubeneckis, V. Landsbergis-Žemkalnis, E. Volteris ir V. Ruzgas.

Parinkti muziejui vietą tapo viešu inteligentijos rūpesčiu. Spaudoje pasirodė daug pasiūlymų, kilo karštų ginčų, į kuriuos įsijungė muziejininkai, architektai, dailininkai, rašytojai. P. Galaunės seniai puoselėta muziejaus idėja buvo pribrendusi ir svarbi visuomenei. Karo muziejaus direktorius generolas V. Nagevičius siūlė rūmus statyti senojo karo muziejaus vietoje ir sujungti juose M. K. Čiurlionio galeriją ir Karo muziejų.

P. Galaunė kėlė tokio projekto trūkumus. Pagrindinis jų — tai netinkamai parinkta muziejui vieta miesto centre, kur didelis judėjimas, o blogas kaimynas — elektros stotis — drebins jautrius M. K. Čiurlio-

[1] *Galaunė P.* Atsiminimai. (Rankraštis).

nio galerijos eksponatus. P. Galaunė įrodinėjo, kad jei jau norima toje vietoje statyti muziejaus rūmus, tai pirmiausia reikia iškeldinti elektros stotį, nugriauti universiteto trečiuosius rūmus, o iš kitos pusės privačius pastatėlius su vynine[2]. Be to, muziejui skirta per maža teritorija, o ateity reikėsią priestatų. „Muziejus statomas paprastai ne vien tiems eksponatams, kurie jame jau yra, bet ir jų prieaugiui, mažiausiai per kelias dešimtis metų. Viską reikia gerai apskaičiuoti, o ne iš lubų graibstyti duomenis“[3]. Deja, į specialisto žodžius niekas nekreipė dėmesio.

M. K. Čiurlionio galerijos komisijos vardu P. Galaunė dar 1924 m. griežtai bei argumentuotai pasisakė prieš sumanymą jungti Karo muziejų ir M. K.Čiurlionio galeriją po vienu stogu, nes tų muziejų veikla ir tikslai iš esmės nesuderinami[4].

Dabar konkrečiai sprendžiant šį klausimą, jo nuomonę palaikė ir architektas V. Landsbergis-Žemkalnis, rašęs, kad muziejus, turinčius skirtingus uždavinius, netinka jungti į vieną pastatą — architektui būtų sunku jų idėjas išreikšti architektūroje[5]. Tačiau į dar nepastatytus rūmus pretendavo visi Kaune esantys muziejai.

Palaikydamas P. Galaunę, aistringai į diskusijas įsijungė B. Sruoga, „pasibaisėjęs“, kad į vienus rūmus norima sukišti Karo, Miesto, Pedagogikos, Prekybos muziejus, M. K. Čiurlionio galeriją ir Parodų salę. Pavadinęs tai „vinegretu“, sruogiškai šmaikštavo: „...kaip sujungti Čiurlionio paveikslus ir olandų muilą, kaip suderinti bermontininkų aeroplaną ir džiovintą varlę iš gamtos muziejaus“[6]. Be to, jam taip pat atrodė neprotinga muziejų sprausti tarp gyvenamųjų namų, šalia elektrinės. Tuo tarpu H. Kairiūkštytė-Jacinienė, priešingai P. Galaunei, teigė, kad visi garsieji pasaulio muziejai stovi miestų centruose[7]. P. Galaunė atrėmė: taip, centruose, jeigu jie kuriami senuose istoriniuose pastatuose. Jo nuomonė sutapo su kitų komisijos narių nuomone, kad geriausia muziejų statyti būtų Vytauto parke arba apskritai kur nors toliau nuo miesto centro[8]. Mat P. Galaunei jau buvo kilusi idėja prie Kultūros muziejaus įkurti dar Oro, arba Tėviškės, muziejų. A. Jakštas siūlė muziejų statyti prie Kauno pilies griuvėsių[9], Maironis — Kauno pilyje[10].

J. Tumas palaikė nuomonę, kad naujuosius rūmus reikia statyti prie Karo muziejaus, nes ten jau susikūrusios tam tikros muziejinės tradicijos, ir šypsojosi: „Mūsų vyrai, lyg būtų kas jiems per galvą su pagaliu sudavę, tik kvaituliu sukiojas užburtame rate, vis daugiau pretekstų rasdamu nutolti nuo vieno galimo išsprendimo, tai kiek tų muziejų vienon vieton sukrauti, tai kur čia radus toks nuošalys, kad jo niekas nelankytų...“[11]

Spaudoje tebevykstant karštoms diskusijoms, Kauno miesto savivaldybė paskelbė muziejaus rūmų projekto konkursą, surengė 17-os pri-

[2] *Žirgulys A.* Kultūros dirvonuose // Literatūra ir menas.— 1975.— Vas. 15.— Nr. 7.

[3] *Galaunė P.* Nesiskubinkim per daug! Dėl Tautos muziejaus // Lietuvos aidas.— 1929.— Lapkr. 29.— Nr. 273.

[4] *Galaunė P.* Dėl straipsnio „Karo muziejaus, Čiurlionies galerijos ir kitų muziejų statymo reikalu“ // Lietuva.— 1924.— Bal. 16.— Nr. 89.

[5] Muziejų statybos komisijos 1930, birž. 30 posėdžio protokolas.— KČDM archyvas.

[6] *Sruoga B.* Tautos muziejus. Sumanymai ir darbai // Vairas.— 1930.— Nr. 6.— P. 273—279.

[7] *Kairiūkštytė-Jacinienė H.* Tautos muziejaus statymo reikalu // Lietuvos aidas.— 1929.— Lapkr. 29.— Nr. 24 (755).

statytų projektų parodą[12] ir geriausiam išrinkti sudarė žiuri, į kurią P. Galaunė, matyt, kaip ramybės drumstėjas, nors žymiausias muziejininkystės specialistas, nebuvo pakviestas. Su karčia ironija jis rašė: „Mūsų konkursui išspręsti numatyta jau komisija iš p. p. burmistro, gen. Nagevičiaus, dail. A. Žmuidzinavičiaus, o be to, žadama pakviesti „tam tikrus ekspertus iš inžinierių statybininkų tarpo, kurie labiausiai nusimano muziejų statyboje". Prieš numatytus komisijoje asmenis lenkiu galvą už jų įvairius Lietuvai nudirbtus darbus, bet labai gailiuosi dėl jų drąsos būti muziejaus rūmų žinovais..."[13]

Projektams svarstyti pakviesti architektai iš Vokietijos, Švedijos ir Suomijos nerado nė vieno tinkamo realizuoti. P. Galaunės teigimu, jie patarę pirmiausia išrinkti tinkamą muziejui vietą, nustatyti tikslų muziejaus profilį ir tik tada skelbti rūmų projekto konkursą[14]. Po ilgų svarstymų nutariama muziejui skirti sklypą „nuo Karo muziejaus iki Kalnų gatvės" ir rūmuose įkurdinti du — Karo bei Vytauto Didžiojo kultūros — muziejus. Patvirtinamas V. Dubeneckio projektas.

1930 m. lapkričio 28 d. iškilmingai padedamas kertinis muziejaus akmuo. P. Galaunė iškilmėse nedalyvavo...

Ne mažiau už vietos parinkimą keblumų kėlė muziejaus patalpų paskirstymo klausimas. Ir 1932 m. rašytame straipsnyje „Kaip tvarkyti Lietuvos muziejai"[15] P. Galaunė tebesamprotauja dėl muziejaus paskirties, jo funkcijų, dėl to, ką muziejus turėtų kaupti, ar po vienu stogu turėtų tilpti keletas jau gyvuojančių muziejų, ar vis dėlto reikėtų statyti kiekvienam po atskirą pastatą. O pastatas augo. „Rimtai posėdžiavo muziejų vadovų ir architektų komisija, per keliolika posėdžių ji parengė išsamias rekomendacijas, ir jos buvo įteiktos komitetui. Tačiau niekas specialistų balso tada neklausė. [...] Muziejaus rūmai buvo statomi, kaip norėjo generolas Nagevičius ir jo užnugaris karininkijoje. Visi kiti turėjo sutikti su tuo, kas duodama jiems šalia Karo muziejaus"[16].

Statomų rūmų reikalams nebuvo abejingi ir dailininkai. Bendras rūpestis dėl tolimesnio dailės likimo jungė visas grupuotes, jos vieningai palaikė P. Galaunės poziciją. Įdomus dokumentas — jungtinis Lietuvos dailininkų draugijos, „Ars" grupės atstovų ir Nepriklausomųjų dailininkų draugijos raštas, adresuotas „Jo ekscelencijai"[17]. Jame rašoma, kad Vytauto Didžiojo muziejaus statybos komitetas Ministrų kabinetui pateikė du patalpų paskirstymo variantus ir kad buvo priimtas pirmas variantas, kuriuo maksimaliai patenkinti Karo muziejaus reikalavimai, o M. K. Čiurlionio galerija labai nuskriausta. Dailininkai prašė atitaisyti skirstant patalpas padarytą klaidą ir priimti antrą, racionalesnį variantą, patenkinantį abu muziejus, nes, kaip rašoma rašte, M. K.

[8] *K-vos J.* Pasitarimas Tautos muziejaus reikalu // Lietuvos aidas.— 1929.— Spal. 17.— Nr. 237.
[9] *Jakštas A.* Dėl vietos Tautos muziejui // Rytas.— 1930.— Lapkr. 5.— Nr. 252.
[10] Ten pat.
[11] *Vaižgantas.* Tik dėl Karo muziejaus // Lietuvos aidas.— 1930.— Lapkr. 8.— Nr. 255.
[12] Vytauto Didžiojo muziejaus projektų paroda // Rytas.— 1930.— Kovo 17.— Nr. 62.
[13] *Galaunė P.* Nesiskubinkim per daug // Lietuvos aidas.— 1939.— Lapkr. 29.— Nr. 273.
[14] *Galaunė P.* Pranešimas, darytas M. K. Čiurlionio dailės muziejuje 1965, gruod. 12. (Rankraštis).
[15] *Galaunė P.* Kaip tvarkyti Lietuvos muziejai // Naujoji romuva.— 1932.— Saus. 31.— Nr. 5.

Čiurlionio galerija tuo metu buvo „vienintelė Lietuvoje įstaiga, kuri įgyja meno kūrinius, palaiko menininkus materialiai ir ypač moraliai".

Į dailininkų pasiūlymus nebuvo atsakyta, įvykiai rutuliojosi sava linkme. P. Galaunė sunerimęs jautė, kad naujose patalpose negalės įgyvendinti būsimo muziejaus idėjos. Jis vėl pasitelkė savo bičiulius arsininkus — A. Gudaitį, A. Galdiką, T. Kulakauską, J. Mikėną, V. Vizgirdą, kurie pasirašė dar vieną jo paruoštą „memorandumą", kuriame akcentuojama, kad reikia pastatyti M. K. Čiurlionio galerijai rūmus, nes „duotose naujose patalpose jai skirta mažai vietos, galerija negali sutalpinti jos žinioje esančių eksponatų..."[18]

Ir šis raštas nerado atbalsio, gal ir per vėlai jis buvo parašytas — visi buvo pavargę nuo ginčų, diskusijų, posėdžiavimų, rūmų statyba ėjo į pabaigą, jau buvo žinoma, kas juose įsikurs.

1936 m. rudenį Vytauto Didžiojo kultūros muziejus buvo pastatytas. Prasidėjo antras ryškus P. Galaunės muziejinio darbo etapas, daugeliu aspektų svarbus visai Lietuvos kultūrai.

Stebėdami galerijos persikraustymą į naujas patalpas, kauniečiai džiaugėsi: „Tik dabar paaiškėjo, kiek ji (galerija) po savo pastoge buvo sukaupusi mūsų tautos turto, pradedant genialiojo Čiurlionio kūryba, baigiant liaudies dirbiniais [...]. Šią savaitę du sunkvežimiai transportavo mūsų lietuviškų dievukų pulkus, paveikslus, audinius ir kitokį mūsų kultūros turtą..."[19] Į dienos šviesą iškilo didžiulio P. Galaunės dirbamo darbo rezultatai.

Pradėjusį vadovauti naujam muziejui P. Galaunę sveikino draugai. F. Kirša rašė: „Brangus Povilai! Ne reikalas verčia mane rašyti, bet džiaugsmas. Džiaugiuosi, kad savo mylimam darbe esi užėmęs dar platesnį lauką. Esi paskirtas Vytauto Didžiojo muziejaus direktoriumi [...]. Džiaugiuosi, kad geri vyrai gerus darbus dirba ir gali savo specialybės pilnutiniu gyvenimu gyventi..."[20] Iš P. Galaunės laiško, matyt, sužinojęs, kad tuos darbus nelengva dirbti, jį savotiškai guodžia: „...Pats plakiesi, bet ir dirvos turi plakimui. Negali būti, kad pats aukso pinigėlius skaitytum. Aukso pinigėlius yra kam skaityti: tai dvasiniai neūžaugos, impotentai, perkrikštai ir persimetėliai. Galvojantis žmogus su jais konkuruoti negi gali. Kudirka — kentėtojas, Daukantas — vargo pelė, Būga — smegenis sudegino, Čiurlionio kūryba badą nugalėjo. Štai pavyzdžiai dorų žmonių, lietuviškų kryželių simboliai. Tebūnie jiems himnai ir giesmės. Jų kančia — Lietuvos saulė, kuri mus šildo..."[21]

Skirstant patalpas, Karo muziejui teko „liūto dalis", o ir paskirsčius jas, sauvališkai, netikėtu būdu iš Kultūros muziejaus buvo atimtos dar penkios salės. Šį išpuolį P. Galaunė išgyveno keleriopai — kaip žalą kultūros darbui, negirdėtą etikos laužymą, o kartu priėmė kaip asme-

[16] *Žirgulys A.* Kultūros dirvonuose // Literatūra ir menas.— 1975.— Vas. 15.— Nr. 7.

[17] „Jo ekscelencijai". (Rašto nuorašas). Pasirašė: J. Zikaras, J. Mackevičius, A. Varnas, J. Mikėnas, A. Gudaitis, V. Vizgirda, Ad. Smetona, A. Tamošaitis ir A. Rūkštelė.— P. Galaunės archyvas. (Raštas be datos).

[18] 1935, birž. 7 raštas „Ponui Meno kolegijos pirmininkui". (Nuorašas).— P. Galaunės archyvas.

[19] *A. N.* Mūsų tautos kultūra jau savuose namuose // Lietuvos aidas.— 1936.— Lapkr. 10.— Nr. 518.

[20] F. Kiršos laiškas P. Galaunei 1936, lapkr. 12. VVU BR F 132—46

[21] F. Kiršos laiškas P. Galaunei 1936, gruod. 28. VVU BR F 132—46

nišką įžeidimą ir per visus ilgus kaimynystės su Karo muziejumi metus ten yra buvęs tik keletą kartų kaip būtinas asmuo bendruose pasitarimuose.

M. K. Čiurlionio galerijos įstatymas dar buvo nepanaikintas ir P. Galaunė formaliai vadovavo dviem įstaigoms — Vytauto Didžiojo kultūros muziejui ir M. K. Čiurlionio galerijai, nors iš tikrųjų M. K. Čiurlionio ir kitų dailininkų darbai, priklausę galerijai, sudarė Kultūros muziejaus meno skyrių.

Vos įsikūrus naujose patalpose, P. Galaunė parengė muziejaus statutą, kuriame buvo nužymėtos tolimesnės mokslinės muziejaus veiklos gairės. Tos gairės atskleidė labai plačius darbo barus.

Visas problemas, griūvančias ant direktoriaus galvos, P. Galaunei padėjo spręsti muziejaus taryba, kurią sudarė naujai įsteigtų muziejaus skyrių vadovai: priešistorijos skyriaus vedėjas, archeologijos mokslų daktaras J. Puzinas, istorijos skyriaus vedėjas A. Račkus, etnografijos skyriaus vedėjas A. Rūkštelė ir paminklų konservatorius V. Pryšmantas. Nuolatinis tarybos sekretorius buvo V. Kuprevičius; taryba rinkdavosi kartą per mėnesį.

P. Galaunė galėjo pasikliauti savo bendradarbiais, padėjusiais jam sunkiausiu muziejaus kūrimo momentu. Jonas Puzinas, studijavęs archeologiją Kauno ir Heidelbergo universitetuose, pastarajame apgynęs daktaro disertaciją, vėliau — Kauno universiteto docentas, moksliniais pagrindais įrengė priešistorijos skyrių, rengdavo archeologines ekspedicijas, paskelbė darbų archeologijos klausimais. Aleksandras Račkus buvo praktikas: kolekcionierius, JAV lietuvių kultūros veikėjas, 1917 m. Amerikoje įkūręs Lietuvių numizmatikos ir istorijos draugiją, sukaupęs daug retos lituanistinės medžiagos. Po 1935 m. parodos per pasaulio lietuvių kongresą Kaune visus eksponatus — apie 80 tūkstančių vienetų — padovanojo Lietuvai. Jo rinkiniai papildė Kultūros muziejaus istorijos skyrių, kuriam jis vadovavo 1935—1938 m. 1938 m. į jo vietą atėjo dirbti šviesi asmenybė, visuomenės veikėjas, numizmatas Povilas Karazija, su atsidėjimu ir kūrybingai tvarkęs reikalus. Etnografijos skyriui 1936—1944 m. vadovavo tapytojas, dailės istorikas, etnografas Antanas Rūkštelė (1929 m. jis baigė Kauno meno mokyklą, 1932—1939 m. Kauno universitete studijavo istoriją ir filosofiją, 1943 m. Vilniaus universitete baigė meno istoriją. P. Galaunės paskaitų pagrindu 1929 m. išleido knygą „Lietuvių tautodailė"). Jis sumaniai vadovavo ekspedicijoms, kurių metu rinko ne vien etnografijos, bet ir liaudies meno eksponatus.

Viktoras Kuprevičius, būsimasis kompozitorius, buvo suaugęs su muziejumi, kuriame jis pradėjo dirbti 1923 m., dar mokydamasis Kauno

muzikos mokykloje. Jis tvarkė muziejaus susirašinėjimą, kanceliarinius reikalus, buvo nepakeičiamas muziejaus tarybos posėdžių sekretorius, reikalui esant dirbo įvairius specifinius muziejinius darbus, rašė muziejaus populiarinimo klausimais spaudoje, dalyvaudavo ekspedicijose, yra, jo žodžiais tariant, „daug eksponatų ant savo nugaros partempęs“[22]. Muziejininkais dirbti dar studentais pradėjo Klemensas Čerbulėnas, Pranas Kulikauskas, kiek vėliau — Regina Volkaitė-Kulikauskienė, Rimutė Jablonskytė-Rimantienė, istorikas Kazys Paunksnis. Ilgiau ar trumpiau muziejuje padirbėjo dailininkai V. Jurkūnas, V. Ratas-Rataiskis, V. Kairiūkštis, M. Katiliūtė, lituanistas D. Urbas.

Skyrių vedėjai su P. Galaune priešakyje sudarė Kultūros muziejaus branduolį, sprendė visus iškylančius klausimus, skirstė muziejaus patalpas, nustatė eksponatų rinkimo būdus, rengė mokslinio eksponatų inventorizavimo metodiką, ekspozicijas, sudarinėjo muziejaus ekspedicijų, mokslinio-tiriamojo darbo, muziejaus populiarinimo planus, šefavo kraštotyros muziejus, rūpinosi kultūros paminklų apsauga.

Lygiagrečiai su Kultūros muziejaus taryba tebeveikė nuolatinė M. K. Čiurlionio galerijos komisija, kuri sprendė galerijos, kitaip sakant, meno skyriaus, reikalus. Ir čia lemiamas žodis priklausė pirmininkui P. Galaunei, kiti komisijos nariai buvo dailininkai A. Galdikas, J. Mikėnas ir J. Šileika. Pasitarimuose dalyvaudavo Švietimo ministerijos atstovas prof. M. Račkauskas.

Ankštos patalpos jau nuo pirmų dienų trukdė muziejui tinkamai funkcionuoti ir atlikti užsibrėžtus uždavinius. Priešistorijos, istorijos ir meno skyriams užėmus savo kambarius, etnografijos skyriui iš karto pritrūko ploto, eksponatai buvo laikomi sandėlyje. O kol ekspozicijos nebuvo, visą skyriaus darbą P. Galaunė nukreipė medžiagai rinkti.

Fondai buvo tvarkomi pagal P. Galaunės dar M. K. Čiurlionio galerijoje parengtą mokslinę eksponatų inventorinimo metodiką, kurią po keturiasdešimties metų deramai įvertino trečiasis po P. Galaunės M. K. Čiurlionio dailės muziejaus direktorius Petras Stauskas: „Mūsų fondai yra turtingi ir tvarkingi. Tai dar P. Galaunės nuopelnas [...]. Mokslinės metodikos pagrindus vėlgi dėjo profesorius P. Galaunė. Nuostabu, kad jo pasiūlyta metodika iki šių dienų mažai kuo pakito, vadinasi, tai buvo teisingas, giliai išstudijuotas metodas...“[23]

Viena po kitos įrengiamos ekspozicijos. Geriausiai sutvarkytas ir anksčiausiai — 1937 m. vasario mėnesį — duris lankytojams atvėrė meno skyrius, kurio pagrindą sudarė dar M. K. Čiurlionio galerijoje eksponuoti kūriniai.

Naujuose rūmuose eksponatų skaičius sparčiai augo, o darbuotojų kiekvienas skyrius turėjo labai mažai. Pavyzdžiui, 1937 m. meno

[22] Iš autorės pokalbio su V. Kuprevičiumi 1985, bal. 10.

[23] *Žemaitytė A.* Čia meno ir mano namai // Literatūra ir menas.— 1985.— Geg. 18.— Nr. 20.

11*

skyriuje, be P. Galaunės, dirbo laisvai samdomas muziejininkas S. Šaulys ir meno kūrinių konservatorė M. Katiliūtė. P. Kulikauskas atsiminimuose apie P. Galaunę vaizdžiai atkuria to meto muziejaus kasdienybę, į kurią žiūrėjo ir rimtu, ir kiek valiūkišku studento žvilgsniu:

„Per būsimas ekspozicijų sales, kuriose dirbo naujai paskirti muziejininkai, jis pereidavo beveik kasdien šelmiškai besišypsąs, lydimas skyriaus vedėjo, kažką projektavo, planavo, tardavosi [...]. Darbą muziejuje mes traktavome rimtai, dirbome sąžiningai, ir niekad nešaudavo mintis simuliuoti, neateiti į darbą [...]. Viršininkų lyg ir nebijodavome, bet ateinančius darbo metu svečius (kolegas studentus) nuo viršininkų akių slėpdavome, kartais pasiūlydami įlįsti į kraičkubilį, kad, gink dieve, nepamatytų Galaunė...“[24]

P. Galaunė jaunimą mėgo, suprato ir kiek galėdamas stengėsi jauniems žmonėms padėti. Studentus išleisdavo į paskaitas, bet muziejaus darbą jie turėdavę atidirbti po darbo valandų. „P. Galaunė visada buvo demokratiškas, taktiškas, mandagus, bet iki familiarumo niekad neprieidavo. [...] Su P. Galaune dirbti buvo smagu jau vien dėl to, kad niekad neturėjo jokių užkulisinių sumanymų ir nepakęsdavo neteisybės...“[25]

1937 m. pradėtos organizuoti archeologijos paminklams tirti ekspedicijos, kurioms vadovavo priešistorijos skyriaus vedėjas archeologas J. Puzinas.

Anksčiau Lietuvoje archeologijos paminklus kasinėjo mėgėjai entuziastai. Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus ekspedicijose pirmą kartą pradėti moksliniai tyrimai; eksponatai į muziejų patekdavo jau konservuoti, aprūpinti tikslia moksline metrika. „J. Puzinas buvo geras specialistas, mokėjo dirbti mokslinį-tiriamąjį darbą, jam buvo galima patikėti vadovavimą ekspedicijoms...“[26] Kartu su J. Puzinu į ekspedicijas vykdavo muziejuje dirbę būsimi žymūs archeologai, Humanitarinių mokslų fakulteto studentai Pr. Kulikauskas (nuo 1936), o jam išvykus studijuoti į Vokietiją — R. Volkaitė (nuo 1938) bei muziejaus preparatorius-konservatorius, Kauno meno mokyklos mokinys, ten studijavęs skulptūrą, P. Baleniūnas.

Pradedamos paieškos lituanistinės archeologinės medžiagos, išvežtos į užsienį, užmezgami ryšiai su užsienio archeologais. 1937—1938 m. muziejus per Tartu universiteto archeologijos kabinetą gavo 96 nuotraukas eksponatų, buvusių Leningrado, Karaliaučiaus, Berlyno, Londono muziejuose[27].

Greta archeologijos ekspedicijų P. Galaunės iniciatyva buvo plačiu mastu pradėtos organizuoti kompleksinės ekspedicijos liaudies meno ir buities objektams rinkti bei inventorinti. Jau tada muziejus tapo

[24] *Kulikauskas P.* Muziejininkas apie muziejininką // Muziejai ir paminklai.— 1970.— Gruod.— P. 10—12.

[25] Ten pat.

[26] P. Galaunės pasakojimas autorei 1985, birž. 10.

[27] *Kuprevičius V.* Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus 1936.XI.1—1939.XII.31 darbų apyskaita // Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus metraštis.— K., 1941.— P. 361.

turtingiausiu liaudies kultūros ir meno eksponatų kaupimo centru Lietuvoje[28].

Šios ekspedicijos trukdavo po du mėnesius. Kad surinktų daugiau eksponatų, dirbdavo pasidaliję į dvi grupes. Ekspedicijoms vadovaudavo A. Rūkštelė, K. Čerbulėnas, V. Kuprevičius, kaip piešėjai, braižytojai važiuodavo Meno mokyklos mokiniai V. Jurkūnas, B. Žekonis, K. Dambrauskas, K. Varnelis ir kt. Būdavo ne tik renkami eksponatai, bet ir fotografuojamos, apmatuojamos sodybos, atskiri trobesiai, daromi brėžiniai[29].

Surinkta etnografinė medžiaga buvo laikinai sudedama Parodų aikštės paviljonuose, numatant, kaip sakyta, jai įrengti saugyklas ir ekspoziciją būsimajame Oro, arba Tėviškės, muziejuje.

Įkurti tokį muziejų idėja brendo ne vienerius metus. Šis klausimas rūpėjo Valstybės archeologijos komisijai, ne kartą apie tai spaudoje kalbėjo Šiaulių „Aušros" muziejaus vadovai, ypač tuo rūpinosi P. Galaunė. 1934 m. straipsnyje „Oro muziejai" keldamas tokio muziejaus reikalingumą ir kaip gyvą sektiną pavyzdį nurodydamas Švedijos „Skanseną", P. Galaunė su nuoskauda konstatavo, kad Lietuvoje Oro muziejaus idėja dar nepatraukė platesnių gyventojų sluoksnių. „Galima tiktai pasiguosti, kad šis darbas primetamas tik „nesugebantiems" praktišką gyvenimą gyventi. Gerai bent tai, kad tų keistuolių, kuriems dar rūpi kultūros darbas, niekas balsiai nekeikia, kam jie savo idėjomis ir kitiems neduoda ramybės. Nors ir skursdami, bet kartą gimusios savo idėjos nelaidokime. Giliai tikėdami, kad anksčiau ar vėliau ją įkūnysime, dirbkime nors paruošiamąjį darbą..."[30]

Jau pirmajame Kultūros muziejaus tarybos posėdyje P. Galaunė pabrėžė, kad būtina kuo greičiau steigti tokį muziejų, nes, Lietuvos kaimams sparčiai skirstantis į vienkiemius, baigia nykti senoviški, dar XVI a. pradėję formuotis kupetiniai, gatviniai kaimai, būdingi seni trobesiai[31].

Oro muziejaus kūrimo idėją rėmė ir Žemės ūkio rūmai. P. Galaunė ypač gražiai prisimena Žemės ūkio rūmų vyriausiąjį architektą J. Švipą ir inžinierių J. Vaškelį, kurie „ėmėsi buities muziejaus reikalą sukonkretinti. Jų pastangomis buvo perkeltos ir pastatytos 3 senos būdingos klėtys, žemaitiškas numas ir uždaras tvartas su diendaržiu. Buvo norėta dar atgabenti čia aukštaitišką gyvenamąjį namą ir klojimą. 1937 m. Parodų aikštėje jau stovėjo aštuoni liaudies architektūros objektai..."[32] Visus šiuos pastatus Žemės ūkio rūmai mielai sutiko perleisti Kultūros muziejui. Reikėjo tik rasti Oro muziejui vietą.

Universiteto Technikos fakulteto profesoriai pageidavo, kad muziejus būtų įkurtas Botanikos sodo rajone[33]. Bet pasirodė, kad tas sky-

[28] K. Čerbulėno laiškas autorei iš Kauno į Vilnių 1985, birž. 19.
[29] *Kuprevičius V.* Min. veik.— P. 353—357.
[30] *Galaunė P.* Oro muziejai // Gimtasai kraštas.— 1934.— Nr. 2.— P. 67—69.
[31] KM tarybos 1936, lapkr. 18 posėdžio protokolas Nr. 1.— KČDM archyvas. (Visi KM protokolai saugomi ten pat).
[32] *Galaunė P.* Buities muziejaus reikalai. (Rankraštis).
[33] *Kuprevičius V.* Min. veik.— P. 359.

pas ankštas, išraižytas Pirmojo pasaulinio karo metų įtvirtinimais, apstatytas aplink namais, taigi muziejui netinkamas. Buvo siūlytas tam tikslui ir Vytauto parkas. Bet ir ten buvo per mažą ploto. Atmesta mintis muziejų steigti ir prie Pažaislio, netoli kapinių — esą tokia rimties vieta nesiderinanti su muziejaus teritorijoje vyksiančiomis liaudies šventėmis. Iš principo Žemės ūkio ministerija buvo sutikusi perleisti pasirinktą vietą J. Basanavičiaus parke, bet užprotestavus privatiems asmenims, žemės ūkio ministras nebedavė prašomo sklypo[34]. Visas numatytas vietas Kultūros muziejaus tarybos įgaliotas pirmiausia apžiūrėdavo etnografijos skyriaus vedėjas A. Rūkštelė. Taryba priėmė jo pasiūlymą steigti Oro muziejų Panemunės miške, kur tam tikslui būtų apie 40 ha ploto[35]. Tačiau ir šis projektas žlugo, kai reikalas buvo perduotas Kultūros reikalų departamentui. Pasikartojo Kultūros paminklų apsaugos įstatymo projekto istorija: „Ne tik žemės perdavimo klausimas sustojo, bet ir visi su Tėviškės muziejum susiję reikalai apmirė..."[36] — rašoma Kultūros muziejaus metraštyje.

Taigi aukštieji valdininkai tylėjo, o visuomenė spaudoje karštai ginčijosi, kur ir koks turi būti Tėviškės muziejus. „Ginčai truko iki Tarybų valdžios atkūrimo Lietuvoje. Buities muziejus taip ir nebuvo įkurtas. 1941 m., vokiečiams okupavus Lietuvą, Žemės ūkio parodų aikštėje buvo sudeginti žemaičių numas, klėtys ir kiti trobesiai, taip pat parodų paviljonas su šešiais tūkstančiais etnografijos eksponatų..."[37] Buvo padarytas didžiulis nuostolis ne tik muziejui, bet ir visai Lietuvos kultūrai, nes, kaip sakė P. Galaunė, su kiekvienu išnykstančiu paminklu išplėšiamas vienas tautos istorijos lapas...

P. Galaunės ir jo bendražygių puoselėta idėja buvo įgyvendinta tik po trijų dešimtmečių, 1966 m., kai prie Rumšiškių devyniasdešimties hektarų plote buvo įkurtas LTSR liaudies buities muziejus — gyvas šaltinis tautos materialinei ir dvasinei kultūrai pažinti. P. Galaunė buvo šio muziejaus Mokslinės tarybos narys, 1966 m. rugsėjo 18 d. dalyvavo jos pirmajame posėdyje, kuriame buvo svarstomas muziejaus programos projektas, apžiūrima muziejaus teritorija. Su juo ir vėliau dalijosi rūpesčiais ir konsultavosi buvęs mokinys, vėliau artimas bičiulis K. Čerbulėnas — vienas šio muziejaus ekspozicijos kūrėjų.

Kultūros muziejuje buvo labai pasigendama parodų salės, o parodų atsisakyti P. Galaunė nenorėjo — tai buvo paranku dailininkams ir pritraukdavo lankytojus, taigi populiarino muziejų ir ugdė visuomenės estetinį skonį. Rengiant parodas, kiekvieną kartą reikėdavo nuimti nuolatines ekspozicijas. Tik M. K. Čiurlionio kūriniai ir lietuvių liaudies meno skyrius be pertraukos buvo prieinami lankytojams. Kartais per metus įvykdavo net keliolika parodų. Pavyzdžiui, 1938—1939 m. Kul-

34 Ten pat.— P. 353.
35 KM tarybos 1936, lapkr. 28 posėdžio protokolas Nr. 2.
36 *Kuprevičius V.* Min. veik.— P. 362.
37 *Galaunė P.* Buities muziejaus reikalai. (Rankraštis).

tūros muziejuje buvo surengta 13 parodų; paminėtinos Trečioji, Ketvirtoji, Penktoji rudens, vengrų dailės parodos, prancūzų moderniosios dailės, italų grafikos ir fotografijos, A. Varno jubiliejinė, žymaus tarybinio grafiko A. Kravčenkos medžio raižinių, TSRS fotografijos parodos[38]. Beveik visose parodose užsienio dailininkai padovanodavo muziejui savo darbų (pvz., A. Kravčenka padovanojo medžio graviūrą „Stradivarijus savo dirbtuvėje")[39], ir pats P. Galaunė stengėsi iš visų parodų įgyti muziejui geriausius kūrinius, taip buvo kaupiamos ir turtinamos muziejaus kolekcijos. Plėtėsi muziejaus tarptautiniai ryšiai — tam didelę reikšmę turėjo P. Galaunės straipsniai užsienio spaudoje bei rengiamos užsienyje parodos. Muziejus keitėsi su užsienio valstybėmis katalogais ir kitais leidiniais. Jis darėsi plačiai žinomas užsienio šalyse. Muziejuje lankėsi Vokietijos, Lenkijos, Latvijos universitetų mokslininkai, buvo atsiunčiami disertantai rinkti medžiagos moksliniams darbams.

P. Galaunė suprato, kad nacionalinė kultūra turi būti ugdoma ne uždarai, bet pasaulinės kultūros laimėjimų kontekste, kad tik plataus akiračio asmenybė gali būti geras specialistas, todėl išrūpindavo savo muziejaus darbuotojams komandiruotes į užsienio mokslines konferencijas. A. Rūkštelė 1937 m. rugpjūčio 30—rugsėjo 4 d. dalyvavo antrajame moksliniame etnografų kongrese Liubeke, susipažino su Liubeko, Kopenhagos, Berlyno etnografijos muziejais, tų pačių metų rugpjūčio 15—20 d. A. Puzinas buvo komandiruotas į pirmąjį Pabaltijo istorikų kongresą Rygoje, kur skaitė referatą „Naujausi archeologinių tyrinėjimų Lietuvoje duomenys", o spalio mėnesį ta pačia tema referatą skaitė ketvirtajame vokiečių proistorikų kongrese Elbinge; čia būdamas, aplankė Marienburgo, Dancigo, Elbingo, Karaliaučiaus muziejus[40].

Pats P. Galaunė kviečiamas apipavidalinti lietuvių dailės ekspozicijas tarptautinėse parodose. 1937 m. jis buvo pasaulinės Paryžiaus parodos Lietuvos skyriaus komisijos pirmininkas. Skyriaus įrengimo reikalais vyko į Paryžių, grįžęs sutelkė dailininkus ekspozicijos apipavidalinimui: V. K. Jonynas parengė ekspozicijos projektą, patalpą puošė A. Galdiko triptikas, centre stovėjo didelė „Rūpintojėlio" skulptūra. „Pastatyti rūpintojėlį, kaip daug kentėjusios tautos simbolį, be to, rodantį liaudies skulptūros populiarumą Lietuvoje, buvo mano idėja. Pagal buvusį muziejuje originalą skulptūrą nulipdė iš molio ir išliejo iš gipso J. Mikėnas, o iš medžio išdrožė V. Košuba"[41]. Ekspozicija buvo apdovanota Didžiuoju prizu („Grand prix")[42]. 1938 m. P. Galaunė apipavidalino Drezdeno tarptautinės higienos parodos lietuvių skyrių, 1939 m. kartu su architektu A. Šalkauskiu sukūrė Niujorko pasaulinės parodos Lietuvos paviljono ekspozicijos projektą, numatė, ką eksponuo-

[38] *Kuprevičius V.* Min. veik.— P. 368.
[39] Sovietų Sąjungos fotografijos paroda Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus salėse // Lietuvos žinios.— 1938.— Birž. 10.— Nr. 129.
[40] *Kuprevičius V.* Min. veik.— P. 361.
[41] P. Galaunės atsiminimai, užrašyti K. Galaunienės 1975, geg. 12; 1981, vas. 10; 1983, kovo 23.
[42] *S-as M-nas.* Pasaulinėje Paryžiaus parodoje daug mūsų eksponatų premijuota // Lietuvos aidas.— 1937.— Lapkr. 30.—Nr. 545.

ti, buvo konsultantas[43]. 1932—1933 m. P. Galaunei buvo pasiūlyta įrengti JAV Pitsburgo universitete lietuvišką auditoriją, bet jis to pasiūlymo atsisakė ir rekomendavo dailininką A. Gudaitį.

Į muziejų dažnai kreipdavosi užsienio kolekcionieriai, siūlydami įsigyti turimų lietuvių autorių darbų. Pavyzdžiui, 1937 m. žymus Berlyno kolekcionierius dr. Liuder-Liuras (Lüder-Luhr), pasiūlė P. Galaunei nupirkti už 1850 markių pas jį esančius penkiolika P. Kalpoko paveikslų ir atsiuntė jų fotonuotraukas, patvirtinančias darbų autentiškumą. Įdomi savikritiška paties P. Kalpoko nuomonė. Anot jo, Liuder-Liuras jo darbus įvertinęs per brangiai, P. Kalpokas pats nustatė jų kainas litais ir kartu pridūrė, kad kai kurie paveikslai, pavyzdžiui, oficialūs portretai, yra menkesnės vertės ir jų galima atsisakyti. Bet P. Galaunė, suvokdamas pilnų kolekcijų vertę ir reikšmę meno raidos istorijai laiko perspektyvoje, nupirko visą neišdraskytą kolekciją, iš kurios galerija padovanojo P. Kalpokui „Motinos portretą"[44].

P. Galaunė šalia kasdieninių muziejinių reikalų visą laiką dirbo muziejaus populiarinimo ir mokslinį-tiriamąjį darbą. Ragino ir kitus bendradarbius rašyti, analizuoti įvairias su muziejumi susijusias problemas.

1937 m. išėjo P. Galaunės, V. Kairiūkčio ir V. Kuprevičiaus sudarytas M. K. Čiurlionio kūrinių katalogas, 1938 m. muziejus išleido dvylika M. K. Čiurlionio kūrinių spalvotų reprodukcijų[46] ir P. Galaunės redaguotą aštuonių autorių straipsnių apie M. K. Čiurlionį rinkinį „M. K. Čiurlionis", kuriame analizuojama didžiojo menininko kūryba — tapyba, grafika, muzika, amžininkai dalijasi atsiminimais[47].

P. Galaunės reiklumas muziejininkams buvo gera mokykla, kaip reikia darbuotis savo krašto kultūrai. Čia jie gavo pirmuosius mokslinio ir muziejinio darbo įgūdžius. Vadovo pavyzdys ugdė asmenybės bruožus — atsakomybės jausmą už savo darbą, žmogiškosios vertės pajutimą, kryptingai skatino savarankiškumą, formavo moksliniam darbui būtiną analitišką mąstymą, tyrinėjimo aistrą, mokė susikoncentruoti siekiant užsibrėžto tikslo.

Šalia visos kitos veiklos Kultūros muziejui įstatymu buvo pavesta globoti ir koordinuoti kraštotyros muziejų darbą, skirstyti jiems kasmetinę Švietimo ministerijos pašalpą. Rūpindamasis, kad vertingi eksponatai nebūtų išblaškyti ir nežūtų, patekę į nespecialistų rankas, P. Galaunė siūlė kurti atskirų sričių kraštotyros muziejus. Pagal jo projektą Telšių muziejui priklausytų Žemaitija, Šiaulių „Aušros" muziejui — Vidurio Lietuva, Panevėžio muziejui — Šiaurės Lietuva, Utenos ar Ukmergės muziejui — Rytų Lietuva, Alytaus muziejui — Dzūkija, Marijampolės (dab. Kapsuko) muziejui — Užnemunė ir Klaipėdos muzie-

[43] Dokumentų rinkinys: P. Galaunės projektai, susirašinėjimas parodos reikalais.— KČDM, Gp-5105, 5108, 5110, 5111, 5112, 5114.

[44] ČG komisijos 1937, vas. 24 ir bal. 17 posėdžių protokolai Nr. 3, 5.

[45] M. K. Čiurlionies kūrinių katalogas / Sudarė P. Galaunė, V. Kairiūkštis ir V. Kuprevičius. — K. 1937.— 24 p. (su M. K. Čiurlionio atvaizdu).

[46] „Angelo preliudas", „Jūros sonata" (Allegro, Andante, Finale), „Žemaičių kryžiai", „Pilies pasaka", „Vyčio preliudas", „Karalių pasaka", „Pasaka", „Aukuras", „Mergelė" ir „Šaulys" (abu iš „Zodiako ženklų" ciklo).

[47] M. K. Čiurlionis / Redagavo P. Galaunė.— K., 1938.— 135 p. su il., 107 il. lap. Žr. šios kn. 210 p.

jui — Klaipėdos kraštas. P. Galaunės nuomone, vertingiausia medžiaga turi būti telkiama didžiuosiuose muziejuose.

Eiliniame Kultūros muziejaus tarybos posėdyje nieko nelaukiant buvo sudaryti kraštotyros muziejų vizitavimo maršrutai, Kultūros muziejaus darbuotojai reguliariai teikė kraštotyros muziejams metodinę paramą, mokė tvarkyti, inventorinti eksponatus.

1936 m., pradėjus veikti Vytauto Didžiojo kultūros muziejui, buvo panaikinta Valstybės archeologijos komisija. Jos funkcijas — tyrinėti kultūros paminklus, rūpintis jų apsauga perėmė Kultūros muziejus. P. Galaunė, pats dvylika metų dirbęs Valstybės archeologijos komisijoje, žinojo, koks sudėtingas tas darbas, suprato, ką reiškia rūpintis viso krašto paminklais, kai nėra išleisto jų apsaugos įstatymo, trūksta specialistų ir t. t.

Muziejus paveldėjo iš Valstybės archeologijos komisijos visą paminklų apsaugos dokumentaciją: senus planus, žemėlapius, paminklų sąrašus, kartoteką, kuriuose buvo užregistruoti net 3577 nekilnojami, daugiausia archeologijos ir architektūros paminklai. Juos suregistruoti padėjo provincijos inteligentija: mokytojai, kultūrtechnikai, matininkai, valsčių tarnautojai. Kaip rodė muziejui atitekusi kartoteka, į šį darbą buvo pritraukti net 582 asmenys[48].

Nors pirmuosiuose muziejaus tarybos posėdžiuose P. Galaunė kalbėjo, kad reikia atstatyti ryšį su buvusiais Valstybės archeologijos komisijos nariais[49], bet jam buvo aišku, kad vien su visuomenininkų pagalba neišsivers, kad prie muziejaus reikia steigti senovės paminklų apsaugos skyrių. Dar dirbdamas Valstybės archeologijos komisijoje, jis buvo parengęs tokios įstaigos projektą, tačiau Švietimo ministerija, pakartotinai pasiūlius realizuoti jį, atsakė, kad „šiuo metu nemato reikalo keisti Kultūros muziejaus struktūrą“[50].

Vis dėlto muziejaus direktorius išrūpino kultūros paminklų apsaugai tris etatus: nuo 1936 m. rudens, be kultūros paminklų konservatoriaus V. Pryšmanto, muziejuje dar dirbo paminklų registratoriai V. Ramanauskas ir G. Steikūnienė bei laisvai samdomas muziejininko padėjėjas B. Lukoševičius. 1938 m. vietoj V. Pryšmanto pradėjo dirbti V. K. Jonynas. 1939 m. — laisvai samdomas muziejininkas P. Kulikauskas.

„Kai atėjo paminklų konservatoriumi dirbti Jonynas, darbas pagyvėjo... Jis mažai sėdėjo Kaune, važinėjo tikrindamas paminklų būklę, grįžęs referuodavo, aptardavome padėtį. Kai kuriuos klausimus jis spręsdavo pats vietoje“[51], — prisimena P. Galaunė.

48 *Kuprevičius V.* Min. veik. — P. 373.
49 KM tarybos 1936, gruod. 23 posėdžio protokolas Nr. 4.
50 KM tarybos 1937, bal. 5 posėdžio protokolas Nr. 6.
51 Iš autorės užrašyto pokalbio su P. Galaune 1985, birž. 29.

Iš tiesų V. K. Jonynas su visa jauna energija įsitraukė į paminklų apsaugos darbą. Buvo stengiamasi užkirsti kelią paminklų žalojimui ir naikinimui, apie kuriuos muziejus ne visada greit sužinodavo. Tad muziejaus vadovybė kvietė provincijos muziejus prisidėti prie kultūros paminklų apsaugos, nuolatos pranešinėti apie žalojamus paminklus, patikslinti jiems nusiųstus paminklų sąrašus. Pagal tuos sąrašus Kultūros muziejus sudarė apskričių žemėlapius su pažymėtais juose paminklais[52]. 1938 m. Kultūros muziejaus vadovybė pasiekė, kad būtų pakeistas žemės mokesčio įstatymas: žemės plotas, kurį užima archeologijos paminklas ir kurį uždrausta naudoti ūkio reikalams, buvo atleistas nuo mokesčio[53]. Iš Žemės reformos departamento Kultūros muziejus savo žinion perėmė Norkūnų (Šakių raj.), Apuolės (Skuodo raj.) ir Seredžiaus (Jurbarko raj.) piliakalnius[54].

Tvarkant miestelius, buvo remontuojami arba nugriaunami seni pastatai. V. K. Jonynui pasiūlius, Kultūros muziejaus vadovybė kreipėsi į Vyriausiąją statybos ir sauskelių inspekciją prašydama, kad be muziejaus sutikimo nebūtų duodamas leidimas tokius pastatus griauti, ir pasiekė, kad apie tai būtų informuotos visų apskričių ir miestų statybos komisijos[55]. Daug architektūros paminklų, dar Valstybės archeologijos komisijos įtrauktų į sąrašus, nebuvo apmatuoti ir neturėjo visos dokumentacijos. Muziejus irgi negalėjo to padaryti vien savo jėgomis. Tad buvo susitarta su Žemės ūkio ministerija, kad matininkai ir kultūrtechnikai, vasaros darbų metu radę paminklus, juos apmatuotų, parengtų brėžinius ir situacijos planus; per apygardų žemės tvarkytojus jiems buvo išsiuntinėti paminklų sąrašai[56].

1938 m. muziejaus rūpesčiu buvo pradėta konservuoti Gelgaudų pilis, aptvarkytos Raudonės ir Kauno pilys, remontuojamos Kauno šv. Mikalojaus ir šv. Trejybės bažnyčios[57]. Neleista nugriauti medinių Užvenčio ir Rumšiškių bažnyčių, medinės Radviliškio varpinės, apmatuota Sasnavos bažnyčia[58]. 1938 m. muziejaus taryba patvirtino P. Galaunės parengtą Kultūros paminklų apsaugos įstatymo projektą ir nusiuntė Švietimo ministerijai tvirtinti, bet laikas bėgo, o įstatymas vis nebuvo patvirtintas. Muziejui teko imtis šviečiamojo darbo. P. Galaunė parengė ciklą paskaitų, kurios buvo skaitomos muziejaus auditorijoje; muziejaus tarybai pritariant, buvo numatyta leisti brošiūras, plakatus, rūpinamasi, kad įvairios organizacijos į savo rengiamų kursų programas įtrauktų paskaitas apie senovės paminklų apsaugą.

P. Galaunė straipsniuose, interviu žurnalistams ne kartą kalbėjo apie nekilnojamų kultūros paminklų reikšmę, būtinumą juos išsaugoti, apie būtinumą išleisti kultūros paminklų apsaugos įstatymą[59].

[52] *Kuprevičius V.* Min. veik.— P. 337, 379.
[53] Ten pat.— P. 375.
[54] Ten pat.
[55] Ten pat.— P. 374, 379; CVA, f. 1539, ap. 1, b. 376, l. 546.
[56] *Kuprevičius V.* Min. veik.— P. 375.
[57] Ten pat.— P. 376.
[58] Ten pat.— P. 380.
[59] Dir. Galaunė apie kultūros ir senienų apsaugą // XX amžius.— 1937.— Kovo 2.— Nr. 49; *S. M.* Paruoštas senovės paminklų apsaugos įstatymas. Pasikalbėjimas su Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus direktoriumi Galaune // Lietuvos aidas.— 1938.— Kovo 31.— Nr. 144.

Naujo karo grėsmės akivaizdoje kultūros paminklų apsauga kėlė nerimą pažangiajai daugelio šalių visuomenei. Gyvą atgarsį ir Lietuvoje turėjo įžymaus rusų dailininko Nikolajaus Rericho iškelta kultūros paminklų apsaugos idėja, žinoma Rericho pakto vardu. P. Galaunė priklausė Rericho draugijai. Kartu su septyniasdešimt Lietuvos mokslo, meno, visuomenės autoritetų jis pasirašė platų memorandumą, kuris 1936 m. gruodžio 4 d. buvo įteiktas Užsienio reikalų ministerijai. Jame buvo reikalaujama, kad kultūros paminklams apsaugoti būtų imtasi iniciatyvos ratifikuoti Rericho paktą Pabaltijyje.

1939 m. Europos politinė padėtis pranašavo artėjantį karą, provokuojamą hitlerinės Vokietijos. Kaip tamsi grėsmė kėlė galvą vokiškasis fašizmas. Lietuva neteko Klaipėdos krašto. Kiekvieną dieną Kauno gatvėse laikraščių pardavėjai šūkavo sensacingas straipsnių antraštes.

P. Galaunė 1939 m. vasarą, nutraukęs savo atostogas, ėmė rūpintis, kaip apsaugoti muziejaus turtus karo atveju. Pirmiausia buvo kreiptasi į kariuomenės štabą su prašymu paskirti muziejui kurį nors fortą brangiems eksponatams karo atveju paslėpti. Štabas pasiūlęs už penkiolikos kilometrų nuo Kauno esantį blindažą, vėliau tą pasiūlymą atšaukęs. P. Galaunė tarėsi su Lietuvos banku. Banko direkcija pažadėjo muziejui suteikti keturių kvadratinių metrų plotą Biržų ir Utenos bankų seifuose, tačiau vėliau ir to plano atsisakyta. Buvo kilusi mintis kaip saugyklą panaudoti muziejaus katilinę, bet apie tai sužinojusi Užsienio reikalų ministerija pareiškė protestuosianti prieš tokius veiksmus, nes eksponatų slėpimas galėtų sukelti tarp gyventojų paniką[60].

1939 m. rudenį Tarybų Sąjungai grąžinus Lietuvai Vilnių, P. Galaunės vadovaujamam muziejui prisidėjo didelis darbas — atsakomybė už Vilniaus miesto ir krašto kultūros paminklus. Tai buvo darbas ne vieno ar kelių žmonių jėgoms. P. Galaunė vėl kreipėsi į vyriausybę su raginimu išleisti senovės paminklų apsaugos įstatymą ir gavo pažadą, kad „kiek galima, šis reikalas bus paskubintas“[61]. Pergyvenęs dvi revoliucijas, karą, P. Galaunė žinojo, kad, keičiantis socialinėms, politinėms sąlygoms, neišvengiama sumaišties, pasimetimo, iškyla pažiūrų skirtumų, ne visada motyvuotų aistrų. Šie dalykai buvo būdingi ir Vilniaus lietuvių bei lenkų santykiams. Daug lenkų iš Vilniaus traukėsi, buvo aišku, kad su jais į užsienį gali išplaukti ne viena su Vilniaus istorija ir kultūra suaugusi meno vertybė.

Sunku suprasti priežastis, dėl ko Švietimo ministerija ir toliau tylėjo, nesiskubindama patvirtinti kultūros paminklų apsaugos įstatymą. Atrodo, muziejus galėjo sugniužti po tokios didžiulės atsakomybės ir neaprėpiamai didelio darbo našta. Bet P. Galaunė ir jo ištikimi „kovos

[60] ČG komisijos 1939, spal. 12 posėdžio protokolas Nr. 4.
[61] KM tarybos 1939, spal. 14 posėdžio protokolas Nr. 25.

draugai"— muziejaus taryba — jau ne vienerius metus dirbo, galima sakyti, savo iniciatyva, žinodami, kad iš šalies niekas neskuba padėti. Tad vos pasiekė žinia, kad Vilnius atgautas, P. Galaunė skubiai sukvietė tarybos posėdį apsvarstyti, kaip, kokiais būdais perimti Vilniaus krašto senovės paminklų konservavimo įstaigos dokumentaciją, kaip turėtų būti tvarkomi Vilniaus muziejai, restauruojami paminklai. Posėdyje nutarta kuo skubiausiai patiems vykti į Vilnių, „vietoje susipažinti su visais muziejais bei atskirais rinkiniais ir imtis visų galimų priemonių šiam turtui apsaugoti"[62].

Pirmiausia į Vilnių buvo komandiruotas P. Karazija. Grįžęs iš sostinės, jis referavo muziejaus tarybai apie atgautą dalį buvusios Vilniaus senovės paminklų konservavimo įstaigos archyvo.

Muziejaus taryba — P. Galaunė, P. Karazija, J. Puzinas, A. Rūkštelė, V. K. Jonynas ir V. Kuprevičius (sekretorius) rinkdavosi kiekvieną savaitę, nes teko spręsti daugybę naujai iškylančių problemų. Štai 1939 m. gruodžio 27 d. posėdyje buvo priimtas V. K. Jonyno pasiūlymas — remiantis Kultūros muziejaus įstatymo 14 paragrafu, kuriuo muziejui pavedama kontroliuoti išvežamas iš Lietuvos meno vertybes, susitarti su Prekybos departamentu, kad muitinės pareigūnai be specialaus Kultūros muziejaus leidimo neleistų išvežti į užsienį kultūros paminklų[63]. Taip ir padaryta. Dailės kūriniams peržiūrėti suorganizuojama komisija (P. Galaunė, V. K. Jonynas ir A. Rūkštelė). Taip pat tame pačiame posėdyje aptarti Vilniaus architektūros paminklų restauravimo klausimai. Gedimino kalno bokšte, Trakų pilyje jau keletą metų vyko konservavimo darbai, kuriems vadovavo inžinierius J. Borovskis. Po kai kurių konfliktų su Vilniaus miesto savivaldybe, kuri iš pradžių nenorėjo pripažinti muziejaus tarybos autoriteto, visų restauravimo bei konservavimo darbų projektai būdavo pristatomi tvirtinti muziejaus tarybai. Tariantis su J. Borovskiu, buvo sudarytas grandiozdinis darbų Gedimino kalne planas: nukasti XIX a. supiltą pylimą, atstatyti senovinį įvažiavimą į kalną, bokšto viduje sutvarkyti laiptus ir t. t. Visus šiuos darbus atliekant, specialistai privalėjo tirti kultūrinius sluoksnius, konservuoti atkastus mūrus ir radinius. Be to, nutarta baigti restauruoti Bernardinų bažnyčią ir baigti konservuoti Trakų pilies reprezentacinės salės žvaigždinius skliautus, nedelsiant apmatuoti visus Vilniaus architektūros paminklus, nes, P. Galaunės nuomone, „šiais nuolatinių ir pastatams labai pavojingų karų metu greit gali būti sunaikinti gausūs Vilniaus meno paminklai ir tuo padaryta nepataisoma žala"[64]. Iš tiesų tai buvo pranašiški žodžiai — per Antrąjį pasaulinį karą buvo išgriauti ištisi Vilniaus senamiesčio kvartalai. Taip pat

[62] KM tarybos 1939, spal. 14 posėdžio protokolas Nr. 25.
[63] KM tarybos 1939, gruod. 27 posėdžio protokolas Nr. 27.
[64] Ten pat.
[65] KM tarybos 1940, geg. 1 posėdžio protokolas Nr. 31.
[66] Lietuvos TSR kultūros paminklų apsaugos įstatymas // Vyriausybės žinios.— 1940.— Liep. 25.— Nr. 2.

P. Galaunei kėlė rūpestį likimas Vilniaus krašto dvarų, kurių savininkai pasitraukė į Lenkiją. Buvo numatyta vasarą pradėti juos inventorinti ir apmatuoti[65].

1940 m., atkūrus Lietuvoje Tarybų valdžią, atverčiamas naujas istorijos lapas — naujais pagrindais tvarkomas ne tik krašto politinis, socialinis, ekonominis, bet ir kultūrinis gyvenimas. 1940 m. liepos 25 d. išleistas kultūros paminklų apsaugos įstatymas[66], netrukus paskelbti Kultūros paminklų apsaugos įsakymas[67] ir „Taisyklės kultūros paminklų apsaugai vystyti"[68] sudarė aiškų teisinį pagrindą respublikos kultūros paminklams apsaugoti ir įgyvendinti tą apsaugą praktiškai. „Nedelsiant pirmą kartą Lietuvoje buvo pravesta meno bei kultūros paminklų registracija"[69],— rašė P. Galaunė.

Prie Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus įkuriama Kultūros paminklų apsaugos įstaiga. Kurį laiką jai vadovavo Č. Liutikas, vėliau — V. K. Jonynas. Atskirus darbo barus tvarkė specialistai: archeologijos paminklais rūpinosi P. Kulikauskas, architektūros — inžinierius B. Lukoševičius, dailės — H. Kairiūkštytė-Jacinienė, įstaigos sekretoriaus pareigas ėjo A. Nezabitauskas. Jie vizitavo paminklus, tikrino, pildė mokslines kartotekas.

Nacionalizavus dvarus, nemaža dalis juose buvusių kultūros ir meno turtų atsidūrė įvairaus profilio Lietuvos muziejuose. 1941 m. vasario 16 d. P. Galaunė buvo pakviestas dalyvauti Švietimo liaudies komisariato pasitarime muziejų ir kultūros paminklų apsaugos reikalais.

Pasitarime prieita prie išvados, jog Kaune turi būti keturi muziejai: 1. Kauno valstybinis kultūros muziejus; 2. Dailės muziejus; 3: Revoliucijos muziejus; 4. Karinis-istorinis muziejus. Be to, numatyta įsteigti du dvarų kultūros, buities muziejus. Vieną jų buvo manoma įkurti Tytuvėnų dvare, kitą Apytalaukio dvaro rūmuose. Į tuos dvarus jau buvo pradėta gabenti ir eksponatus, bet visus sumanymus sutrukdė prasidėjęs karas[70].

Dailės gyvenimui respublikoje pagerinti Švietimo ministerijos Kultūros reikalų departamente buvo sudaryta Dailės taryba, į kurios sudėtį įėjo ir P. Galaunė[71]. 1940 m. rudenį pradėta ruoštis Meno dekadai Maskvoje[72].

P. Galaunės vadovaujamas muziejus neapleido ir mokslinio-tiriamojo darbo. 1941 m. pradžioje buvo išleistas mokslinių straipsnių rinkinys „Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus metraštis". Muziejaus darbuotojai R. Jablonskytė, P. Kulikauskas, P. Karazija, K. Čerbulėnas, J. Puzinas, A. Rūkštelė ir pakviesti iš šalies istorikas Z. Ivinskis bei architektas J. Borovskis publikavo jame straipsnius archeologijos, archi-

67 Švietimo liaudies komisaro kultūros paminklų apsaugos įsakymas // Tarybų Lietuva.— 1940.— Spal. 14.— Nr. 5.

68 Švietimo liaudies komisaro „Taisyklės kultūros paminklų apsaugai vystyti" // Tarybų Lietuva.— 1940.— Spal. 30.— Nr. 26.

69 *Galaunė P.* Muziejų reikalai 1940—1941 m. (Rankraštis).

70 Ten pat.

71 1940, liep. 26 Švietimo ministerijos rašto ištrauka.— P. Galaunės archyvas.

72 Ruošiamės meno dekadai Maskvoje: Respublikos meno darbuotojų pasisakymai / Rašo: P. Juodelis, P. Galaunė, B. Dauguvietis, J. Tallat-Kelpša, K. Petrauskas, J. Starka, J. Jackutienė // Tiesa.— 1940.— Spal. 3; Труженик.— 1940.— Spal. 3.

tektūros, liaudies meno, knygos meno, muziejininkystės ir kitais klausimais. Leidinyje buvo išspausdintas ir P. Galaunės straipsnis „Lietuvos knygos meno raidos metmenys XVI—XVII amžiuose“. Išsamią muziejaus 1936—1939 m. darbo apžvalgą parengė V. Kuprevičius[73].

P. Galaunė kaip visuomet įsitraukė į intensyvų intelektualinį gyvenimą, vykusį už muziejaus sienų. 1940 m. rugpjūčio mėnesį jis kartu su universiteto profesoriais M. ir V. Biržiškomis, B. Sruoga, V. Krėvė-Mickevičiumi, I. Jonynu ir kitais įsteigė Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbuotojų draugiją, kurios tikslas buvo jungti Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo personalą[74], padėti jam gilinti savo mokslinį pasirengimą, specialybės žinias, kad galėtų aktyviai prisidėti prie krašto kultūros lygio kėlimo.

1941 m. birželio 22 d. prasidėjo karas tarp Tarybų Sąjungos ir fašistinės Vokietijos. Jau pirmomis dienomis Lietuva buvo okupuota. Vokiečiai, kaip ir Pirmojo pasaulinio karo metu, apiplėšinėjo ir vežė į Reichą kultūros vertybes. P. Galaunė labai sielojosi dėl muziejaus likimo. Visi muziejaus darbuotojai gyveno įelektrintoje atmosferoje, nežinodami, ką nauja diena atneš. Okupantai sauvaliavo. Viena po kitos buvo uždaromos ekspozicijos. Vieną dieną okupantai pareikalavo iš muziejaus meno kūrinių kaip dovanos aukštam pareigūnui į Rygą pasiųsti. Turėjo būti išduoti A. Žmuidzinavičiaus „Nemuno augintiniai“ ir „Šieno kupetos pamario pievose“, J. Mackevičiaus „Gatvelė“, J. Šileikos „Marytės darželis“, Z. Petravičiaus „Peizažas“, J. Buračo „Medvėgalio piliakalnis“ — vieni geriausių šių dailininkų darbų[75]. Rizikuojant užsitraukti okupacinės valdžios nemalonę, P. Galaunei su bendradarbiais pavyko A. Žmuidzinavičiaus paveikslus pakeisti kitais. Vėliau dar sugrįžo „Medvėgalio piliakalnis“ ir „Marytės darželis“, kurį gerokai apnaikintą nupirko iš nežinomo asmens A. Žmuidzinavičius ir 1959 m. padovanojo muziejui. Į muziejų vokiečiai ateidavo įvairiais tikslais. P. Galaunės prisiminimuose papasakota istorija, kaip gestapininkas, atėjęs fotografuoti liaudies skulptūras, pamatė sandėlio kampe Žydų etnografinio muziejaus turtą ir pranešė apie jį štabui. Turtas priklausė žydų bendruomenei, ir iki 1940 m. mažai apie jį žinota, nes bendruomenė nepalaikė ryšių su kitais muziejais, net neatsakydavo į Kultūros muziejaus, koordinavusio šio pobūdžio įstaigų darbą, raštus. Tik 1941 m., vokiečių nacistams okupavus Kauną, Kultūros muziejus gavo pranešimą, kad Rotušės aikštės vieno namo kieme esąs kažkoks žydų muziejus, kuriame ėmę šeimininkauti „piliečiai iš gatvės“[76]. P. Galaunė skubiai reagavęs į tokį pranešimą, su bendradarbiais nuvykęs į nurodytą vietą ir radęs nedidelę patalpą išdaužytais langais, kurioje buvo surinkta ikonografinė medžiaga: sinagogų fotografijos, žymesnių rabinų

[73] Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus metraštis / Redagavo P. Karazija.— K., 1941.— 391 p., 48 il. lentelės.

[74] Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos aukštųjų mokyklų mokslo darbuotojų draugijos įstatai.— K., 1940.

[75] *Galaunė P.* Muziejininko novelės.— V., 1967.— P. 126.

[76] *Galaunė P.* Muziejų istorija. Žydų muziejus Kaune. (Rankraštis).

portretai, sidabriniai kulto apeigų reikmenys ir gana gausi archyvinė medžiaga hebrajų kalba. Viskas skubiai buvo atgabenta į Kultūros muziejų. Po kurio laiko į tuos rinkinius pareiškė pretenzijas Rozenbergo štabas — jo pareigūnai nežinia kur išgabeno visą archyvinę medžiagą ir kai kuriuos kulto reikmenis, o muziejaus vadovybei pagrasino, kam ji slepianti „žydų turtą". Kartu buvo paimta dviejų žydų deponuota muziejuje numizmatika ir — kad ir kaip skaudu buvo P. Galaunei — jam artimo XXVII knygos bičiulių draugijos nario, juristo Viktoro Cimkausko ekslibrisų rinkinys bei dalis vertingos jo bibliotekos, kurią pats P. Galaunė buvo padėjęs pergabenti į muziejų"[77].

Muziejininkai savo darbu narsiai priešinosi viską niokojančiai karo mašinai. P. Galaunė ir tokiu metu stengėsi rūpintis kultūros paminklais, kad jie nežūtų be pėdsako, kad darbas nesustotų, net ekspedicijų stengėsi nenutraukti. 1942 m. priešistorijos skyriaus vedėjas P. Kulikauskas (tas pareigas pradėjo eiti 1941 m., J. Puzinui išvykus į Vilnių) kartu su archeologu P. Tarasenka apžiūrėjo Panevėžio apylinkių archeologijos paminklus, kasinėjo Raginėnų piliakalnį[78]. R. Rimantienė, P. Baleniūnas, braižytoja studentė D. Galaunytė, neturėdami kitokių susisiekimo priemonių, dviračiais apvažinėjo Kauno apylinkių akmens ir žalvario amžių archeologijos paminklus, kasinėjo Samantonių (Širvintų raj.) žalvario amžiaus gyvenvietę[79].

1942 m. buvo atgaivinta Kultūros paminklų apsaugos įstaiga, kurioje dirbo A. Nezabitauskas, P. Tarasenka. P. Galaunė sudarė Kultūros paminklų apsaugos tarybą, į kurią įėjo K. Jablonskis, I. Končius, J. Puzinas, A. Šalkauskis. 1942 m. gegužės 9 d. taryba svarstė kultūros paminklų apsaugos įstatymo projektą ir paminklų inventorizavimo taisykles. Bet įstatymo okupacinė valdžia neišleido, nes tai prieštaravo jos interesams, ir darbas buvo paraližuotas.

Muziejus, P. Galaunės žodžiais tariant, vegetavo. Netikrumas dėl rytojaus, pavojaus atmosfera ir įtampa lydėjo kiekvieną žingsnį. Kai kurie muziejaus darbuotojai, kaip ir daugelis Kauno gyventojų, bijodami, kad, artėjant Raudonajai Armijai, vokiečiai dar laikysis kairiajame Nemuno krante ir Kaunas atsidurs kryžminėje ugnyje, iš miesto pasitraukė, kiti visuotinės suirutės metu ne visada ateidavo į darbą. Muziejuje teliko P. Galaunė, P. Karazija, konservatorius P. Baleniūnas ir salių prižiūrėtojai J. Volskis ir J. Navickis. P. Galaunė prisimena, kad konservatorius P. Baleniūnas paskutinėmis vokiečių laikymosi dienomis beveik dieną naktį budėjo muziejuje (P. Galaunė, susižeidęs koją ir ranką, kasdien į muziejų ateiti negalėdavęs). Liepos 29 d. atėję į muziejų du vokiečių valdininkai iškvietė telefonu direktorių „ateiti į muziejų svarbiu reikalu".

77 *Galaunė P.* Muziejų istorija. Vokiečių okupacija (1941—1944). (Rankraštis).
78 Iš autorės pokalbio su P. Kulikausku 1987, geg. 11.
79 Iš autorės pokalbio su R. Rimantiene, 1987, geg. 12

„Tarybinei artilerijai retkarčiais apšaudant Kauno aerodromą; ištuštėjusių gatvių namų pasieniais šiaip taip pasiekiau muziejų. Čia prisistatė tiedu Gebietskomisariato valdininkai.

— Kodėl neevakuotas muziejus?

— Evakuoti nebuvo iš niekur jokio paliepimo.

— Koks turtas saugomas muziejuje?

Trumpai apibūdinau keturis muziejaus skyrius.

— Kuriame tų skyrių ir kokie eksponatai laikomi brangiausiais?

— Skyriai tvarkosi autonomiškai, aš esu tiktai administratorius. Skyrių vedėjai pasišalino, ir apie jų žinioje esamų eksponatų vertę nieko negaliu pasakyti“[80],— atsakęs P. Galaunė.

Vokiečiams teko patiems rinktis eksponatus. Kažkodėl jie nusižiūrėjo archeologijos rinkinius ir pareikalavo per vieną dieną vertingiausius supakuoti evakuacijai. Išvežimui eksponatus ruošė P. Baleniūnas. Susidarė didelė sandariai užkalta dėžė. Kai liepos 30 d. vokiečiai atėjo jos pasiimti, į muziejų negalėjo patekti — konservatorius užrakino visas duris ir jų neįleido. Tik vėliau paaiškėjo, kokie „eksponatai“ buvo skirti vokiečiams — dėžė buvo prikrauta plytgalių, gipsinių formų laužo ir kt. „Žinoma, tokių „eksponatų“ paruošimas evakuacijai buvo žaidimas su ugnimi. Jeigu vokiečiai Kaune būtų išsilaikę ilgiau ir būtų sumanę patikrinti dėžės turinį, aišku, man būtų tekę atsakyti savo galva“[81],— rašė vėliau P. Galaunė.

Artėjant frontui, muziejaus direktorių vis labiau neramino muziejaus likimas. Todėl 1944 m. vasarą P. Galaunė išsirūpino Valstybės banke seifą, į kurį sudėjo M. K. Čiurlionio ir vertingiausius kitų lietuvių dailininkų darbus bei 16 000 negatyvų[82]. „Kai banke buvo gautas seifas, liaudies meno negatyvai buvo sukrauti į tvirtą kraitinę skrynią. Kiti meno dalykai — M. K. Čiurlionio „Zodiako ženklų“ ciklas, keletas M. K. Čiurlionio mažo formato piešinių popieriuje, Rubenso „Nukryžiuotasis“ buvo sustatyti ant tos skrynios, dar kiti eksponatai — prie seifo sienų. Visus meno kūrinius sudėti seife padėjo dailininkai V. Kairiūkštis ir V. Ratas-Rataiskis. Vokiečiai nežinojo, kad į banko seifą dedamos muziejaus vertybės. Tuo rūpinosi muziejaus ir banko tarnautojai lietuviai“[83].

Didelę žalą muziejui padarė atsitraukdami vokiečiai. Jie susprogdino greta muziejaus stovėjusį elektrinės pastatą. „Tuo būdu išsipildė mano „pranašiškas“ spėjimas, kad muziejaus negalima statyti greta elektrinės [...]. Sprogimas buvo toks stiprus, kad muziejaus pastatas liko be langų, be daugelio durų, buvo sugadintas centrinis šildymas, sudaužyti viršutinio apšvietimo stiklai, pats pastatas pajudintas iš pamatų ir dėl to sienos keliose vietose plyšo. [...] Į muziejų galėjai

80 *Galaunė P.* Muziejininko novelės.— V., 1967.— P. 127—128.
81 Ten pat.— P. 129.
82 M. K. Čiurlionio galerijos ir Kauno valst. M. K. Čiurlionio dailės muziejaus istorijos puslapiai. (Rankraštis).— P. Galaunės archyvas.
83 P. Galaunės pasakojimas, užrašytas K. Galaunienės 1985, liep. 12.

įeiti pro kur tiktai nori“[84],—piešia šiurpią muziejaus padėtį pirmomis dienomis po karo P. Galaunė.

1944 m. rugpjūčio 1 d. į Kauną įžengė Raudonoji Armija. Skubiai buvo pradėtos gydyti muziejui padarytos žaizdos. Didelių viso penketo — P. Galaunės, P. Karazijos, P. Baleniūno, J. Volskio ir J. Navickio — pastangų dėka pasisekė išsaugoti visą muziejaus turtą. Netrukus direktorius pradėjo rūpintis pastato remontu. Ne vienerius metus teko šalinti tos baisios avarijos pasekmes, kol buvo prieita prie muziejaus ekspozicijų atkūrimo.

Daug rūpesčių turėta dėl banko seife saugomų eksponatų likimo. Į seifą patekti muziejininkai negalėjo, nes atsitraukdami hitlerininkai išsivežė jo raktus. 1946 m. pavasarį Kaune įvykęs didelis potvynis užliejo seifo patalpas. Visas M. K. Čiurlionio „Zodiako ženklų“ ciklas ir fotonegatyvai atsidūrė vandeny. Atidarius seifą paaiškėjo, kad vienas kitas „Zodiako ženklų“ paveikslas nukentėjęs, dalis negatyvų apgadinta. Visą muziejaus kolektyvą direktorius mobilizavo valyti eksponatus, plauti apgadintus negatyvus.

Pirmieji penkeri pokario metai, kuriais P. Galaunė vadovavo Valstybiniam kultūros muziejui, buvo kupini įtempto darbo: reikėjo atstatyti apgriautus rūmus, inventorinti 1940 m. iš nacionalizuotų dvarų įgytas kultūros vertybes, atnaujinti ekspozicijas. P. Galaunė įsitraukia ir į platesnę visuomeninę-kultūrinę veiklą. 1944 m. rugsėjo 23 d. jis dalyvauja Pirmajame architektų pasitarime, kuriame buvo svarstomos architektūros nacionalinio stiliaus problemos, 1945 m. pradžioje Liaudies švietimo komisariatas paskiria jį Muziejų ir kultūros paminklų apsaugos komisijos nariu[85], tų pačių metų vasarą kraštotyros muziejų darbuotojų dviejų savaičių kursuose jis skaito paskaitas apie muziejų ekspozicijas ir parodų rengimą[86] ir dalyvauja kaip ekspertas „nustatant apsaugos priemones Pažaislio vienuolyno freskoms ir skulptūrai[87], nuo tų pačių metų rudens, kaip Vilniaus valstybinio dailės muziejaus Mokslinės tarybos narys, dalyvauja pasitarimuose sprendžiant reikšmingus šio muziejaus darbo klausimus. 1956 m., organizuojant Leningrado etnografijos muziejuje Pabaltijo respublikų liaudies kūrybos pavyzdžių parodą, P. Galaunė kartu su Kultūros ministerijos atstovais, muziejininkais ir etnografais P. Gudynu, A. Mikėnaite, M. Glemžaite, V. Miliumi ir kt. įeina į Lietuvos ekspozicijos rengimo komisiją, atrinkinėja parodai eksponatus ir iliustracinę medžiagą, rašo paaiškinamuosius tekstus[88].

Karo ir pirmieji pokaro metai P. Galaunę palietė skaudžiais praradimais. Dukrą Dalią, studentę filologę, karo audros nubloškė į Vakarus. 1947 m. lapkričio 2 d. greitąja džiova mirė sūnus Dievainis, Vil-

[84] *Galaunė P.* Muziejų istorija. Vokiečių okupacija (1941—1944). (Rankraštis).

[85] Švietimo liaudies komisariato 1945, bal. 6 raštas P. Galaunei.— P. Galaunės archyvas.

[86] Švietimo Liaudies komisariato Muziejų skyriaus 1945, rugp. 1 raštas.— P. Galaunės archyvas.

[87] LTSR meno reikalų valdybos 1945, spal. 9 raštas Nr. 2380.— P. Galaunės archyvas.

[88] LTSR kultūros ministerijos 1956, vas. 25 įsakymas Nr. 82.— P. Galaunės archyvas.

niaus universiteto trečio kurso studentas medikas, talentingas, linkęs į meną, paskutinė Galaunių giminės lietuviškosios atšakos atžala[89].

1949 m. kovo 24 d. P. Galaunė pasitraukė iš savo įkurto ir išugdyto muziejaus direktoriaus pareigų[90]. 1949—1955 m. jis dėsto Vilniaus universitete ir Valstybiniame dailės institute. 1955 m. vasario 15 d.— 1957 m. vasario 1 d. vėl trumpai dirba Kauno M. K. Čiurlionio dailės muziejuje liaudies meno skyriaus moksliniu bendradarbiu. Ir iš muziejaus išėjęs, jis liko muziejaus išplėstinės mokslinės tarybos narys ir nuolatinis konsultantas daugeliu muziejaus reikalų, ypač kai būdavo svarstomi opūs M. K. Čiurlionio kūrinių apsaugos, restauravimo klausimai. Be jo nuomonės neapsieita ir statant M. K. Čiurlionio galeriją. 1973 m. jis — komisijos, turėjusios pertvarkyti M. K. Čiurlionio kūrinių ekspoziciją, narys, 1975 m., rengiantis iškilmingai paminėti M. K. Čiurlionio 100-ąsias metines, P. Galaunė įėjo į jubiliejinę komisiją (siūlė išleisti atskiru leidiniu M. K. Čiurlionio grafikos darbus ir įsteigti jo vardo premiją geriausiems liaudies meistrų kūriniams premijuoti); parengė jubiliejinei mokslinei M. K. Čiurlionio konferencijai pranešimą „M. K. Čiurlionio dailės palikimo tvarkymas 1911—1949 m."

Didelė erudicija, tvirti principai, pasišventimas darbui žymėjo P. Galaunės, kaip muziejininko, asmenybę. Apmąstydamas savo, kaip muziejininko, kelią, jis yra pasakęs: „Džiaugiuosi ir didžiuojuosi, kad sunkiausiais laikais net 25 metus man teko visokiais būdais rūpintis M. K. Čiurlionio, kitų lietuvių dailininkų bei liaudies meistrų kūrinių saugojimu, jų rinkimu bei varyti pirmąsias muziejinio darbo vagas".

Ir atsisakius darbo muziejuje, P. Galaunės, kaip muziejininko, veikla nenutrūko. Į jį kreipdavosi įvairių respublikos muziejų darbuotojai, ieškodami patarimo ir pagalbos, jis — daugelio mokslinių tarybų narys. Be jo paramos neapsieita 1959 m. steigiant Rokiškio kraštotyros muziejuje liaudies buities skyrių[91]. Tais pačiais metais, kaip Šiaulių „Aušros" muziejaus visuomeninės mokslinės tarybos narys, jis talkininkavo ir šiam muziejui rengiant liaudies meno skyriaus ekspoziciją[92]. Ir vėliau įvairiais reikalais, ypač rengdamas „Lietuvių liaudies meno" albumus, P. Galaunė ne kartą lankėsi šiame muziejuje. „Jo apsilankymai muziejuje buvo ne priekabaus pareigūno inspekcija, bet vyresniojo draugo, supratingesnio bičiulio draugiški vizitai, kurių metu darbuotojai visada daug naujo sužinodavo, praplėsdavo savo akiratį"[93],— taip vėliau tuos laikus prisiminė ilgametis šio muziejaus bendradarbis V. Vaitekūnas.

P. Galaunės erudicija, žinios, didelė patirtis buvo reikalinga ne tik muziejiniame darbe. 1956 m. Mokslinė restauracinė Architektūros reikalų valdybos prie LTSR Ministrų Tarybos dirbtuvė organizavo

[89] „Gražus ir visapusiškai gabus buvo Dievainis. Gražiai piešdavo, labai domėjosi menu, pirkdavo ne tik mediciniškas, bet ir meno knygas. Tėvas matė sūnaus gabumus, pats rodydavo jo piešinius. Bet žinodamas, kad menininko kelias sunkus, tikėjo, kad sūnus, ir kitoje srityje dirbdamas, suras dvasinį pasitenkinimą",— prisimena Dievainį pažinojusi ir su juo bendravusi A. Mikėnaitė.

[90] Meno reikalų valdybos viršininko J. Banaičio 1949, kovo 29 įsakymas Nr. 128.— KČDM archyvas.

[91] Rokiškio kraštotyros muziejaus 1959, bal. 10 raštas Nr. 25.—

Mokslinę tarybą, į kurią kaip narys buvo pakviestas ir P. Galaunė[94]. Jis dalyvavo pasitarimuose, kuriuose buvo aptariamos Trakų pilies gyvenamųjų rūmų atstatymo ir restauravimo problemos, Vilniaus, Kauno pilių bei senamiesčių restauravimo bei rekonstrukcijos reikalai ir kiti aktualūs architektūros palikimo klausimai. Nuo 1967 m. P. Galaunė — LTSR kultūros ministerijos Mokslinės metodinės kultūros paminklų apsaugos išplėstinės tarybos narys. Vėliau, kai dėl sveikatos nebegalėjo dalyvauti posėdžiuose, apie Tarybos veiklą buvo informuojamas raštais.

Gyvendamas Kaune, kaip Kraštotyros draugijos metodinės komisijos narys, jis prisidėjo prie draugijos Kauno skyriaus veiklos. LTSR kraštotyros draugijos pirmajame suvažiavime 1964 m. kovo 31 d. P. Galaunė buvo išrinktas Garbės nariu.

1959—1962 m. LTSR dailininkų sąjungos valdybos prezidiumas nuolatos įtraukdavo P. Galaunę į Kauno „Dailės" kombinato Meno tarybos sudėtį. Tiek meno tarybose, tiek aptariant „Dailės" kombinato gaminių parodas, P. Galaunė pasisakydavo prieš atsitiktines, mėgdžiojančias kitų kraštų meną formas. Jis visą laiką troško, kad dailininkai geriau, giliau pažintų savo tautos meninį palikimą, ypač liaudies meną, iš jo semtųsi inspiracijų savo kūrybai[95].

Savo žiniomis ir patirtimi P. Galaunė dalijosi ir su kitomis respublikos įstaigomis, jį ir dabar lanko mokslo, meno žmonės, rinkdami medžiagą savo darbams.

P. Galaunės archyvas.

92 Šiaulių „Aušros" istorijos-etnografijos muziejaus 1959, geg. 5 raštas Nr. 129 ir 1959, geg. 11 darbo sutartis.— P. Galaunės archyvas.

93 *Vaitekūnas V.* Paulius Galaunė ir Šiaulių „Aušros" muziejus // Kraštotyra.— V., 1979.— IX kn., II d.— P. 94.

94 Architektūros reikalų valdybos prie LTSR Ministrų Tarybos 1956, vas. 1 raštas.— P. Galaunės archyvas.

95 P. Galaunės pasisakymas, aptariant Kauno „Dailės" kombinato 25-erių metų jubiliejinę parodą, 1967, saus. 16. Užrašė K. Kairiūkštytė.

PEDAGOGINIS DARBAS

Šalia muziejinės, mokslinės veiklos P. Galaunė daugiau kaip tris dešimtmečius savo gyvenimo paskyrė pedagoginiam darbui. 1925 m. rugsėjo 1 d. jis pakviečiamas į universitetą skaityti Lietuvos meno istorijos kursą[1]. Mokslo metams baigiantis, Humanitarinių mokslų fakulteto tarybos komisija (M. Biržiška, J. Tumas ir B. Sruoga), peržiūrėjusi dėstytojų kvalifikacijas, pasiūlė nuo kitų metų rudens semestro paskirti P. Galaunę einančiu docento pareigas[2]. Yra išlikęs užprotokoluotas J. Tumo atsiliepimas: „Galaunė Lietuvos meno istorija itin domisi ir yra gan greit vienatėjis tuo tarpu žmogus Lietuvoje, kuris tvirtai nusimano meno dalykuose"[3]. P. Galaunė, kaip einantis docento pareigas, skaitė Lietuvos meno istorijos kursą iki 1930 m.

Humanitarinių mokslų fakulteto istorijos skyrius turėjo dvi katedras: visuotinės istorijos ir Lietuvos istorijos. Lietuvos istorijos katedrai priklausė meno istorijos (vadovas P. Galaunė), archeologijos (vad. E. Volteris, po jo — J. Puzinas) ir pagalbinių istorijos mokslų (vad. A. Vasiliauskas) seminarai. Nuo 1930 m. lapkričio 1 d. P. Galaunė — šios katedros docentas.

Humanitarinių mokslų fakulteto dekanas buvo V. Krėvė. P. Galaunė prisimena: „V. Krėvė domėjosi ir rūpinosi fakulteto mokslinių darbų spausdinimu, kalbindavo juos rašyti, kartais net pasiūlydavo temą. Jeigu ne V. Krėvė, niekad nebūčiau parašęs, tuo labiau išspausdinęs „Lietuvių liaudies meno", „Vilniaus meno mokyklos", „Tapytojo Juozo Oleškevičiaus". Tuos darbus V. Krėvė iš manęs spauste išspaudė"[4].

1930 m. Humanitarinių mokslų fakulteto trijų profesorių komisija (V. Krėvė, M. Biržiška ir V. Mykolaitis-Putinas) aukštai įvertino P. Galaunės paskelbtus mokslinius darbus, pabrėždama, kad P. Galaunė savo studijomis „Ekslibrisas Lietuvoje" (1926), „Tapytojas Juozas Oleškevičius" (1927), „Vilniaus meno mokykla (1793—1831)" (1928), „Lietuvių liaudies menas" (1930), savo publikuotais straipsniais „pada-

[1] Humanitarinių mokslų fakulteto pranešimas universiteto rektoriui, 1925, rugs. 18.— VVU A, b. 1392.
[2] Humanitarinių mokslų fakulteto komisijos 1925, geg. 14 posėdžio protokolas Nr. 126.— VVU A, b. 1392, l. 2.
[3] J. Tumo pranešimas lektoriaus Pauliaus Galaunės e. docento p. pakėlimo reikalu. 1926, geg. 14.— VVU BR, F. 1—F. 54, l. 277; f. 431, l. 101.
[4] Literatūra ir kalba.— V., 1981.— T. XVII.— P. 382.

rė pradžią moksliniam Lietuvos meno istorijos tyrimui"[5]. Iki 1933 m. P. Galaunė dėstė ir visuotinę meno istoriją, kol šią discipliną iš jo perėmė apgynęs Sorbonoje daktaratą Jurgis Baltrušaitis.

P. Galaunė, skaitydamas lietuvių dailės istorijos ir liaudies meno kursą, laikėsi savitos metodikos: pirmiausia išdėstydavo teorinę dalį, vėliau supažindindavo su pačiais meno objektais paskaitų metu arba po paskaitų lankant muziejus. Tokiose išvykose neretai dalyvaudavę ne tik Lietuvos meno istorijos kurso klausytojai, bet ir kitų humanitarinių specialybių studentai. „Tokios išvykos į muziejus ar parodas būdavo džiugi šventė. Jo aiškinimai, komentarai, pastabos apie atskirus kūrinius ar dailininkų kūrybos eigą [...] visada studentus patraukdavo, žavėdavo, plėsdavo pažinimą"[6],— prisiminė K. Čerbulėnas.

Įdomiai P. Galaunė vesdavęs dailės istorijos seminarus. Jų tikslas buvęs ne tik patikrinti žinias, bet kartu ir studentų sugebėjimą dirbti mokslinį darbą, savarankiškai mąstyti. P. Galaunė duodavęs didelį temų sąrašą, bet ir pats studentas galėdavęs pasiūlyti temą. Per seminarus studentai skaitydavo ir aptarinėdavo parašytus darbus, P. Galaunė nesikišdavo, tylomis klausydavosi studentų pasisakymų ir ginčų. Ir tik pabaigoje, po visų diskusijų, pareikšdavęs savo nuomonę, apibendrindavęs. „Jo pastabos, nurodymai ir išvados būdavo taiklios, išsamios, konkrečios, jis nemėgo stiliaus įmantrumo, besaikio tarptautinių žodžių vartojimo. Ne vienam dailėtyrininkui ir šiandieną reikėtų paklusti P. Galaunės puoselėtam minties išdėstymo aiškumui, konkretumui, vengti pompastikos ir tuščiažodžiavimo"[7].

P. Galaunės asmeniniame archyve išsaugota 1931—1939 m. studentų seminarinių darbų dalis (31 darbas) atskleidžia meninių tyrinėjimų temas ir kryptis, į kurias buvo orientuojami P. Galaunės studentai istorikai. Daugiausia jie buvo skatinami domėtis XX a. pradžios lietuvių daile bei žymiausių to meto jos reprezentantų kūryba (seminarinių darbų temos: „Kaip susipažinau su menu", „Lietuvių menininkai ir visuomenė Lietuvių dailės draugijos (veiklos) metu", „Gamta Čiurlionies tapyboje ir tautosakoje", „Čiurlionies kūryba", „Čiurlionies „Jūros sonata", „Lietuviška pažiūra į M. K. Čiurlionies kūrybą", „Petras Rimša ir jo kūryba", „A. Žmuidzinavičiaus kūryba", „Impresionizmas. Petro Kalpoko kūryba"). P. Galaunė skatino studentus lankyti parodas, skaityti meno leidinius, duodavo rašyti atitinkamomis temomis darbus („IV rudens dailės paroda", „Baro" menininkų pažiūra į meną" ir pan.).

Studentus kitataučius, kurių daugumą sudarė žydai, kreipė domėtis savo nacionaline daile, architektūra, kurios meniniai elementai bene daugiausia ryškėjo savotiškoje sinagogų statyboje, interjeruose, ornamentikoje. Tai rodo seminarinių darbų temos: „Panevėžio žydų sinago-

[5] CVA, f. 631, ap. 13, b. 42, l. 84—86.
[6] K. Čerbulėno laiškas autorei iš Kauno į Vilnių 1985, birž. 19.
[7] Ten pat.

ga", „Prienų žydų sinagoga", „Lazdijų sinagoga", „Altoriai žydų sinagogose", „Žydų ornamentas" ir pan.

Studentams nebuvo privalu lankyti paskaitas, svarbu buvo išlaikyti egzaminus, gauti įskaitas. Pasitaikydavo ir tokių studentų, kurie gyveno provincijoje ir tik parašų atvykdavo gauti. Atsitikdavo kuriozų, kai studentai nepažindavo savo dėstytojo:

„Ne vienas įdomus atvejis buvo su docentu P. Galaune, dėsčiusiu Lietuvos meno istoriją ir atrodžiusiu jaunai. Einant koridoriumi, kai kurie studentai klausdavo jį:

— Atsiprašau, kolega, kurioje auditorijoje skaito profesorius Galaunė?

— Einam kartu. Aš kolegai parodysiu,— kai Galaunė atsisėsdavo katedroje, studentui nors į žemę lįsk..."[8]

V. Krėvės, V. Mykolaičio-Putino, L. Karsavino, V. Sezemano, I. Jonyno, E. Volterio, B. Sruogos, K. Jablonskio, V. Dubo ir kitų paskaitose susirinkdavo studentų iš įvairių fakultetų. Tokį atvejį ir su P. Galaune prisimena buvę jo studentai. Ateina P. Galaunė į auditoriją, o ji pilna; prisirinkę ne tik istorikų, bet ir kitų humanitarinių specialybių klausytojų. P. Galaunė, pasižiūrėjęs į auditoriją, sako: „Kadangi jūsų tiek daug prisirinko, tai šiandien negalėsiu skaityti"[9]. Tik kai dalis studentų iš auditorijos išėjo, P. Galaunė pradėjo paskaitą. „Mes jau suvokėm, kad tai labai jautri asmenybė, greit pažeidžiama. Jį sutrikdydavo bet koks pašalinis garsas. Pavyzdžiui, nukrisdavo kam paišelis — ir tyla, jis nustoja kurį laiką kalbėjęs..."[10]

Visi buvę P. Galaunės ketvirtojo dešimtmečio studentai, prisimindami studijavimo ir studentavimo laikus, pirmiausia pabrėžia savo profesoriaus išskirtinumą, vidinį sukauptumą. Labai santūrus ir ramus, įžengęs į auditoriją jis tyliai prieidavęs prie katedros ar staliuko, žiūrint, kas auditorijoje buvo pastatyta, atsiversdavęs užrašus, pasiremdavęs ranka kaktą ir į klausytojus net nepažiūrėdamas skaitydavo. „Kadangi mano atmintis vizualinė, tai ir dabar matau, kaip jis sėdi sulinkęs ir parėmęs galvą ranka. Matau jo kiekvieną judesį. Kalba tyliai, bet giliai jausdamas, ką sako. [...] Iš kitų žmonių, kuriuos sutikau vėliau, prof. Galaunė man priminė Faustą Kiršą arba greičiau atvirkščiai"[11],— prisimena Marija Gimbutienė.

Jo tonas ir laikysena studentams, kurie visiems savo profesoriams prikirpdavo pravardes, primindavo „smūtkelį", apie kurį P. Galaunė ir pasakodavęs su dideliu pietizmu. Studentai jį ir praminė „Smūtkeliu"[12]: „Mes jį vadindavom Rūpintojėliu. Lygindavom Karsaviną ir Galaunę. Karsavinas mums atrodė „virš laiko ir erdvės", o mūsų profesorius —„kenčianti asmenybė", labai kuklus, užsidaręs, reiklus, greit pa-

[8] *Būtėnas J.* Tarp universiteto sienų // Nemunas.— 1970.— Nr. 9.— P. 45.
[9] A. Mikėnaitės atsiminimai, užrašyti autorės 1986, geg. 14.
[10] Ten pat.
[11] M. Gimbutienės laiškas autorei iš JAV 1986, geg. 28.
[12] *Kulikauskas P.* Muziejininkas apie muziejininką // Muziejai ir paminklai.— 1970.— Gruod.— P. 10—12.

žeidžiamas, ambicingas, įžvalgus"[13]. Bet nuvedęs savo studentus į muziejų, jis tapdavęs visai kitu žmogum: atgydavęs, pakiliai vedžiodavęs grupę nuo vitrinos prie vitrinos, aiškindavęs. „Ši metamorfozė paaiškėjo man tik vėliau, supratus, kad muziejuje buvo Galaunės siela"[14].

Vėliau, artimiau profesorių pažinus, atsiskleidė labai sudėtingos asmenybės bruožai: „Kiekvienoje aplinkoje jis buvo kitoks; ar jis pats susikurdavo tą aplinką, ar ta aplinka jį veikė, bijau pasakyti. Bet, pavyzdžiui, auditorijoj jis vienoks, katedroje kitoks, su savo bendradarbiais — vėl visai kitoks. [...] P. Galaunė — daugialypė, be galo turtinga asmenybė, slepianti savyje daug niuansų, kad gali tik žiūrėti ir stebėtis... Vėliau supratom, kad jis be galo geras ir jautrus žmogus"[15].

Kai 1939 m. Kauno universiteto Teisių ir Humanitarinių mokslų fakultetai buvo perkelti į Vilniaus universitetą[16], P. Galaunė kartu su visu vyresniuoju mokslo personalu 1940 m. sausio 1 d. irgi perkeliamas į Vilnių[17]. Čia Humanitarinių mokslų fakultete jis kaip archeologijos katedros docentas toliau skaito Lietuvos meno istorijos kursą. Katedrai vadovavo J. Puzinas.

1940 m. vasarą, atkūrus Lietuvoje Tarybų valdžią ir naujomis sąlygomis pradėjus veikti Vilniaus universitetui, P. Galaunė vadovavo Humanitarinių mokslų fakulteto meno istorijos katedrai. Prasidėjus karui, Lietuvą trejus metus slėgusi hitlerinė okupacija skaudžiai palietė ir universitetą — vienas po kito buvo uždaromi fakultetai, išbraukiama iš dėstymo programų daugelis disciplinų, žiemą universitetas negaudavo kuro ir dirbo nešildomose patalpose, studentų į paskaitas susirinkdavo mažai.

P. Galaunė, kaip ir kiti dėstytojai, nepasitraukė iš universiteto, pasiaukojamai dirbo, visa griaunančių jėgų akivaizdoje ruošė jaunimą darbui, kūrybai. Karo metų studentas filologas Juozas Vaina, klausęs P. Galaunės skaitomo Lietuvos meno istorijos kurso, prisimena, kad tuomet „profesoriai nuo studentų beveik nesiskirdavo,— kartais per paskaitas sėdėdavo su paltais, nes ne visada užtekdavę kuro [...]. Universitete paskaitos baigdavosi tada 21 valandą, o kartais kai kam ir vėliau"[18]. P. Galaunė savo studentams kursiniams darbams duodavęs gana sunkias temas. J. Vainai jis pasiūlęs parengti referatą apie Bernardinų bažnyčią. Studentas, remdamasis lenkiškais ir lotyniškais šaltiniais, parašęs didelį darbą ir perskaitęs jį 1943 m. kovo 16 d. seminare. „Profesorius pareiškė, kad šito darbo jau negalima išleisti iš rankų ir reikia tiktai jį papildyti iki diplominio darbo. Deja, kitą — kovo 17 dieną universitetas buvo uždarytas..."[19]

Praūžus karo audrai, universitetas pradėjo naują gyvenimą. 1944—1947 m. P. Galaunė — Vilniaus universiteto Istorijos-filologijos

[13] A. Mikėnaitės atsiminimai, užrašyti autorės Vilniuje 1986, geg. 14.
[14] *Kulikauskas P.* Min. veik.— P. 10—12.
[15] R. Volkaitės-Kulikauskienės atsiminimai, užrašyti autorės Vilniuje 1985, saus. 30.
[16] Vilniaus universiteto istorija 1940—1979.— V., 1979.— T. III.— P. 15.
[17] VVU A, b. 1392, l. 5.
[18] J. Vainos laiškas autorei iš Punsko į Vilnių 1985, lapkr. 11.
[19] Ten pat.

fakulteto Meno istorijos katedros vedėjas[20]. Katedroje susitelkė jo buvę mokiniai, jau dėstytojai,— A. Mikėnaitė, R. Kulikauskienė, P. Kulikauskas, be to, čia dirbo J. Baldžius, įsijungė P. Dundulienė, H. Kairiūkštytė-Jacinienė. „Kaip vadovas profesorius buvo be galo tolerantiškas, per daug nesikišo į savo katedros dėstytojų darbą. Aš neprisimenu, kad būtų kokių didelių paskaitų tikrinimų. Labai nemėgo biurokratiško darbo, vargino jį planų sudarinėjimai, ataskaitų rašinėjimai. Prisimenu, prašė P. Kulikausko: „Parašyk tu šitas ataskaitas, atsilyginsiu..." Nemėgo popierizmo, vis tik kūrybos žmogus..."[21] Tuos visus „popierizmus" iš didelės pagarbos ir meilės savo profesoriui, su kuriuo bendraudamas „jausdavai, kad tave globoja, kad gali atverti širdį, kad neatstums tavęs, kai tau labai sunku", tvarkė A. Mikėnaitė, kuriai P. Galaunė perleido skaityti lietuvių liaudies meno kursą[22].

Paskaitų skaityti P. Galaunė iš Kauno atvažiuodavo į Vilnių trims dienoms per savaitę. Dėstė Lietuvos meno istoriją, muziejų istoriją, ekspozicijos parengimo principus ir metodus, M. K. Čiurlionio kūrybos, lietuvių liaudies architektūros specialiuosius kursus. Tuo pačiu metu Dailės institute dėstė Lietuvos meno istoriją[23]. Laisvu nuo paskaitų laiku universiteto bibliotekos rankraščių skyriuje kaupdavo medžiagą paskaitoms. Iš savo tyrinėtos medžiagos P. Galaunė sudarė gana išbaigtą Lietuvos meno istorijos paskaitų konspektą, kurį kasmet papildydavo nauja medžiaga. P. Galaunės paskaitų klausėsi ne tik būsimieji dailėtyrininkai, bet ir filologai. Pirmasis pokario metų P. Galaunės diplomantas meno istorikas Tadas Adomonis pasakojo, kad kartais paskaitoje būdavęs tik jis vienas. Ir vienam klausytojui profesorius sąžiningai atskaitydavo paskaitą[24].

P. Galaunės paskaitose Lietuvos meno koncepcija buvo plati. Jis apžvelgdavo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės meną, kalbėjo apie Naugarduko, Gardino, Miro pilis, Malomožaisko tvirtovinius kulto pastatus. „Lietuvos meno istorijos kursą jis skaitė, remdamasis savo tyrinėta medžiaga. Apie senojo feodalinio laikotarpio dailę beveik nekalbėjo. Apie ją pradėjo kalbėti tik nuo vadinamosios Vilniaus meno mokyklos. XVIII a. pabaigos — XIX a. pirmųjų dešimtmečių dailę jis apžvelgė daug plačiau negu išdėstyta jo „Vilniaus meno mokykloje". Vien apie L. Stuoką-Gucevičių skaitė dvi paskaitas. Paskui perėjo prie XX a. pirmųjų lietuvių nacionalinių parodų. Profesoriaus nuomone, Lietuvos menas prasidėjo ne nuo jų, todėl ir lietė savo paskaitose senuosius amžius"[25].

1947—1949 m. P. Galaunė vadovavo Muzeologijos katedrai[26], 1949 m., ją perorganizavus į Archeologijos ir etnografijos katedrą, P. Galaunė vadovaujančio darbo atsisakė, motyvuodamas nesąs tų di-

[20] Švietimo liaudies komisaro J. Žiugždos 1944, gruod. 21 įsakymas Nr. 179/A.— VVU A, b. 1392, l. 12.

[21] R. Kulikauskienės atsiminimai, užrašyti autorės Vilniuje 1985, saus. 30.

[22] A. Mikėnaitės atsiminimai apie P. Galaunę, užrašyti autorės Vilniuje 1986, geg. 14.

[23] Vilniaus valstybinio dailės instituto rektoriaus V. Jurkūno 1948, birž. 9 raštas VVU rektoriui Z. Žemaičiui: pranešama, kad Aukštojo mokslo ministerija 1947, spal. 10 raštu Nr. 1711-12-01/92 leidžia P. Galaunei

sciplinų specialistas[27]. Katedrai vadovauti atėjo P. Kulikauskas[28]. P. Galaunės paskaitų krūvis nesumažėjo, tik jis išsivadavo iš nemėgstamo administracinio darbo.

Gerą teorinį pagrindą būsimieji muziejininkai gaudavo, išklausę P. Galaunės skaitomą kursą „Muziejų istorija" ir „Ekspozicijos rengimo principai ir metodai". Įžanginėse paskaitose jis pateikdavo ryškią žymiųjų pasaulio muziejų — Luvro, Ermitažo panoramą. Lietuvos muziejų kūrimosi istorija būdavo atskleidžiama šių kultūrinių reiškinių fone. Tokiu palyginamuoju metodu pateikta medžiaga leido giliau pajusti šimtmečius baudžiavą kentusios tautos veržimąsi į šviesą, pavienių asmenybių kaip Dionizas Poška, Eustachijus Tiškevičius, XIX—XX a. sandūroje susikūrusių draugijų pastangas išsaugoti nesunykusius tautos kultūros reliktus. Iš tų pavienių rinkinių ir išaugo valstybiniai muziejai. Kalbėdamas apie eksponavimo metodiką, P. Galaunė iškeldavo daug problemų: kaip eksponatus rinkti, klasifikuoti, paruošti ekspozicijai. Rodydavo gerai parengtų ekspozicijų, modernių vitrinų projektus. Jo paskaitos atverdavo būsimiems specialistams, koks sudėtingas, reikalaujantis didelio kruopštumo ir žinojimo, o kartu romantiškas, žadantis daug netikėtų atradimų gali būti kūrybingai suprastas muziejininko darbas.

Įdomiai P. Galaunė skaitė specialųjį kursą apie M. K. Čiurlionį. Aiškindamas Čiurlionio kūrinių turinį, kompoziciją, jis pabrėždavo erdvės, ritmo, simbolių kartojimo reikšmę, siedamas šių priemonių vartojimą su giliu lietuvių liaudies kūrybos pajutimu, muzikiniu dailininko išsilavinimu. Analizuodamas M. K. Čiurlionio tapybos ciklus, P. Galaunė nurodydavo įdomias M. K. Čiurlionio ir poeto J. Baltrušaičio kūrybos paraleles ir analogijas. Laisvai versdamas J. Baltrušaičio eiles, jis akcentuodavo analogišką šių dviejų menininkų žmogaus būties sampratą: abu jie žvelgę į pasaulį panteisto žvilgsniu. Komentuodamas M. K. Čiurlionio „Jūros sonatos" tragišką finalą, P. Galaunė cituodavo J. Baltrušaitį: „...Ties begaline linija, nepažindamas dienos, aš pats kaip keliaujanti banga", „Tarp manęs ir visatos pilnatvės valandoj neliko jokios ribos".

Paskaitų ciklu apie M. K. Čiurlionį P. Galaunė davė savo mokiniams didžiojo menininko kūrybos pažinimo raktą.

Prisimenant, kad iki šeštojo dešimtmečio vidurio truko M. K. Čiurlionio daužymo laikotarpis, P. Galaunės paskaitos turėjo tam tikrą opozicijos kaltinimams aspektą. Tuomet nedaug kas (J. Vienožinskis, A. Gudaitis, V. Kairiūkštis) drįso tokias nuomones apie M. K. Čiurlionį reikšti.

dirbti Vilniaus valstybiniame dailės institute antraeilėse pareigose.

24 *Adomonis T.* Kai kas iš atsiminimų apie prof. P. Galaunę. (Rankraštis). 1986, geg. 26.— Autorės archyvas.

25 Ten pat.

26 Išrašas iš VVU rektoriaus 1947, saus. 11 įsakymo Nr. 1752, § 2.— VVU A, b. 1392, l. 15.

27 P. Galaunės pareiškimas VVU rektoriui 1949, rugs. 21.—VVU A, b. 1392, l. 34.

28 VVU rektoriaus 1949, rugs. 24 įsakymas Nr. 7622, § 1.— VVU A, b. 1392, l. 35.

„Profesoriaus paskaitos darė įspūdį tuo, kad jis visada su giliu žinojimu kalbėdavo tik apie esminius dalykus. Skaitydamas Lietuvos meno istoriją, muziejų istoriją, studentams rodydavo retus leidinius, iliustracijas iš savo rinkinių. Kai sumaniau šį tą rašyti iš Lietuvos meno istorijos, jis man davė savo užrašų sąsiuvinius su dar niekur nepublikuota medžiaga apie dailininkus, apie muziejus, su daug šaltinių lenkų, rusų, prancūzų kalbomis. Per jo paskaitas mes supratome, kad jis ne tiktai stengiasi atiduoti viską, ką turi, bet ir žiūri, kaip tas žinias kas priima. Supratome ir tai, kad, skolindamas jam pačiam reikalingą medžiagą, jis nori, kad ir mes dirbtume iš esmės..."[29]

1951 m. panaikinus universitete meno istorijos specialybę, ryšium su Archeologijos-etnografijos katedros etatų mažinimu, doc. P. Galaunė, „kaip neturintis savo specialybės krūvio", buvo atleistas iš einamų pareigų[30]. 1953 m. jis dar dvejiems metams grįžta į universitetą[31] ir dėsto įvairias disciplinas: archeologams ir etnografams — muzeologiją, archeologams — numizmatikos kursą, etnografams — lietuvių liaudies architektūros specialųjį kursą ir lituanistams — Lietuvos meno istorijos fakultatyvinį kursą.

Per tris pedagoginio darbo dešimtmečius P. Galaunė ugdė savo darbo tęsėjus. Jo buvę mokiniai — mokslininkai, pedagogai, muziejininkai, dailėtyrininkai dirba tose srityse, kurios sudarė jo paties gyvenimo esmę.

[29] S. Pinkaus atsiminimai, užrašyti autorės Vilniuje 1986, geg. 16.
[30] VVU Istorijos-filologijos fakulteto dekano E. Meškausko raštas (VVU A, b. 1392, l. 79); VVU rektoriaus J. Bučo 1951, rugp. 25 įsakymas (VVU A, b. 1392-46).
[31] P. Galaunės 1953, rugs. 4 pareiškimas VVU rektoriui.— VVU A, b. 1392 (dokumentas neinventorintas); VVU rektoriaus 1953, rugs. 14 įsakymas Nr. 927/k dėl P. Galaunės priėmimo Archeologijos-etnografijos katedros docentu valandininku nuo 1953, rugs. 15.— VVU A, b. 1392 (dokumentas neinventorintas).

BIBLIOFILAS, KOLEKCIONIERIUS

...Reikia mylėti knygą, nes joje sukauptos didžiausios žmonijos dvasinės vertybės.
Knyga — trapus dalykas, užtat ir reikia su ja pagarbiai ir su meile elgtis...

PAULIUS GALAUNĖ

Paulius Galaunė — aistringas bibliofilas, kolekcionierius. Visą gyvenimą kauptoje jo bibliotekoje yra daugiau kaip dešimt tūkstančių spaudos vienetų[1].

„Rinkau knygas įvairiomis kalbomis, liečiančias Lietuvos praeitį, tačiau dominavo Lietuvos meno ir kultūros raidos istorija, visur ieškojau lituanistikos. Ir tai dariau laisvu laiku, po darbo... Aš sirgau šitais dalykais... Savo biblioteką pradėjau kaupti japoniškoje pintoje dėžėje, skirtoje baltiniams laikyti ar vežioti. Tada dar Peterburge mokinukas buvau..."[2] — prisimena profesorius.

1908 m. jau turėjęs apie 20 knygų, tarp jų buvusi M. Remerio „Litwa"[3], ir dabar žadinti jaudinančius jaunystės atsiminimus. Jos priešlapyje P. Galaunės ranka įrašyta: „pagal sąrašą Nr. 16" — taigi šešioliktoji per trejus metus Peterburge gyvenant įsigytoji knyga.

Atmintyje gyva 1908 metų vasara, kai, važiuodamas pas brolį Joną į Kremenčiną atostogų, Paulius parsivežė ir pintinėlę, kurios dugne gulėjo „brangenybės". Tuo metu ten viešėjo ir brolis Mykolas. „Taigi susirinkome trys Galaunės. Kartą iš kažkur parėjęs radau brolius, iškėlusius iš „slėptuvės" knygas ir bevartančius jas. Labai nesmagiai pasijutau, kad knygas pirkau už brolio pinigus ir kad jas slėpiau... Bet brolis Jonas nebarė, tik knygoje „Litwa" įrašė: „Pawełkovi w dniu Imenin 1908 r. brat ks. Jan"[4].

P. Galaunės bibliotekoje dominuoja literatūra meno klausimais: meno istorijos ir teorijos veikalai, monografijos apie atskiras dailės šakas ir atskirus kūrėjus, literatūra istorijos, archeologijos, etnografijos, liaudies meno, muzikos ir teatro, numizmatikos klausimais, katalogai ir

[1] P. Galaunės bibliotekos sąrašas. Sudarė K. Galaunienė. (Rankraštis).— P. Galaunės archyvas.

[2] P. Galaunės pasakojimas, užrašytas K. Galaunienės 1984, birž. 3.— rugs. 28.

[3] *Römer M.* Litwa. Studium o odrodzeniu narodu Litewskiego.— Lwów, 1908.

[4] P. Galaunės pasakojimas, užrašytas K. Galaunienės 1984, rugs. 28.

vadovai, periodika. 750 vienetų rinkinį sudaro muziejininkystės knygos. Gausus memuarinės literatūros rinkinys. Labai daug poezijos knygų (profesoriaus mėgstamųjų O. Milašiaus, J. Baltrušaičio, B. Sruogos, J. Lermontovo, A. Puškino, S. Jesenino, A. Bloko tomai), tarp kurių atskirą grupę sudaro mickevičiana — A. Mickevičiaus kūriniai ir literatūra apie jį. Negalima nepaminėti kito P. Galaunės hobio — žvejybos. Šios srities įvairiakalbių knygų irgi gausu. Bibliotekos pagrindas — XX a. leidiniai, bet yra ir XVIII—XIX a. knygų. Vyrauja literatūra lietuvių, lenkų, rusų kalbomis, tačiau nemažai vokiečių, prancūzų, anglų, šiek tiek skandinavų šalių leidinių. Atskirus fondus sudaro rankraščiai, laiškai, graviūrų rinkiniai. Gausi įvairių tautų ir įvairių laikų dailės kūrinių reprodukcijų kolekcija.

Knygos skirtingos išvaizda, tiražais, turiniu. Labai vertinami mažatiražiai leidiniai. „Mano bibliotekoje yra unikalių dalykų, kurių nerasite respublikos bibliotekose. [...] Aš knygas atsimindavau ne tiek iš turinio, kiek iš iliustracijų... Mano atmintis vizualinė“[5].

Iki Antrojo pasaulinio karo P. Galaunė sistemingai rinko bibliografiją Lietuvos meno ir kultūros klausimais. Turėjęs nemaža kartoteką. „Per karą ir po karo jau tik retkarčiais užpildydavau vieną kitą kortelę. Visą laiką ir dabar, tiesa, nesistemingai renku bibliografines žinias apie Lietuvą, ypač meno, istorijos klausimais“[6].

P. Galaunės bibliotekoje yra apie 400 įvairių leidinių — knygų, katalogų, albumų su autorių, bičiulių, kolektyvų dedikacijomis. Dedikacijoms būdingas vienas bruožas — prieškario laikotarpiu P. Galaunės dovanotų knygų dedikacijos, ypač mokslininkų, yra trumpos, lakoniškos, rašytojų — emocionalesnės. Pokario laiko, ypač pastaruosius du tris dešimtmečius autoriai ir kiti asmenys dedikacijose išsako P. Galaunei pagarbos jausmus, kaip mūsų menotyros, muziejininkystės patriarchui ir kultūros puoselėtojui[7].

P. Galaunės bibliotekoje yra apie 140 vienetų (kai kurie su dedikacijomis) bibliofilinio ar reto bibliografinio pobūdžio leidinių[8]. Reikšmingą šios grupės lietuviškų leidinių dalį sudaro: M. Valančiaus (Motiejaus Wolonczewskio) „Žemajtiu Wiskupiste“, I ir II d., išleista Vilniuje 1848 m., J. Zavadzkio, popieriuje be medienos. Pažymėtinas leidinys „Kapai didžių kunigaikščių ir karalių Vilniuje“, išleistas Tilžėje, 1896 m.[9]

Tarp XX a. pradžios retų lietuviškų leidinių gražia išvaizda išsiskiria A. Varno autorinis albuminis leidinys „Lietuvos kryžiai“ (Kaunas, 1926, t. I, II). Šio fotografinio spaudinio išleista 100 numeruotų egzempliorių (P. Galaunei dedikuotas 42-asis). Šia proga pažymėtina,

[5] P. Galaunės atsiminimai, užrašyti K. Galaunienės 1981, lapkr. 17.

[6] P. Galaunės laiškas V. Žukui 1983, kovo 13. (Nuorašas).— P. Galaunės archyvas.

[7] P. Galaunei dedikuotų knygų sąrašas bei dedikacijų išrašai. Sudarė K. Galaunienė. (Rankraštis).— P. Galaunės archyvas.

[8] *Galaunienė K.* Retesni leidiniai

kad paprotį numeruoti retesnius, geresniame popieriuje spausdintus leidinius Lietuvoje įvedė P. Galaunė.

Tais pačiais 1926 m. atskiru leidiniu buvo išleistas P. Galaunės „Ekslibrisas Lietuvoje (XVI—XX šimtmečiai)"— 35 egzemplioriai, iš kurių I—XIV vardiniai, o XV—XXXV — tik numeruoti. 1928 m. pirmą autorinį egzempliorių P. Galaunei puošniai įrišo „Spindulio" spaustuvėje knygrišys Meškelevičius.

P. Galaunė turi ir visus XXVII knygos mėgėjų draugijos išleistus bibliofilinius leidinius[10].

Prie retų lietuviškų knygų P. Galaunė priskiria ir jo bibliotekoje esančią K. Puidos apysaką „Vienos nakties dykūnas", iliustruotą J. Steponavičiaus autolitografijomis (1937), L. Janušytės „Korektūros klaidą" (1938), iliustruotą V. Petravičiaus ir V. Petravičiaus „Gravure sur bois. Conte populaire lituanien" (1940).

Į tarybinio laikotarpio gražiausių knygų fondą, P. Galaunės nuomone, įeina kai kurie jau gausesnio tiražo leidiniai: P. Augiaus-Augustinavičiaus medžio raižiniais iliustruota S. Nėries „Eglė žalčių karalienė", K. Borutos „Saulę ant savo pečių parnešti išėjo" (abu 1940), J. Kuzminskio medžio raižiniais iliustruotas K. Borutos „Baltaragio malūnas" (1945), A. Makūnaitės linoraižiniais iliustruotas V. Krėvės „Aitvaras" (1970) ir kitos panašios rūšies knygos.

P. Galaunės bibliografinį fondą gražiai papildo reti mažatiražiai leidiniai apie ekslibrisą, parodų katalogai. Tai danų dailininko Jorgeno Lindo sudarytas leidinys „Exlibris" (Frederikshavn, 1969) su V. Kisarausko sukurtu P. Galaunei ekslibrisu ir dedikacija 90-ojo gimtadienio proga (šio leidinio tiražas 250 egzempliorių); E. Minajevo „Экслибрисы Петериса Упитиса" (Maskva, 1974, 2000 numeruotų egz.). P. Galaunės 1860-asis egzempliorius atspaustas iš autorinių lentų, su įžymiojo latvių grafiko autografu. Retas ir latvių ekslibrisistų katalogas-aplankas „Exslibris Łotewski ze zbiorów Zbigniewa Jóżwika (Liublin, 1972) su įklijuotu P. Upyčio ekslibrisu P. Galaunei. (Prof. P. Upytis yra specialiai P. Galaunei sukūręs keletą ekslibrisų).

Iš žymesnių Pabaltijo bibliofilų, su kuriais P. Galaunė ketvirtajame dešimtmetyje palaikė ryšius, išskirtinas Julijus Gensas, estų kolekcionierius ir meninės knygos mylėtojas, sukaupęs turtingą asmeninę biblioteką. 1939 m. buvo išleista J. Genso bibliotekos katalogo I dalis: „Каталог библиотеки и собрания Юлия Генса" (Talinas, 1939). Katalogas atspausdintas 130 numeruotų egzempliorių tiražu, kurių I—XXX papuošti D. Betės-Pungos ofortu bei pasirašyti J. Genso. P. Galaunės bibliotekoje yra šio leidinio 28-asis egzempliorius.

P. Galaunės bibliotekoje. (Rankraštis).— P. Galaunės archyvas.

[9] Knyga versta iš lenkiško leidinio: Groby Wielkoksiążęce i królewskie w Wilnie, przez A. H. Kirkora.— Warszawa, 1882.

[10] Žr. šios kn. skyrių „XXVII knygos mėgėjų draugija".

1921 m., būdamas Maskvoje Lietuvos kultūros turtų grąžinimo reikalais, P. Galaunė susipažino su žymiu bibliofilu Pavelu Etingeriu, kuriam tarpininkaujant užmezgė kontaktus su knygos, ekslibriso mylėtojais V. Lukomskiu, V. Adariukovu, V. Savonkа, N. Dmitrijevskiu ir kt. Pažinčių dėka gausėjo P. Galaunės biblioteka ir jo retų knygų kolekcija. Pažymėtini dabar jau reti leidiniai: В. Я. Адарюков. Очерки по истории литографіи в Россіи (СПб. 1912). Šiam autoriui priklauso ir „Русский книжный знак" (Maskva, 1921—350 egz. priedas prie periodinio leidinio „Среди коллекционеров"). Priedo gale, atskiruose lapuose, įklijuoti įvairių autorių ekslibrisai (iš viso dvidešimt vienas) tarp jų — D. Mitrochino, N. Masiutino, M. Dobužinskio, L. Baksto, K. Somovo, V. Favorskio ir kitų dailininkų knygos ženklai.

P. Galaunės branginamų, retų, bibliofilinių knygų tarpe — pilnas komplektas minėtojo periodinio leidinio „Среди коллекционеров" (Maskva, 1921—1924). Pirmas jo numeris rašytas mašinėle, kiti keturi spausdinti rotoprintu. Prie retų leidinių priklauso ir rusų knygos bičiulių draugijos įvairių posėdžių programos (1925—1929), išleistos 100—150 egzempliorių tiražu; A. Denšino knygelė (Ал. Деньшин. „Вятская глиняная игрушка в рисунках"), išleista autoriaus 1917 m. 300 egzempliorių tiražu, iš kurių 50 numeruotų egzempliorių spausdinti geresniame popieriuje. Egzempliorius Nr. 39 su autoriaus parašu dedikuotas P. Galaunei. Šio leidinio piešiniai spalvinti ranka. Taip pat dabar jau labai retas leidinys ir M. Bazykino „A. Kravčenkos knygos ženklai" (М. Базыкин. Книжные знаки А. И. Кравченко.— Москва, 1924) su pridėtais 12 knygos ženklų — originalų, atliktų medžio raižinio technika. Jo tiražas — 350 numeruotų egzempliorių.

1925 m., per Maskvą, P. Etingeriui tarpininkaujant, P. Galaunė įsigijo specialiai jam skirtą VIII egzempliorių M. Lermano leidinio „N. Dmitrijevskio knygos ženklai" (М. Я. Лерманъ. Книжные знаки Н. Дмитриевского.— Москва, 1925), kuris buvo atspausdintas 100 numeruotų egzempliorių tiražu, 25 egzemplioriai vardiniai, su autografu. Pažymėtini ir P. Etingerio „Urywki z listów polskiego bibliofila w Moskwie" (Kraków, 1927) trys tomeliai, atspausti po 100 egzempliorių iš „Silva Rerum" (1927), su dedikacijomis P. Galaunei kiekvienoje knygelėje.

Kaip anksčiau minėta, P. Galaunė Paryžiuje lankė knygynus, antikvariatus, galerijas, ieškojo jam reikiamos mokslinės literatūros, lituanistinių dalykų. Paryžiuje jis įsigijo tris reikšmingus leidinius: J. I. Kraševskiui priklausiusios meno kolekcijos katalogą („Catalogue d'une Collection Iconographique Polonaise".— Dresden, 1863), kurio paraštėse pieštuku įrašytos P. Galaunės pastabos, pavardės ar vieto-

vės, susijusios su Lietuva; A. Tiškevičiaus senienų rinkinio katalogą („Collection de M. le Comte Alfred Tyszkiewicz. Tableaux ancins, Objets d'art et d'ameublement".— Paris, 1922) ir M. Sapiegos kolekcijos katalogą, („Catalogue des tableaux anciens".— Paris, 1904).

Tuo laiku įsigyti ir kiti du įdomūs ano meto Paryžiaus parodų katalogai: „Exposition de dessins anciens XV^e et XVII^e — sièds" (Paris, 1923) ir „Exposition de dessins et aquarelles de David à Manet" (Paris, 1924). Be to, pažymėtinas periodinis leidinys „Livre d'art du bibliophile" (Paris, 1926—1927 ir 1928—1929) ir „Les livrets du bibliophile" (Maestricht, Pays-Bas, 1926) — dešimties autorių (P. Klodelio, A. Franso, St. Malarmė, P. Valeri ir kt.) knygelės viename aplankedėžutėje, išleistos 350 numeruotų egzempliorių tiražu, iš kurių P. Galaunės 290-asis egzempliorius.

Tarp lenkiškų bibliofilinių leidinių P. Galaunės bibliotekoje išskirtinos dvi S. Kočorovskio parengtos knygos: „Coup d'oeil sur l'histoire de la bibliographie en Pologne" (Varšuva, 1924), kurios 93-čią numerį su savo dedikacija iš 100 numeruotų egzempliorių autorius dovanojo P. Galaunei, ir S. Kočorovskio „Pisarze o książce, zdania i uwagi współczesnych pisarzów Polskich" (Varšuva, 1937). 1939 m. vasario 27 d. S. Kočorovskis P. Galaunei dovanojo dar vieną bibliofilinį leidinį: J. Ivaškevičiaus „Edward Maliszewski", išleistą lenkų bibliofilų draugijos Varšuvoje 1931 m. Tai 57-tas egzempliorius iš 100 numeruotų egzempliorių.

Iš senesnio laikotarpio retų leidinių pažymėtini „Fortuna albo szczęscie przez Jana Gawinskiego wierszem polerownieyszym z Stárego udarowana..." (Kraków, 1744). Retas šiandien ir iliustruotas dvitomis „Początki architektury dla użytku młodzi akademickiey napisane przez K. Podczaszyńskiego, professora architektury w cesarskim uniwersytecie Wilenskim" (Wilno, 1928, t. I, 1929, t. II).

P. Galaunės vertinamos Ženevoje, Skiros leidykloje išleistos jo turimos šešios iliustruotos vienodo formato monografijos: L. Venturio „Chagal" (1956), M. Brunečio „Venise" (1956), P. Kurtijono (Courthion) „Paris de temps nouveaux" (1957), J. Lemari (Leymarie) „L'impressionnisme", t. I—II (1959) ir „Le Fauvisme" (1959), G. Gabasko (Gabasque) „Le Cubisme" (1959).

Viena iš paskutinių P. Galaunės gauta bibliofilinio pobūdžio knyga — Voltero „Contes choisis" (Londonas-Niujorkas, 1907), jam dovanota etnografo Antano Mažiulio 1985 m.

Atskirą 19 vienetų retų leidinių grupę P. Galaunės bibliotekoje sudaro įvairių operų partitūros („Ruslanas ir Liudmila", „Snieguolė", „Auksinis gaidys", „Sevilijos kirpėjas", „Demonas", „Tanhoizeris",

„Marta“, „Tristanas ir Izolda“, „Irisas“, „Rigoletas“, „Kaukių balius“, „Halka“, „Manon“, „Romeo ir Džuljeta“, „Norma“, „Hugenotai“, „Lakmė“, „Minjon“ ir „Don Žuanas“). Tai puošnūs XIX a. pabaigos Peterburge, Maskvoje, Paryžiuje, Milane, Vienoje spausdinti leidiniai, priklausę A. Galaunienei. Dalis jų, sprendžiant iš juose esančių V. Podėnaitės, J. Česaičio, V. Zubovo autografų, atrodo, įgyti iš šių asmenų. Leidinių vertę padidina A. Galaunienės, minėtų asmenų autografai, P. Galaunės dedikacijos („Demono“ partitūra, dedikuota 1921, geg. 6) bei pirmosios Violetos ranka įrašyti „Traviatos“ libreto vertimai į lietuvių kalbą.

„— Kas Profesoriui knygas įrišdavo? Gal žymusis knygrišys Tadas Lomsargis?

— Aš pas Lomsargį knygų neįrišinėdavau, pinigų neturėjau. Jis yra įrišęs keletą knygų XXVII knygos mėgėjų draugijos nariams — V. K. Jonynui, V. Burkevičiui, dar kai kam. Tai buvo puikus specialistas, subtilaus skonio menininkas, studijavęs Prahoje. Žuvo jis hitlerinės okupacijos metais Kaune, IX forte... Man nemažai knygų įrišdavo „Spindulio“ spaustuvės knygrišys Meškelevičius. Jis taip pat turėjo geras rankas ir nuovoką, jautė knygą; žinoma, jo darbo stilius buvo kuklesnis už T. Lomsargio“[11].

Dalyje knygų įklijuoti P. Galaunės ekslibrisai, sukurti jo paties, M. Dobužinskio, A. Tamošaičio, J. Steponavičiaus, N. Dmitrijevskio, latvių dailininko P. Upyčio, V. Kisarausko, A. Kmieliausko ir kitų dailininkų. Daugumoje knygų parašas: „Ex libris Paulius Galaunė“. Tokį parašą kai kuriose knygose P. Galaunė, kaip XXVII knygos mėgėjų draugijos narys, dėjo ir 27-tame puslapyje. Pirmųjų įgytų knygų priešlapiuose (vėliau tai darydavo knygos gale) gražiu, tvarkingu P. Galaunės braižu pieštuku įrašyta, kada, kur pirkta, iš ko gauta knyga, kokia jos kaina, kas, kada įrišo, kiek sumokėta. Kitaip tariant, visa knygos biografija. Kaip tikras bibliofilas, P. Galaunė knygą vertina ne vien už gaunamą iš jos informaciją — labai svarbu jam ir estetinė jos išvaizda: formatas, popierius, kurioje ji atspausdinta, šriftas, apipavidalinimas, surinkimo kokybė. Jį jaudina, jeigu knyga nerūpestingai išspausdinta, blogai įrišta, nupjaustytais siaurais laukais. Nemėgsta knygų „kankinių“, susegtų vielų kabėmis, nuo kurių popierius rūdija; tokias knygas dažnai išardęs pats persiuva arba palieka palaidus lankus, tvarkingai įdėjęs į savo paties pasidarytą aplanką.

Knygos istorijoje žinoma daug pavyzdžių, kai nerūpestingų rankų nepagarbiai paliestos knygos bibliofilas dažnai atsisako. Toks švarios, estetiškos knygos aistringas mylėtojas yra ir P. Galaunė. „Aš ke-

[11] Iš P. Galaunės pokalbio su autore, užrašyto 1986, kovo 1.

letą savo bibliotekos knygų sunaikinau... Buvau jas paskolinęs dailininkams. Vienas jų su atversta knyga įgesino žvakę, kitas — leido nutupėti musėms, trečias — vietas, kuriose sustodavo skaitęs, pasižymėdavo nago įbrėžimu. Tokios knygos, aišku, buvo man nemielos, ir aš jas sunaikinau"[12]. Todėl ir skolina knygas tik su retomis išimtimis, jo pasitikėjimo vertiems asmenims.

P. Galaunės biblioteka, nuolat papildoma naujais kūriniais, yra didelė kultūrinė vertybė.

* * *

Kaip kolekcionieriaus, P. Galaunės interesų ratas neapsiribojo vien knygomis P. Galaunė buvo, kaip pats sako, aistringas miniatiūrų mėgėjas, komplektavo graviūras ir ekslibrisus. Ypač jį domino graviūra. Kaip du reikšmingus graviūrų rinkimo laikotarpius P. Galaunė mini Petrogradą, kur įsigijo savo rinkiniui pirmuosius darbus, ir Paryžių, kur rado senų graviūrų lituanistine tematika. Vėliau ėmė rinkti lietuvių dailininkų grafikos darbus ir Lietuvoje buvusių bibliotekų ekslibrisus.

Peterburgo antikvariatuose prieš Pirmąjį pasaulinį karą jis įsigijo N. Rericho piešinį mišria technika „Cerkvė ant uolos", J. N. Nilsono vario raižinį „Lenkijos padalijimas 1773 m.", nežinomų autorių ksilografijas: „Sigismundus Princeps Lituania" ir kitų Lietuvos kunigaikščių — Mindaugo, Švitrigailos, Jaunučio, Vytauto, Skirgailos portretus. Tokia jo graviūrų kolekcijos pradžia. Kolekcija papildyta 1921 m. Maskvoje, o 1923—1924 m. Paryžiuje. „Muziejininko novelėse" P. Galaunė vaizdingai aprašo Paryžiaus Napoleono gatvės antikvariatus, kuriuose jis surado unikalų Vilniaus kašteliono J. B. Sluškos portretą, iliustracijas L. Chodzkos 3 tomų veikalui „La Pologne historique littéraire, monumentale et pittoresque" (Paris, 1835—1842), XVIII a. lietuvių ir žemaičių tipų ir kostiumų pavyzdžius spalvotuose akvafortuose, L. F. Debiukuro ir Ž. P. Norbleno piešinių, vieną kitą Vilniaus vaizdą[13].

P. Galaunės kryptingai rinktoje 900 vienetų raižinių kolekcijoje[14] yra daugelio istorinių asmenų portretų, Lietuvos peizažų, pilių vaizdų; tai įvairių tautybių — estų, lenkų, rusų, ukrainiečių, vokiečių, prancūzų dailininkų grafikų darbai, atlikti įvairiomis — oforto, litografijos, ksilografijos technikomis, piešiniai tušu ir plunksnele, pieštuku. Yra nemažai J. Ozemblovskio, A. Orlovskio, A. Žameto, J. F. Pivarskio litografijų, taip pat V. Smakausko iliustracijos J. Kraševskio „Vitolio

[12] Iš P. Galaunės pokalbio su R. Zajančkauskaite, užrašyto K. Galaunienės 1985, rugp. 19.

[13] *Galaunė P.* Muziejininko novelės.— V., 1967.— P. 39—40.

[14] P. Galaunės raižinių kolekcijos sąrašas. Sudarė K. Galaunienė (Rankraštis).— P. Galaunės archyvas.

raudai". J. Ligberio raižinys pagal J. Rustemo „Vilniaus katedros" piešinį, paties J. Rustemo piešinių, Ž. P. Norbleno 1741 m. piešinys tušu — lošimo korta, N. Ordos autoportretas, keletas įvairių autorių išraižytų A. Mickevičiaus portretų, nemaža J. Perkovskio grafikos darbų, L. Pompolonio piešinys — Tiškevičiaus antkapio-paminklo Raudondvaryje projektas. Garbingą vietą kolekcijoje užima M. Podolinskio vario raižinys „Leono Sapiegos portretas" (iš J. K. Vilčinskio „Vilniaus albumo"), J. F. Milius'o 1741 m. raižytas „Fridricho Sapiegos portretas" pagal S. Čechavičiaus piešinį, J. Damelio piešiniai plunksnele — jų dalį P. Galaunė yra padovanojęs M. K. Čiurlionio dailės muziejui, T. de Tomono (Thomon, 1754—1813) piešiniai, įsigyti 1921 m. Maskvos antikvariate.

Tarp seniausių darbų ypač P. Galaunei brangi Edmundo Laucevičiaus dovanota N. A. Flensburgiečio 1590 m. raižyta graviūra — Vilniaus vaito Stanislovo Salbino portretas. Kai kurie raižiniai turi savo nuotykingas biografijas, kaip, sakykime, Fransua Bušė figūrinės kompozicijos įsigijimo istorija. „Apie 1920 m. K. Jablonskis tvarkė Plungės Oginskio dvaro bibliotekos ir archyvo likučius ir rado parke sulankstytą, nešvarų, stangrų popierių. Jo dėmesį atkreipė tai, kad tame popieriuje kažkas nupiešta, tad paėmė ir man atvežė. Aš jį išploviau ir išlyginau. Iš visko atrodė, kad tai Bušė piešinys. Kad jis iš geros kolekcijos, liudijo mažas, apvalus antspaudėlis su „s" raide viduryje, kuria paprastai kolekcionieriai žymėdavo savo rinkinius. Pas mane jis ir pasiliko..."[15]

Didelę dalį P. Galaunės raižinių kolekcijos sudaro XX a. lietuvių dailininkų darbai. Tai V. Bičiūno, V. Didžioko, M. Dobužinskio, A. Galdiko, P. Rauduvės, J. Steponavičiaus, A. Varno litografijos, A. Gudaičio ofortas, M. Bulakos, V. Jurkūno, V. K. Jonyno, A. Kučo, J. Kuzminskio medžio raižiniai, J. Kėdainio, A. Krivicko, J. Martinaičio, to paties J. Steponavičiaus piešiniai tušu ir kt. Kolekciją papildo žymių rusų grafikų A. Kravčenkos, V. Favorskio, N. Dmitrijevskio, estų dailininkų A. Talbergo, A. Laigo ksilografijos. Kiekvienas raižinys saugomas P. Galaunės rūpestingai pagal formatą padarytame aplanke („Ant grafikos darbų dažniausiai užrašydavau, kada, kur pirktas ar gautas, kad kas nesakytų, jog aš muziejinį eksponatą pasiėmiau...").

Didelį, prasmingą darbą P. Galaunė nuveikė kurdamas, rinkdamas ir propaguodamas Lietuvoje ir užsienyje lietuvių mažosios grafikos žanrą — ekslibrisą. Ekslibrisai pirmiausia jį domino kaip meno sritis, teikianti daug kultūrinės informacijos: „...Kiek daug jie pasako: tai apie buvimą kadaise knygų rinkinio, apie kurį jokie rašytiniai dokumentai neužsimena; tai apie asmenį — knygų mėgėją, apie kurį nė

[15] P. Galaunės pasakojimas, užrašytas K. Galaunienės 1981, rugs. 15.

vienas biografų nepamini; tai apie knygos migraciją. Žodžiu, jie priverčia rinkėją pagalvoti, pasirausti įvairioje literatūroje ir tuo, savaime aišku, praplėsti savo žinias. Galima ir ne vieną „atradimą" padaryti. Tokią laimę ir aš turėjau"[16].

Ekslibrisu P. Galaunė susidomėjo Peterburge, lankydamas parodas, vartydamas katalogus. „Turėjau įsigijęs leidinių apie ekslibrisą, juos perleidau Kauno universiteto bibliotekai ir XXVII knygos mėgėjų draugijai. Buvau surinkęs Lietuvos viešųjų ir privačių asmenų bibliotekų ekslibrisų rinkinėlį. Uoliai tą dariau 1919 m. apsigyvenęs Kaune. Be to, rinkau ir lenkiškus, rusiškus, latviškus, estiškus ir kitų kraštų ekslibrisus, pasikeisdamas su tų kraštų rinkėjais"[17].

Ekslibrisas Lietuvoje trečiajame dešimtmetyje buvo nepopuliarus. Tai vaizdžiai liudija paties P. Galaunės žodžiai jo 1926 m. išleistos studijos „Ekslibrisas Lietuvoje (XVI—XX šimtmečiai)" pratarmėje: „Ekslibrisas mūsų šių dienų leksikone žodis vis dar naujas. Vos kelių asmenų Lietuvoje žinomas, suprantamas, o dar mažesnio asmenų skaičiaus vertinamas kaip tam tikro kultūros laipsnio dokumentas"[18]. Tad ir siekė atgaivinti susidomėjimą knygos ženklu, kuris šimtmečius trukusioje nepalankioje lietuviškai knygai politinėje-kultūrinėje situacijoje buvo pamirštas, nors savo ištakomis siekė XVI a. pradžią (seniausias Lietuvoje knygos ženklas — 1518 m. Žygimanto Senojo superekslibrisas). Surinkęs kuklią kolekciją, P. Galaunė skubėjo su ja supažindinti ir visuomenę. „Iš savo ekslibrisų rinkinio Čiurlionio galerijoje buvau surengęs dvi parodas. Pirmą [1928]X.14—XI.10 d. Joje buvo išstatyti vien Lietuvos ekslibrisai. Ją aplankė 367 asmenys. Antrą — XI.11—XI.24 d. Joje buvo išstatyti vien rusų ekslibrisai. Ją aplankė 94 asmenys"[19].

Dalis P. Galaunės ekslibrisų kolekcijos (14 įvairių XVII—XX a. ekslibrisų) ir jo studija „Ekslibrisas Lietuvoje" 1929 m. atstovavo Lietuvai Briuselyje, tarptautinėje ekslibriso parodoje, kurioje dalyvavo 18 valstybių[20]. Be to, lietuvių ekspozicijai P. Galaunė nusiuntė trisdešimt aštuonis dvylikos lietuvių autorių darbus: G. Bagdonavičiaus, V. Bičiūno, J. Burbos, M. Dobužinskio, V. K. Jonyno, E. Maciūno, A. Rūkštelės, J. Savickio, A. Šepečio, K. Šimonio, A. Tamošaičio ir savo sukurtų 11 ekslibrisų[21]. Lietuviškas knygos ženklas pirmą kartą išėjo į tarptautinę areną. Lietuvių ekslibrisai buvo reprodukuoti įvairiuose Belgijos ir kitų šalių laikraščiuose, jais susidomėjo specialistai. Apie tai P. Galaunei rašė Lietuvos pasiuntinybės Prancūzijoje pirmasis sekretorius J. Urbšys, globojęs keliaujančią P. Galaunės kolekciją ir rūpinęsis jos populiarinimu prancūzų ir belgų spaudoje. Jis rašė P. Galaunei, kad ekslibrisų kolekcija domisi belgų visuomenė ir dailininkai, kaip

[16] *Galaunė P.* Muziejininko novelės.— V., 1967.— P. 41—42.
[17] P. Galaunės pasakojimas, užrašytas K. Galaunienės 1983, kovo 30.
[18] *Galaunė P.* Ekslibrisas Lietuvoje (XVI—XX šimtmečiai). — K., 1926.— P. 2.
[19] P. Galaunės įrašas pieštuku studijoje „Ekslibrisas Lietuvoje".
[20] Parodoje dalyvavo belgai, vokiečiai, anglai, italai, rusai, amerikiečiai, ispanai, austrai, australai, olandai, norvegai, švedai, šveicarai, vengrai, suomiai, čekai, slovakai ir lietuviai. Žr. parodos katalogą: Musées Royaux d'Art et d'Histoire, Avenue de Nerviens, Bruxelles. Exposition Internationale d'Ex-Libris, organisée par l'Association Belge des Collectionneurs et Dessinateurs d'Ex-libris à l'occasion de son X°

prof. G. van Langenhovė, kuris jau yra parašęs viename flamandų žurnale straipsnį apie Lietuvos meną ir žada rašyti apie Lietuvos ekslibrisą[22]. Siųsdamas parodos katalogą į Kauną, J. Urbšys pabrėžė, kad „Lietuva toje parodoje galėjo dalyvauti tik dėka p. P. Galaunės, maloniai paskolinusio savo rinkinius ir spaudinius"[23]. Lietuvių spaudoje buvo paminėta, kad P. Galaunės ekslibrisų kolekcija tarptautinėje ekslibriso parodoje Briuselyje „labai gražiai ir turiningai atstovavo Lietuvą"[24].

Toks lietuviško knygos ženklo pasisekimas skatino lietuvių dailininkus susidomėti šiuo smulkiosios grafikos žanru. Beveik visų prieš Antrąjį pasaulinį karą įvairiomis technikomis ekslibrisus kūrusių dailininkų knygos ženklų po 1—2 egzemplioriu s yra P. Galaunės 831 vienetų kolekcijoje, kurią 1935 metais iš jo įgijo Švietimo ministerija ir perdavė saugoti M. K. Čiurlionio galerijai. Rinkinį sudaro XVII—XX a. lietuvių, latvių, rusų, lenkų, baltarusių dailininkų sukurti knygos ženklai. Kai kurių autorystė dar neišaiškinta.

Knygų, graviūrų, ekslibrisų kolekcionavimo reikalais P. Galaunė plačiai susirašinėjo su daugelio šalių — Pabaltijo, Lenkijos, Rusijos, Baltarusijos, Ukrainos, Vokietijos, Švedijos, Prancūzijos mokslininkais, menininkais, menotyrininkais, bibliofilais, kolekcionieriais, korespondavo su užsienio bibliotekomis, muziejais, keitėsi su jais leidiniais, knygų ženklais, kartu propaguodamas šią lietuvių grafikos rūšį užsienyje.

Dar Paryžiuje 1923—1924 m. P. Galaunė užmezgė ryšius su antikvarais, prekiaujančiais knygomis, estampais, ekslibrisais, su kai kuriais bibliofilais ir iš jų, grįžęs į Kauną, gaudavo rūpimą lituanistinę literatūrą, katalogus. Bibliofilas, „Życie Polskie" žurnalo Prancūzijoje bendradarbis Liudvikas Gocelis, sužinojęs, kad P. Galaunė formuoja knygų rinkinį apie Lietuvos praeitį, siūlė įsigyti iš savo turimos bibliotekos retesnių lituanistikos dalykų, teiravosi, kokių knygų iš meno istorijos srities P. Galaunė pageidautų, užtikrino, kad, kaip knygos mylėtojas, stengsis jam visaip padėti[25]. P. Galaunė iš jo įsigijo leidinį „Voyages de La Motraye en diverses provinces de la Prusse ducale et Royale, Russie, de la Pologne... etc.", išleistą Hagoje 1732 m. Čia minimi Šiauliai, Joniškis, Radviliškis, Baisogala, Kėdainiai, Kaunas, Prienai, Pažaislis ir kitos Lietuvos vietovės. Siūlomus jam įsigyti XVI—XVII a. Lietuvos spalvotus žemėlapius P. Galaunė nupirko Valstybės archeologijos komisijai.

Būdamas Paryžiuje, P. Galaunė susirašinėjo su Varšuvos antikvarais, kurie jam siuntė knygas iš meno srities.

Nuoširdi ilgametė draugystė nuo Paryžiaus laikų siejo P. Galaunę su lenkų bibliofilu Stanislovu Kočorovskiu (1888—1958). Bibliote-

anniversaire. Catalogue. 23 Février — 7 Avril, 1929.

[21] Žr. parodos katalogą, p. 54—55.

[22] J. Urbšio laiškai P. Galaunei iš Paryžiaus į Kauną 1929, spal. 4 ir lapkr. 2.

[23] J. Urbšio laiškas M. Avietinaitei iš Paryžiaus į Kauną 1930, lapkr. 17.— P. Galaunės archyvas.

[24] *I. Ž.* XXVII knygos mėgėjai ir jų veikla // Lietuvos aidas.— 1935.— Bal. 16.— Nr. 62.

[25] L. Gocelio laiškai P. Galaunei iš Paryžiaus į Kauną 1925, gruod. 27 ir 1926, saus. 18.

kininkas, literatas S. Kočorovskis taip pat aistringai mylėjo knygą, kaip ir P. Galaunė. Jo laiškai pastarajam, siųsti iš Paryžiaus[26], o nuo 1930 m. — iš Varšuvos, kai ten apsigyvenęs buvo Tautos bibliotekos tarptautinio keitimosi leidiniais biuro vadovu, rodo platų abiejų bibliofilų interesų ratą. Jie keitėsi knygomis, katalogais, ekslibrisais. S. Kočorovskio dėka P. Galaunė įsigijo nemažai vertingų leidinių meno klausimais, gaudavo informaciją apie įvairių šalių knygų naujienas, bibliofilų veiklą. Jam tarpininkaujant P. Galaunę pasiekdavo Lenkijoje išeinančios mokslo ir meno knygos, per jį būdavo užsakomi pageidaujami leidiniai[27]. S. Kočorovskis, kaip lenkų bibliofilų draugijos pirmininkas, rašė norįs per P. Galaunę užmegzti ryšius ir su kitais Lietuvos bibliofilais, prašė P. Galaunės atsiųsti jo redaguojamam žurnalui „Miesięcznik Graficzny" „kuo platesnę apžvalgą apie Lietuvos bibliofilų judėjimą"[28].

1957 m. atsinaujinęs susirašinėjimas atskleidžia panašias abiejų bičiulių pažiūras į savo pašaukimą, į etines vertybes, į žmogaus pareigas: štai P. Galaunė, rizikuodamas gyvybe, karo metais gelbėjo muziejaus eksponatus, o S. Kočorovskis — Lenkų tautinės bibliotekos rankraščius. Pusiau apakęs, jis nepasitraukė iš darbo vietos iki gyvenimo pabaigos, neprarado dvasios giedrumo, būdingo stiprioms asmenybėms, nuolat informuodavo P. Galaunę apie išėjusius leidinius, ieškojo per įvairias leidyklas jo pageidaujamų knygų, katalogų, domėjosi lietuvių leidiniais apie A. Mickevičių[29]. P. Galaunė jam nusiuntė V. Mykolaičio-Putino studiją „Adomas Mickevičius ir lietuvių literatūra" (1955) ir V. Abramavičiaus knygelę „A. Mickevičiaus pamokų sąsiuviniai Kaune" (1956)[30].

Artimi bibliofiliniai interesai siejo P. Galaunę su Pavelu Etingeriu (1866—1948). Tai buvo rašytojas, menotyrininkas, žymus bibliofilas. Gimęs Liubline, aukštąjį išsilavinimą įsigijęs Rygos politechnikos institute. Nors meninių, istorinių disciplinų niekur nestudijavęs, jis, P. Galaunės žodžiais tariant, buvo „viena įdomiausių XX a. meninės ir bibliofilinės Maskvos figūrų", artimai savo veikla susijęs su visos Europos menotyrininkais ir bibliofilais. Susipažino jie 1921 m. Maskvoje. Vėliau susirašinėjo, keitėsi ekslibrisais, meno, bibliofiliniais leidiniais. P. Etingeris paskaitomis, recenzijomis įvairių šalių spaudoje propagavo lietuvių meną, mokslinę ir meninę literatūrą, rusų, anglų, lenkų spaudoje rašė apie M. K. Čiurlionį. P. Galaunė savo archyve saugoja 21 P. Etingerio laišką, atskleidžiantį jų bibliofilinius interesus. 1926 m., gavęs P. Galaunės studiją „Ekslibrisas Lietuvoje", P. Etingeris dėkodamas prašo jos santraukos rusų kalba, nes norįs knygos mylėtojų susirinkime šia tema padaryti pranešimą[31]. Etingeris

[26] S. Kočorovskio laiškai P. Galaunei iš Paryžiaus į Kauną 1926, rugs. 18; lapkr. 2; 1930, bal. 24; birž. 30.
[27] S. Kočorovskio laiškas P. Galaunei iš Varšuvos į Kauną 1938, lapkr. 15.
[28] S. Kočorovskio laiškas P. Galaunei iš Varšuvos į Kauną 1938, lapkr. 15.
[29] S. Kočorovskio laiškas P. Galaunei iš Varšuvos į Kauną 1957, birž. 23.
[30] S. Kočorovskio laiškas P. Galaunei iš Varšuvos į Kauną 1957, lapkr. 6.
[31] P. Etingerio laiškas P. Galaunei iš Maskvos į Kauną 1926, kovo 26.

informuodavo P. Galaunę apie bibliofilinius, bibliografinius, muzeologinius leidinius, išeinančius Tarybų Sąjungoje, Lenkijoje, Prancūzijoje. Būdamas plačių interesų ir erudicijos, domėjosi M. K. Čiurlionio kūryba, rašė apie M. K. Čiurlionio galeriją Paryžiaus leidiniuose „Office International des Musées", „Information manuelles", „Mouseion"[32]. P. Galaunė nusiuntė jam savo knygą „Lietuvos liaudies menas". P. Etingeris apgailestavo, kad knygoje nėra santraukos prancūzų ar rusų kalbomis, nes norįs apie ją padaryti pranešimą knygos mylėtojų susirinkime, rašė apie ją čekų spaudoje[33]. P. Galaunės nusiųstų katalogų dėka neliko nepastebėta ir lietuvių liaudies dailės paroda Skandinavijoje; P. Etingeris rašė apie ją „į vietinę spaudą"[34]. Jis domisi Lietuvos knygos mylėtojų veikla, prašo atsiųsti „XXVII knygos mėgėjų metraštį", žada parašyti recenzijas įvairiomis kalbomis[35]. P. Galaunė laiškus rašydavo gerame popieriuje su vandens ženklu, parinkdavo gražų voką, menišką pašto ženklą. P. Etingeris gėrėjosi: „Atidarydamas Pono laišką, pamaniau: o čia tai tikras bibliofilas — koks popierius, vokas, kur jau mums, vargšeliams [...]. Pažinsi poną iš aulo..."[36].

P. Etingeris savo veikla padėjo lietuvių knygos ženklams išeiti į tarptautinę areną. Jis suvedė P. Galaunę su kitais knygos, ekslibriso mylėtojais ir rinkėjais. P. Etingeriui rekomendavus, P. Galaunė, dar būdamas Paryžiuje, pradėjo susirašinėti, keistis informacija ir ekslibrisais su žymiu lenkų bibliofilu, publicistu, ekslibrisų tyrinėtoju, teisininku Edvardu Chvaleviku (1873—1956), kuris irgi rinko žinias apie įvairių kataklizmų sunaikintas kultūros vertybes, šiai temai savo laiškuose skyrė nemažai vietos[37]. Laiškai rodo, kad susitiko ne šiaip sau kolekcionieriai, kuriems svarbu bet kaip papildyti savo rinkinius, bet mokslininkai tyrinėtojai, kuriems rūpi keistis informacija, kryptingai formuoti savo kolekcijas[38].

1925—1929 m. P. Galaunė palaikė ryšius su meno istoriku, žymiu knygos meno specialistu, dirbusiu Rumiancevo (vėliau Puškino) dailės muziejuje, kelių dailėtyros knygų autoriumi Vladimiru Adariukovu. Jie intensyviai keitėsi knygos ženklais. V. Adariukovo prašomas, P. Galaunė kai kuriuos ekslibrisus nusiuntė Puškino dailės muziejaus graviūrų skyriui[39]. Iš jo P. Galaunė taip pat yra gavęs nemažai rusų dailininkų sukurtų knygos ženklų, abudu keitėsi knygomis[40].

Per V. Adariukovą P. Galaunė užmezgė pažintį su žymiu rusų grafiku, bibliofilu, ekslibrisų kūrėju ir kolekcionieriumi Nikolajum Dmitrijevskiu (1890—1938). Juodviejų nuoširdi bičiulystė atnešė naudos lietuvių kultūrai. P. Galaunės archyve yra septyniolika N. Dmitrijevskio laiškų, rašytų 1926—1929 metais. Abudu menininkus siejo ne tik didelė meilė knygos menui, bet ir tai, kad N. Dmitrijevskis pažino M. K. Čiur-

32 P. Etingerio laiškai P. Galaunei iš Maskvos į Kauną 1934, rugs. 1; 1935, geg. 8.

33 P. Etingerio laiškai P. Galaunei iš Maskvos į Kauną 1930, kovo 26; bal. 22; geg. 15.

34 P. Etingerio laiškas P. Galaunei iš Maskvos į Kauną 1931, kovo 1.

35 P. Etingerio laiškas P. Galaunei iš Maskvos į Kauną 1933, rugs. 25.

36 P. Etingerio laiškas P. Galaunei iš Maskvos į Kauną 1934, rugs. 10.

37 E. Chvaleviko laiškas P. Galaunei iš Varšuvos į Paryžių 1923, lapkr. 23.

38 Ten pat.

39 V. Adariukovo laiškai P. Galaunei iš Maskvos į Kauną 1925, lapkr. 1; 1926, vas. 2; 1928, spal. 11.

40 V. Adariukovo laiškai P. Galaunei iš Maskvos į Kauną 1925, spal. 16;

lionio kūrybą, 1912 m. buvo lankęsis jo pomirtinėje parodoje Peterburge. „...Aš labai vertinu tą nepaprastą menininką [...], lig šiol saugau tos parodos įspūdžius“[41]. Ir su lietuvių liaudies kūryba jis susipažino iš M. K. Čiurlionio kūrinio „Kapinės“; jį žavėjusios keistos, pagoniškos kryžių formos[42]. Paskatintas P. Galaunės, N. Dmitrijevskis pagal fotografiją sukūrė M. K. Čiurlionio portretą medžio graviūros technika[43]. Tuo pačiu laiku išraižė ekslibrisą P. Galaunės bibliotekai, kurį P. Galaunė, matyt, gerai įvertino, nes N. Dmitrijevskis jam rašė: „Aš džiaugiuosi, kad Jūs patenkinti mano darbu ir kad man teko garbė padaryti pirmą lietuvišką ksilografinį ekslibrisą [...]. Aš labai dėkingas už gražų atsiliepimą apie mano darbą ir už Jūsų gerumą man“[44]. Abu kūrinius — M. K. Čiurlionio portretą ir P. Galaunės ekslibrisą — N. Dmitrijevskis nusiuntė į tarptautinę parodą Florencijoje[45]. P. Galaunė M. K. Čiurlionio portretą reprodukavo 1927 m. M. K. Čiurlionio kūrinių kataloge ir daug vėliau — 1936 m. laikraštyje „Mūsų kraštas“[46]. Sujaudintas, kad jo sukurtas M. K. Čiurlionio portretas pateko į katalogą, N. Dmitrijevskis nori savo kūrinį tobulinti ir sukurti antrą portreto variantą, tad prašo P. Galaunę atsiųsti daugiau žinių apie menininko asmenybę: „...Žinosiu daugiau, ir mano darbas bus vertingesnis [...]. Būsiu labai dėkingas, jei man pranešite viską apie Čiurlionį ir nurodysite panašumo trūkumus ir mano interpretavimo netikslumus“[47]. Dar prieš gaudamas N. Dmitrijevskio laišką, P. Galaunė jam nusiuntė M. K. Čiurlionio „Zodiako ženklus“ ir jo grafikos darbų 17 fotonuotraukų[48].

Už gautus iš P. Galaunės ekslibrisus, studiją „Ekslibrisas Lietuvoje“, graviūras, prancūzišką popierių graviūroms spausdinti N. Dmitrijevskis atsiuntė P. Galaunei savo A. Bloko poemos „Dvylika“ iliustracijas. P. Galaunės studiją „Ekslibrisas Lietuvoje“ N. Dmitrijevskis vertino kaip tikras bibliofilas: „Jūsų darbas taip puikiai išleistas, kad sunku linkėti geresnio“[49]. Kaip ir P. Galaunė, jis didelis knygos gerbėjas: „Lai ji būna man nežinoma kalba, bet jos forma, spauda, iliustracijos leidžia man ją pakankamai įvertinti, savotiškai perskaityti ir pasidžiaugti“[50].

1929 m. N. Dmitrijevskis rašė P. Galaunei, kad pradėjo iliustruoti F. Dostojevskio „Brolius Karamazovus“, žadėjo atsiųsti M. K. Čiurlionio portreto atspaudų, kai tik gausiąs gero popieriaus[51]. Tai buvo paskutinis P. Galaunės gautas N. Dmitrijevskio laiškas. 1937 m. spalio mėn. N. Dmitrijevskis buvo areštuotas, mirė 1938 m. kalėjime, 1957 m. reabilituotas[52].

Žymus rusų heraldistas prof. V. Lukomskis P. Galaunės studiją apie Lietuvos ekslibrisą vertino kaip „puikų, tikrai mokslinį“ darbą:

bal. 1; bal. 21; 1926, spal. 11; 1929, kovo 19.

[41] N. Dmitrijevskio laiškas P. Galaunei iš Vologdos į Kauną 1926, geg. 4.

[42] Ten pat.

[43] N. Dmitrijevskio laiškas P. Galaunei iš Vologdos į Kauną 1926, spal. 21.

[44] N. Dmitrijevskio laiškas P. Galaunei iš Vologdos į Kauną 1926, bal. 20.

[45] N. Dmitrijevskio laiškas P. Galaunei iš Vologdos į Kauną 1927, saus. 22.

[46] M. K. Čiurlionis (N. Dmitrijevskio darbo portretas) // Mūsų kraštas.— 1936.— Bal. 24.— Nr. 16.

[47] N. Dmitrijevskio laiškas P. Galaunei iš Vologdos į Kauną 1927, bal. 27.

[48] P. Galaunės įrašas pieštuku N. Dmitrijevskio 1926, rugs. 1 laiško p. 1 viršuje: „...Atsakyta IX.11 ir pasiųsta 17 fotografinių nuotraukų iš Čiurlionio grafikos“.

„Jūsų darbas įkvėpė mane padaryti mūsų ekslibrisistų draugijoje pranešimą tema „Lietuviškos knygos ženklas“ pagal Jūsų knygą...“[53]. Jis prašo P. Galaunę parašyti kai kuriuos patikslinimus, nes norįs išsamiai atsiliepti „apie puikų leidinį ir pirmą darbą šiuo klausimu Lietuvoje“[54].

V. Lukomskio pranešimas „Senasis lietuviškas ekslibrisas“, parengtas P. Galaunės knygos „Ekslibrisas Lietuvoje“ pagrindu, buvo išspausdintas 1929 m. Leningrado ekslibrisistų „Darbų“ IX—X tome. Apie tai P. Galaunę informavo baltarusių menotyrininkas N. Ščekatichinas, kuris, be to, rašė, kad tame pačiame tome publikuojamas ir V. Savonkos (leningradiečio ekslibrisisto, su kuriuo P. Galaunė taip pat keitėsi knygomis, ekslibrisais) pranešimas „Dabartinis lietuvių knygos ženklas“, kur gana žymi vieta skirta P. Galaunės veiklai[55].

Dar Paryžiuje P. Galaunė užmezgė ryšį, keitėsi knygos ženklais su bibliotekininku, kultūros ir knygos istoriku Mykolu Brenšteinu[56], vėliau susirašinėjo su Varšuvos universiteto profesoriumi Vladimiru Antonevičium[57], su profesoriumi Stanislovu Lorencu, lenkų okupuotame Vilniuje ėjusiu Kultūros paminklų įstaigos vyriausiojo restauratoriaus pareigas. P. Galaunė jį aprūpino pageidaujamais leidiniais ir pats gavo analogiškų dalykų[58].

Per Dancigą palaikyti ryšius P. Galaunei siūlėsi didelis lenkų ekslibriso žinovas, kelių šios srities leidinių autorius ir leidėjas K. Reichmanas, kurį domino Oginskių, K. Radvilos ir kt. ekslibrisai[59]. Susidomėjęs lietuvišku ekslibrisu ir belgų ekslibrisistų draugijos sąraše radęs P. Galaunės pavardę, į jį kreipėsi vokiečių kolekcionierius Emilis V. Neteris (Netter). Jis atsiuntė savo keičiamų ekslibrisų sąrašą ir prašė kitų Lietuvos ekslibrisų rinkėjų adresų[60]. P. Galaunė keičiasi ekslibrisais su latvių kolekcionieriais N. Stakle[61] ir Ed. Meisteriu[62], su leningradiečiu dailininku V. Helmersenu[63], su kuriuo buvo dirbęs Pirmojo pasaulinio karo metais Centriniame informacijos apie karo belaisvius teikimo biure, su maskviečiu grafiku I. Rerbergu[64]. Vertingų leidinių iš baltarusių archeologijos, etnografijos, knygų istorijos P. Galaunei atsiuntė baltarusių grafikas A. Tyčina[65], menotyrininkas N. Ščekatichinas[66], su kuriais P. Galaunė keitėsi ekslibrisais ir kuriems nusiuntė savo knygas „Ekslibrisas Lietuvoje“ ir „Lietuvių liaudies menas“.

Norint susidaryti vaizdą, kaip plačiai P. Galaunė propagavo lietuviškus leidinius, knygos ženklus, kokie platūs buvo jo šios srities ryšiai, reikėtų paminėti dar daug įvairių tautybių žymių bibliofilų kaip A. Požarskas, S. Klypinas, A. Anapovas, V. Dynovskis, J. Jodkovskis, V. Vilinbachas ir daugelis kitų.

Savaime aišku, P. Galaunė bendravo ir su lietuvių kolekcionieriais. 1926 m. jis susipažino su Šiauliuose gyvenusiu bibliofilu advokatu Vik-

49 N. Dmitrijevskio laiškas P. Galaunei iš Vologdos į Kauną 1926, bal. 2.
50 N. Dmitrijevskio laiškas P. Galaunei iš Vologdos į Kauną 1926, geg. 4.
51 N. Dmitrijevskio laiškas P. Galaunei iš Maskvos į Kauną 1929, geg. 26.
52 *Schmidt W.* Russische Graphik des XIX und XX Jahrhunderts.— Leipzig, 1967.— P. 42.
53 V. Lukomskio laiškas P. Galaunei iš Leningrado į Kauną 1926, bal. 24.
54 V. Lukomskio laiškas P. Galaunei iš Leningrado į Kauną 1926, geg. 10.
55 N. Ščekatichino laiškas P. Galaunei iš Minsko į Kauną 1929, bal. 19.
56 M. Brenšteino laiškas P. Galaunei iš Vilniaus į Paryžių 1924, saus. 1.
57 V. Antonevičiaus laiškas P. Galaunei iš Varšuvos į Kauną 1930, lapkr. 28.
58 S. Lorenco laiškas P. Galaunei iš Vilniaus į Kauną 1933, geg. 20.
59 K. Reichmano laiškai P. Galaunei

toru Cimkausku, tragiškai žuvusiu hitlerinės okupacijos metais Rytprūsiuose. Gavęs P. Galaunės knygą „Ekslibrisas Lietuvoje (XVI—XX šimtmečiai)", V. Cimkauskas dėkoja už „pirmą kregždutę" lietuvių literatūroje apie ekslibrisą: „Turiu pripažinti, aš niekad nemaniau, kad Kaune pavyktų išleisti taip tobulą visais ątžvilgiais knygą", sakosi norįs tą knygą pasiųsti į Maskvą ir Leningradą, o „savo įspūdžius ir džiaugsmą" išsakyti kokio nors žurnalo puslapiuose[67].

P. Galaunė ir pastaruoju metu domisi ir renka, nors nesistemingai, ekslibrisus. Ypač vertina dailininkų V. Kisarausko, A. Kmieliausko mišriomis technikomis jo bibliotekai sukurtus knygos ženklus. Savo aistringą ankstyvesnį kolekcionavimą prisimindamas, jis atskleidžia, su kokiu begaliniu atsidėjimu, meile, kantrybe, estetiniu skoniu buvo tas darbas dirbamas: „Kai kartais dabar prisimenu kai kuriuos savo darbus darbelius, dažnai gana tuštokus, tai stebiuosi, kaip aš be atodairos esu juos daręs. Tam pavyzdys gali būti mano sudarytas Lietuvos, o ir ne vien Lietuvos, bet meniškų ekslibrisų rinkinys. Jų rinkimui teko paskirti nemažai laiko, bet dar daugiau laiko skyriau vadinamajam jų apipavidalinimui ekspozicijai. Įmontuodavau ekslibrisus vienodo formato gero popieriaus lakštuose, kad jie žiūrovui tiek ekspozicijoje, tiek šiaip jais besidomint, būtų išraiškingesni. Nesitenkindavau vien baltos spalvos lakštu, bet, atsižvelgdamas į pačių ekslibrisų spalvas, dėdavau atitinkamo formato skirtingos spalvos fonus. Žinoma, tai tuštokas darbas, bet aš kažin kaip be darbo negalėdavau tverti ir atlikdavau jį tiktai neturėdamas laiko svarbesnei veiklai..."[68]

V. Kisarauskas savo knygoje „Lietuvos knygų ženklai"[69] apibūdina P. Galaunės ekslibrisų kolekciją kaip vertingą, turinčią retų ženklų, unikumų. Tačiau tai neišsemia P. Galaunės nuveikto darbo reikšmės. Tas darbas reikšmingas ne vien tik unikumų gausumu. Garsindamas lietuvių ekslibrisą ir kitose Europos šalyse, P. Galaunė skleidė savo tautos kultūrą, pramynė užžėlusį taką ir atgaivino primirštą dailės rūšį.

iš Varšuvos į Kauną 1926, spal. 18; 1927, liep. 28.

60 E. V. Neterio laiškas P. Galaunei iš Frankfurto prie Maino į Kauną 1932, lapkr. 28.

61 N. Staklės laiškai P. Galaunei iš Rygos į Kauną 1925, rugp. 10 ir rugs. 30.

62 E. Meisterio laiškas P. Galaunei iš Rygos į Kauną 1926, vas. 21 ir bal.

63 V. Helmerseno laiškas P. Galaunei iš Leningrado į Kauną 1926, birž. 27.

64 I. Rerbergo laiškas P. Galaunei iš Maskvos į Kauną 1930, rugp. 30.

65 A. Tyčinos laiškas P. Galaunei iš Minsko į Kauną 1927, kovo 26.

66 N. Ščekatichino laiškas P. Galaunei iš Minsko į Kauną 1929, vas. 18.

67 V. Cimkausko laiškas P. Galaunei iš Šiaulių į Kauną 1926, kovo 16.

68 P. Galaunės pasakojimas, užrašytas K. Galaunienės 1982, liep. 25.

69 *Kisarauskas V.* Lietuvos knygų ženklas.— V., 1984.— P. 21.

XXVII KNYGOS MĖGĖJŲ DRAUGIJA

„Gražus užmojis buvo pakelti knygos kultūrą".

PAULIUS GALAUNĖ

Keletą pirmųjų metų Kaune P. Galaunė kaip bibliofilas jautėsi vienišas: „Kaune, be kelių skurdžių knygynėlių, nebuvo nei vieno antikvariato. Todėl atrodė, kad čia nėra ir žmonių, kurie domėtųsi knygos reikalais. Vėliau, aktyvėjant valstybės administraciniam ir kultūriniam gyvenimui, imta leisti daugiau knygų. Tačiau jos tiek popieriaus, tiek spaudos atžvilgiu atrodė labai prastai. Knygų leidybai kylant labai lėtais tempais, nemaniau, kad čia galėtų atsirasti žmonių, kuriems rūpėtų nors kiek pagerinti tą darbą..."[1]

Pasirodė, tokių žmonių esama. Su vienu — bibliofilu Vytautu Steponaičiu, P. Galaunė gyveno tame pačiame name, Daugirdo g. 2.

„...1930 m. pradžioje vieną dieną [V. Steponaitis] užėjo pas mane ir paklausė, kaip aš žiūrėčiau į tokį sumanymą, jeigu būtų įsteigta draugija, kuri rimtai pradėtų rūpintis lietuviška knyga. Paaiškėjo, kad jis šiuo klausimu domisi jau seniai ir tuo reikalu susirašinėja su Marija Mašiotaite-Urbšiene..."[2], kuri spaudoje ne kartą kėlė knygos meninės kultūros problemą[3]. P. Galaunė karštai tam sumanymui pritarė. Jo palaikomas, V. Steponaitis paskelbė „Gaisuose" straipsnį, kuriame rašė, jog Lietuvoje yra pakankamai knygų mėgėjų ir nereikėtų atidėlioti jų draugijos steigimą[4], o tų pačių metų spalio 8 d. P. Galaunės bute organizacinė grupė, kurią sudarė V. Steponaitis, V. Cimkauskas ir jis pats, jau svarstė draugijos įstatų projektą. „Kiek pamenu, V. Steponaitis pasiūlė būsimai draugijai suteikti „XXVII knygos mėgėjų" vardą. Mintį tokiam pavadinimui davė Palangos vaistinės sudarytas 27 žolelių „trejų devynerių" mišinys..."[5]. V. Bičiūnas šį pavadinimą iššifravo: „Draugijos nariams norėjosi savo tariamą „mistiką" pagrįsti. Palangoj parduodamos vaistažolės „trejos-devynerios", sudarytos iš gausybės žolelių, šaknelių, grūdelių. Tad ir organizacija nori, kad nariai būtų veiklūs, ryškūs, gyvi, stiprūs kaip „trejos devynerios"[6]. 1930 m. lapkričio 8 d. pas Kauno notarą J. Jasaitį, kaip vienas iš draugijos steigėjų, P. Galaunė pasirašė įstatus. Oficialiai draugija pradėjo veikti 1930 m. gruodžio 17 d., turėdama 17 narių. Pirmąją draugijos valdybą sudarė

[1] *Galaunė P.* Kaip gimė ir veikė XXVII knygos mėgėjų draugija // Bibliotekų darbas.— 1976.—Nr. 10.— P. 32—36.
[2] Ten pat.
[3] *Urbšienė M.* Lietuviškos knygos estetiškumas ir praktiškumas // Židinys.— 1929.— Nr. 10.— P. 336—342.
[4] *Steponaitis V.* Bibliofilų dėmesiui // Gaisai.— 1930.— Bal.— P. 376—377.
[5] *Galaunė P.* Kaip gimė ir veikė XXVII knygos mėgėjų draugija // Bibliotekų darbas.— 1976.— Nr. 10.
[6] V. Bičiūno pranešimas, skaitytas Trečiajame Pabaltijo bibliotekininkų kongrese Kaune 1938, geg. 10—12.— MAB, F. 59—249.

5 draugijos nariai: V. Steponaitis — pirmininkas, V. Cimkauskas — sekretorius, J. Tumas — iždininkas, P. Galaunė — metraštininkas ir J. Paknys — narys-pavaduotojas.

Draugijos nariai — įvairiausio pašaukimo asmenybės; čia galėjai rasti rašytoją, diplomatą, muziejininką, dailininką, teisininką, ekonomistą ir kitų profesijų atstovų, bet visus juos jungė „didelė meilė knygai, rūpestis dėl jos būklės, estetinės kultūros. Mokėdami nemažas sumas, jie kaupė lėšas knygoms leisti“[7].

Draugija savo įstatuose užsibrėžė nuveikti labai reikšmingus darbus: kultivuoti dailiąją knygą ir ugdyti jos pamėgimą Lietuvoje, tyrinėti knygų istoriją, rengti gražiausios knygos parodas, skaityti paskaitas visuomenei, palaikyti ryšius su kitų šalių panašaus pobūdžio draugijomis ir pan.[8] P. Galaunė buvo vienas iškiliausių knygos kultūros ugdytojų. Savo rašytuose straipsniuose jis džiaugėsi, kad atsirado saujelė žmonių, kurie ėmėsi spręsti knygos estetines problemas, kartu su kitais draugijos nariais skelbė, kad kultivuoti dailiąją knygą reikalauja pats gyvenimas[9].

Nors ketvirtojo dešimtmečio pradžioje knygas jau leido daug leidyklų, leidėjams ir autoriams, kaip sakyta, daugiau terūpėjo pats knygos išleidimo faktas, o ne jos forma, estetinis vaizdas. Nebuvo nustatyta pastovių knygos formatų. Apie tai spaudoje pasirodo vienas po kito draugijos narių straipsniai. Buvo rašoma, kad septyniolikos tomų J. Tumo-Vaižganto raštai esą net keturių formatų, kad lietuviška knyga aptriušusi, apskarusi, kad leidėjai ištižę, autoriai apsileidę[10]. P. Galaunė straipsnyje „Mūsų knygos kultūrėjimas“ irgi griežtai reikalavo „tam tikroms knygų rūšims pastovaus, vienodo formato“, nurodė, kad pastovių formatų laikosi tik kai kurie žurnalai ir rimtesni knygų leidėjai, nors daugelyje užsienio valstybių tiek grožinės literatūros, tiek mokslinio turinio knygos jau turi nusistovėjusį formatą[11]. P. Galaunės ir kitų draugijos narių didelis nuopelnas, kad 1935 m. buvo įvesti trys pastovūs — didysis, vidutinis ir mažasis — knygų formatai[12].

Jau pirmais gyvavimo metais draugija buvo pakviesta dalyvauti dailiosios knygos parodoje Paryžiuje, bet, neturėdama tinkamo leidinio, dalyvauti atsisakė[13]. Pakvietimas buvo paskata greičiau patiems pradėti leisti gražiai apipavidalintas knygas. Atsirado įvairių pasiūlymų: kai kurie nariai pageidavo išleisti iliustruotą A. Baranausko „Anykščių šilelį“, P. Merimė „Lokį“, M. Urbšienė siūlė išleisti K. Donelaičio „Metus“[14], J. Tumas-Vaižgantas siūlė savo knygelę „Su gyvulėliais“[15], P. Galaunė —„Lietuvos ekslibrisą“, motyvuodamas, jog siūlo „ne dėl to,

[7] *Žukas V.* XXVII knygos mėgėjų draugija.— 1986.— (Rankraštis).— P. 2.

[8] XXVII knygos mėgėjų draugijos įstatai ir reguliaminas.— K., 1933.— 27 p.

[9] *Galaunė P.* Mūsų knygos kultūrėjimas // XXVII knygos mėgėjų metraštis.— K., 1933.— T. I.— P. 141—145.

[10] *Bizauskas K.* Lietuviškoji knyga // Naujoji romuva.— 1932, geg. 1.— Nr. 18.— P. 413—414.

[11] *Galaunė P.* Mūsų knygos kultūrėjimas // XXVII knygos mėgėjų metraštis.— K., 1933.— T. I. — P. 141—145.

[12] XXVII knygos mėgėjų draugijos 1935 m. susirašinėjimas su Finansų ministerijos kainų tvarkytoju.— MAB, F. 59—2, l. 173, 176.

kad tai yra mandri knyga, bet dėl to, kad jos ieško užsienis. Tiktai tuo pateisinu savo nekuklumą“[16]. Iš tiesų. knyga, išleista 1926 m. 35 egzempliorių tiražu, jau buvo retenybė, gaudyte gaudoma įvairių šalių bibliofilų, ypač ekslibriso kolekcionierių.

Po ilgų svarstymų nutariama išleisti K. Donelaičio „Metus“, „patikrinus tekstą su Karaliaučiaus universitete esančiais rankraščiais“[17]. M. Urbšienė draugijai atsiuntė iš Paryžiaus šriftų pavyzdžius[18], buvo ieškomas dailininkas, suprantantis, kad pirmą kartą išleisti didžiojo lietuvių klasiko iliustruotą poemą — svarbus kultūros gyvenimo reiškinys. „Metus“ iliustruoti siūlėsi Paryžiuje studijuojantys du dailininkai: J. Steponavičius ir V. K. Jonynas. Nulėmė P. Galaunės žodis — jam pasiūlius, kaip iliustratorius buvo pasirinktas V. K. Jonynas, sutikęs padaryti iliustracijas per dvejus metus, net be honoraro[19]. Tokios sąlygos buvo priimtinos, ir draugija pavedė šį darbą V. K. Jonynui. P. Galaunė, pats būdamas grafikas, jautė talentingo jauno dailininko galimybes, vertino jo iliustracijas S. Čiurlionienės pasakai „Dvylika brolių, juodvarniais laksčiusių“, jam patiko paties dailininko kritiškas požiūris į savo darbus. „Man malonu, kad Jums patinka „Dvylikos brolių, juodvarniais laksčiusių“ iliustracijos, kurios man nepatinka“[20],— rašė V. K. Jonynas iš Paryžiaus P. Galaunei.

Tokiam kapitaliniam veikalui išleisti draugijai stigo lėšų. P. Galaunė gauna pavedimą tartis dėl „Metų“ išleidimo su Švietimo ministerija. Netrukus jis referuoja draugijos valdybai, kad ministerija sutinka leisti K. Donelaičio „Metus“ liuksusiniame popieriuje ir nori gauti draugijos nurodymus[21]. Susirinkimas paveda P. Galaunei „draugijos vardu teikti patarimus leidžiant „Metus“ dėl formato ir kitais klausimais“[22]. Kurdamas iliustracijas, V. K. Jonynas palaikė ryšį su P. Galaune, su juo tarėsi, konsultavosi[23]. Ir po daugelio metų, prisimindamas tuos laikus, V. K. Jonynas rašė P. Galaunei: „...Jei ne Galaunė, turbūt iš viso tuo metu Donelaičio niekas nebūtų iliustravęs, nes niekas taip giliai neįžvelgė kaip Galaunė mūsų kūrybinių versmių vertės ir reikšmės mūsų tautos gyvenime. Ne kas kitas, bet Galaunė, man važiuojant studijų į Paryžių, skatino domėtis spaudos menu. Sugestionavo mane, kad mėginčiau padaryti Donelaičio „Metams“ iliustracijas“[24].

Iki 1937 metų draugija išleido vieną po kito devynis meniškai apipavidalintus leidinius, kurie turėjo didelę reikšmę ugdant naują požiūrį į knygą. To meto spaudoje draugijos leidybinis darbas buvo pastebėtas ir įvertintas. „XXVII knygos mėgėjai patys pirmieji atsiliepė į mūsų knygos meno ir grožio šauksmą. Tie žmonės visa siela atsidėję mūsų knygos kultūros ugdymo darbui ir iki šiol jau spėjo pasiekti gražių vaisių [...]. Be jokios pašalinės piniginės paramos, XXVII knygos mėgėjai

13 XXVII knygos mėgėjų draugijos valdybos apyskaita už pirmuosius metus (1931.I.27—1932.I.27).— MAB, F. 59, l. 97.

14 M. Urbšienės laiškas V. Cimkauskui iš Paryžiaus į Kauną 1932, saus. 2.— MAB, F. 59, l. 85.

15 J. Tumo laiškas V. Cimkauskui 1931, gruod. 30.— MAB, F. 59, l. 91.

16 P. Galaunės laiškas V. Cimkauskui 1931, gruod. 31.— MAB, F. 59, l. 91.

17 *Vienas iš XXVII.* Mūsų knyga // Banga.— 1932.— Vas. 5.— Nr. 3.— P. 105.

18 M. Urbšienės laiškas V. Cimkauskui iš Paryžiaus į Kauną 1932, saus. 15.— MAB, F. 59, l. 92.

19 P. Galaunės pasisakymas XXVII knygos mėgėjų draugijos visuotiniame susirinkime 1933, saus. 27.— MAB, F. 59, l. 193.

20 V. K. Jonyno laiškas P. Galaunei

jau pateikė 9 tokius leidinius, kurie drąsiai gali rasti sau vietos gražiausių Vakarų Europos leidinių tarpe"[25],— rašė kriptonimu pasirašęs autorius. Tie leidiniai — tai „XXVII knygos mėgėjų įstatai ir reguliaminas", V. K. Jonyno „J. Tumo-Vaižganto portretas", V. Biržiškos knygos „Bibliotekos" ir „Bibliografija", Vaižganto „Milžinų dvasios", liaudies pasaka „Gulbė karaliaus pati", J. Biliūno „Liūdna pasaka" ir „XXVII knygos mėgėjų metraštis" (2 tomai). Kiekvienas jų turėjo savitą istoriją, buvo pašauktas paties gyvenimo. Iki 1937 m., kai draugijos nariu tapo V. K. Jonynas, P. Galaunė buvo vienintelis dailininkas draugijoje, ir knygos estetinės kultūros klausimais didžiausias autoritetas. Kai kurie draugijos leidiniai, kaip V. Biržiškos knygelės, išleistos tiesiogiai P. Galaunei prižiūrint[26].

Pasak P. Galaunės, nebuvo draugijoje užmirštas ir ekslibrisas. 15 draugijos narių turėjo savo ekslibrisus, kartais net po keletą variantų. „Šioje srityje kūrybinio nuoširdumo ir pastangų įdėjo ne tik mūsų dailininkai — J. Steponavičius, V. Kosciuška, A. Tamošaitis, G. Bagdonavičius, K. Šimonis, Dobužinskis, bet ir kai kurie kaimyninių kraštų dailininkai (S. Vidbergas, N. Dmitrijevskis ir kt.)"[27].

1933 metais draugija neteko savo valdybos nario — J. Tumo-Vaižganto, karšto knygos mylėtojo, kurio bute ne kartą buvo rinktasi, svarstyta knygos reikalai. Skubiai sušauktame draugijos valdybos posėdyje buvo nutarta „užuojautos ir vainiko vietoje 1934 metais išleisti kurį nors Vaižganto veikalą"[28]. Ta proga buvo išleista A. Kučo iliustruota Vaižganto knygelė „Milžinų dvasios" (1935). Be to, V. K. Jonynas ir J. Steponavičius kūrė rašytojo portretą. Pirmasis medžio raižinio technika, XXVII knygos mėgėjų draugijai užsakius[29], antrasis — litografinį, tikėdamasis gauti Švietimo ministerijos užsakymą, jei P. Galaunė jį paremsiąs savo žodžiu[30]. Abiejų dailininkų portretai buvo išleisti ir platinami per mokyklas. V. K. Jonyno darbas, labai gerai įvertintas P. Galaunės, nors buvo ir kitų nuomonių, reprodukuotas pirmame „XXVII knygos mėgėjų metraščio" tome.

„XXVII knygos mėgėjų metraščio" pirmas tomas išėjo 1933 m., antras — 1937 m. Leidinyje buvo paskelbti aštuoni P. Galaunės straipsniai. Svarbesni jų —„Pirmųjų Lietuvos litografijų istorijos bruožai", „Mūsų knygos kultūrėjimas", „Mūsų menininkų grafiškų darbų registracija", „Bulakos grafikos darbų paroda". Be to, P. Galaunė pristatė visuomenei draugijos surengtą pirmąją lietuvių dailiosios knygos parodą (1933), TSRS knygų, žurnalų ir plakatų bei ukrainiečių grafikos parodas. Kelis leidinyje išspausdintus straipsnius P. Galaunė parašė, remdamasis savo paties pranešimais, darytais draugijos susirinkimuose. Tai straipsniai „Apie knygų puošybą", „Iš Lietuvos grafikos istorijos", „Apie pir-

iš Paryžiaus į Kauną 1933, geg. 6.— MAB, F. 59, l. 1218.

[21] P. Galaunės pasisakymas XXVII knygos mėgėjų draugijos 1936, vas. 27 posėdyje.— MAB, F. 59, l. 30.

[22] XXVII knygos mėgėjų draugijos 1936, kovo 27 posėdžio protokolas.— MAB, F. 59, l. 31.

[23] V. K. Jonyno laiškas P. Galaunei iš Paryžiaus į Kauną.— MAB, F. 59—2, l. 46—47.

[24] V. K. Jonyno laiškas P. Galaunei iš Niujorko į Kauną 1987, kovo 30.

[25] *A. N.* XXVII knygos mėgėjų leidiniai ir jų reikšmė knygos kultūrai // Lietuvos aidas.— 1937.— Spal. 16.— Nr. 472.

[26] XXVII knygos mėgėjų valdybos 1935, saus. 23 posėdžio protokolas.— MAB, F. 59—2, l. 8.

mąjį bibliofilą lietuvį Lukoševičių, Darsūniškio vargonininką", „Vaitkuškio dvaro turtai".

Dėl gero popieriaus, skoningai parinkto šrifto, formato „XXVII knygos mėgėjų metraštis" buvo bibliofilinis leidinys, kuriuo buvo galima atstovauti lietuviškai knygai ir užsienio parodose. Pasirodžius pirmajam tomui, to meto spauda rašė: „XXVII knygos mėgėjų metraštis"— mūsų dailiosios knygos pirmoji kregždė"[31].

P. Galaunė daug prisidėjo XXVII knygos mėgėjų draugijai rengiant pirmąją dailiosios knygos parodą. Jis padėjo atrinkti gražiausias Kauno universiteto bibliotekos ir asmeninių bibliotekų knygas, leido jas eksponuoti M. K. Čiurlionio galerijos patalpose, pats rengė ekspoziciją. Paroda veikė 1933 m. sausio 27 — vasario 27 d., ją galima laikyti mūsų dienomis vykstančių kasmetinių knygos parodų-konkursų prototipu. Knygos, išdėliotos chronologine tvarka, atskleidė viršelių, titulinių puslapių, iliustracijų, šrifto grožį. Čia lankytojai matė ir P. Galaunės sukurtus viršelius Maironio, Putino, Vienuolio raštams. „...Lankytojai pamatė 121 kukliai dailią lietuvišką knygą. Pamatė, kad knygos forma, popierius, iliustracijos turi savo kalbą, kad ta kalba nėra estetikų tuščias noras, bet privalumas, darąs knygą malonesnę, brangintinesnę"[32],— rašė P. Galaunė.

P. Galaunės ir kitų bibliofilų dėka lietuviška knyga, įgaudama vis gražesnį rūbą, skynėsi sau kelią į tarptautinį pripažinimą. 1937 m. XXVII knygos mėgėjų draugija su savo leidiniais dalyvavo Paryžiaus pasaulinėje moderniojo meno ir technikos parodoje[33]. Svarstant, kokias knygas pasauliui parodyti, P. Galaunei ir V. K. Jonynui rekomenduojant, buvo nutarta išleisti lietuvių liaudies pasaką „Gulbė karaliaus pati", iliustruotą V. Petravičiaus linoraižiniais, ir J. Biliūno „Liūdną pasaką", iliustruotą M. Bulakos medžio raižiniais. Rekomenduodamas iliustracijas draugijai, P. Galaunė vertino jas kaip aukšto meninio lygio darbus, kurie drąsiai gali reprezentuoti lietuvių knygos grafiką užsienyje[34]. Abi knygos buvo išleistos 1937 m.

Puošniems leidiniams išėjus, realizavosi P. Galaunės karštas noras matyti meniškai apipavidalintą knygą. Leidinių iliustracijos sudarė sintetišką vienumą su visa knygos struktūra, jos tarsi skelbė lietuviškos iliustruotos knygos renesansą.

Paryžiaus pasaulinėje parodoje „Gulbė karaliaus pati" buvo apdovanota Didžiuoju prizu, „Liūdna pasaka"— aukso medaliu[35]. Pasaulinės parodos lietuvių skyriuje, be XXVII knygos mėgėjų draugijos, savo knygas eksponavo ir kiti leidėjai: „Spaudos fondas"— V. Rato-Rataiskio iliustruotą Maironio baladę „Jūratė ir Kastytis", „Spindulys"— J. Steponavičiaus iliustruotą K. Puidos „Vienos nakties dykūną". Visi leidi-

[27] *Galaunė P.* Kaip gimė ir veikė XXVII knygos mėgėjų draugija // Bibliotekų darbas.— 1976.— Nr. 10.— P. 32—36.

[28] XXVII knygos mėgėjų valdybos 1933, bal. 30 posėdžio protokolas.— MAB, F. 59, l. 225.

[29] V. K. Jonyno laiškas P. Galaunei iš Paryžiaus į Kauną 1933, birž. 15.— MAB, F. 59, l. 225.

[30] J. Steponavičiaus laiškas P. Galaunei iš Paryžiaus į Kauną 1932, birž. 24.— MAB, F. 59, l. 226.

[31] *A. N.* XXVII knygos mėgėjų metraštis // Lietuvos aidas.— 1933.— Gruod. 12.

[32] Dailiosios knygos paroda // XXVII knygos mėgėjų metraštis.— K., 1933.— T. I.— P. 138—139.

[33] Paryžiaus pasaulinės moderniojo meno ir technikos parodos Lietuvių sekcijos vykdomojo komiteto raštas

niai buvo išspausdinti liuksusiniame japoniškame popieriuje[36]. Parodos žiuri įvertino ir XXVII knygos mėgėjų draugijos veiklą. To meto spauda informavo: „Premijuoti visi mūsų Pasaulinėje parodoje išstatyti leidiniai. „Spinduliui" priskirta premija už gražų spaudos darbą, o XXVII knygos mėgėjams ir „Spaudos fondui" suteiktos premijos už pavyzdinius leidinius"[37].

Estetiškai apipavidalinta, T. Lomsargio įrišta šviesiais odiniais viršeliais „Gulbė karaliaus pati" buvo padovanota parodos žiuri pirmininkui Dagernasui[38]. Draugijos išleistos knygos buvo eksponuojamos ir Prahoje, Lietuvos spaudos parodoje, kurią tais pačiais metais surengė Čekoslovakijos dienraščio „Pod karpatske Hlasy" redaktorius K. Hostaška[39].

1939 m. draugija ruošėsi su savo leidiniais dalyvauti ir pasaulinėje parodoje Niujorke. P. Galaunės nuomone, šiam tikslui „vienintelis tinkamas leidinys būtų lietuvių liaudies raižinių rinkinys su tekstu lietuvių ir kuria nors svetima kalba"[40]. Kartu su V. K. Jonynu jis atrinko raižinius būsimam leidiniui, parengė jo projektą[41], draugijos susirinkime skaitė pranešimą „Šis tas naujo apie liaudies raižinius"[42]. Bet išsiaiškinus su „Spindulio" spaustuve, kad raižinių leidyba kainuotų 20 tūkstančių litų, draugija sumanymo atsisakė[43]. Parodoje buvo eksponuoti „XXVII knygos mėgėjų metraštis" ir V. Biržiškos leidiniai „Bibliotekos", „Bibliografija"[44].

Draugijos estetiškai apipavidalintais leidiniais vis labiau ėmė domėtis visuomenė, dailininkai, užsienio bibliofilai. 1937 m. Lietuvos dailininkų sąjungos pirmininkas V. Vizgirda kreipėsi į XXVII knygos mėgėjų draugiją, prašydamas Trečiojoje rudens dailės parodoje „įrengti vitriną su savo leidiniais"[45].

J. Baltrušaitis Paryžiuje perdavė per V. K. Jonyną „Libraire Larousse" atstovo laišką draugijai su prašymu atsiųsti Pasaulinėje modernioio meno ir technikos parodoje eksponuotas knygas jo rengiamai išleisti 1937 m. gražiausios knygos apžvalgai[46]. Per P. Galaunę į draugiją kreipėsi P. Kočorovskis irgi su prašymu ir pageidavimu nuolat keistis leidiniais[47].

XXVII knygos mėgėjų draugijos narių nuolatinės pastangos ugdyti knygos estetinę kultūrą darė didelį poveikį jų akyse išaugusioms leidykloms, kurios, sekdamos parodytu pavyzdžiu, pradėjo daugiau rūpintis knyga. Viename 1938 m. XXVII knygos mėgėjų posėdyje jau buvo aptarta ir įvertinta estetiniu aspektu nemaža leidinių, kaip B. Sruogos „Giesmė apie Gediminą", K. Zubkos „Mergaitė su žibuoklėmis", L. Janušytės „Korektūros klaida", S. Čiurlionienės „Šventmarė", Maironio „Jūratė ir Kastytis", K. Puidos „Vienos nakties dykūnas", S. Zo-

XXVII knygos mėgėjų draugijai. 1936, rugs. 5.— MAB, F. 59—2, l. 282; XXVII knygos mėgėjų draugijos 1936, rugs. 25 posėdžio protokolas.— MAB, F 59—2, l. 35.

[34] XXVII knygos mėgėjų draugijos 1936, rugs. 27 posėdžio protokolas.— MAB, F. 59—2, l. 36.

[35] *S-os M-as.* Pasaulinėje Paryžiaus parodoje daug mūsų eksponatų premijuota // Lietuvos aidas.— 1937.— Lapkr. 30.— Nr. 545.

[36] Lietuvos liuksusiniai leidiniai Paryžiaus parodai // Lietuvos aidas.— 1937.— Bal. 20.

[37] *S-os M-as.* Pasaulinėje Paryžiaus parodoje daug mūsų eksponatų premijuota // Lietuvos aidas.— 1937.— Lapkr. 30.— Nr. 545.

[38] XXVII knygos mėgėjų draugijos 1939, bal. 27 posėdžio protokolas.— MAB, F. 59—3, l. 50.

barsko „Pabėgėliai iš zoologijos sodo", kurias iliustravo M. Dobužinskis, T. Valius, V. Petravičius, D. Tarabildienė, V. Ratas-Rataiskis, J. Steponavičius ir kiti dailininkai[48].

Knyga pradėjo naują savo gyvenimo etapą, kai buvo suprasta formato, popieriaus, iliustracijų, šrifto jos estetiniam vaizdui reikšmė, tai, kas, P. Galaunės žodžiais tariant, „daro knygą gražią, malonią, įtaigią"[49]. Lietuviška knyga tapo ne vien žinių šaltiniu, bet ir estetiniu objektu.

1940 m. pradžioje buvo rūpinamasi knygos paroda Maskvoje, tariamasi su „Spindulio" spaustuve dėl „XXVII knygos mėgėjų metraščio" išleidimo[50]. Bet tų pačių metų liepos 26 d. Vidaus reikalų ministro pasirašytu nutarimu draugija buvo uždaryta. Jos turtas buvo padalytas: rankraščiai perduoti Kauno universiteto rankraštynui, biblioteka su 247 knygomis, graviūros ir jų klišės — Kauno valstybiniam kultūros muziejui[51].

Per draugijos gyvavimo dešimtmetį buvo nuveiktas reikšmingas kultūros darbas: knygos pradėtos spausdinti geresniame popieriuje, nustatyti privalomi knygų formatai, imta rūpintis knygų estetine išvaizda.

Buvęs XXVII knygos mėgėjų draugijos narys Petras Jakštas prisimena P. Galaunę kaip draugijos steigėją ir kaip vieną iš veikliausių jos narių, kuris savo organizaciniu talentu, žiniomis pasireiškė kiekvienoje draugijos veiklos srityje. „Be jo vertingo patarimo nebuvo išleistas nė vienas draugijos leidinys. Jis mėgo ir mėgsta dailiąją knygą ir per visą gyvenimą ją puoselėjo [...]. Bene daugiausia jis yra skaitęs pranešimų draugijos narių susirinkimuose [...]. Kol dar jis gyvas, gal ne visi supranta ir įsivaizduoja, ką jis yra nuveikęs per savo ilgą, gražų ir vaisingą gyvenimą"[52].

[39] Užsienio reikalų ministerijos spaudos biuro 1937, lapkr. 3 raštas XXVII knygos mėgėjų draugijos valdybai.— MAB, F. 59—3, l. 201.
[40] XXVII knygos mėgėjų 1938, kovo 27 posėdžio protokolas.— MAB, F. 59—3, l. 34.
[41] XXVII knygos mėgėjų draugijos 1939, saus. 27 posėdžio protokolas.— MAB, F. 59, l. 48.
[42] XXVII knygos mėgėjų draugijos 1939, vas. 27 posėdžio protokolas.— MAB, F. 59, l. 51.
[43] XXVII knygos mėgėjų draugijos 1940, saus. 27 posėdžio protokolas.— MAB, ap. 4, b. 242, l. 1.
[44] XXVII knygos mėgėjų draugijos 1939, bal. 27 posėdžio protokolas.— MAB, F. 59—3, l. 53.
[45] Lietuvos dailininkų sąjungos pirmininko V. Vizgirdos laiškas XXVII knygos mėgėjų draugijos pirmininkui 1937, spal. 26.— MAB, F. 59—3, l. 207.
[46] XXVII knygos mėgėjų draugijos 1938, kovo 22 posėdžio protokolas.— MAB, F. 59—3, l. 33.
[47] XXVII knygos mėgėjų draugijos 1938, lapkr. 27 posėdžio protokolas.— MAB, F. 59—3, l. 45.
[48] XXVII knygos mėgėjų draugijos 1938 m. posėdžio protokolas.— MAB, F. 59—3, l. 30.
[49] *Galaunė P.* Kaip gimė ir veikė XXVII knygos mėgėjų draugija // Bibliotekų darbas.— 1976.— Nr. 10.— P. 32—36.
[50] XXVII knygos mėgėjų draugijos 1939, gruod. 20 posėdžio protokolas.— MAB, F. 59, l. 65.
[51] Neveikiančių draugijų turto paskirčiai nustatyti komisijos 1940, spal. 15 posėdžio protokolo Nr. 18 nuorašas (MAB, F. 59, ap. 4, b. 243, l. 2); XXVII knygos mėgėjų draugijos turto perdavimo [...] aktas 1940, lapkr. 27 (MAB, F. 59—247).
[52] P. Jakšto laiškas autorei iš Šilutės į Vilnių 1986, bal. 5.

DAILĖTYRININKAS, MUZEOLOGAS, PUBLICISTAS

Man teko būti daugelio sričių pradininku, žengti mūsų menotyroje pirmuosius žingsnius, neturint tam beveik jokių tradicijų.

PAULIUS GALAUNĖ

P. Galaunės daugiašakė veikla ryškiai atsispindi jo gausiuose menotyros darbuose. 1910—1987 m. laikotarpiu jis yra paskelbęs 430 publicistinių ir mokslinių straipsnių, studijų įvairiais Lietuvos meno bei kultūros gyvenimo klausimais[1]. Svarbiausi P. Galaunės straipsniai išleisti 1970 m. rinkinyje „Dailės ir kultūros baruose"[2]. Medžiagos suskirstymas į penkias temas („Dailės klausimais", „Grafikos ir knygos meno klausimais", „Liaudies meno klausimais", „Kultūros turtų ir jų likimo klausimais", „Muziejų klausimais") maždaug atspindi P. Galaunės menotyrininko diapazoną.

Savo menotyros veikalais P. Galaunė dėjo pamatus, brėžė orientacines gaires nacionalinei dailės istorijai ir kritikai, muziejinio darbo teorijai ir praktikai, paminklų apsaugai ir propagandai[3]. Su giliu istorizmo jausmu jis skverbėsi į kitų tyrinėtojų nepaliestas dailės sritis, kėlė švieson užmarštyje slypinčius praėjusių epochų dailės ir kultūros reiškinius. Jo darbuose iškilo XX a. trečiojo—ketvirtojo dešimtmečių lietuvių visuomenei negirdėti ir mažai žinomi žymių Lietuvos dailininkų vardai, kūryba. Lietuvių dailės reiškinius jis analizavo ne uždarai, bet kaimyninių tautų kūrybos kontekste, įjungdamas juos į nacionalinės kultūros audinį. Savo parengtais leidiniais, katalogais, straipsniais jis supažindino ne tik Lietuvos visuomenę, bet ir kitas Europos šalis su lietuvių daile. Daug P. Galaunės darbų, kaip „Lietuvos meno istorija. Gotika. Renesansas. Barokas. Klasicizmas" (217 mašinr. p.), „Lietuvos muziejų istorija" (apie 300 mašinr. ir rankr. p.), „XV—XIX a. Lietuvoje dirbusių dailininkų žodynas" (522 rankr. p.), „XVI—XIX a. pirmosios pusės grafikų žodynėlis" (211 rankr. p.) ir kita medžiaga, sudaro apie 2000 puslapių rankraštinį fondą. Jie kartu su spausdintais darbais yra mūsų kultūros turtas.

[1] P. Galaunės raštų bibliografija 1910—1970 / Sudarė K. Kairiūkštytė-Galaunienė // *Galaunė P.* Dailės ir kultūros baruose.— V., 1970.— P. 281—308. Taip pat žr. 1971—1987 m. P. Galaunės raštų bibliografiją šioje knygoje.

[2] *Galaunė P.* Dailės ir kultūros baruose.— V., 1972.— 313 p.

[3] *Rimkus V.* Platūs barai — gilios vagos // Literatūra ir menas.— 1985.— Saus. 19.

Straipsniuose dailės klausimais P. Galaunė jautriai atsiliepdavo į savojo laikmečio meninio gyvenimo aktualijas. Aptardamas spaudoje beveik kiekvieną parodą, jis nevengė polemikos, drąsių pasisakymų, provokavo kūrybinį mąstymą. Recenzijose, parengtų katalogų įvaduose justi P. Galaunės simpatija jaunosios kartos dailininkų kūrybiniams ieškojimams. Jo, kaip ir J. Vienožinskio straipsniuose, ryškėjo „gilesnių estetikos problemų ir platesnių dailės uždavinių analizė“[4]

Pirmas didesnis P. Galaunės menotyros darbas buvo studija apie įžymųjį architektą, Lietuvos klasicistinės architektūros pradininką Lauryną Stuoką-Gucevičių. Įžanginiame žodyje P. Galaunė nurodė taurų savo darbo tikslą: „Parašyti plačią monografiją apie didįjį XVIII amžiaus lietuvių architektą, Lietuvos baudžiauninko Simo Stokos sūnų, Laurą Montrym-Gucevičių, [...] grąžinti amžiną gyvenimą lietuvių tarpe Lietuvos geriausiam sūnui, Lietuvos inteligentijos erškėčiuotų takų in šviesą pirmtakūnui. [...] Norėčiau, kad Gucevičiaus Stokos vardas būtų inrašytas in mūsų kultūros istoriją. Aš norėjau nors kiek atskleisti šydą nuo to, apie ką šiandien Lietuvoje nieks nieko nekalba...“[5] Kadangi autorius studiją rašė dar gyvendamas Peterburge, jam nebuvo prieinami pirminiai šaltiniai (L. Stuokos-Gucevičiaus projektų originalai, I. Masalskio archyvas), buvę Vilniaus miesto archyve, Lenkų mokslo draugijoje ir kt. P. Galaunė daugiausia rėmėsi K. Podčašinskio 1823 m. laikraštyje „Dzień Wileński“ paskelbta L. Stuokos-Gucevičiaus biografija, taip pat M. Balinskio, T. Lipinskio, J. Sniadeckio, M. Zahorskio ir kitų autorių publikacijomis.

P. Galaunė plačiai supažindino skaitytojus su L. Stuokos-Gucevičiaus biografija, pristatė jį kaip talentingą Lietuvos klasicizmo architektūros pradininką, aptarė pagal jo projektus pastatytus Verkių rūmus, Vilniaus katedrą, rotušę. Nušvietė ir L. Stuokos-Gucevičiaus, Vyriausiosios Lietuvos mokyklos profesoriaus, pedagoginę veiklą, paskelbė jo sudarytą mokymo programą, pagal kurią jis savo mokiniams diegė klasicizmo architektūros principus. Nors užsimotas darbas neišaugo į plačią monografiją, bet juo buvo pirmą kartą įrašytas įžymiojo architekto vardas lietuvių mokslinėje literatūroje. Gaila, kad ši P. Galaunės studija buvo vėlesnių tyrinėtojų primiršta, dažnai net neįtraukiama į bibliografiją.

Su L. Stuokos-Gucevičiaus tema glaudžiausiai siejasi nuolatinis P. Galaunės domėjimasis architektūros problemomis, rūpinimasis architektūros paminklų apsauga, plačiai atsispindėję jo publikacijose.

[4] *Kostkevičiūtė I.* Dailės kritikos pradmenys // XX a. dailės istorija 1900—1940.— V., 1982.— T. I.— P. 59.

[5] *Galaunė P.* Lauras Gucevičius. Arkitektoris, arkitektūros, topografijos ir žemėlapių profesoris Vyriausioje Lietuviškoj Mokykloj ir prie jos Inžinierių Lietuviško korpuso Mokykloje Vilniuje (1753—1789). Medžiaga monografijai // Dainava.— 1920.— Sausis.— Kn. 1.— P. 79—102.

[6] *Galaunė P.* Architektūros reikalu // Lietuvos aidas.— 1918.— Gruod. 24.— Nr. 164.

[7] *Galaunė P.* Lietuvos meno siela — Vilnius // Atspindžiai.— 1922.—

1918 m. paskelbus Lietuvoje Tarybų valdžią, V. Kapsuko vadovaujama vyriausybė ėmė rūpintis Vilniaus universiteto atkūrimu. Ta proga rašytame straipsnyje „Architektūros reikalu" P. Galaunė primena Vilniaus Vyriausiąją mokyklą bei jos architektūros katedrą, rengusią kraštui architektus. Ir šiandien aktualiai skamba jo nuomonė, kad tokią katedrą būtina įsteigti ir atgaivintame Vilniaus universitete. Vertindamas architektūrą kaip vieną pagrindinių meno šakų, P. Galaunė pabrėžia, kad Lietuvoje miestų statybos reikalai yra itin apleisti ir architektūros katedros universitete „jokiu būdu negalėtų atstoti statybos skyrius kokioje nors politechnikoje"[6].

P. Galaunė rūpinosi ne tik praktine architektūros puse. Kaip menininkas, jis giliai jautė Vilniaus grožį, suvokė jo išskirtinę gamtos situaciją, istorijos paliktų stilių pėdsakus, atskirus architektūros ir dailės paminklus, jų reikšmę Lietuvos kultūrai. Jo straipsniai apie Vilnių „Lietuvos meno siela — Vilnius", „Lietuvos šventovių šventovė", „Vilnius — Lietuvos meno centras" žavi puikiu dalykinių žinių ir emocingo pasakojimo deriniu[7].

Nemaža straipsnių skirta ir Kauno architektūrai: „Senojo Kauno siela", „Senojo Kauno fragmentai", „Kauno bažnyčios"[8]. P. Galaunę ypač jaudino Kauno apylinkių (Pažaislio, Zapyškio) architektūros paminklų apverktina padėtis trečiajame dešimtmetyje, perstatymais žalojamas Kauno senamiestis. Abi šios temos, kartais autoriaus keliamos labai aštriai, skamba ne viename to laikotarpio jo straipsnyje. Neabejingas jis ir naujajai architektūrai, vertina V. Dubeneckį kaip „pirmąjį lietuviško stiliaus pradmenų ieškotoją"[9]. Aprašinėdamas architektūros paminklus, P. Galaunė siekė jais sudominti visuomenę, nes „kiekvieno praeities paminklo auklėjamoji reikšmė žymiai didesnė negu storos knygos. Ypač architektūros paminklų, apie kuriuos Viktoras Hugo yra pasakęs, kad tai gražiausios knygos, į kurias tautos įrašydavo savo istorijos geriausius lapus"[10].

Trečiajame mūsų amžiaus dešimtmetyje, kai po sunkių istorinių išbandymų, nuniokojimų kraštas kėlėsi savarankiškam valstybiniam ir kultūriniam gyvenimui, P. Galaunę labai jaudino istorijos vėjų išsklaidytų už Lietuvos ribų ir joje pačioje be priežiūros ir globos atsidūrusių kultūros turtų likimas. Kas sudaro krašto kultūros turtą, kur jis yra ir kur jo reikia ieškoti, nebuvo aišku ne tik Lietuvos vyriausybei, šviesuomenei, bet tuo labiau platiesiems visuomenės sluoksniams. Tad P. Galaunė rašė, aiškino, kad Lietuvos turtai — tai ne tik jos miškai, auginama duona, linai, bet ir žemės gelmėse glūdintys protėvių palaikai, jų buities daiktai, medinė kaimo architektūra, gausūs memorialiniai paminklai, be kurių pažinimo, išsaugojimo neįmanoma išugdyti nacionalinį

Spal.—Lapkr.— Nr. 14—15.—P. 3—7; Lietuvos šventovių šventovė // Lietuvos aidas.— 1937.— Spal. 9.— Nr. 460; Vilnius — Lietuvos meno centras // Tautos mokykla.— 1940.— Saus. 15.— Nr. 2.— P. 45—50; Vas. 1.— Nr. 3.— P. 67—72.

[8] *Galaunė P.* Senojo Kauno siela. (Fragmentai) // Vairas.— 1931.— Lapkr.— Nr. 11.— P. 316—323; Senojo Kauno fragmentai // Lietuvos aidas.— 1931.— Lapkr. 20.— Nr. 265; Kauno bažnyčios.— Lietuvos aidas.— 1934.— Kovo 24.— Nr. 69.

[9] *Galaunė P.* Dailininkas architektorius Vladimiras Dubeneckis: Penkeriems metams nuo jo mirties paminėti // Prošvaistė.— K., 1937.— Kn. 1.— P. 71—84.

[10] *Galaunė P.* Senojo Kauno fragmentai // Lietuvos aidas.— 1931.— Lapkr. 20.— Nr. 265.

stilių. Rašė jis apie Vakarų Europos kultūros turtus — dvarų kolekcijas, skelbė kai kurių žymesnių bibliotekų, archyvų istoriją, skatino vyriausybę išleisti kultūros paminklų apsaugos įstatymą, kėlė mintį surengti retrospektyvinę Lietuvos meno parodą, kurioje būtų atstovaujami visų rūšių paminklai — tokiu būdu manė akivaizdžiai supažindinti visuomenę su istoriniais meno paminklais, kad ji žinotų, ką reikia saugoti[11].

P. Galaunė, iš tėvų pastogės išsinešęs meilę ir pagarbą knygai, jaunystėje pats reiškęsis grafikos kūryboje, brandos metais tyrė lietuviškos knygos meno raidą ir tuo daug prisidėjo prie jos ugdymo. Senųjų lietuviškų knygų apipavidalinimui nušviesti daugiausia medžiagos yra davę jo darbai. Grafikos istorijos Lietuvoje klausimais P. Galaunė paskelbė ne vieną studiją: „Pirmųjų Lietuvos litografijų istorijos bruožai" (1933), „Grafikos meno rinkiniai Lietuvoje", „Lietuvos grafika XVI—XIX a." (abu 1911), „Prie V. Smakausko iliustracijų J. Kraševskio „Vitolio raudai" istorijos" (1967), „Vilniaus universitetas — litografijos pradininkas Lietuvoje" (1981)[12].

Reikšmingas P. Galaunės straipsnis „Lietuvos knygos meno raidos metmenys XVI—XVII amžiuje"[13], kuriame jis nušviečia grafikos meno kelią į Lietuvą. Grafikos menas, teigia tyrinėtojas, Lietuvą pasiekė ne savo grynąja forma, bet pritaikomąja, kaip knygos pagražinimas. XVI a. antroje pusėje į Vilnių atvykę spaustuvininkai atnešė kartu ir savo krašto knygų puošybos stilių. Gerai pažindamas slavų ir vokiečių senosios knygos puošybą, P. Galaunė nurodo lietuviškos knygos grafikos ištakas. Pavyzdžiui, 1599 m. išspausdinta Daukšos „Postilė" turi tą patį titulinį lapą — renesansinį portalą, kaip ir 1564 m. Maskvoje išspausdintas „Apostolas", o Mažvydo knygose gausu vokiečių grafikos bruožų. Lietuvoje spausdintų XVI—XVII a. knygų grafika buvo labai kukli, dažniausiai apsiribota tituliniu lapu, viena kita vinjete, užsklanda ar inicialu. Knygos meno kuklumo priežastį P. Galaunė aiškina tuo, kad Lietuvoje neturėta puošnių rankraštinių knygų tradicijų, kurios gyvai jaučiamos Vakarų Europos ir Rusijos spaudiniuose. Būta ir kitokių nuomonių dėl lietuviškos knygos meniškumo. P. Galaunė primena J. Lelevelio teiginį, kad Vilniuje XVI a. išspausdinta tiek knygų, kiek visose Lenkijos spaustuvėse kartu paėmus, ir kad tuo laikotarpiu Lietuvoje spausdintos knygos išgyveno žydėjimo metą ne vien kiekybe, bet ir kokybe. Tuo tarpu P. Galaunė nurodo tik keletą gražiai išleistų knygų. Tai „Lietuvos statuto" pirmasis leidimas, pasižymintis „nepaprastu kuklumu ir savotišku rimtumu", 1604 m. Nesvyžiuje parašyta brolių Skarulskių panegirika kunigaikščiui Radvilai, papuošta Tomo Makovskio vario raižiniu, ir vadinamoji Radvilų Lietuvos Brastos Biblija (1563),

[11] *Galaunė P.* Lietuvos meno turtai // Menas.— 1920.— Spal. 10.— Nr. 2.— P. 1—3; Iš kai kurių Lietuvos knygynų ir archyvų istorijos // Švietimo darbas.— 1920.— Spal.— Nr. 10.— P. 11—12; Pasirūpinkime kultūros turtų likučiais // Krašto balsas.— 1923.— Saus. 25.— Nr. 19; Kaip slepiami ir gabenami iš Lietuvos kultūros turtai // Lietuva.— 1923.— Rugp. 17.— Nr. 182 ir kt.

[12] *Galaunė P.* Pirmųjų Lietuvos litografijų istorijos bruožai // XXVII knygos mėgėjų metraštis.— K., 1933.— T. I.— P. 39—50; Grafikos meno rinkiniai Lietuvoje // Iš lietuvių kultūros istorijos.— V., 1961.— T. 3.— P. 289—292; Lietuvos

kurios titulinis lapas papuoštas sudėtinga renesansine subtilių linijų kompozicija.

1947 m., minint Martyno Mažvydo 1547 m. išleistos pirmosios lietuviškos knygos „Katekizmo prasti žodžiai“ keturių šimtų metų sukaktį, LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, rengdamas šiai datai paminėti straipsnių rinkinį „Senoji lietuviška knyga“, vienu iš autorių pakvietė P. Galaunę, kuris parašė straipsnį „Mažvydo knygų meniškoji pusė“[14]. Kaip sąžiningas senųjų graviūrų tyrinėtojas, autorius perspėja skaitytoją, kad pokario sąlygomis jam neprieinama Mažvydo knygų spausdinimo laikotarpio palyginamoji medžiaga — XVI a. Karaliaučiaus ir kitų Vokietijos sričių spaustuvių panašūs leidiniai ir todėl sunku objektyviai įvertinti Mažvydo knygas. P. Galaunė aptarė šešių M. Mažvydo knygų („Katekizmo prasti žodžiai“, 1547, „Giesmė S. Ambroziejaus“, 1549, „Forma krikštymo...“, 1559, „Parafrazis“, 1558—1563, „Giesmės krikščioniškos...“ 1566, 1570) meniškumą. Pirmiausia kaip visuomet tiksliai jis išaiškina, kas yra knygos menas. Toliau — knygų išleidimo aplinkybes ir tikslus. Pradėjęs aptarinėti knygas, svarbiausią dėmesį skyrė pagrindinei jų puošmenai — vinjetėmis papuoštiems tituliniams lapams. Iš vinječių stilistinių ypatybių, atspaudų kokybės nustatė, kuriems leidiniams buvo sukurtos specialios vinjetės, o kurie buvo puošiami spaustuvėje jau turėtų ir naudotų pagražinimų elementais. Geriausiai įvertino „Katekizmo...“ titulinio lapo vinjetę — vėlyvojo renesanso stiliaus kompoziciją su akanto lapais, rozetėmis, „putti“ ir heraldiniu architektūriniu kartušu. P. Galaunės nuomone, vinjetė leidiniui buvo sukurta specialiai. Tuo tarpu „Giesmės S. Ambroziejaus“ titulinio lapo ornamento dalis paimta iš „Senprūsių katekizmo“, išleisto 1545 m. toje pačioje Karaliaučiaus spaustuvėje. Kai kurioms knygoms raižiniai buvo skolinti — P. Galaunė tokią išvadą daro iš aiškiai matomų raižybinių lentų aptrupėjimų — vadinasi, lentos jau buvo naudotos. Tai patvirtina ir vienoje kompozicijoje mechaniškai sugrupuotos įvairių stilių — gotikos ir renesanso ornamento detalės ir inicialas „A“, kurio siužetinis fonas neatitinka knygos turinio. Nustatęs Mažvydo knygų nevienodą estetinę vertę, P. Galaunė pažymi, kad tik XVII a. lietuviška knyga pradėjo įgyti savitesnių meninių bruožų. Šiuo straipsniu pirmą kartą pokario metais senoji lietuviška knyga buvo analizuojama estetiniu požiūriu.

P. Galaunė yra parašęs daug kritikos straipsnių savo laikmečio knygos meniškumo klausimais: „Knygų menas“ (1925), „Mūsų knygos kultūrėjimas“ (1933), „Džiuginantys reiškiniai“ (1937) ir kt. Knygos grafinio apipavidalinimo klausimai visą laiką buvo P. Galaunės dėmesio rate.

grafika XVI—XIX a. // Iš lietuvių kultūros istorijos.— V., 1961.— T. 3.— P. 268—288; Prie Smakausko iliustracijų J. Kraševskio „Vitolio raudai“ istorijos // Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai.— 1967.— T. 6.— P. 93—97; Vilniaus universitetas — litografijos pradininkas Lietuvoje // Dailėtyra.— V., 1981.— P. 131—140.

13 *Galaunė P.* Lietuvos knygos meno raidos metmenys XVI—XVII amžiuose // Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus metraštis.— K., 1941.— P. 323—330.

14 *Galaunė P.* Mažvydo knygų meniškoji pusė // Senoji lietuviška knyga.— V., 1947.— P. 291—296.

Stebėdamas savojo krašto meninį gyvenimą, jis džiaugėsi, kad grafika jame užima vis reikšmingesnes pozicijas. Tai ir dailininkų projektuoti pašto ženklai, ir plakatai, knygų viršeliai, iliustracijos. Visa tai turėtų atkreipti valstybės dėmesį ir suteikti paramą dailininkams[15].

Reikšminga grafikos istorijai P. Galaunės studija apie lietuvių knygos ženklą „Ekslibrisas Lietuvoje (XVI—XX šimtmečiai)" (1926), kurioje atskleidžiama daugeriopa kultūrinė knygos ženklo reikšmė, aiškinama superekslibriso, ekslibriso genezė nuo įrašo knygoje ranka iki įvairiomis technikomis sukurtų meniškų darbų, iškeliami iš užmaršties pirmieji žinomi Lietuvoje XVIII a. ekslibrisų raižytojai P. V. Balcevičius ir H. Leibovičius, pateikiama žinių apie pirmąsias XVI a. Lietuvos bibliotekas ir asmenis, turėjusius savo bibliotekų knygų ženklus. Studija iliustruota 59 ekslibrisų piešiniais ir nuotraukomis, duotas tikslus mokslinis jų aprašymas.

Šio leidinio reikšmę vienas pirmųjų įžvelgė J. Savickis, įvertinęs P. Galaunę kaip Lietuvos dailės istorijos tyrinėtoją eruditą. Lygindamas studiją su kitų Europos šalių panašaus pobūdžio leidiniais, jis teikia šiai tiek turinio, tiek formos atžvilgiu prioritetą. P. Galaunės knyga esanti daug pranašesnė už jo matytus lenkų, skandinavų leidinius, kur „dažnai, prasilenkiant su senove, tesidomima vien naujoviškais knygos ženklais, dažniausiai tiek nerimtais ir dažnai tiek sentimentaliais, panašiais į šokoladinių saldainių popieriukus..."[16]. Studija sulaukė plataus atgarsio užsienyje — Prancūzijoje, Belgijoje, Lenkijoje. Gerai ją įvertino kaip pirmą tokio pobūdžio publikaciją lietuvių kalba M. Brenšteinas, tarp kitų privalumų iškėlęs leidinio estetišką parengimą, kuriame „jaučiama autoriaus — menininko ranka"; jis paskelbė Krokuvos knygų mylėtojų mėnesiniame žurnale 12 ekslibrisų iš P. Galaunės knygos[17].

Iki 1984 m. išleista kapitalinio V. Kisarausko darbo apie Lietuvos knygų ženklus[18], P. Galaunės studija, neskaitant parodų katalogų, atskirų straipsnių, buvo vienintelis lietuvių kalba mokslinis šia tema darbas, iš kurio sėmėsi informacijos vėlesni tyrinėtojai.

P. Galaunė beveik kasmet parengdavo ir pateikdavo visuomenei po leidinį iš Lietuvos dailės istorijos, tyrinėtojo žvilgsniu atsigręždamas į praeitį.

1927 m. išėjo jo monografija apie Vilniaus meno mokyklos auklėtinį, vėliau Peterburgo dailės akademijos akademiką tapytoją Juozą Oleškevičių[19]. „Vieną dailininką — statytoją Stuoką-Gucevičių P. Galaunė surado ir grąžino mūsų menui 1920 m. Dabar jis iškelia kitą vardą — tapytojo Juozo Oleškevičiaus"[20],— džiaugėsi knygos recenzijoje V. Bičiūnas. Iš daugelio Vilniaus mokyklos mokinių savo platesnės studijos objektu P. Galaunė pasirinko šį dailininką todėl, kad jis buvo vienas

[15] *Galaunė P.* Dėl grafikos meno // Vairas.— 1934.— Saus.— Nr. 1.— P. 81—84.

[16] *Savickis J.* P. Galaunė. Ekslibrisas Lietuvoje (XVI—XX). K., 1926 // Lietuva.— Lapkr. 9.— Nr. 253.

[17] *Brensztejn M.* Pierwsza książka litewska o ekslibrisach [...] // Silva Rerum.— Kraków, 1927. T. 3.— P. 39—41.

[18] *Kisarauskas V.* Lietuvos knygų ženklai (1518—1918).— V., 1984.

[19] *Galaunė P.* Tapytojas Juozas Oleškevičius (1777—1830). Humanitarinių mokslų fak. raštai.— K., 1927.— T. III, sąs. II.— P. 1—114; K., 1927.— 22 p., 6 portr. lap.

[20] *Bičiūnas V.* Paulius Galaunė. Tapytojas Juozas Oleškevičius // Židinys.— 1927.— Nr. 11.— P. 350—351.

žymiausių P. Smuglevičiaus auklėtinių, vėliau Paryžiuje mokęsis pas Ž. L. Davidą, talentingas portretistas, nutapęs daug istorinių asmenų portretų (tarp jų ir A. Mickevičiaus, kurio eilėraštį, skirtą dailininkui, P. Galaunė pateikia savo leidinyje). Šiuo savo darbu P. Galaunė siekė prikelti Lietuvos meno istorijai pamirštą vardą. Apie tai jis ir studijos įžangoje rašo: „Lietuva yra davusi per šimtmečius ne tik savajai, bet ir artimų kaimynų istorijai ne vieną žymų karo, politikos ir mokslo asmenį, ir tai daug kam žinoma, bet mažai kas težino ir temini Lietuvos praeities menininkų vardus. Jie, tie menininkai, liudija, kad Lietuva jau ne vieną šimtmetį dalyvavo Europos kultūros gyvenime“[21]. Toliau P. Galaunė, kaip ir studijoje „Lauras Gucevičius“, duoda plačią to meto kultūrinio gyvenimo panoramą, kurios fone pasakojama J. Oleškevičiaus — Šiluvos bajoro žemaičio — biografija, atskleidžiami menininko charakterio bruožai, kūrybiniai impulsai.

Be gausių klasicistinio stiliaus portretų, J. Oleškevičius sukūrė nemaža istorinės, religinės tematikos darbų. Analizuoti dailininko kūrybą studijos autoriui trūko medžiagos, nes, kaip jis pats sako, po ranka turėjęs tik kai kurių portretų nespalvotas reprodukcijas. Tad neliesdamas J. Oleškevičiaus darbų tapybinio sprendimo, jis aptaria portretų klasicistinę kompoziciją, iškelia dailininką kaip gerą piešėją, pabrėždamas, kad tuomet „mokykla iš savo mokinių visų pirma reikalavo mokėti gerai piešti“. Monografijoje pateikiamas dailininko kūrinių (23 portretai ir 12 kompozicijų) ir gana platus literatūros, kuria buvo naudotasi rašant darbą, sąrašas. Monografija iliustruota J. Oleškevičiaus darbų reprodukcijomis.

Tuo metu P. Galaunei daugiausia buvo žinomi J. Oleškevičiaus paveikslai, buvę Peterburge. Vėliau tyrinėtojai išaiškino, kad jo drobių yra Krokuvos nacionalinėje bibliotekoje, Ermitaže, Paryžiuje, privačiose kolekcijose. Lietuvoje šio dailininko darbai retenybė[22].

P. Galaunės monografija nepraradusi mokslinės vertės lig šiol. Tai bene vienintelis šaltinis lietuvių kalba talentingo dailininko kūrybai pažinti.

1928 m. pasirodo trečia P. Galaunės studija, skirta to paties laikotarpio lietuvių dailei —„Vilniaus meno mokykla (1793—1831)“[23]. Medžiagą šiam darbui jis buvo sukaupęs, skaitydamas Lietuvos meno istorijos kursą universitete. Šiame veikale P. Galaunė pirmas lietuvių mokslinėje literatūroje iškėlė žymių XVII a. pabaigos — XIX a. pradžios dailininkų vardus. XVIII a. paskutiniame dešimtmetyje prie Lietuvos Vyriausiosios mokyklos buvo įsteigtos architektūros (1793) ir tapybos (1797) katedros, o Vyriausiąją mokyklą performavus į universitetą, dar įsteigtos skulptūros (1803) ir raižybos (1805) katedros. Jose dėstė

[21] *Galaunė P.* Tapytojas Juozas Oleškevičius.— P. 3.

[22] *Sidaravičius J.* Atribucijų baruose // Dailėtyra.— V., 1987.— P. 169. Pastaruoju metu J. Sidaravičius išaiškino J. Oleškevičiaus tapytą Juozapo Pliaterio portretą (1830).

[23] *Galaunė P.* Vilniaus meno mokykla (1793—1831). Jos istorija, profesoriai ir mokiniai.— K., 1928.— 130 p., 45 il.

ir mokėsi visa plejada žymių architektų ir dailininkų — L. Stuoka-Gucevičius, M. Šulcas, K. Podčašinskis, P. Smuglevičius, J. Oleškevičius, J. Rustemas, J. Damelis, M. Podolinskis, V. Smakauskas ir daugelis kitų. P. Galaunė iškėlė minėtų katedrų ir su jomis susijusių dailininkų reikšmę lietuvių kultūrai, įvedė į lietuvių dailės istoriją terminą „Vilniaus meno mokykla“. Knygos įžangoje jis rašė: „Tų katedrų, ypač tapybos, įtaka Lietuvos meno gyvenimui buvo tokia žymi, jog tikrai joms galima duoti meno mokyklos vardą. Šį vardą duodame ne tiek iš formalinio atžvilgio, kiek iš išvidinio, iš to, kiek apskritai tos katedros įdėjo savo atspindžių, bevystant Lietuvoje meną [...]. Todėl ne tik tas katedras vadiname Vilniaus meno mokyklos vardu, bet ir jų mokinių kūriniams duodame šį vardą“[24].

Toliau P. Galaunė aptarė minėtųjų dailės katedrų pedagoginę sistemą, dėstymo metodiką, mokymo programas, monografiškai pateikė dėstytojų ir gabiausių mokinių biografijas, apibūdino jų darbus. Surankiojęs XVIII—XIX a. sandūros lietuvių dailės istorijos faktus, išblaškytus lenkų, rusų literatūroje — monografijose, periodikoje, P. Galaunė juos grupuoja, lygina, patikslina, kukliai pabrėždamas, kad nesiimąs „nei sintetinti to laikotarpio Lietuvos meno reiškinių, nei daryti kokių didesnių išvadų“[25], tai esą tik pirmųjų gairių statymas Lietuvos meno istorijai. Ši P. Galaunės studija labai svarbi mūsų kultūros istorijai. Ja, kaip ir monografija apie J. Oleškevičių, P. Galaunė parodė, kad Lietuvos profesionaliosios dailės ištakų reikia ieškoti ne XX a. pradžios pirmosiose lietuvių dailės parodose, o daug ankstyvesniuose laikotarpiuose.

Suprasdamas leidinio vertę, M. Biržiška recenzijoje rašė, kad „nenuilstamas Čiurlionies galerijos kūrėjas ir Lietuvos meno praeities tyrinėtojas Paulius Galaunė šiuo savo nauju darbu Lietuvos šviesuomenei naują horizontą atidaro [...]. Susiduriam su aukštesne meno kultūra Lietuvoje, kurios net nesitikėjom surasti [...]. Tų menininkų dauguma [...] šiek tiek buvo žinomi už Lietuvos ribų, bet mažai kam žinomi savo krašte. Šios studijos autorius leidžia jiems antrą kartą mūsų krašte gimti ir savo darbais iš naujo pasirodyti. Ši knyga mūsų negausioj orginalioj meno literatūroj užims vieną pirmųjų vietų, tiek savo turiniu, tiek išorine išvaizda...“[26]

P. Galaunės koncepcijos nustatant Vilniaus meno mokyklos vietą Lietuvos kultūros istorijoje laikosi ir vėlesni tyrinėtojai: sakykime, menotyrininkas V. Drėma savo monografijoje apie Vilniaus meno mokyklos profesorių P. Smuglevičių kalba kaip apie „lietuvių nacionalinės dailės mokyklos pradininką“[27]. „XX a. Lietuvių dailės istorijoje“ pažymima, kad „didelį vaidmenį Lietuvos dailės procese suvaidino daugiau kaip

[24] Ten pat.— P. 10.
[25] Ten pat.
[26] Galaunė Paulius. Vilniaus meno mokykla (1793—1837). Jos istorija, profesoriai ir mokiniai. K., 1928, 133 p., 44 tab. // Bibliografijos žinios.— 1928.— Geg.—birž.— Nr. 3.— P. 63.
[27] *Drėma V.* Pranciškus Smuglevičius.— V., 1973.— P. 256.

tris dešimtmečius gyvavusi Vilniaus meno mokykla, turėjusi poveikio ir daugeliui tolimesnių lietuvių meno kelių“[28].

P. Galaunės pradėtą darbą, gilindamiesi į praeitų šimtmečių Lietuvos dailės istoriją, pratęsė dailėtyrininkai T. Adomonis, K. Čerbulėnas, M. Matušakaitė, J. Umbrasas ir kt.

Įdomus savo naujai keliama problema, neblėstančios mokslinės vertės P. Galaunės straipsnis „Vytauto portretai“ (1933), kuriame gvildenamas klausimas, ar yra išlikęs autentiškas Vytauto atvaizdas, kurį būtų galima laikyti daugelio jo portretų prototipu. Šios temos imtis autorių paskatino gausūs lietuvių tapytojų ir skulptorių darbai, sukurti Vytauto 500 metų mirties jubiliejaus proga. A. Varnas sukūrė litografinį Vytauto portretą, J. Mackevičius ir M. Dobužinskis nutapė kompoziciją ir portretą, P. Rimša sukūrė kelis medalius, V. Grybas — Vytauto biustą, paminklą ir t. t.; plito J. Mateikos „Žalgirio mūšio“ kopijos ir įvairios reprodukcijos. Taigi ar turi visi šie kūriniai ikonografinę vertę? — kelia klausimą autorius. Straipsnyje glaustai apibūdinama Vytauto epochos Lietuvos kultūra, kuriai turėjo įtakos tiek bizantinis — slaviškas, tiek Vakarų Europos menas, analizuojami įvairūs Nesvyžiuje buvusio Vytauto portreto, atspausto litografijose ir raižiniuose, variantai (J. Ozemblovskio litografija ir raižinys J. I. Kraševskio „Vilniaus miesto istorijoje“). Juose vaizduojamo asmens drabužiai ir aksesuarai rodo daug vėlyvesnį sukūrimo laiką. Pritardamas M. Balinskiui, P. Galaunė griežtai paneigia nuomonę, kad Trakų bažnyčioje esančiame barzdoto didiko portrete su įrašu „Alexsander Vitoldus Magnus Dux Litvani...“ vaizduojamas Vytautas. Pasak P. Galaunės, „nė viena to portreto detalė tipo, kostiumo, epochos atžvilgiu nė vienu bruožu neprabyla, kad šis portretas ką nors bendra turėtų su Vytauto Didžiojo atvaizdu“[29]. Autorius paneigia ir XVI—XVII a. kronikose („Sarmatiae Europeae descriptio“, 1578, Gvaninio kronika, 1611) randamų Vytauto portretų ikonografinę vertę, nurodydamas, kad tie patys portretai vienur buvo naudojami Lietuvos kunigaikščiams, kitur — Lenkijos karaliams pavaizduoti. J. Mateika „Žalgirio mūšyje“ sukūręs idealizuotą karžygio tipą. Savo Vytauto portretui jis tik pozą ir aksesuarus paėmė iš Vytauto antspaudo, kuris neturi individualizuotų bruožų. Taigi, daro išvadą P. Galaunė, nors Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvare dirbo dailininkų, Vytauto portretas nebuvo sukurtas. Jau minėtų lietuvių dailininkų darbuose sprendžiamos portretinio meno problemos neturi jokio ikonografinio pagrindo. Baigdamas straipsnį, P. Galaunė kaip paprastai ragina ir kitus susidomėti praeities kultūros tyrinėjimu.

Atskirą P. Galaunės menotyrinių tyrinėjimų grupę sudaro M. K. Čiurlionio kūrybos nagrinėjimui ir registravimui skirti darbai. Genia-

[28] XX a. lietuvių dailės istorija. 1900—1940.— V., 1982.— T. I.— P. 7.
[29] *Galaunė P.* Vytauto portretai // Praeitis.— K., 1933.— T. II.— P. 82.

liojo Lietuvos menininko asmenybės dydį ir svorį P. Galaunė daugiau intuityviai suvokė dar Peterburge. Ir šis atradimas jam buvo lemtingas.

Nuo to laiko jo daugiašakės veiklos dalis buvo neatsiejama nuo M. K. Čiurlionio kūrybinio palikimo apsaugos, tyrimo ir propagavimo. 1912—1913 m. pasirodė pirmosios (anksčiau aptartos) P. Galaunės recenzijos apie M. K. Čiurlionio parodas ir jam skirtus leidinius. Vėliau P. Galaunė kaip grafikas gilinosi į M. K. Čiurlionio piešinius[30]. Straipsnyje „M. K. Čiurlionis — grafikas“[31] iškėlė jį kaip subrendusį dailės kūrėją, savo darbais ne vieną lietuvį dailininką (V. Jomantą, P. Rimšą, J. Zikarą ir jį patį) paskatinusį dirbti grafikos srityje.

P. Galaunė, kaip minėjome ankstesniuose skyriuose, parengė du M. K. Čiurlionio kūrinių katalogus — 1927 ir 1937 m. Pirmojo katalogo įžanginiame straipsnyje „M. K. Čiurlionio galerijos įkūrimas“ jis supažindino visuomenę su M. K. Čiurlionio kūrinių apsaugos rūpesčiais, kitame straipsnyje —„M. K. Čiurlionio biografija“— pateikė pagrindines žinias apie dailininko gyvenimą ir kūrybą. Katalogas su kūrinių anotacijomis. I. Šlapelio straipsnyje apibūdinama savita M. K. Čiurlionio tapyba[32].

Antram M. K. Čiurlionio katalogui parengti P. Galaunė pasitelkė dar du autorius. Be jo paties rašytos įžangos, apie M. K. Čiurlionio kūrybą parašė dailininkas V. Kairiūkštis, galerijos darbo apžvalgą pateikė V. Kuprevičius[33]. Abudu moksliniai leidiniai turėjo tikslą — priartinti M. K. Čiurlionio kūrybą prie visuomenės, atskleisti jo kūrybos reikšmę, parodyti, kokią svarbią funkciją kultūros gyvenime atlieka muziejai.

1938 m., kaip Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus leidinys, išėjo P. Galaunės redaguotas atskirų straipsnių rinkinys apie M. K. Čiurlionį[34]. Šiame stambiame ir puošniame leidinyje redaktorius pateikė jo sudarytą galerijoje esančių ir kitur išsklaidytų M. K. Čiurlionio kūrinių sąrašą, nustatė jų chronologiją. Straipsnyje „M. K. Čiurlionio grafikos darbai ir piešiniai“ (p. 67—75) jis aptarė fluoroforto, akvatintos technikomis, tušu ir pieštuku atliktus M. K. Čiurlionio grafikos darbus, jų raidą ir menines savybes.

Reikšmingi aštuntojo dešimtmečio P. Galaunės straipsniai „M. K. Čiurlionio dailės kūrinių rinkimas ir tvarkymas 1911—1949 m.“ ir „Apie dailininko kūrinių išsaugojimą“[35]. Abiejose publikacijose autorius nušviečia, kaip dar 1913 m. M. K. Čiurlionio kuopa, Pirmojo pasaulinio karo metais — dailininko sesuo V. Čiurlionytė, nuo 1921 m.— M. K. Čiurlionio galerija rūpinosi apsaugoti „jautria technika ir nekokybiškoje medžiagoje“ sukurtus M. K. Čiurlionio paveikslus. Atskiri faktai apie M. K. Čiurlionio kūrybos palikimo apsaugą įvairiais aspektais yra

[30] *Galaunė P.* M. K. Čiurlionio piešiniai.— Židinys.— 1929.— Saus.— Nr. 1.— P. 22—24.
[31] *Galaunė P.* M. K. Čiurlionis — grafikas // XXVII knygos mėgėjų metraštis.— K., 1937.—T. II.— P. 19—24.
[32] M. K. Čiurlionio kūrinių katalogas / Sudarė P. Galaunė. M. K. Čiurlionio kūrinių apibūdinimas Ign. Šlapelio.— K., 1927.— 64 p. su il, 23 il. lap., N. Dmitrijevskio raižytu M. K. Čiurlionio portretu.
[33] M. K. Čiurlionio kūrinių katalogas / Sudarė: P. Galaunė, V. Kairiūkštis ir V. Kuprevičius.— K., 1937.— 21 p., su V. K. Jonyno sukurtu M. K. Čiurlionio portretu.
[34] M. K. Čiurlionis / Redagavo P. Galaunė.— K., 1938.— 135 p. su il., 107 il. lap. (197 M. K. Čiurlionio paveikslų repr., iš jų 4 spalv.).

aptarinėti ir kitų autorių (V. Čiurlionytės-Karužienės, V. Landsbergio ir kt.), bet P. Galaunės, daugiausia šioje srityje pasidarbavusio, chronologiškai pateiktas aprašymas atskleidžia M. K. Čiurlionio kūrinių epopėją iki mūsų dienų.

Dailės sritis, giliai įsirėžusi P. Galaunės širdin, buvo ir lietuvių liaudies dailė, su kuria jis susipažino ne tik savo vaikystės ir jaunystės laikais natūralioje kaimo aplinkoje, bet ir pirmosiose lietuvių dailės parodose. Jau ankstesniuose skyriuose minėtuose pirmuosiuose savo straipsniuose jis skatino visuomenę rinkti aukas numatytų Lietuvių dailės ir Lietuvių mokslo draugijų namams, kur rastų prieglobstį „tautos relikvijos“[36].

Vėliau, jau kaip Lietuvių meno kūrėjų draugijos narys, muziejininkas, tautodailės rinkimo organizatorius, P. Galaunė paskelbė ne vieną straipsnį apie įvairias liaudies dailės šakas — kryžius, audinius, raižinius, tapybą, taikomąją dailę.

1926 m. atidarius M. K. Čiurlionio galerijoje lietuvių kryžių fotonuotraukų parodą, P. Galaunė ta proga parašė straipsnį[37]. Apžvelgdamas ankstesnę literatūrą apie lietuvių liaudies memorialinius paminklus ir pažymėdamas joje vyravusį romantinį požiūrį, P. Galaunė pasigenda kryžių formos meninių pradų analizės, teigia, kad A. Varno sukauptas „fotonuotraukų rinkinys duoda ryškų kryžių formų kilmės, raidos ir išsigimimo vaizdą“, pritaria J. Basanavičiaus teiginiui, jog pirminė kryžių forma kilusi iš stulpo, įžvelgia juose daug stabmeldystės pradų.

1927 m. viename straipsnyje P. Galaunė aptarė galerijoje surengtą liaudies raižinių parodą[38]. Ta proga menotyrininkas išsamiai svarstė raižinių lietuviškumo problemą. Jeigu raižinių genezės reikia ieškoti Vakarų Europos tautų meno gyvenime, tai savo technika, siužeto traktavimu, tipizavimu, spalvinimu jie priklauso mūsų tautodailei. Straipsnyje konkrečiai nagrinėjami raižinių prototipai, kompozicija, įrašai, išskiriami atskiri autoriai.

Prie to paties liaudies raižinių „lietuviškumo“ klausimo P. Galaunė grįžo 1934 m. straipsniuose „Saugokime mūsų liaudies raižinius“ ir „Mūsų liaudies raižiniai tikrai lietuviški“[39]. Šį kartą P. Galaunei teko ginti žemaitiškų raižinių, patekusių į Lenkiją, lietuviškumą. 1922 m. Lenkijoje pasirodė Z. Lazarskio leidinys „Teka drzeworytów ludowych dawnych“, kuriame šalia kelių lenkiškų raižinių buvo publikuojami žemaitiški raižiniai, atspausti iš raižybinių lentų, lenkų nupirktų Kaune iš liaudies meistro Vinkaus rinkinio paveldėtojų. Raižinių paroda apkeliavo visą Lenkiją, o 1933 m. jie reprezentavo lenkų kultūrą Paryžiuje. P. Galaunė straipsniuose aptarė lietuvių raižinių nacionalinius bruo-

Straipsnių autoriai: S. Čiurlionis, M. Dobužinskis, P. Galaunė, V. Jakubėnas, V. Kairiūkštis, V. Čiurlionytė-Karužienė, J. Tallat-Kelpša, A. Žmuidzinavičius, I. Kisinas (pastarojo — M. K. Čiurlionio bibliografija).

[35] *Galaunė P.* M. K. Čiurlionio dailės palikimo tvarkymas 1911—1949 // Čiurlioniui 100 / Sudarė J. Bruveris.— V., 1977.— P. 105—111; Apie dailininko kūrinių išsaugojimą // Kultūros barai.— 1975.— Nr. 9.— P. 30—36.

[36] *Visuomis [Galaunė P.].* Pasirūpinkime savo turtu // Lietuvos žinios.— 1912.— Gruod. 13(26).— Nr. 147.

[37] *Galaunė P.* Lietuvių kryžiai. (Prie Čiurlionies galerijos Kryžių parodai atsidarius) // Pradai ir žygiai.—

žus ir nurodė, kad lenkams integruoti lietuvių raižinius į savo kultūros kontekstą padėjo raižiniuose esantys lenkiški užrašai, kurių iškraipyti, nebaigti žodžiai kaip tik rodo, kad mūsų raižytojai kopijavo užrašus, visai nemokėdami lenkų kalbos, nesuprasdami žodžių prasmės bei turinio. O lenkiški užrašai atsirado dėl lietuviškos spaudos draudimo ir lenkinimo bangos, ėjusios per bažnyčią. Antrame straipsnyje P. Galaunė nurodo, kad lenkų mokslininkai mūsų raižinių lietuviškumą pripažino tik po jo knygos „Lietuvių liaudies menas" pasirodymo 1930 m. Šiame veikale buvo publikuojami raižiniai, kuriuos lenkai savinosi. K. Pivockis savo veikale „Liaudies raižiniai Lenkijoje" („Drzeworyt ludowy w Polsce") ėmėsi rimtai studijuoti raižinių stilistines ypatybes ir pamatė, kad lietuvių raižiniai skiriasi nuo lenkų raižinių „kaip dangus nuo žemės".

Lietuvių liaudies tapybos savitumą P. Galaunė aptarė straipsnyje „Mūsų liaudies tapyba" (1928). Dar XIX a. pradžioje beveik kiekvieną sodžiaus pirkią puošė lentoje tapyti religinio turinio paveikslai. „Nors jų siužetai dažniausiai buvo imami iš bažnyčiose matytų stebuklingų paveikslų, statulų, raižinėlių maldaknygėse, bet [...] svetimas siužetas buvo taip „susavinamas" tipažu, kompozicija, piešiniu, spalvų darna, kad išeidavo savitas tapybos kūrinys. Prieš jo betarpiškumą, kai kurių problemų drąsą ir lengvą išsprendimą turėtų nulenkti galvą ne vienas ekspresionistas"[40],— rašo P. Galaunė. Toliau autorius aptaria ir dekoratyvinę tapybą, kuria buvo gražinami kaimo buitiniai daiktai: kraičių skrynios, spintos, durys, langinės ir pan. Kaip būdingas pastarosios žymes, mini turtingas dekoratyvinių elementų formų variacijas, augmenijos motyvų dominavimą.

Daug dėmesio savo menotyriniuose ir publicistiniuose straipsniuose P. Galaunė skyrė liaudies meno rinkimo, apsaugos ir propagavimo už Lietuvos ribų reikalams. Apie tai jau plačiai kalbėta ankstesniuose skyriuose.

Liaudies meną P. Galaunė vertino ne vien kaip praeities istorinį reiškinį, bet ir kaip šaltinį, iš kurio gaivių versmių kūrybinių inspiracijų turi semtis šių dienų meninis gyvenimas.

1930 m. pasirodė kapitalinis P. Galaunės veikalas „Lietuvių liaudies menas"[41]. Šiame darbe autorius aptaria visas liaudies dailės šakas, duoda sintetinį jos vaizdą, analizuoja liaudies meno genezės, formos, siužeto, kompozicijos, tipizacijos problemas. Iškeldamas specifinius tautodailės bruožus, pabrėžia realistinį jos charakterį, gvildena ją neuždarai, bet kaimyninių tautų kūrybos kontekste, neigia lokalinį uždarumą. Pratęsdamas M. K. Čiurlionio mintį apie nacionalinio stiliaus formavimąsi, P. Galaunė atskleidžia ir akcentuoja tautodailės, kaip ne-

1926.— Rugp., rugs.— Nr. 4—5.— P. 75—77.

[38] *Galaunė P.* Lietuvių liaudies raižinių paroda. (Palaidos mintys) // Pradai ir žygiai.— 1927.— Bal., geg., birž.— Nr. 2.— P. 180—185.

[39] *Galaunė P.* Saugokime mūsų liaudies raižinius // Gimtasai kraštas.— 1934.— Saus., kovas.— Nr. 1.— P. 14—16; Mūsų liaudies raižiniai „tikrai lietuviški" // Naujoji romuva.— 1934.— Lapkr. 11.— Nr. 201.

[40] *Galaunė P.* Mūsų liaudies tapyba // Meno kultūra.— 1928.— Lapkr. 2.— Nr. 3.— P. 12—14.

[41] *Galaunė P.* Lietuvių liaudies menas. Jo meninių formų plėtojimosi pagrindai.— K., 1930.— 302 p. su 131 piešiniu tekste ir 42 il.

išsenkamo kūrybos šaltinio, reikšmę. Ypač plačiai knygoje analizuojama liaudies skulptūra, liaudies memorialiniai paminklai, pateikiama atskirų etnografinių sričių tautodailės stilistinė charakteristika.

Kaip ir V. Šukevičius, M. Brenšteinas, J. Basanavičius, P. Galaunė kildina lietuvių kryžius iš pagoniškų antkapinių stulpų. Veikale pateikiama griežta memorialinių paminklų klasifikacija pagal struktūrą ir ornamento variantus. P. Galaunė sudarė „Stogastulpių ir koplytstulpių tipizacijos" bei „Kryžių tipizacijos" lenteles[42]. Jose pateikiama memorialinių paminklų klasifikacijos sistema remiasi ir kiti lietuvių liaudies meno tyrinėtojai. Dailėtyros istorijoje įsitvirtino ir P. Galaunės pasiūlyta pagrindinių paminklų tipų terminologija — koplytstulpis, stogastulpis, koplytėlė ant žemės ir pan.

Liaudies memorialinių paminklų tipologines lenteles sudarinėjo ir M. Brenšteinas[43]. Pabrėžęs, kad žemaičių kryžių formų įvairovę sunku įsprausti į kokius nors rėmus, jis 59 lentelėse pateikė 90 objektų, įvardindamas kiekvieną pagal formą ir ornamentą, pavyzdžiui: altorinė koplytėlė, atvira koplytėlė, keturšonė atvira koplytėlė, koplytėlė-namelis, stoginis kryžius su spinduliais ir pan. Taigi iš viso gavo 90 skirtingų tipų.

M. Brenšteinas gerai įvertino P. Galaunės studiją tiek turinio, tiek spaudos atžvilgiu. „Tai įdomiausias, geriausiai ir puikiausiai išleistas darbas iš (man žinomų) lietuviškų leidinių [...]. Ponas mane įtikinote kryžių tipų genetiniu paskirstymu. Sutinku su mano senesnio paskirstymo paneigimu..."[44] — rašė jis laiške autoriui.

To meto lietuvių spaudoje, knygos recenzijose buvo pabrėžta, kad „daug kur autoriui teko pirmąsias gaires tiesti, pirmuosius dirvonus plėšti"[45], išreikšta viltis, kad leidinys pasitarnausiąs mokytojams ir mokiniams, kurie galėsią padėti rinkti liaudies meną, saugoti jį nuo sunykimo[46]. Paties autoriaus tikslas, leidžiant knygą į pasaulį, buvęs, kaip pasakyta įžangoje, „atskleisti šydą, dengiantį mūsų liaudies meną, parodyti tą neišsemiamą turtą lietuvių tautos istorijai pagilinti"[47]. Tikslas buvo pasiektas. Praėjus penkiems su viršum dešimtmečiams nuo veikalo pasirodymo, galima pacituoti K. Čerbulėno mintį, kad „tai pirmas ir kol kas vienintelis tokio pobūdžio ir apimties darbas"[48]. Liaudies meno tyrinėtojams P. Galaunės veikalas — parankinė knyga.

Po dvejų metų pasirodė P. Galaunės studija „Lietuvių liaudies skulptūros problemos"[49] — teorinis darbas, kuriame autorius kalba apie liaudies skulptūrą, kaip meninės kūrybos kategoriją, polemizuodamas su tais, kurie ją laiko etnografijos reiškiniu, pripažindami tik „aukštąjį" (profesionalų) meną.

[42] *Galaunė P.* Lietuvių liaudies menas.— XVII ir XVIII lentelės.

[43] *Brensztejn M.* Krzyże i kapliczki Żmudskie. Materiały do sztuki ludowej na Litwie.— Kraków, 1906.— 1—59 lentelės knygos gale.

[44] M. Brenšteino laiškas P. Galaunei iš Vilniaus į Kauną 1930, bal. 30.

[45] *Mikaitis A.* Paulius Galaunė. Lietuvių liaudies menas. K., 1930 // Jaunoji karta.— 1930.— Nr. 5.— P. 308—309.

[46] *Vaitiekūnas Br.* Paulius Galaunė. Lietuvių liaudies menas. K., 1930 // Švietimo darbas.—1930.— Nr. 6.— P. 638—639.

[47] *Galaunė P.* Lietuvių liaudies menas.— K., 1930.— P. 7.

[48] *Čerbulėnas K.* Intensyvaus darbo kelias: P. Galaunei 85 // Pergalė.— 1975.— Nr. 1.— P. 156—159.

Pasak P. Galaunės, ir tautodailė, ir dailė kuriant formą paklūsta bendriems dėsningumams, nors kūrėjai skiriasi ir intelektu, ir pasirengimu, ir pasirenkamomis meninėmis priemonėmis. Koncentruotai paliečiamos liaudies skulptūros genezės, kompozicijos, formos, stilizacijos problemos, įžvelgiamas „švelniai pajaustas realizmas", ypač lietuviško tipažo skulptūrų bruožuose. Kaip ir kituose darbuose apie liaudies meną, P. Galaunė pabrėžia, kad religinio siužeto liaudies skulptūra ir bažnytinis menas — skirtingos kategorijos.

Ir pokario metais moksliniai P.Galaunės ryšiai su liaudies menu liko kūrybiški ir nuoseklūs. Žymiausi jo darbai šioje srityje tai 1956—1968 m. parengti ir sudaryti šeši kapitaliniai „Liaudies meno" albumai, kuriuose išsamiai pristatytos atskiros lietuvių liaudies meno šakos — keramika, skulptūra, medžio drožiniai, tapyba ir grafika. Leidinių iniciatorius, kaip prisimena P. Galaunė, buvo tuometinis LTSR valstybinės grožinės literatūros leidyklos vyriausiasis redaktorius Jurgis Tornau, 1954 m. pabaigoje ar 1955 m. pradžioje pakvietęs jį į pirmą tuo klausimu pasitarimą, kuriame dalyvavo skulptorius J. Mikėnas, Vilniaus dailės muziejaus direktorius P. Gudynas ir leidyklos direktorius J. Čekys[50]. Iš pradžių buvo galvota leisti vieną liaudies meno albumą, kurį sudaryti ir buvo pakviestas P. Galaunė.

Pirmiausia sudarytojas parengė leidinio prospektą. „Kadangi kalba buvo tik apie vieną liaudies meno knygą, man atrodė, kad ji turėtų apimti estetiniu atžvilgiu iškiliausias jo šakas — liaudies skulptūrą ir medžio drožinius"[51],— pasakoja P. Galaunė. Į leidinį jis numatė įtraukti ne tik senąją ir pokario metų skulptūrą, bet ir įvairius buitinius medžio dirbinius (verpstes, prieverpstes, rankšluostines, lazdas ir kt.) bei keramikos pavyzdžius su skulptūrine ornamentika. Visą leidinį turėjo sudaryti 324 įvairaus didumo reprodukcijos. Prospektą sudarant buvo remiamasi Kauno ir Vilniaus muziejų rinkiniais bei jau turimais leidiniais lietuvių liaudies meno klausimais. Beje, iš karto būgštauta, kad pažintis su provincijos kraštotyros muziejų fondais gali labai pakeisti numatomą reprodukcijų skaičių. 1955 m. pavasarį su kauniečiu fotografu J. Stanišausku sudarytojas pradėjo kelionę po respublikos muziejus: peržiūrėjo liaudies meno rinkinius, sudarė fotografuotinų eksponatų sąrašus ir pradėjo fotografuoti eksponatus Kauno M. K. Čiurlionio dailės muziejuje, LTSR MA Istorijos-etnografijos muziejuje, Vilniaus dailės, Šiaulių „Aušros" muziejuose ir Alytaus, Biržų, Kėdainių, Klaipėdos, Kretingos, Panevėžio, Rokiškio, Telšių, Ukmergės, Zarasų kraštotyros muziejuose. „Medžiagos buvo tiek daug, kad pradėjau ją rinkti ir fotografuoti iš karto trims liaudies meno albumams, kurie vėliau virto šešiomis knygomis"[52]. Kai sudarytojas apie gausią medžiagą ir savo

[49] *Galaunė P.* Skulptūros problemos.— K., 1932.— 31 p.— 129 egz.; iš jų I—XXIX numeruoti ir skiriami XXVII knygos mėgėjams.
[50] P. Galaunės atsiminimai, užrašyti K. Galaunienės 1984, lapkr. 3.
[51] Ten pat.
[52] Ten pat.
[53] Sudarinėti „Lietuvių liaudies meno" albumus buvo pakviesti žymūs respublikos atitinkamų sričių specialistai: architektūrai — F. Bielinskis, K. Šešelgis, K. Čerbulėnas; audiniams — J. Balčikonis, M. Glemžaitė, H. Kairiūkštytė-Jacinienė, A. Mikėnaitė; senovės lietuvių papuošalams — R. Kulikauskienė, R. Rimantienė; drabužiams —

užmojus informavo leidyklą, jos vadovybei kilo idėja leisti visą seriją albumų, apimančių įvairias liaudies meno šakas — liaudies architektūrą, archeologinius papuošalus, audinius, drabužius ir pan.[53] Pirmieji P. Galaunės parengti „Lietuvių liaudies meno" tomai buvo dvi „Medžio dirbinių" knygos, išėjusios 1956 ir 1958 m.[54] Gausią medžiagą sudarytojas sugrupavo pagal paskirtį. Į pirmą knygą pateko dirbiniai, susiję su audimu ir verpimu, taip pat įrankiai, susiję su audinių skalbimu. Antroje knygoje randame dirbinius, susijusius su maisto gaminimu ir įvairius kitos paskirties kasdieninės liaudies buities daiktus (žvakides, tabakines, klumpes ir pan.). Įvade P. Galaunė aptaria kiekvienos grupės dirbinių stilistines ypatybes ir puošybinius elementus, atskleidžia nacionalinio ornamento charakterį. Buitiniai dirbiniai, pabrėžia P. Galaunė, ypač liudija liaudies kūrybingumą, nes skulptūrų, tapybos kūrėjai buvo daugiau ar mažiau prityrę meistrai, o smulkiuosius medžio dirbinius gamino beveik kiekvienas ūkininkas savo šeimos poreikiams. Albumuose pateikiama daugiau kaip 1000 reprodukcijų, įvaduose dirbiniai suklasifikuoti ir išsamiai apibūdinti. Metrikose pateikiamos žinios, kur kiekvienas eksponatas rastas ir kur saugomas[55].

Šie albumai — ištisas lobynas, padedąs geriau pažinti lietuvių liaudies pasaulėjautą, meninius sugebėjimus, jie — parankinė knyga dailininkams, ypač liaudies meistrams, toliau puoselėjantiems liaudies meno tradicijas.

1959 m. pasirodė trečias P. Galaunės parengtas albumas, skirtas vienai iš seniausių lietuvių liaudies meno šakų, žinomai jau iš neolito laikotarpio — keramikai[56]. Tiksliai parinkta iliustracinė medžiaga atskleidžia lietuvių liaudies keramikos būdingus bruožus. Įžangoje P. Galaunė analizuoja įvairių technikų keramikos puošybą — kontūrinį raižymą, reljefinį modeliavimą, tapybą angobu, pabrėžia, kad, nors liaudies keramikos turi visos tautos, bet jų keramika turi savitus bruožus, jaučiamus formoje ir ornamente. Senosios lietuvių liaudies keramikos grožį ir privalumus sudaro geras medžiagos savybių pajautimas, logiška forma, atskirų dalių proporcingumas. P. Galaunės nuomone, dabartinės keramikos meninė kalba daugeliu atvejų nebesilaiko senųjų normų ir „neturi liaudies puodžių nuo amžių paveldėto logiškumo, atskirų dalių proporcingumo, rišant jas į visumą"[57]. Sunku sukurti pilnavertį meno kūrinį, nusižengiant šiems dėsningumams.

1963—1965 m. P. Galaunė parengė du „Lietuvių liaudies meno" albumus „Skulptūra"[58]. Pirmoje knygoje išspausdinti apvalių formų liaudies skulptūros geriausi pavyzdžiai. Antros knygos iliustracinė medžiaga daugeliu atvejų papildo pirmąją naujais darbais: čia nemaža grupinių scenų, bareljefinės bei horeljefinės skulptūros ir atskiras liau-

J. Balčikonis, S. Bernotienė, K. Kairiūkštytė-Galaunienė, A. Mikėnaitė. P. Galaunei buvo pavesta parengti medžio dirbinių, keramikos ir skulptūros albumus.
[54] Lietuvių liaudies menas: Medžio dirbiniai / Sudarė ir paruošė P. Galaunė. Red. komisija: T. Černiauskas, J. Mikėnas, L. Vaineikytė. Dailininkas V. Bačėnas.— V., 1956.— I kn.— 335 p., 571 il.; Lietuvių liaudies menas: Medžio dirbiniai.— V., 1958.— II kn.— 336 p., 582 il.
[55] „Kadangi labai daug laiko tekdavo skirti reprodukcijų metrikų sudarymui, tai šiam reikalui nuo 1956 m. rudens pasitelkiau padėjėją — muziejininkę K. Kairiūkštytę, kuri man talkininkavo sudarant penkias „Lietuvių liaudies meno" knygas",— prisimena P. Galaunė (žr. šio

dies skulptūros žanras — medinės kaukės. Gausiai pateikta medžiaga leidžia nuodugniai susipažinti su viena įdomiausių liaudies dailės šakų, išryškina jos nacionalinį charakterį, pasireiškiantį formos monumentalumu, vidine ekspresija.

Lietuvių menotyroje ilgą laiką į liaudies skulptūrą, kaip ir į visą tautodailę, išskyrus negausias išimtis, buvo žiūrėta kaip į anoniminę kūrybą. Pradėjus sudarytojui sisteminti iliustracinę medžiagą, lyginti skulptūrų stilistines savybes, atsiskleidė didelis būrys ne tik žinomų, bet ir nežinomų menininkų. Albumuose sudarytojas medžiagą grupuoja pagal autorius, siauriau ar plačiau pasireiškusių, nors nežinomų meistrų „mokyklas" (pvz., „Meistro, sukūrusio „Šv. Kazimierą", darbai). Albumų įvadiniuose straipsniuose (pirmai knygai įvadą parašė J. Mikėnas) minimi žymūs XIX a. pab.— XX a. pr. meistrai J. Glodenis, J. Valius, A. Potockis, A. Skrinskas, K. Katinas, broliai Kvietkai, rodomi jų darbai. Toks medžiagos pateikimo metodas nurodo gaires ir kitiems liaudies meno tyrinėtojams, primena, kad reikia iškelti iš užmaršties XIX—XX a. pradžios talentingųjų liaudies meistrų vardus, suteikti autorystę tūkstančiams anoniminių skulptūrų, saugomų respublikos muziejuose.

P. Galaunės sudaryti leidiniai apie skulptūrą pasirodė tinkamu laiku. Šeštajame — septintajame dešimtmetyje mūsų liaudies skulptūra savo forma ir tematika buvo susmulkėjusi, praradusi individualius bruožus. Paskelbtoji medžiaga priminė geriausius tradicinės skulptūros bruožus, kurie gražiai atsiskleidė aštuntajame dešimtmetyje atgimusioje monumentalistikoje.

Šeštoji P. Galaunės sudaryta „Lietuvių liaudies meno" serijos knyga „Grafika, tapyba" išėjo 1968 m.[59] Įžangoje sudarytojas prisimena, kad pirmąją raižinių lentą ir keletą atspaudų pamatė 1911 m. Kauno miesto muziejuje. Tai paskatino jį domėtis šia liaudies meno šaka ir ją tyrinėti. Jo vadovaujama M. K. Čiurlionio galerija pirmoji nuosekliai pradėjo rinkti liaudies raižinius ir tapybą. Čiurlionio galerijos rinkiniai, P. Galaunės surengta pirmoji lietuvių liaudies raižinių paroda (1927) turėjo didelį poveikį ketvirtojo dešimtmečio dailininkams grafikams, kurie pradėjo vartoti savo kūryboje liaudies raižiniams būdingas stilistines priemones. Sudarydamas leidinį, P. Galaunė kėlė sau uždavinį panagrinėti žemaičių liaudies raižinių kilmę, nustatyti autorius, prototipus, dirbimo centrus, raižinių paplitimą, išryškinti specifinius jų bruožus. Glaustame, o kartu, palyginti su kitų albumų įvadais, didžiausiame pagal apimtį straipsnyje autorius į tuos uždavinius atsako, pabrėždamas liaudies raižinių kompozicijos principus — frontalumą ir statiškumą, fono turtingumą.

skyriaus 50 išnašą).

56 Lietuvių liaudies menas: Keramika / Sudarė ir paruošė P. Galaunė. Red. komisija: J. Mikėnas, L. Vaineikytė, A. Venclova. Dailininkai: V. Bačėnas, V. Armalas.— V., 1959.— 323 p., 453 il.

57 Ten pat.— P. XI.

58 Lietuvių liaudies menas: Skulptūra / Sudarė ir paruošė P. Galaunė. Red. komisija: J. Mikėnas, L. Vaineikytė, A. Venclova. Dail. V. Bačėnas.— V., 1963.— I kn.— 453 p., 489 il. Lietuvių liaudies menas: Skulptūra / Sudarė ir paruošė P. Galaunė. Red. komisija: J. Mikėnas, L. Vaineikytė, A. Venclova. Dail. V. Armalas.— V., 1965.— II knyga.— 467 p., 536 il.

59 Lietuvių liaudies menas: Grafika, tapyba / Sudarė ir paruošė P. Galaunė.

Mažiau vietos albume skiriama liaudies tapybai, kurios rinkiniai muziejuose negausūs, jos mažiau teišliko iki mūsų dienų. P. Galaunė liaudies tapybą skirsto į dvi grupes: savamokslių ir pasimokiusių liaudies menininkų kūrybą. Pirmosios grupės menininkų darbai žavi betarpiškumu ir nuoširdžiu primityvumu, tačiau ir pasimokiusių tapytojų darbai, sukurti kuo nors sekant ar kopijuojant, pasižymi savo interpretacija, ir juose randama originaluose neužtinkamų elementų. Albuminėje dalyje darbai pateikti pagal tą patį autorių ir mokyklų principą, kaip ir „Skulptūroje". P. Galaunė daro išvadą, kad saviti senųjų liaudies raižinių ir tapybos darbų bruožai tebėra tvirtas pagrindas šiuolaikinių dailininkų kūrybai.

Prisimindamas įtempto darbo, rengiant leidinius, metus, P. Galaunė rašo, kad „šio gigantiško sumanymo leisti kapitalinius liaudies meno albumus našta užgulė ne tik sudarytojo, bet ir leidyklos vadovų J. Čekio, J. Tornau, vėliau A. Maldonio pečius. Jie giliai įsijautė į mūsų liaudies kultūros palikimo vertę, jos grožį, savitumą ir šia leidinių serija siekė ne tik užfiksuoti, bet ir propaguoti liaudies meną. Negalima nepaminėti besirūpinusių leidinių menine išvaizda dailininkų V. Bačėno, vėliau V. Armalo įnašo, redaktorės J. Grigienės triūso, rūpinantis teksto kalba, stiliumi"[60]. Pasirodžius „Skulptūros" pirmam tomui, J. Tornau rašė P. Galaunei: „Baisiai džiaugiuosi, kad tokie milžiniški lietuvių liaudies turtai atsiskleis prieš visą pasaulį tarytum kokioje pasakoje..."[61]

Iš tiesų darbas, kurį nuveikė P. Galaunė, parengdamas šešias kapitalines lietuvių liaudies meno knygas,— didžiulis indėlis į mūsų meno kultūrą, svarbus ne tik pažintine prasme, bet ir reikšmingas kūrybinėje praktikoje. 1970 m. už jį P. Galaunė buvo apdovanotas LTSR valstybine premija.

Pastaraisiais dešimtmečiais šalia kapitalinių leidinių P. Galaunė paskelbė ne vieną straipsnį įvairiais liaudies meno klausimais. Reikšmingas jo 1964 m. diskusinio pobūdžio straipsnis „Kaip ugdyti liaudies meną"[62], kuriame išsakyta griežta nuomonė dėl tuometinės liaudies dailės situacijos — tematikos siaurumo, paviršutiniškumo, atsitiktinumo. Autorius skatina atgaivinti vaikų žaislų, metalo bei odos dirbinių gamybą, pynimą iš vytelių, šaknų. Toliau P. Galaunė patikslina liaudies meno, saviveiklinio meno ir rankdarbių („darbelių") definicijas. Jo nuomone, daug negerovių kyla, kai visi šie trys dalykai suplakami į vieną „liaudies dailės" sąvoką. Nors kai kurias jo mintis, pastaraisiais dešimtmečiais liaudies mene vykstant sudėtingiems procesams, atgijus monumentalistikai, laikas ir pakoregavo, bet jo samprotavimai skatino teorinę ir

Red. komisija: J. Kuzminskis, L. Vaineikytė, A. Venclova. Dail. V. Bačėnas, V. Armalas.— V., 1968.— 287 p., 273 il.

60 P. Galaunės atsiminimai, užrašyti K. Galaunienės 1984, lapkr. 3.

61 J. Tornau laiškas P. Galaunei 1963, rugp. 29.

62 *Galaunė P.* Kaip ugdyti liaudies meną // Tiesa.— 1964.— Liep. 26.— Nr. 174.

kūrybinę mintį tų, kurie nebuvo abejingi liaudies meno puoselėjimo reikalams.

Pastaraisiais dešimtmečiais P. Galaunė rašė daugiau retrospektyvinio pobūdžio straipsnius: 1958—1960 m. kartu su menotyrininku V. Drėma jis parengė Lietuvos senosios dailės (XVI—XVII a.) istorijos planą-prospektą sąjunginiam leidiniui „TSRS tautų dailės istorijos apybraižos", konsultavo K. Čerbulėną rengiant skyrių „Lietuvos dailė" knygai „TSRS tautų dailės istorija" (rusų kalba). Žurnale „Dekorativnoje iskusstvo SSSR" 1970 m. paskelbė straipsnį „Liaudies tapyba ir grafika". Pažymėtinas 1966 m. P. Galaunės straipsnis leidinyje „Litva literaturnaja" apie žymų rusų dailininką, mąstytoją, visuomenės veikėją N. Rerichą, pabrėžiamas jo dėmesys Lietuvai, jos kultūros paminklams, ypač M. K. Čiurlionio kūrybai. Vertingos publikacijos „Pirmosios dailės parodos Kaune" (1960), „Iš buvusio Kauno miesto muziejaus istorijos" (1959), „M. K. Čiurlionio muziejui — 35 metai" (1960), „Baublio muziejui 150 metų" (1963), „Muziejaus istorijos puslapiai" (1965), „Pirmoji lietuvių dailės paroda" (1987) ir kt.

1967 m. išėjo P. Galaunės „Muziejininko novelės". Mokslininkas muziejininkas, kaip ir jaunystėje, vėl ėmėsi beletristo plunksnos. Ankstyvieji rašiniai — jaunuolio fantazijos audinys, o muziejininko novelės — didelės gyvenimo patirties, įvilktos į literatūrinę formą, faktas.

Knygoje — 62 trumpos novelės, sugrupuotos į tris skyrius: 1. Kai aš augau. 2. Pradedu bręsti. 3. Darausi muziejininku. Pirmo skyriaus novelės sušildytos vaikystės prisiminimais. Jose — legendomis apipinta Pageležių kaimo aplinka, vargana, bet dvasinga gimtųjų namų atmosfera.

Antrame skyriuje autorius veda skaitytoją savo ankstyvos jaunystės keliais, kai brendo jo tautinė savimonė. Čia aprašoma pirmoji pažintis su muziejais, pirmieji kolekcionieriaus, senienų rinkėjo žingsniai.

Svarbiausias ir didžiausias trečias skyrius, kuriame autorių matome įvairiausiose jau brandaus darbo situacijose. P. Galaunės pasakojimuose iškyla sutikti žmonės — pasišventėliai kilniam darbui ir apsukruoliai, ieškantys tik naudos. Ne vienoje novelėje autorius pasirodo kaip puikus meno žinovas ir tyrinėtojas („Belinio originalas", „Kaulbachas" atvirlaiškyje", „Netikėtai surastas unikumas" ir kt.). P. Galaunė buvo bene vienintelis muziejininkas Lietuvoje nuo Peterburgo laikų sekęs privačių kolekcijų likimą; knygoje šia tema įdomios informacijos suteikia novelė „Vienos bibliotekos istorijos lapelis", skirta Lietuvos kanclerio J. L. Chreptavičiaus bibliotekai. Svarūs straipsniai — novelėmis jų ir nepavadinsi — apie liaudies meną („Lietuvių liaudies meno rinkėjai ir rinkimas", „Susižavėjimas lietuvių liaudies menu").

Novelės, teikiančios daug nežinomų faktų, persmelktos šypsena ir susirūpinimu, parodo didelę jų autoriaus meilę savo krašto kultūrai.

Periodinėje spaudoje („Pergalėje", „Literatūroje ir mene", „Kultūros baruose" ir kt. leidiniuose) P. Galaunė paskelbė nemažai prisiminimų apie savo amžininkus — dailininkus T. Daugirdą, A. Varną, A. Galdiką, P. Kalpoką, K. Sklėrių, V. Eidukevičių, V. Kairiūkštį ir kitus.

Aptariant P. Galaunės menotyrinius darbus, negalima nepaminėti jo bendradarbiavimo Lietuviškojoje, vėliau Mažojoje lietuviškojoje tarybinėje enciklopedijoje, kurioje jis rašė apie įvairių kraštų dailę, atskirus menininkus, muziejus, architektūrą ir pan.

Žvelgdamas iš laiko perspektyvos į gausias P. Galaunės publikacijas, jauti jose gyvą laiko, jo problemų pulsavimą, autoriaus betarpiškumą, temperamentingą reagavimą į jas, didelę jo erudiciją ir troškimą pašalinti visa, kas kliudė meninio, kultūrinio gyvenimo raidai Lietuvoje. Savo straipsniais jis ne tik plėtė visuomenės kultūrinį akiratį, bet ir žadino jos tautinę savimonę. Kiekvienu atveju jis primindavo, kad, nežinodama savo tautos praeities, nepažindama savo protėvių sukurtų meno, kultūros vertybių, jų negerbdama, nesaugodama, visuomenė nepajėgs sukurti išliekamosios vertės turinčių naujų dalykų, nepajėgs tęsti kultūrinio darbo. Tiesa, daug kas, dėl ko buvo skaudžiai sielotasi, kovota, 1940 m., pakitus krašto politinei santvarkai, susidarius naujoms socialinėms-ekonominėms bei kultūrinėms sąlygoms, prarado aktualumą ir šiandien tapo tik istoriniais faktais.Tačiau nemažai anais laikais iškeltų brandžių minčių, pradėtų darbų įsiliejo į šių dienų meno ir kultūros gyvenimo srautą, buvo perimta ir išplėtota naujos kartos atstovų. Tai ypač galima pasakyti apie mūsų tapybą, taikomąją dailę, knygos menines savybes, kultūros paminklų apsaugą, muziejinį darbą, kuriems įžvalgiai pagrindus dėjo P. Galaunė trečiajame bei ketvirtajame mūsų amžiaus dešimtmečiuose.

„DAUG KĄ NUSINEŠIU SU SAVIMI...“

Jis atėjo ir stojo prie darbo tuo metu, kai reikėjo „nusileisti į versmes ir atkasti šaknis“. Savo darbais jis pasakė daug tiesos apie gyvenimą — kad jis turi būti prasmingesnis, turtingesnis, gražesnis, kad tas grožis yra jame pačiame, tik išbarstytas, paslėptas ar nyksta niekieno neįvertintas, nors sukurtas, ir jame užkoduotos gyvybingiausios dvasinės liaudies aspiracijos, tautos siela. Tad rinko, kėlė, rodė, ragino, kvietė darbuotis, suprasti, įžvelgti, atrasti ir saugoti kaip laidą tolimesniam, dvasingesniam gyvenimui.

Būdamas veiklos žmogus, turėdamas tvirtą požiūrį į meno bei kultūros dalykus, P. Galaunė dažnai susidurdavo su skirtingomis nuomonėmis, patekdavo į kritiškas situacijas; tai liudija to laikotarpio spauda, dokumentai, prisiminimai. Jeigu tos jo pastangos kovojant už kurį nors kultūros reikalą ne visuomet būdavo pakankamai suprastos, tai šiandien, žiūrint į visa tai iš laiko perspektyvos, matyti jo toliaregiškumas ir pagarba tikrosioms kultūros vertybėms, kurias laiko vandenys anksčiau ar vėliau išplukdo į paviršių.

Į praeitį žvelgdamas, jis turi daug ką papasakoti. Jo atmintyje užkoduota ištisos epochos kultūros enciklopedija. Atsiminimai, išgyvenimai, įtempto darbo metai, kupini veiklos, įvykių, žmonių, datų lavinų griūtimis jį prislegia, ir ne kartą, pasakodamas, staiga nutilęs jis beviltiškai mosteli ranka: „Et, mano gyvenimo niekas neparašys... Daug ką nusinešiu su savimi...“

1962 m. balandžio 25 d. išėjus iš gyvenimo pirmajai žmonai Adelei, po penkerių metų vienatvės, 1967 m. balandžio 28 d., Profesorius vedė savo buvusią mokinę, muziejininkę Kazimierą Kairiūkštytę, kuri tapo ne tik jo gyvenimo palydove, bet ir padėjėja visuose darbuose. Gausūs ir spalvingi Profesoriaus atsiminimai, užrašyti žmonos Kazimieros,— tai didžiulės vertės autentiškas ištisos epochos kultūrinio gyvenimo paliudijimas.

Artėdamas prie savo turiningo gyvenimo šimtųjų gimimo metinių, Profesorius yra išlaikęs šviesią ir aštrią mintį. Kad ir nutolęs nuo

visą gyvenimą jį supusių darbų ir aktyvių rūpesčių verpeto, jis ir toliau tebegyvena savo tautos kultūros reikalais, jaudinasi dėl jos sėkmių ir nesėkmių, domisi pasaulio įvykiais ir aktualijomis, meno gyvenimu. Jo neapleido kolekcionieriaus, bibliofilo aistringa meilė knygai, jis seka spaudos naujienas ir skaudžiai kremtasi, jei negauna reikiamo leidinio. Nauja knyga — jam džiugi šventė. Į rankas ją ima pirmiausia kaip estetinį objektą ir tik paskui gilinasi į jos turinį. Sekdamas kultūros naujienas, jis džiaugiasi dailėtyrininkų, kultūros istorikų, literatų darbais, juos skaito, komentuoja. Kas rytą, prie kavos puodelio peržiūrėjęs naują spaudą, laiškus ir taręs visą gyvenimą jį lydėjusius sakramentalinius žodžius „Einu dirbti", jis skuba į savo kabinetą, už rašomojo stalo, prie knygų. Knygą atsiverčia ir naktį nemigo valandomis; ant stalelio prie lovos,— šalia literatūros naujienų,— jo mėgstamiausių poetų J. Baltrušaičio, Just. Marcinkevičiaus, M. Martinaičio, A. Bloko eilėraščių tomai. Svečiams mėgsta pacituoti ištisus posmus iš Lermontovo „Demono". Įdėmiai seka ir skaito Vytauto Kubiliaus, Česlovo Kudabos publikacijas literatūros ir kultūros klausimais, mūsų menotyrininkų, istorikų, kultūros saugotojų darbus.

Savo fenomenalioje atmintyje siedamas ištisą epochą su dabartimi, Profesorius — neišsemiamas žinių šaltinis menotyrininkams, bibliografams, kultūros istorikams, muziejininkams, jo dėka į mūsų kultūros kontekstą įjungiamas ir patikslinamas ne vienas praeitin nugrimzdęs faktas ar reiškinys, jis padeda iškelti iš užmaršties kuklių kultūros darbininkų vardus, senose fotografijose įvardinti blunkančius veidus, grąžinti jiems antrą gyvenimą jau dabartinės visuomenės atmintyje.

Nuoširdūs ryšiai jį jungė ir tebejungia su svetur gyvenančiais dailininkais, architektais, meno ir mokslo žmonėmis. Pokario metais yra jiems siuntęs daug lituanistinės literatūros. Savo apmąstymus apie dailę, nostalgiškus jausmus ilguose laiškuose jam patikėdavo toli nuo tėvynės nublokšti jaunystės draugai dailininkai A. Varnas[1], A. Galdikas, jo epistoliniame fonde rasime ir šių dienų dailės bei menininko pašaukimo problemas gvildenančių V. K. Jonyno laiškų.

Sieloje, stipresnėje už fizines jėgas, jis nuolat maištauja, kad negali dirbti kaip anksčiau... Bet jį gelbsti gilus humoro ir autoironijos jausmas; dažnai savo kokį nors negalavimą ar buities nesėkmę jis palydi šmaikščia patarle, priežodžiu, kalambūru ar eilėraščio posmu. Nugrimzdęs į atsiminimus, jis dažnai nuklysta į vaikystę: ant baltai užtiesto stalo juoda duona, kopūstų ar barščių kvapas jam kelia asociacijas, sužadina ryškius tėviškės vaizdus, tada taria: „Visai kaip Pa-

[1] A. Varnas nuoširdžiai džiaugėsi ir sveikino draugą pasirodžius „Lietuvių liaudies meno" albumui. Jis rašė: „Tavo šviesus rūpestingumas susieti tolimąsias Lietuvos meno praeities šaknis su dabartimi telydi Tave palaimingai ir toliau dar ilgų ilgiausius metus!" (A. Varno laiškas P. Galaunei iš Čikagos į Kauną 1965, geg. 19).

geležiuose..." Su graužatimi nuolat mintys grįžta į praeitį, kai vaikai buvo maži. „Augindami mūsų vaikus Dievainį ir Dalią, nedaug jiems skyrėme laiko. Abudu su žmona Adele buvome labai užimti atgimstančios Lietuvos kultūrinio gyvenimo reikalais"[2]. Abudu vaikai buvę muzikalūs. Dievainis mokėsi skambinti fortepijonu, Dalia turėjo gražų balsą: „...Pamenu, kartą, vokiečių okupacijos metu, kažką dirbau savo kambaryje. Durys į koridorių buvo atidarytos. Iš salono, kaip man tuomet atrodė, sklido Gali Kurči dainos. Pagalvojau, kad jas perduoda kuri nors radijo stotis [...]. Priėjau prie salono durų ir pamačiau bešluojančią kilimą ir dainuojančią savo dukrelę... Dalios buvo koloratūrinis sopranas, kaip ir motinos. Labai gražiai išvedžiodavo treles..."[3]

Vaikams nebuvo lemta pasekti tėvų pėdomis. Ypatingą džiaugsmą Profesoriui dabar teikia dukros Dalios Kaupienės-Augūnienės ir anūkų, talentingo rašytojo Juliaus Kaupo vaikų,— Jūratės ir Algio, gyvenančių Amerikoje, apsilankymai.

Prasmingų darbų nušviestas jo ilgas gyvenimas. Po inteligentiška savitvarda ir išorine ramybe slypėjo pilna prieštaravimų meniška prigimtis. Tik nedaugeliui žinoma, kad jis išgyveno nepasitenkinimo ir nusivylimo savimi valandas. Jo vidinio pasaulio nuotaikas ir charakterio bruožus atskleidžia 1967 m. rašyti dienoraščio lapeliai:

„Dėl ko nepasitikiu savimi? Parašau, patikslinu, ir vis ko nors trūksta. Paskaitau paskaitą — ne tą, ir ne taip norėjau pasakyti. Neįpratimas bendrauti su žmonėmis? Sąžiningumas, egoistinė ambicija? Manau, kad čia kaltas auklėjimas, skurdi jaunystė. Auklėjimas? O kas gi mane auklėjo? Tėvai, seserys, broliai buvo man labai geri. Gal per geri. Bet, be nurodymo gyvenimo pagrindinių dėsnių — sąžiningumo, darbštumo, jie man nieko nedavė. Turėdamas būdo savybę — užsidarymą savyje, nesugebėjau net protingesnių už save, nuoširdesnių draugų įsigyti. Vis kažkokios distancijos. Jau, jau suartėju su kokiu nors draugu, ir tuojau atsiranda siena tarp mūsų: o kam jam žinoti, iš kur aš ir koksai esu... Ir taip visą gyvenimo kelią. O tai ne vien baisu, bet net klaiku. Atrodo, geras žmogus. Žiūrėk, paima ir padaro tau moralinę skriaudą. Kartais labai nedidelę, bet pats ją išputi, ir taip sunku... Ot, čia ir yra tavo tragedija, kad niekas tau nepadėjo, pats nesugebėjai susiformuoti išbaigtą, stiprų charakterį. Pačiam atrodo, kad esu kuklus, o kiti įtaria, net į akis pasako, kad esu savimeilis, išdidus. Kame gi tos mano būdo savybės? Argi kuklumas prilygsta išdidumui? Tiesa, kai pastebiu kito žmogaus neigiamus būdo bruožus, nesugebu to paslėpti, būti su juo toks pat kaip su kitais. Matau, kaip kiti labai patenkinti savimi. Jie pabrėžtinai tai parodo. Ir man su tokiu žmogumi labai nejauku. Nežinau, nei kaip, nei ką su juo kalbėti. Ar tai yra mano iš-

[2] P. Galaunės atsiminimai, užrašyti K. Galaunienės 1986, spal. 14.
[3] Ten pat.

didumas? Baisiai nemėgstu, kai kas nors ima man pataikauti. Visuomet laikau, kad tai daroma ne iš širdies, kad tuo mane žemina. Ką gi, laikykime, kad kreiva mano psichika. Gal ji ne tiek kreiva, kiek neišsivysčiusi į tam tikrą pilnumą. Gal iš čia tasai beveik nuolatinis nepasitenkinimas savimi. O juk tas nepasitenkinimas ardo nervus, sveikatą. Vėlu apie tai galvoti: jau neperdirbsiu savęs. Turbūt visiems vargas, kuriems nebuvo lemta pajusti žmogaus pilnumos. Žodžiu, toks, koks esu, turiu baigti gyvenimą...“[4]

[4] P. Galaunės užrašai ant atskirų sąsiuvinio lapelių.— 1967. (P. Galaunės archyvas).

P. GALAUNĖS STRAIPSNIAI* (1971—1988)

Monografija apie P. Smuglevičių / Recenzija // Pergalė.—1973.— Nr. 5.— P. 160—162

Adomą Varną prisimenant // Kultūros barai.—1974.— Nr. 1.—P. 46—49

Apie lietuvių liaudies skulptūrą // Liaudies kūryba.— 1974.— T. 2.— P. 36—47

M. K. Čiurlionio dailės kūrinių rinkimas ir tvarkymas 1911—1949 m. Pranešimo tezės // M. K. Čiurlionio kūryba ir lietuvių meno uždaviniai: Mokslinė konferencija.— V., 1975.IX. 23—24

Lietuvių liaudies grafikos ištakų beieškant // Kultūros barai.— 1975.— Nr. 3.— P. 58—62

Adomą Galdiką prisiminus // Pergalė.— 1975.— Nr. 4.— P. 146—155

Apie dailininko kūrinių išsaugojimą // Kultūros barai.— 1975.— Nr. 9.— P. 30—36

Ar ne M. Akelaičio rankraštis? Dėl rankraščio apie Lietuvos—Lenkijos muziejaus steigimą Paryžiuje autorystės // Kultūros barai.— 1976.— Nr. 5.— P. 60—61

Kaip gimė ir veikė 1930 m. įsteigta XXVII knygos mėgėjų draugija // Bibliotekų darbas.— 1976.— Nr. 10.— P. 32—36

Искусство Литвы // История искусства народов СССР. Искусство конца XVII—XVIII веков. — М., 1976. — Т. 4. — С. 253—288. Autoriai: K. K. Чербуленас, П. К. Галауне (konsultantas).

Ir sušvitęs gyvenimo noras. Dail. T. Daugirdo 125-osioms gimimo metinėms // Kultūros barai.— 1977.— Nr. 2.— P. 63—64; Dailėtyra.— V., 1981.— P. 337—344

Vakarų Europos tapyba: M. K. Čiurlionio dailės muziejuje / Parengė B. Ziutelienė. Redkolegijos narys P. Galaunė ir kiti.— V., 1978

Paulius Galaunė: Menotyrininkas, muziejininkas, pedagogas. Pasikalbėjimas su LTSR liaudies dailininku Paulium Galaune / Užrašė Antanas Marčiulionis // Tiesa.— 1980.— Saus. 17

Vilniaus universitetas — litografijos pradininkas Lietuvoje // Dailėtyra.— V., 1981.— P. 131—140

Susitikimai: Prisiminimai apie dailininkus V. K. Jonyną ir V. Eidukevičių // Kultūros barai.— 1980.— Nr. 1.— P. 47—49

Keli žodžiai apie draugą // Gimtasis kraštas.— 1980.— Kovo 27.— P. 4—5

[Atsiminimai apie V. Krėvę] // Literatūra ir kalba.— V., 1982.— T. XVII.— P. 381—384

Vieno M. K. Čiurlionio portreto istorija // Dailė.— V., 1978.— Kn. 20.— P. 16

„Jo gyvenimas buvo ir mano...": Apie K. Sklėriaus žmoną E. Freibuš-Sklėrienę. 1887.VII.16—1980.XII.23 // Kultūros barai.— 1983.— Nr. 5.— P. .58—59

P. Galaunė apie Lietuvos knygų ženklą (ekslibrisą) / Užrašė Dangira Kardzienė // Bibliotekų darbas.— 1983.— Nr. 6.— P. 36—37

Jis buvo patrakėlis, P. Galaunės [ir kitų] atsiminimai apie A. Galdiką/Parengė V. Liutkus // Literatūra ir menas.— 1983.— Lapkr. 26

Apie tapytoją, draugą, amžininką // Literatūra ir menas.— 1985.— Lapkr. 23.— Nr. 47.— P. 16

* P. Galaunės raštų bibliografija 1910—1970 / Sudarė K. Kairiūkštytė-Galaunienė // *Galaunė P.* Dailės ir kultūros baruose.— V., 1970.— P. 281—308.

Pirmosios ekspozicijos // Muziejai ir paminklai.— V., 1985.— P. 3—4
Kraštotyros muziejai Lietuvoje 1921—1940 metais // Kultūros barai.— 1986.— Nr. 1.— P. 58—61
Pirmoji lietuvių dailės paroda // Kultūros barai.— 1987.— Nr. 3.— P. 57—61
Praeitį prisiminus: Apie dailininkus V. Jomantą, J. Zikarą, J. Šileiką // Dailėtyra.— V., 1987.— P. 73—80

STRAIPSNIAI APIE P. GALAUNĘ

X. Ekslibrisas Lietuvoje (XVI—XX šimtmečiai). K., 1926 // Pradai ir žygiai.— 1926.— Nr. 4/5.— P. 115
Steponaitis V. Užsienis apie vieną knygą // Pradai ir žygiai.— 1927.— Nr. 3/4.— P. 308—311; P. 185—186 (apie P. Galaunės kn. „Ekslibrisas Lietuvoje)
Bičiūnas V. Paulius Galaunė. Tapytojas Juozas Oleškevičius // Židinys.— 1927.— Nr. 11.— P. 350—351
Bičiūnas V. Paulius Galaunė. Vilniaus meno mokykla // Židinys.— 1928.— Nr. 10(46).— P. 274—275
Bičiūnas V. P. Galaunė. Lietuvių liaudies menas. Jo meninių formų plėtojimosi pagrindai. K., 1930 // Gaisai.— 1930.— Nr. 4.— P. 279—281
Didelis mūsų kultūros darbas // Vairas.— 1930.— Nr. 6.— P. 280—281 (apie P. Galaunės kn. „Lietuvių liaudies menas")
Mikaitis A. Lietuvių liaudies menas. Jo meninių formų plėtojimosi pagrindai. K., 1930 // Jaunoji Lietuva.— 1930.— Nr. 5.— P. 308—309
Šlapelis I. P. Galaunės „Lietuvių liaudies menas" // Židinys.— 1930.— Nr. 7.— P. 90—92
Vaizbys A. Lietuvių liaudies menas. Jo formų plėtojimosi pagrindai // Sėjos baras.— 1930.— Nr. 2.— P. 27—28
Jakštas A. P. Galaunės grafika // Meno kūrybos problemos.— K., 1931.— P. 185—186
Brensztejn M. Nauka w republice Litewskiej // Nauka Polski.— Warszawa, 1934.— T. XIX.
Dovydėnas L. Smūtkelių šalies menininkas // Tėvų žemė.— 1934.— Nr. 56.— P. 8—9
Kirša F. Meno verpetuose // Naujoji romuva.— 1934.— Nr. 167.— P. 241—242
Tamošaitis A. Menininko P. Galaunės 10 metų muziejinio darbo sukaktis // Ūkininko patarėjas.— 1934.— Kovo 29.— Nr. 13.— P. 16
Tamošaitis A. P. Galaunė jau 10 metų dirba muziejinį darbą // Jaunoji karta.— 1934.— Nr. 12(149).— P. 183—184
Valeška A. P. Galaunės muziejinė darbuotė // Naujoji romuva.— 1934.— Nr. 167.— P. 242
Vizgirda V. Paulius Galaunė // Naujoji romuva.— 1934.— Nr. 167.— P. 243—244
Mekas K. Pastabos dėl P. Galaunės „Lietuvių liaudies meno, jo meninių formų plėtojimosi" // Naujoji romuva.— 1939.— Nr. 44(458).— P. 793—795
Umbrasas J. Liaudies kūrybos tyrinėtojas // Tiesa.— 1965.— Saus. 26
Malcienė M. Su meile ir dėkingumu // Literatūra ir menas.— 1965.— Saus. 26
Pranckūnas E. Mūsų sukaktuvininkai // Dailė.— 1966.— P. 47—50
Aukštaitis A. Kaip prasideda skrydis // Kūrybinė savaitė („Kauno tiesos" priedas) — 1967— Spal. 29
Čerbulėnas K. P. Galaunės „Muziejininko novelės" // Pergalė.— 1967.— Nr. 6.— P. 168—170
Kasperavičius J. Iš muziejininko patirties // Kultūros barai.— 1967.— Nr. 7.— P. 72—73
Kazlauskas A. Įžymaus kultūrininko novelės // Literatūra ir menas.— 1967.— Liep. 8
Nazelskis V. Spalvingi atsiminimai //

Kūrybinė savaitė („Kauno tiesos" priedas).— 1967.— Bal. 21
Čerbulėnas K. Muziejininkas-mokslininkas // Kultūros barai.— 1968.— Nr. 3.— P. 13—15
Mikulėnaitė E. Profesoriaus zylės // Kultūros barai.— 1968.— Nr. 3.— P. 12—15
Stravinskienė A. Muziejininko novelės (Atsiminimai) // Muziejai ir paminklai.— 1968.— Gruod.— P. 143—145
Vaitkus A. Atsiminimai.— Londonas, 1968.— T. V, dalis I.— P. 162—163
Kisarauskas V. Pauliaus Galaunės ekslibrisai // Naujos knygos.— 1969.— Nr. 9.— P. 12—13.
Sutkus A. Vilkolakio teatras.—V., 1969
Andrulytė-Aleksienė I. Paulius Galaunė — Lietuvos meno istorijos pradininkas // Muziejai ir paminklai.— V., 1970.— P. 7—9
Čerbulėnas K. Šešios lietuvių liaudies meno knygos // Literatūra ir menas.— 1970.— Birž. 13.— P. 5
Čerbulėnas K. Pauliui Galaunei 80 metų // Dailė.— 1970.— Kn. 14.— P. 50
Gimbutas J. Lietuvos menotyros kūrėjui 80 metų // Aidai (JAV).— 1970.— Nr. 1.— P. 38—40
Kontrimas Č. Rūpintojėlių globėjas // Vakarinės naujienos.— 1970.— Saus. 24
Korsakaitė I. Gyvybinga grafikos tradicija.— V., 1970
Kulikauskas P. Muziejininkas apie muziejininką // Muziejai ir paminklai.— V., 1970.— P. 10—12
Malcienė M. Sidabrinė jaunystė // Pergalė.— 1970.— Nr. 1.— P. 178—180
Minkevičius J. Plati biržė kultūros dirvoje // Tiesa.— 1970.— Rugs. 5
Pranckūnas E. Prasmingai praėję metai // Gimtasis kraštas.— 1970.— Saus. 22
Prof. P. Galaunė švenčia 80-ties metų jubiliejų // Laisvė (JAV).— 1970.— Vas. 3
Stravinskienė A. Jego pasja muzealnictwo // Czerwony Sztandar.— 1970.— 25 stycz.
Umbrasas J. Darbuose praėję metai // Literatūra ir menas.— 1970.— Saus. 24; Dailėtyra.— V., 1981.— P. 332—336
Vaitiekūnaitė R. Darbščių dienų džiaugsmas // Kūrybinė savaitė („Kauno tiesos" priedas).— 1970.— Saus. 25
Žemaitytė Z. Profesorius P. Galaunė: 1970 m. Valst. premijos laureatas // Kraštotyra.— V., 1970.— P. 337—338
Ozolas R. Naują dešimtmetį pradedant // Kultūros barai.— 1971.— Nr. 5.— P. 66—67
Sadauskas R. Seni straipsniai ir jų pamokos // Literatūra ir menas.— 1971.— Geg. 29.— P. 11
Valiuškevičiūtė A. Kauno meno mokykla.— V., 1971
Gustaitis A. Dailės ir kultūros baruose. P. Galaunės straipsnių rinkinio knyga // Europos lietuvis (Londonas).— 1973.— Lapkr. 6.— Nr. 45(1184)
Žemaitytė Z. P. Galaunė — liaudies meno tyrinėtojas // Liaudies kūryba.— V., 1974.— Kn. 2.— P. 340—355
Čerbulėnas K. Intensyvaus darbo keliu // Pergalė.— 1975.— Nr. 1.— P. 156—159
Valaika P. Dailėtyros baruose // Vakarinės naujienos.— 1975.— Saus. 25
Žirgulys A. Kultūros dirvonuose // Literatūra ir menas.— 1975.— Saus. 25; vas. 1, 8, 15, 22.— Nr. 4—8
Gudaitis L. Platėjantys akiračiai.— V., 1977
Jankus J. Jonas Puzinas apie save ir apie kitus // Aidai. (JAV).— 1979.— Nr. 5.— P. 206—211
Valaika P. Paskui likimo žvaigždę // Kauno tiesa.— 1979.— Geg. 20
Vaitekūnas V. Paulius Galaunė ir Šiaulių „Aušros" muziejus // Kraštotyra.— V., 1979.— Kn. IX, d. II.— P. 92—94
Čerbulėnas K. Dailės ir kultūros baruose praėję metai // Pergalė.— 1980.—Nr. 1.— P. 164—165
Gulmanas V. Muziejininkystės pionierius // Laisvė (JAV).— 1980.— Vas. 15
Keras K. Kroveę mums taurų kraitį //

Aušra (Seinai).— 1980.— Nr. 3.— P. 27—29

Menotyrininkas, muziejininkas, pedagogas: Pasikalbėjimas su LTSR liaudies dailininku P. Galaune / Užrašė A. Marčiulionis // Tiesa.— 1980.— Saus. 27

Samulevičius P. Pradėjęs nuo pamatų // Gimtasis kraštas.— 1980.— Saus. 17.— P. 6

XX a. lietuvių dailės istorija 1900—1940.— V., 1982.— T. I; V., 1983.— T. II.

Gudaitis L. Laiko balsai.— V., 1985

Rimdeikienė A. Profesorius iš Pageležių // Gimtoji žemė (Ukmergė).— 1985.— Bal. 13

Rimkus V. Platūs barai, gilios vagos // Literatūra ir menas.— 1985.— Saus. 19

Žemaitytė Z. Darbų ir metų šviesa // Pergalė.— 1985.— P. 217—233

Gudaitis L. Permainų vėjai.— V., 1986

Samulionis A. Balys Sruoga: Monografija.— V., 1986

Žitkus K., Rimdeikienė A. Stovėjęs prie muziejaus ištakų // Kauno tiesa.— 1986.— Saus. 19

Rimkus V. Lietuviškosios dailėtyros patriarchas // Dailė.— 1988.— Kn. 27.

Žemaitytė Z. Paulius Galaunė Paryžiuje // Dailėtyra.— V., 1987.— P. 217—233

РЕЗЮМЕ

Паулюс Галауне — родоначальник профессионального музейного дела в Литве, искусствовед и критик, художник и педагог, вошел в литовскую культуру в начале XX в. и служит ей неустанно всю свою долгую и содержательную жизнь.

П. Галауне родился 25 января 1890 г. в д. Пагеляжяй (Укмергский район) в семье почтового кузнеца, был младшим из пяти сестер и двух братьев. Отец обладал художественными склонностями — ковал «необыкновенные» замки, художественно оковывал сундучки для приданого, страстно любил и коллекционировал книги. Эти прекрасные свойства унаследовал и младший сын. Еще во время учебы в реальном училище в Петербурге, где жили и опекали его старшие сестры, Паулюс посещал музеи, выставки, библиотеки, там он начал собирать гравюры, заинтересовался литературой и искусством. В 1910—1913 гг., будучи студентом Петербургского психоневрологического института, он сблизился с литовскими художниками, восхитился творчеством гениального литовского художника М. К. Чюрлёниса, заинтересовался эстетической программой, стилистическими исканиями русских художников группы «Мир искусства». Он посещал Школу общества поощрения искусства, стал хорошим рисовальщиком. В 1911—1914 гг. выставлял свои графические работы, созданные под сильным влиянием М. К. Чюрлёниса и стиля модерн, на первых выставках литовского искусства в Вильнюсе. Эти выставки стали проводиться с 1907 г. по инициативе известных литовских художников П. Римши, А. Жмуйдзинавичюса, А. Ярошявичюса и др.; в том же году ими было основано Общество литовского искусства. П. Галауне заявлял о себе как художник и позднее, в 20-е годы создавал обложки для книг, экслибрисы — возобновил, развил и пропагандировал этот жанр, забытый, но имевший в Литве давние традиции, восходящие к XVI в. Но главное в его творческой деятельности — музейное дело и искусствоведение.

Еще двадцатилетним юношей П. Галауне опубликовал в литовской печати первые статьи по актуальным для того времени вопросам культуры, просвещения, популяризации искусства. Позднее он начинает квалифицированно рассматривать проблемы истории

литовского искусства, эстетики. В 1919 г., поселившись в Каунасе, включается в организацию культурной работы: он член Литовского общества создателей искусства, работает в Государственной археологической комиссии, в Каунасском городском музее, инициатор организации первых экспедиций, собиравших произведения народного искусства, заботится об охране разрушающихся памятников культуры.

В 1924 г., став директором Художественной галереи им. М. К. Чюрлёниса, а в 1936 г. Музея культуры им. Витаутаса Великого, П. Галауне готовил экспозиции и выставки литовского искусства (особенно народного) в странах Европы (в Италии, Швеции, Норвегии, Дании, Франции), составлял научные каталоги и издания — популяризировал литовское искусство, заложил прочные теоретические и методические основы музейного дела в Литве. Его заслуженно называли патриархом музейного дела. Значительную работу проделал П. Галауне по сохранению и пропаганде творческого наследия М. К. Чюрлёниса — он собрал работы гениального художника, позаботился об их реставрации, составил первую постоянную экспозицию, подготовил научные каталоги работ художника, издавал их цветные репродукции. В 1938 г. вышло под редакцией П. Галауне крупное издание «М. К. Чюрлёнис», куда вошли научные исследования, репродукции работ художника, воспоминания современников.

Широта интересов П. Галауне не позволяла ему ограничиваться одной какой-либо областью деятельности. В период 1925—1953 гг. П. Галауне преподавал в Каунасском и Вильнюсском университетах, в Государственном художественном институте историю искусств, основы музейного дела; он воспитал немало искусствоведов, этнографов, археологов, которые ныне продолжают его дело, трудятся в научных учреждениях, музеях.

Будучи страстным библиофилом, П. Галауне стал одним из инициаторов основания в 1930 г. Общества XXVII книголюбов, заботой которого было улучшение эстетического оформления литовской книги. В личной библиотеке П. Галауне — более 10 тысяч книг XVI—XX вв. по вопросам искусства, истории, музейного дела. Ему принадлежало ценное собрание старинных гравюр, им была собрана коллекция экслибрисов, ныне хранящаяся в Каунасском музее им. М. К. Чюрлёниса.

П. Галауне написал более 400 статей по вопросам искусства, истории и критики, об охране памятников культуры, о музейном деле. Он опубликовал исследование о творчестве известного литовского архитектора XVIII в. Лауринаса Стуоки-Гуцявичюса, книги

«Экслибрис в Литве (XVI—XX столетий)», «Живописец Юозас Олешкявичюс», «Вильнюсская школа искусства (1793—1831)», в которых ввел известных художниках прошлого в констекст литовской культуры. В 1930 г. вышел капитальный труд П. Галауне «Литовское народное искусство», в котором он глубоко научно, эрудированно анализирует генезис различных видов народного искусства, прослеживает их развитие, рассматривает композицию, орнаментику, предлагает научную типизацию, которая и сегодня служит основой для исследований других авторов и для практики музейного дела.

Деятельность П. Галауне связана с народным искусством на протяжении всей его творческой жизни. В 1956—1968 гг. он подготовил к изданию шесть больших альбомов из серии «Литовское народное искусство» («Резьба по дереву» (2 кн.), «Керамика», «Скульптура» (2 кн.), «Графика и живопись»). За эти издания в 1970 г. П. Галауне удостоен Государственной премии Литовской ССР.

В 1967 г. вышли из печати беллетризированные воспоминания П. Галауне «Новеллы музейного работника», в 1970 г. — сборник его статей «Об искусстве и культуре».

П. Галауне присвоены звания заслуженного деятеля искусств ЛитССР (1960) и народного художника Литвы (1970).

В возрасте свыше девяноста лет П. Галауне постоянно возвращается памятью в богатое событиями и трудами прошлое, готовятся к печати его воспоминания о музеях, выставках, о товарищах.

П. Галауне доказал всей своей жизнью, как много может сделать один человек, посвятивший свой интеллект и талант высокому этическому идеалу — труду на благо культуры своего народа. В книге предпринимается попытка осветить многостороннюю деятельность универсальной личности, которая продолжается уже больше, чем три четверти столетия...

SUMMARY

Paulius Galaunė, a pioneer of professional museology in Lithuania, art historian and critic, artist and pedagogue, has been tirelessly working in Lithuanian culture since the turn of the twentieth century, in fact, throughout all his eventful life.

P. Galaunė was born on January 23, 1890, at Pageležiai (now Ukmergė District); being a son of a smith who was employed with the post office, he was the youngest of his five sisters and two brothers. His father had artistic leanings: among his countrymen he was famous for 'wonder' locks and dowry-chest bindings and he had a passion for books. P. Galaunė inherited his father's gifts. As a *Realschule* pupil in St. Petersburg (his elder sisters took care of him there), Paulius visited museums, exhibitions and libraries and began to collect engravings and to take interest in literature and the arts. During his days as a student at the St. Petersburg Psychoneurological Institute, he was on friendly terms with Lithuanian artists and became especially interested in the creations of M. K. Čiurlionis, a renowned Lithuanian artist, and in the aesthetic programme of the Russian artists rallied around the *Mir Iskusstva* (World of Art) group. He also attended a school under the Society for the Advancement of Art and proved to be an excellent drawer. From 1911 to 1914 he exhibited his engravings, strongly influenced by M. K. Čiurlionis and *Art Nouveau,* in Vilnius at the first Lithuanian art exhibitions (started in 1907, organized by P. Rimša, A. Žmuidzinavičius, A. Jaroševičius and other artists who also founded, in the same year, the Lithuanian Art Society). As an artist, P. Galaunė worked most fruitfully in the 1920s and the 1930s: he designed books and created bookplates (he had revitalized the then neglected genre, with Lithuanian tradition going back to the sixteenth century). His main creative domains, however, were museology and art studies.

In his early twenties, P. Galaunė printed his first articles in the Lithuanian press concerning urgent problems of culture, education, and art. Later he professionally tackled problems of aesthetics and the history of Lithuanian art. In 1919 he settled in Kaunas and joined

the organizational work of Lithuanian culture. A member of the Lithuanian Art Creators' Society, he worked on the State Archaeological Commission and at the Kaunas City Museum, and initiated the first expeditions to collect treasures of folk art and to protect and conserve neglected cultural monuments. From 1924 P. Galaunė was the director of the M. K. Čiurlionis Art Gallery and from 1936, the director of the Vytautas the Great Museum of Culture. During that period P. Galaunė prepared exhibitions of Lithuanian art throughout Europe (in Italy, Sweden, Norway, Denmark, and France), compiled scientific catalogues and art publications, popularized Lithuanian art, and laid theoretical and methodical foundations for Lithuanian museology. For this he is regarded as its true patriarch.

Of great importance is P. Galaunė's work in the collection and popularization of M. K. Čiurlionis' artistic heritage. It was P. Galaunė who collected Čiurlionis's pictures (till then scattered in various countries and private collections), initiated their restoration, arranged a permanent exhibition, prepared catalogues, and made Čiurlionis' world avaible to the general public through reproductions (in 1938 *M. K. Čiurlionis* was published, a book edited by P. Galaunė, with colour plates, contemporaries' reminiscences of the great artist, and research papers on his art).

A man of wide interests, P. Galaunė was active in many fields. From 1925 to 1953, he taught art history and museum science at the Kaunas and Vilnius universities, at the State Art Institute. His former students — art critics, etnographers, and archaeologists — promote research at various scientific institutions in the best traditions of their teacher.

A passionate bibliophile, P. Galaunė initiated (in 1930, with others) the Twenty-Seven Book Lovers' Society which cared for the quality of Lithuanian books. His personal library contains over 10,000 books (published in the sixteenth to the twentieth centuries), mostly about art, art studies, and museology. P. Galaunė's collection of valuable old engravings and bookplates is at the Kaunas M. K. Čiurlionis Art Museum. Among his publications are some 400 articles on art and art history, on the conservation of cultural monuments, and on museology, a study on Laurynas Stuoka-Gucevičius, the books *Bookplates in Lithuania (XVI—XX c.), Painter Juozas Oleškevičius,* and *Vilnius Art School, 1793—1831)*. But for him the role of some famous artists of the past in Lithuanian culture has never been elucidated. In 1930 P. Galaunė's capital work appeared: *Lithuanian Folk Art*. To modern researchers and museum practice the book is still an

authority on the genesis, development, and decorative elements of Lithuanian folk art and its typical systems.

P. Galaunė has linked his life with folk art. From 1956 to 1968, he prepared six volumes in the 'Lithuanian Folk Art' series: *Woodcuts* (2 volumes), *Ceramics, Sculpture* (2 volumes), *Graphic Art* and *Painting*. In 1970, P. Galaunė received a State Prize of the Lithuanian SSR for these books. In 1967 *Museologist's Short Stories* and in 1970 a collection of his articles, *In the Domains of Art and Culture, were* published.

P. Galaunė is the holder of the titles 'Honorary Art Worker of the Lithuanian SSR' (1960) and 'Peoples Artist of the Lithuanian SSR' (1970).

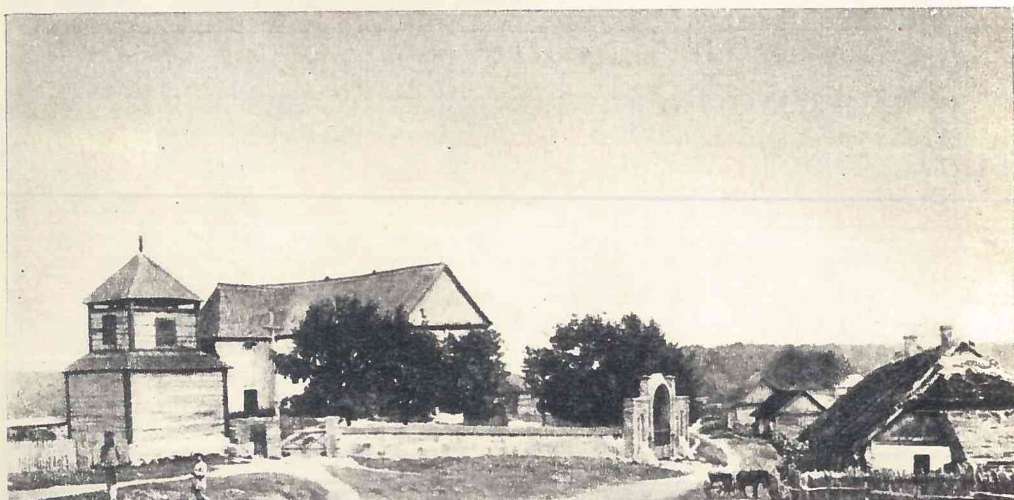
A man of his age (98 this year) often returns to his past through reminiscences. P. Galaunė's memoirs (of museums, exhibitions, and friends), recorded by his wife Kazimiera, often appear in Lithuanian periodicals.

P. Galaunė's life is one more indication that a man can move mountains singlehandedly if he devotes his intellect and talent to a noble purpose: to work and work for national culture. An attempt is made in this book to assess P. Galaunė's universal personality through his 75-year-long activities.



Paulius Galaunė. 1936





P. Galaunės motina Emilija Kutkauskaitė-Galaunienė. 1907.
P. Galaunės nuotr.

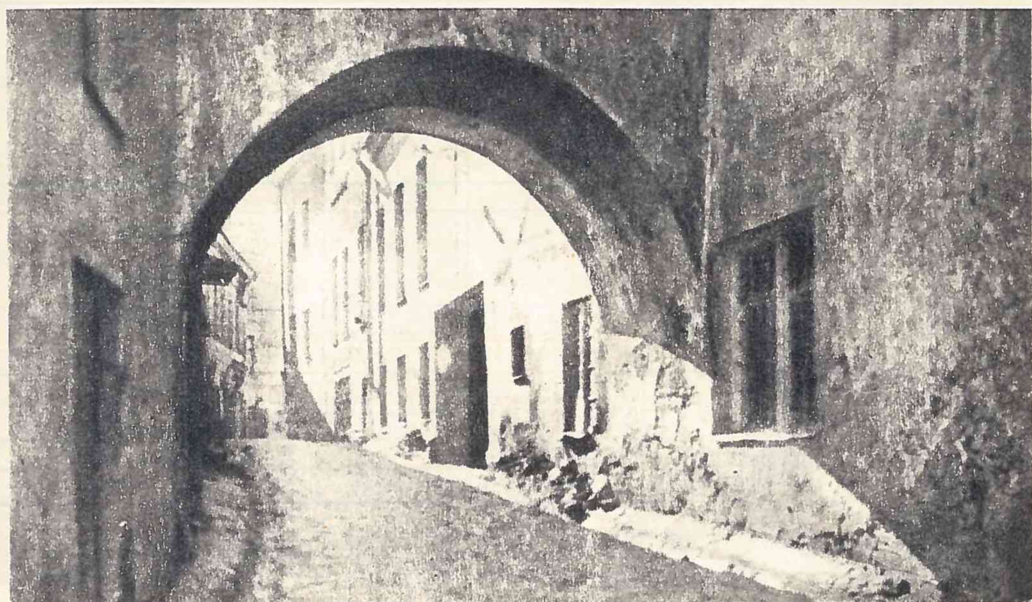
Vepriai XX a. pradžioje. Dešinėje namas, kur, lankydamas Veprių pradžios mokyklą, užeidavo ir nakvodavo P. Galaunė



P. Galaunė Vilniuje. 1903



P. Galaunės tėvas Konstantinas Galaunė. 1907. *P. Galaunės nuotr.*



Šv. Kazimiero (dab. J. Vito) skersgatvis Vilniuje. XX a. pradžia

P. Galaunė abiturientas su klasės draugais Peterburge (P. Galaunė pažymėtas Nr. 13). 1910

P. Galaunė Peterburge. 1910

Kazimieras Junavičius. Apie 1915



Vasilijaus sala Peterburge. P. Galaunė studijuodamas čia kurį laiką gyveno





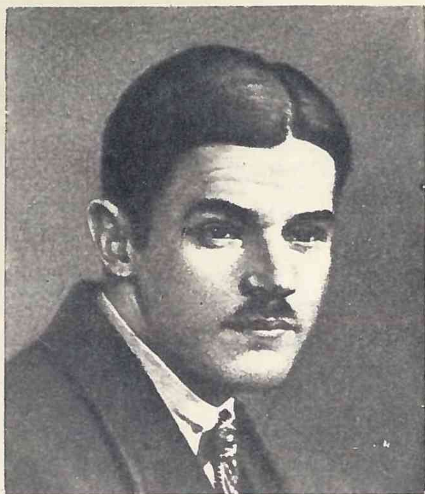
P. Galaunės brolis Jonas. Apie 1930

P. Galaunės brolis Mykolas, Maskvos universiteto studentas. 1912

P. Galaunė su seserimis Stase ir Marija Jasinskiene bei jos artimaisiais Peterburge. 1910



P. Galaunė — Peterburgo Psichoneurologijos instituto studentas. 1912





Vilius Jomantas. Apie 1919

Adomas Galdikas. Apie 1919

Almanacho „Aušrinės keliais“ redakcinę komisija. Sėdi: P. Galaunė, B. Sruoga, J. Sondeckis, V. Vilkaitis; stovi: A. Sugintis, J. Vilkaitis. Peterburgas. Apie 1915



Vienumoj

<u>Nereikalingas.</u>

Šaltos žiemos vakaras. Baisus vakaras ir buna jis toks gal tik Rusijos šiaures sostinėje. – Vydis šaltis. Gatvemis, per aukštus namu stogus šiaurinis vejas švilpdamas ir staugdamas neša sausą sniegą ir pila juomi akysna praeiviams. Jų dabar tuščiose gatvėse nedaug. Tik retkarčiais sutiksi drebančią nuo šalčio prostitutę ir lėtą žengiančią prieš vėjį arba kokį apsisupusį į šiltą futrą Don-Žuaną.

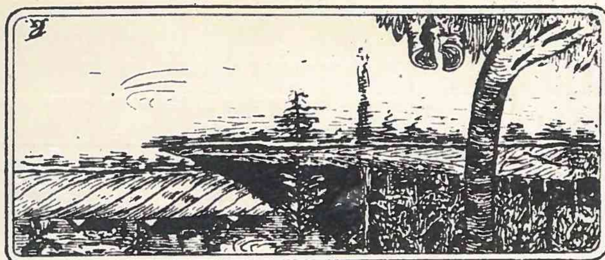
Susilenkęs, įsitempęs, yt stumdamas ką-tai prieš savį, ėjau ir aš tuo vakaru gatvėmis tos sostinės. Kelionė mano buvo tolyma: grįžau iš vieno krašto sostinės namo ant kito. Kada, beveik sukaitęs nuo kovos su puga, atsiduriau viduryje sostinės, atsiminiau kad netoli nuo čia gyvena mano draugas. Senai jau buvau jo nematęs ir apėmė manį nepergalėtinas noras užeiti pas jį, pasikalbėti, pasiteiravus ką jis tokiame laike veikia ir gal biskį atsilsėti. Užsukiau tad kiton gatvėn. Vėjas pute,



J. Šileika, A. Žmuidzinavičius, P. Rimša. Apie 1913

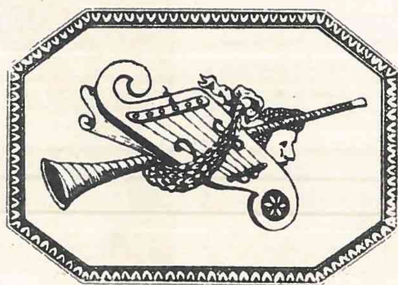
P. Galaunės rankraščio faksimilė. 1914

Unė Babickaitė. Apie 1916

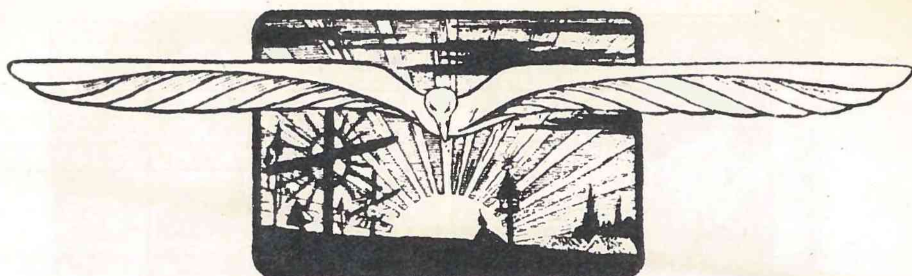


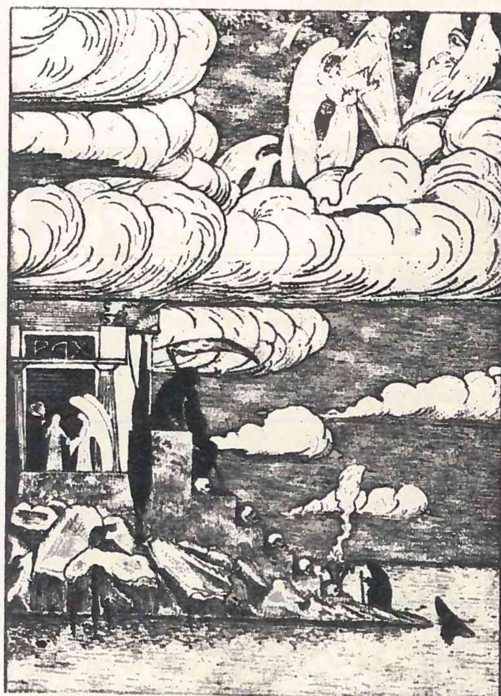




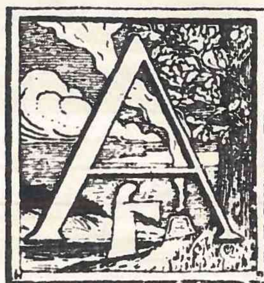


Užsklanda. Popierius, tušas. 1914
Pasakų žinynas. Popierius, tušas. 1913
Pasišventimas. Popierius, tušas. 1913
Užsklanda. Popierius, tušas. 1914











Užsklanda. Popierius, tušas. 1914

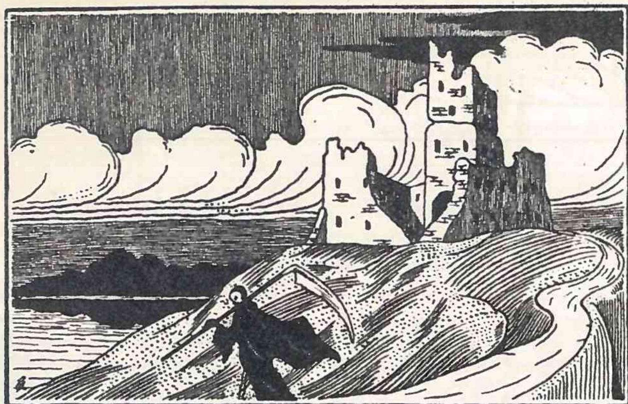
Amžina pasaka. Atvirukas. Popierius, tušas. 1914

Prie Mildos aukuro griuvėsių.

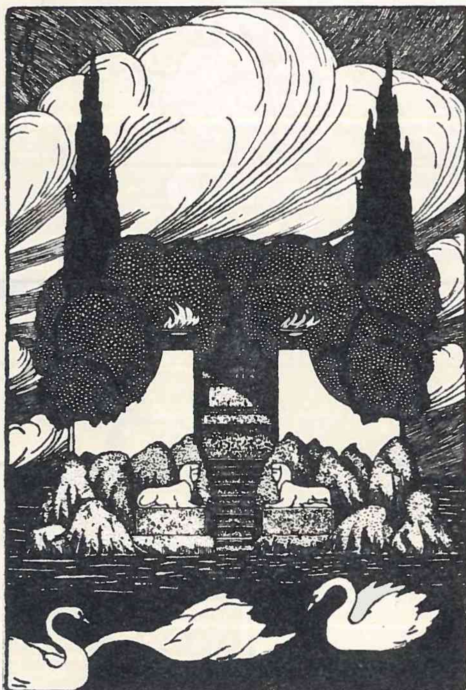
Atvirukas. Popierius, tušas. 1913

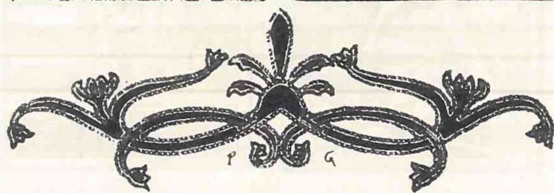
Inicialas „A“. 1914

Inicialas „K“. 1914









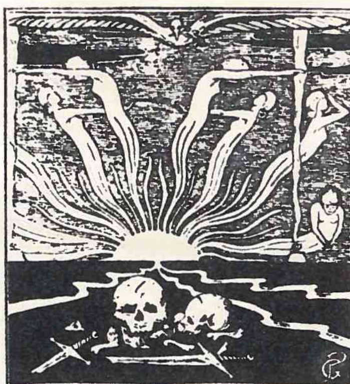
„Iš karo ciklo“. Atvirukas. Popierius, tušas. 1914

Dievaitis Perkūnas. Atvirukas. Popierius, tušas. 1914

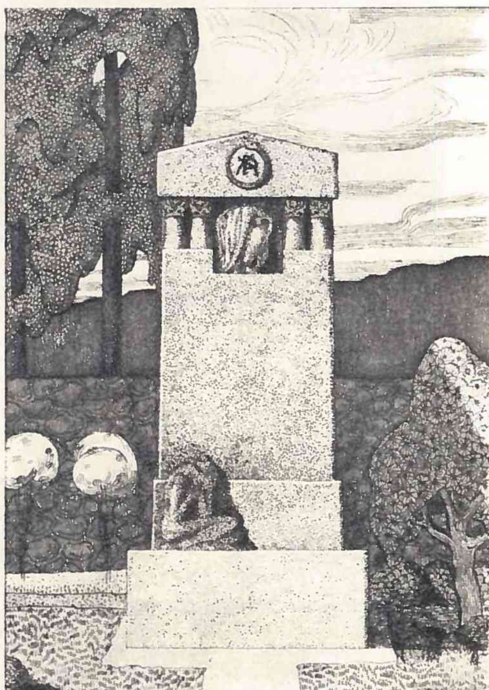
Dainiaus kapas. Atvirukas. Popierius, tušas. 1914

Užsklanda. Popierius, tušas. 1914









TEATRAS

Miško pasaka. Iliustracija. Popierius, tušas. 1914

Taikos rytmetys. Iliustracija. Popierius, tušas. 1914

M. K. Čiurlionio paminklo projektas. 1912

M. K. Čiurlionio paminklo projektas. 1914

Atsklanda, Popierius, tušas. 1914



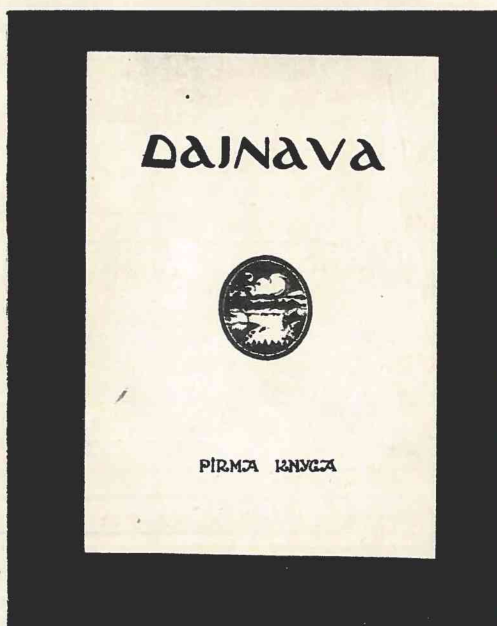


Kauno senamiestis. Apie 1918

Kaunas. Vilniaus gatvė. Apie 1919







„Saulės“ gimnazijos pedagogų taryba. Trečioje eilėje pirmas P. Galaunė, trečias K. Simonis. Kaunas, 1920

Tadas Daugirdas. Apie 1910

Almanacho „Dainava“ viršelis. 1920



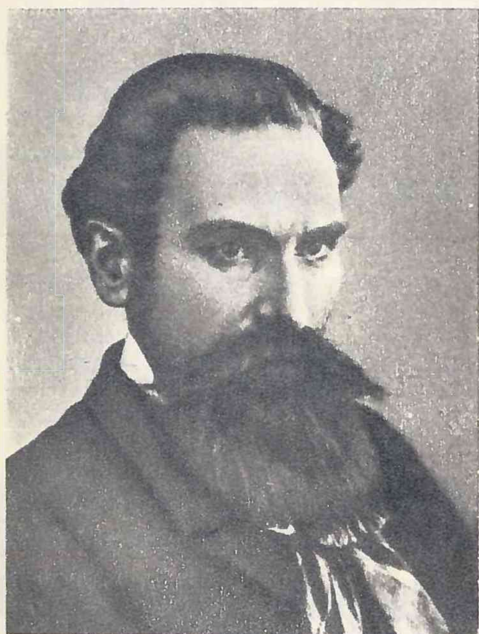
Kauno pilies griuvėsiai. Apie 1920

Valstybės archeologijos komisija.
Sėdi: P. Ruseckas, V. Verbickas,
K. Šaulys, E. Volteris, V. Nagevičius,
A. Janulaitis, A. Žmuidzinavičius.
Stovi: J. Žilevičius, než. asmuo,
V. Biržiška, P. Galaunė,
K. Jablonskis. Kaunas, 1921



Lietuvių meno apžvalgos paroda. Stovi (iš kairės) P. Galaunė ir L. Truikys. Kaunas, 1920





Brangus Adomai!. Atleiski kad toks negeras esu - nerašiau Tau. Mat, trumpai rašyti nemoku, o ilgesniam laiškui, tyčiai, laiko neturėjau. - Nemažai turiu visokio darbo ir, kaip ir Tu, jaučiuosi nuvargęs. Kadangi tikimės gale šio mėnesio Tave matyti Kaune, tai rašysiu labai trumpai. Draugija gyvuoja gerai. Jau turi gan stiprą autoritetą. Ir visi jos priešai nutilo. Žemę pilniškai gauname. Per Prezidentą gavome 58.000 auks. Gauksiame iš Amerikos - iš mūsų įgaliotinio Kun. Mirono ir Liet. atstatymo Bendrovės. Andai teiravos dvi dirbtuves - studijos. Tau ir Šlikariui. P. Šlikariui gauti buvo reikalui iš Valdžios. Šikimas draugijai gauti namus kur buvo Taryba. Paroda turi didelį pasisekimą.

Lietuvių meno kūrėjų draugijos pirmoji valdyba: Maironis, P. Galaunė, J. Naujalis, B. Sruoga, A. Sutkus, F. Kirša, St. Šilingas. Kaunas, 1920

Lietuvių meno kūrėjų draugijos pirmininkas dailininkas Adomas Varnas. 1920

P. Galaunės laiško A. Varnui iš Kauno į Vilnių faksimilė. 1920



Liaudies meno („Ornamentikos ir skaptavimo“) paroda. Kaunas, 1921







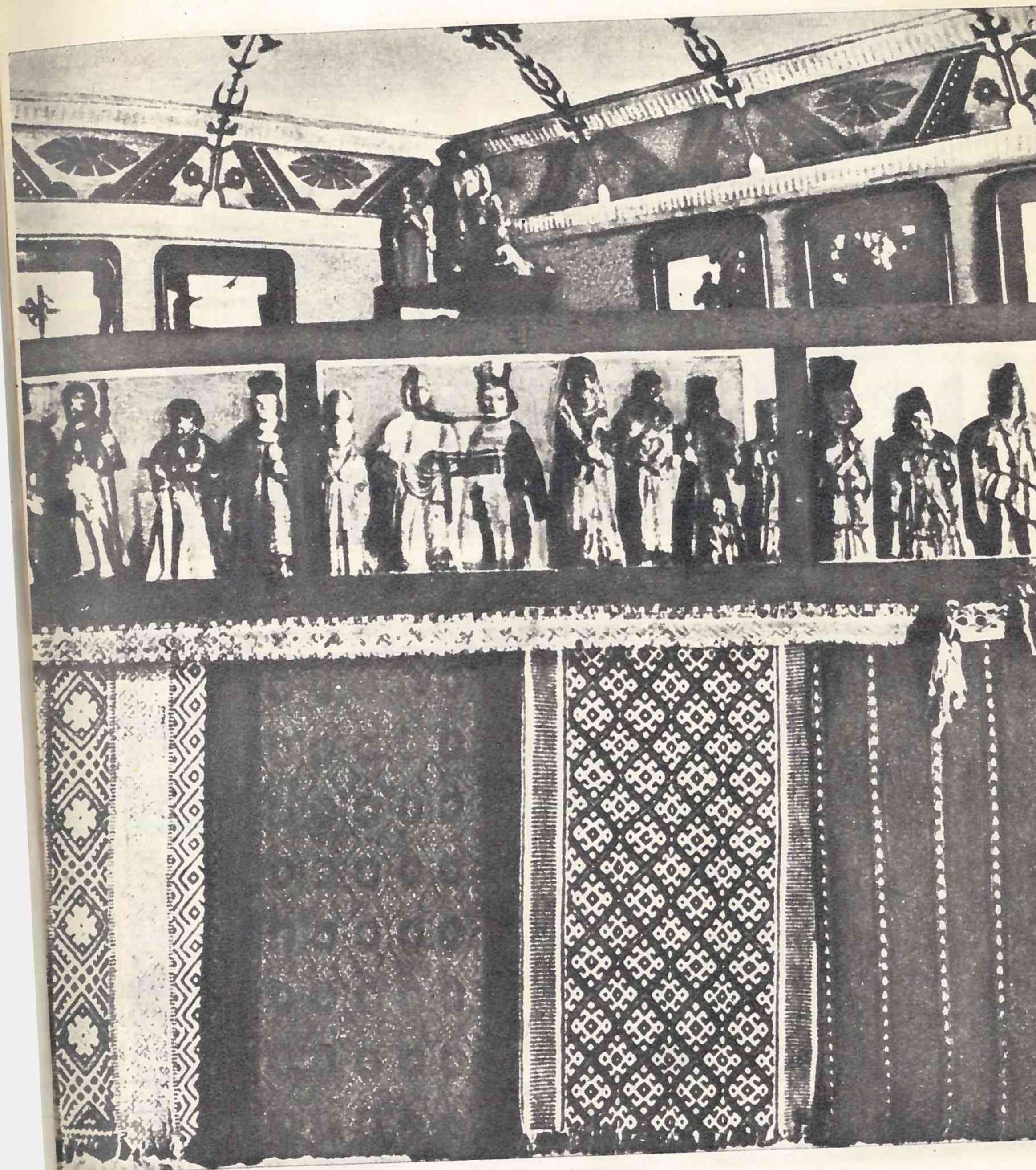


Ignas Slapelis, pirmasis
M. K. Čiurlionio galerijos direktorius.
Apie 1924

Kajetonas Sklėrius, antrasis
M. K. Čiurlionio galerijos direktorius.
Apie 1923

Justinas Vienožinskis. Apie 1922

Architektas Vladimiras Dubeneckis.
Apie 1922

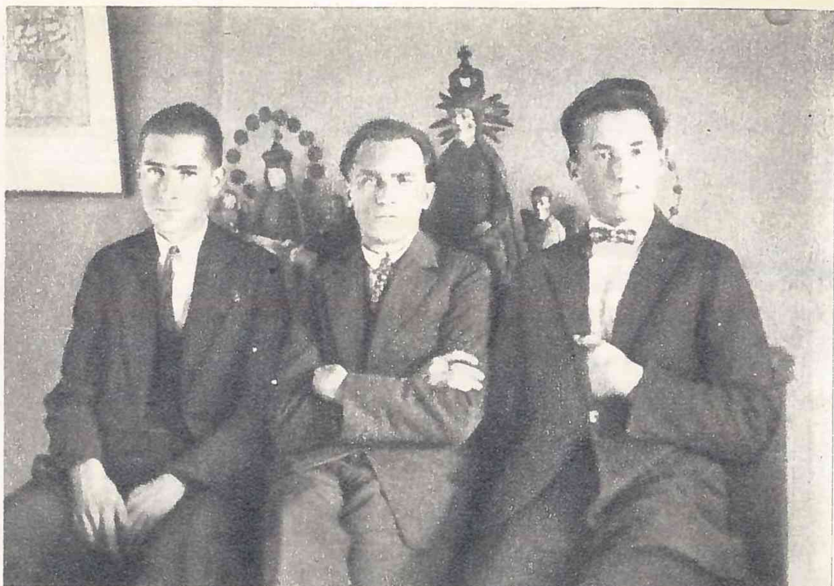


Lietuvių liaudies dailės ekspozicija Antrojoje tarptautinėje dekoratyvinio meno parodoje Moncoje. 1925



M. K. Čiurlionio galerijos laikinieji rūmai. 1926

M. K. Čiurlionio galerijos fojė. 1926



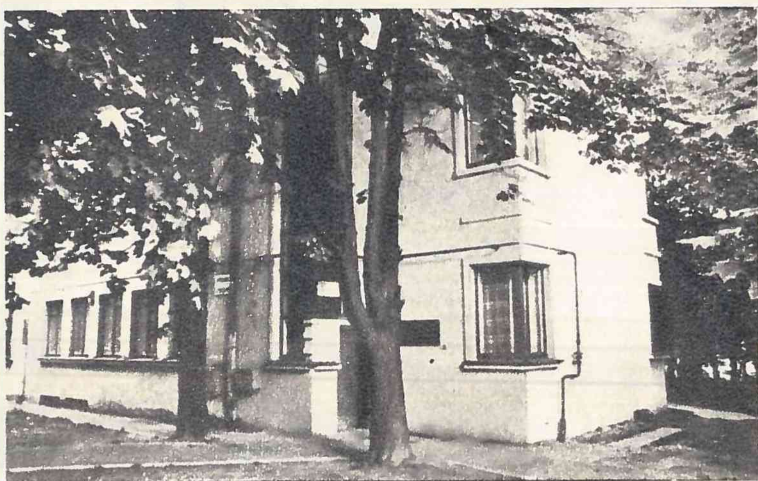


M. K. Čiurlionio galerijos direktorius P. Galaunė (viduryje), sekretorius V. Kuprevičius (dešinėje) ir konservatorius A. Rūkštelė liaudies raižinių parodą atidarius. 1927

M. K. Čiurlionio galerijos ekspozicija. 1926







Adelė Galaunienė Margaritos vaidmenyje. 1926

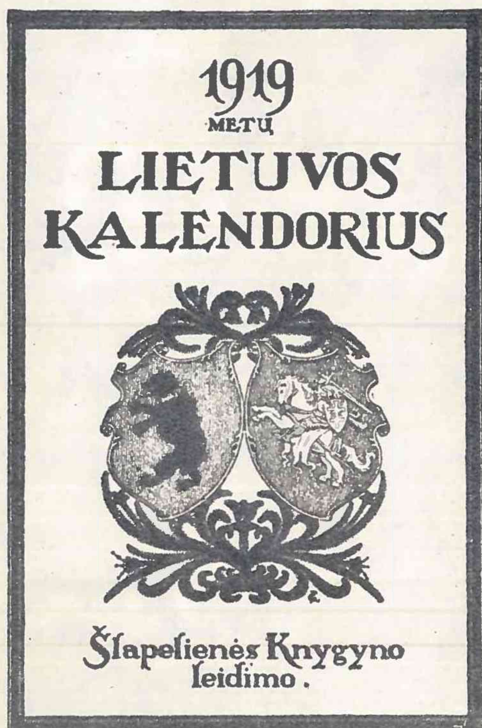
P. Galaunė. 1926

Namas Kaune, Vydūno al. 2a, kuriame 1932—1971 m. gyveno P. Galaunė



P. Galaunė su šeima ir žmonos motina Karolina Nezabitauskiene. Kaunas, 1926



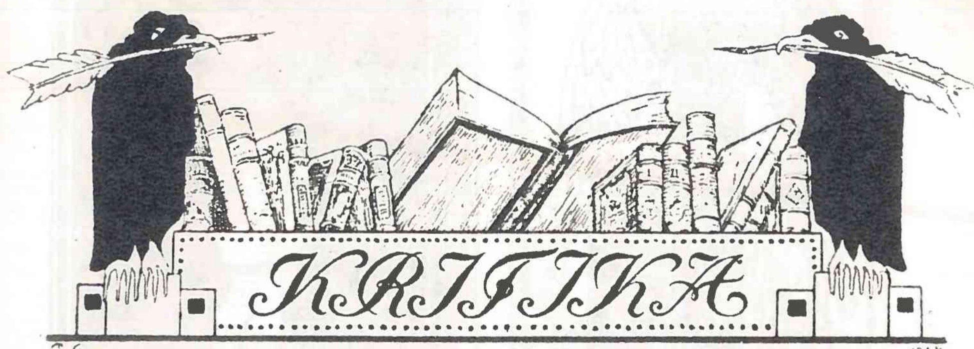




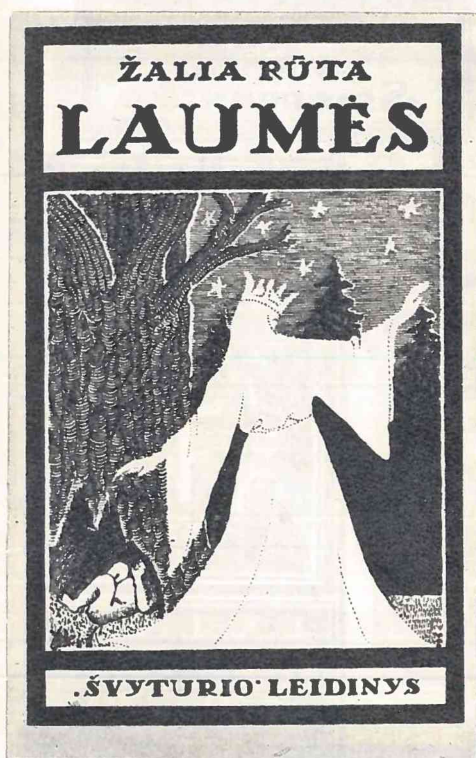
Atsklanda. 1914

„Lietuvos kalendoriaus" viršelis. Vilnius, 1919

A. R. Niemio veikalo „Lietuvių menas" viršelis. 1925



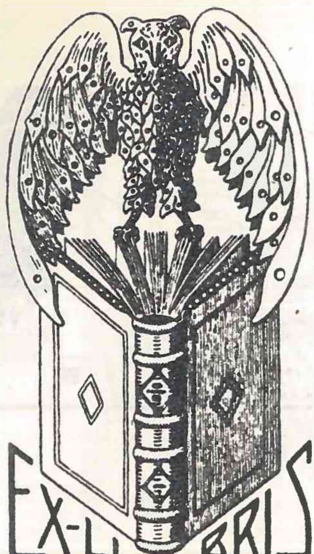
Atsklanda. 1914



A. Sabaliausko-Žalios Rūtos knygos „Laumės" viršelis. 1920



A. Rucevičiaus atsiminimų „Sunkiaisiais laikais" viršelis. 1920











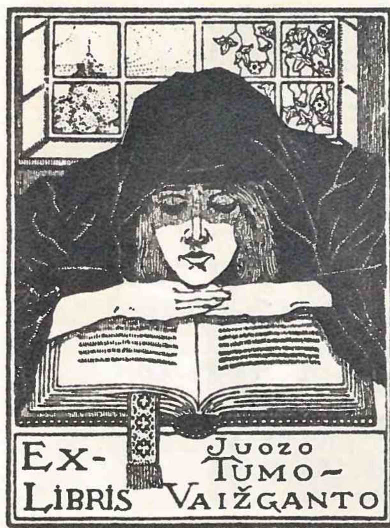
A. Janulaičio ekslibrisas. 1919. 7×5,5

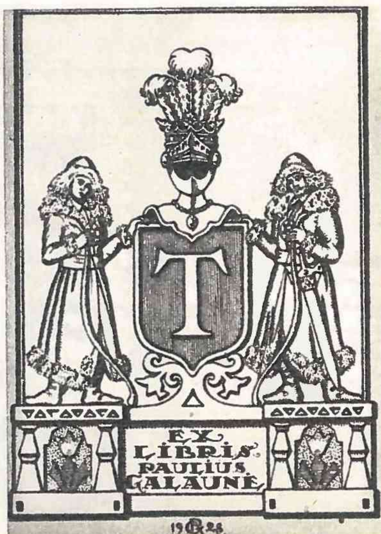
V. Steponaičio ekslibrisas. 1923

A. Galaunienės ekslibrisas. 1925. 8,4×3,7

V. Biržiškos ekslibrisas. Apie 1924. 6,5×4

J. Tallat-Kelpšos ekslibrisas. 1919









J. Tumo-Vaižganto ekslibrisas. 1919. 7×5,3

Autoekslibrisas. 1928. 7×5,5

A. Vienuolio „Raštų" viršelis. 1920

„Teatro bibliotekos" viršelis. 1923





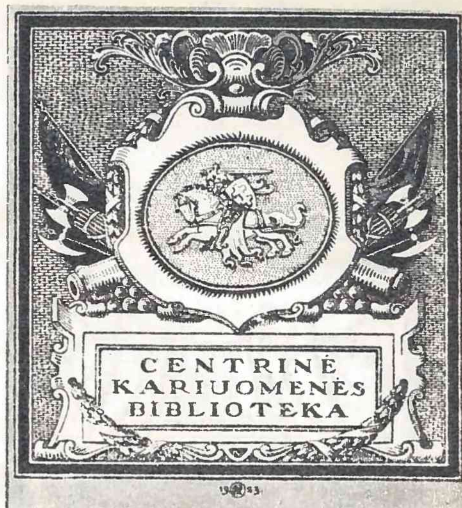


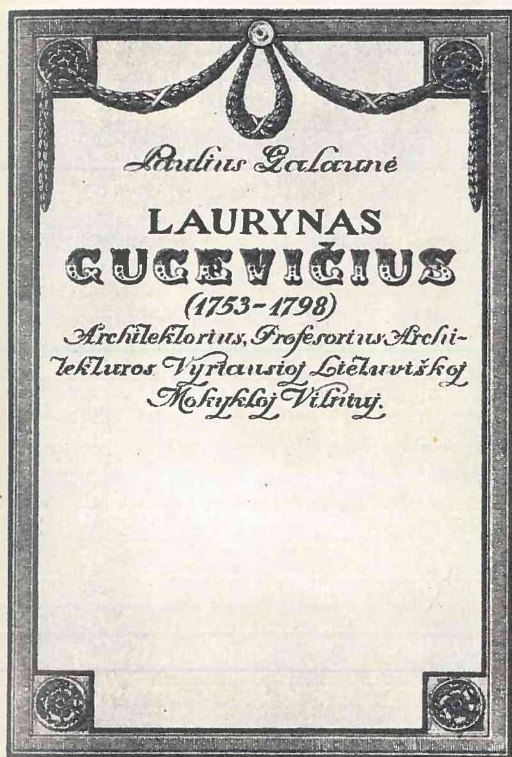
Pašto ženklas. 1920

V. Mykolaičio-Putino „Raštų“ viršelis. 1921

Moksleivių žurnalo „Ateitis“ viršelis. 1923









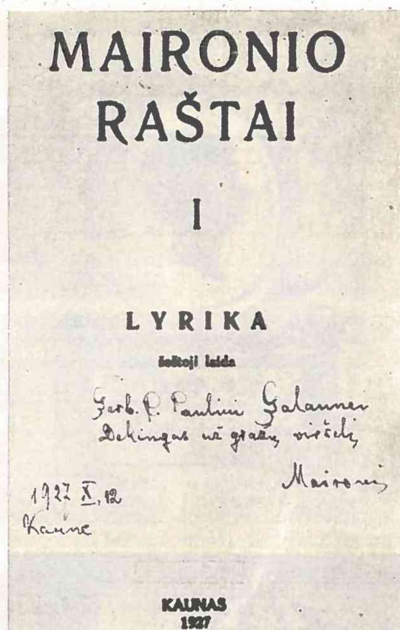
M. Biržiškos ekslibrisas. Apie 1924. 8×5,7

Centrinės kariuomenės bibliotekos ekslibrisas. 1923. 7,6×6,9

Monografijos „Laurynas Gucevičius" viršelis. 1920. Eskizas

V. Bonzelso knygelės „Bitė Maja" viršelis. 1923









Maironio „Raštų“ viršelis. 1927—1930

Maironio dedikacija P. Galaunei. 1927

V. Krėvė. Apie 1925

J. Tumas-Vaižgantas. Apie 1927



J. Vienožinskio tapytas P. Galaunės portretas. 1928



Grafika.

Terminas – grafika yra kildinamas iš graikiško žodžio – grafō, kurį reiškia: brėžti, piešti, rašyti. Meno sritį šiuo terminu apimama raižiniai medy, raižiniai vary, litografija. Pastaruoju metu prie grafikos priskiriama piešiniai tušu, daryti mechaniškam jų reprodukavimui, dažniausia knygoms iliustracijų pavidale. Kitaip sakant, žodžiu – grafika vadiname įvairių reprodukavimo būdų, kuriuose pagrindinį techniškąjį vaidmenį prilaiko ne mašinoms – mechaniškam reprodukavimui, kaip šiandien tatai matome dažnai automatiškai atliekant fotocheminių priemonių pagalba, bet menininkui – kūrėjui. Iš pasakyto seka, kad grafika yra viena meno šakų. Vienok tokiu grafikos apibūdinimu mes toli gražu neužstatome grafikai, kaipo meno šakai, galimai

Kaunas, Laisvės alėja. Apie 1930

P. Galaunės rankraščių faksimilės. Apie 1925



Liaudies dailės paroda Biržuose
1930 m. Sėdi jos rengėjas
A. Tamošaitis





Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto profesūra. Pirmoje eilėje (sėdi): L. Babianskienė, L. Karsavinas, S. Čiurlionienė-Kymantaitė, H. Engertas, E. Volteris, V. Krėvė, J. Tumas-Vaižgantas, M. Biržiška, A. Janulaitis, P. Augustaitis; antroje eilėje: G. Studerus, B. Sruoga, D. Michelis, V. Mykolaitis-Putinas, M. Banevičius, I. Tamošaitis, P. Brenderis, I. Jonynas, O. Pakštienė, J. A. Herbačiauskas, P. Skardžius; trečioje eilėje (stovi): P. Galaunė, J. Vabalas-Gudaitis, M. Arcimavičienė-Rudzinskaitė, V. Lazersonas, V. Dubas, J. Strauchas, V. Sezemanas, N. Šapira, K. Kepalas. Apie 1930



Sigurdas Eriksonas. 1931



Lietuvių liaudies meno parodos Švedijoje plakatas. 1931



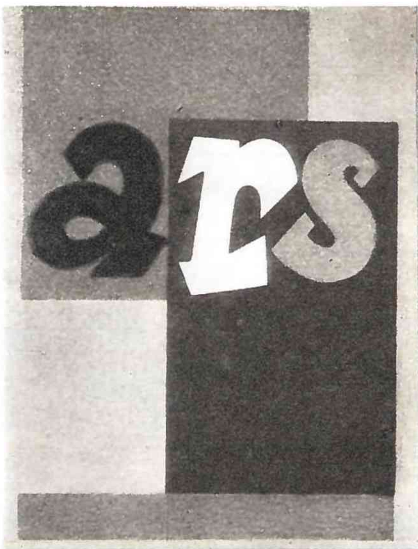
P. Galaunė, Švedijos karalius Gustavas V, karalienė, karaliaus brolis ir Lietuvos pasiuntinys J. Savickis Stokholme atidarant lietuvių liaudies meno parodą. 1931



Lietuvių liaudies meno paroda
Stokholme. 1931



Lietuvių liaudies meno paroda Osle.
1931





„Ars“ leidinio viršelis (dail. T. Kulakauskas). 1932

Adomas Galdikas ir Antanas Gudaitis

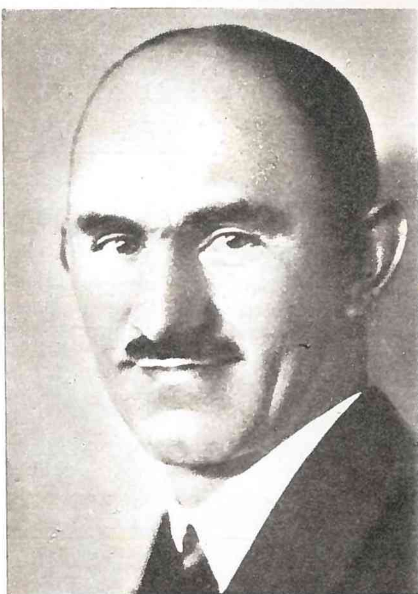
Dailininkų grupė „Ars“ parodą atidarius: J. Mikėnas, J. Petrėnas-Tarulis, P. Galaunė, A. Galdikas, M. Dobužinskis, V. Vizgirda, A. Samuolis. Kaunas, 1932, spalio 30



P. Galaunė skaito paskaitą mokytojų kursuose Kaune 1935 m. liepos mėn.

P. Galaunės parengti leidiniai iki Antrojo pasaulinio karo





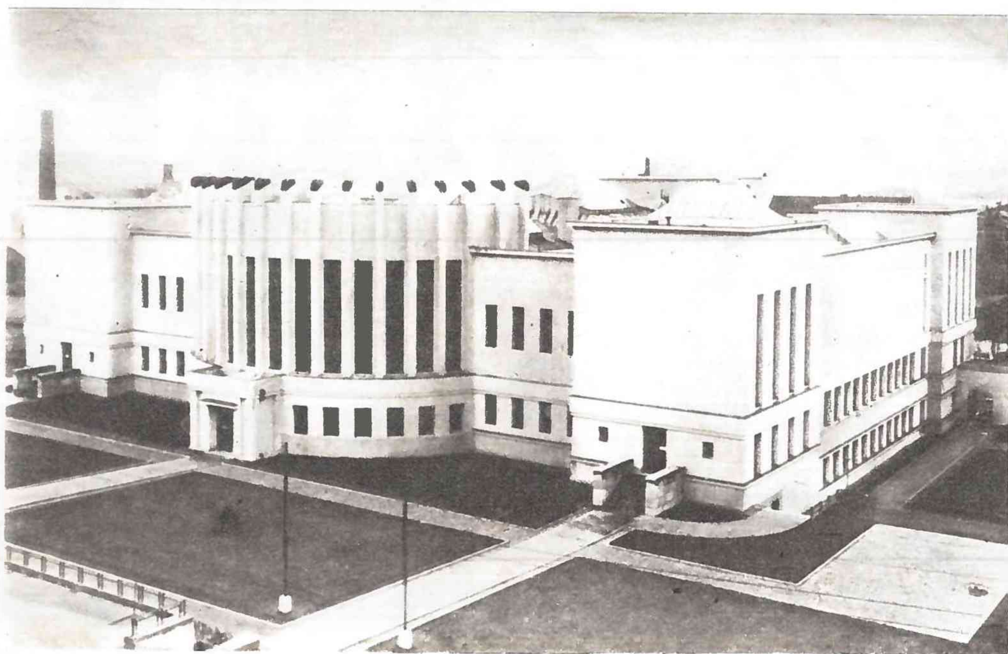


Konstantinas Jablonskis. Apie 1930

Vytautas Kairiūkštis. Apie 1930

Kraštotyrininkų suvažiavimas 1933 m. birželio 11 d. Šiauliuose. Pirmoje eilėje (centre) sėdi prof. E. Volteris, iš kairės P. Bugailiškis, iš dešinės — P, Galaunė ir V. Ruzgas





P. Galaunė — Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus direktorius. 1936

Vytauto Didžiojo kultūros muziejus. 1936



Lietuvių skyrius pasaulinėje meno parodoje Paryžiuje. 1937. Ekspozicijos projekto autorius P. Galaunė



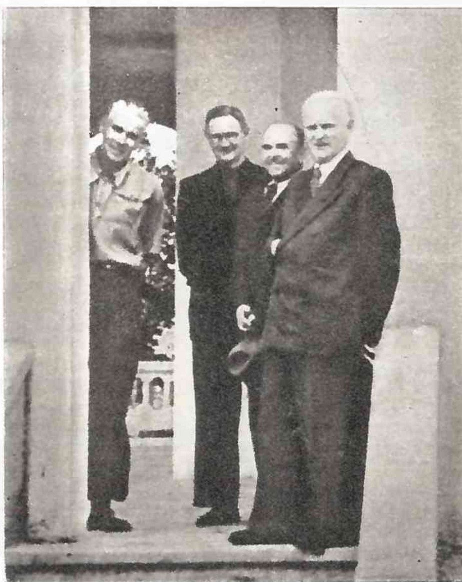
Vilniaus universiteto Sarbievijaus kiemas. Kairėje — Istorijos-filologijos fakulteto dekanatas. Apie 1949

P. Galaunė su savo kolegomis ir studentais, Vilniaus universiteto diplomantais. 1951. Pirmoje eilėje: A. Mikėnaitė, H. Kairiūkštytė-Jacinienė, E. Meškauskas, P. Dundulienė, P. Galaunė, R. Kulikauskienė. Antroje eilėje: M. Dzingaitė, G. Kęstutytė, E. Butkevičienė, O. Navickaitė, B. Burokaitė, S. Stulgytė, J. Umbrasas. Trečioje eilėje: O. Serbentaitė, I. Butkevičius, E. Pranckūnas, V. Milius, S. Juodelis, T. Petrulis





P. Galaunė. 1957

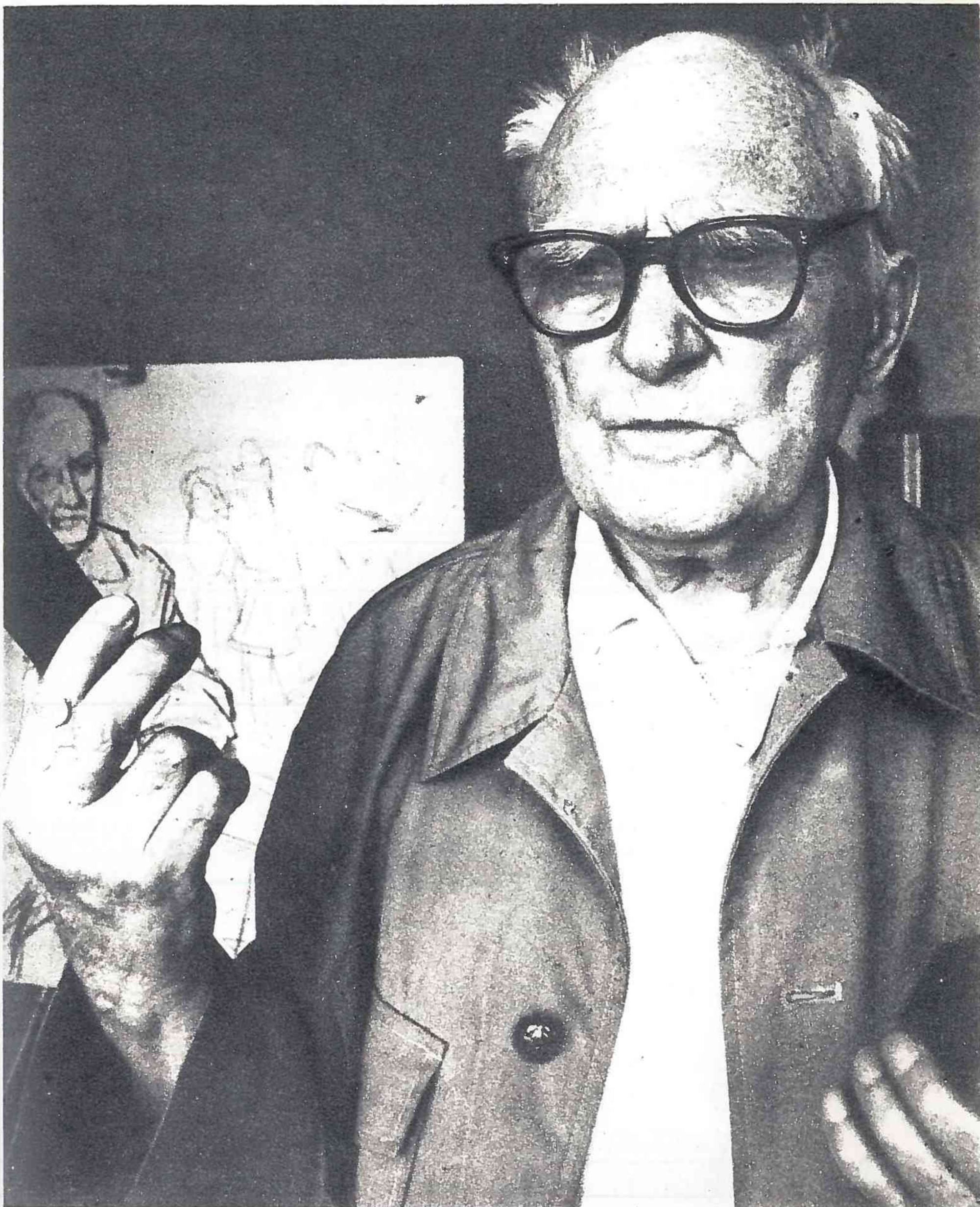


P. Galaunė su Šiaulių „Aušros“ muziejaus darbuotojais V. Vaitekūnu (kairėje), A. Nezabitausku ir A. Pranckūnu. Šiauliai, 1958



P. Galaunė su M. K. Čiurlionio dailės muziejaus direktoriumi P. Stausku. Apie 1956

A. Žmuidzinavičiaus memorialinio muziejaus atidarymas. Iš kairės: P. Galaunė, prof. T. Ivanauskas, A. Žmuidzinavičius, V. Ruzgas. 1966



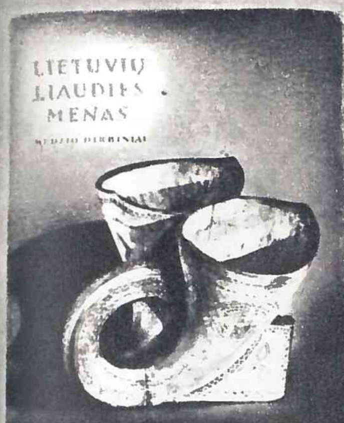
P. Galaunė prie A. Gudaičio eskizo.
1975

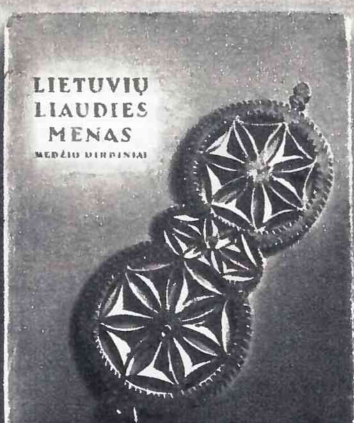


[illegible] apimtimi. Šis leidinys bus žymiai mažesnis už anksčiau mano paruoštą. Jis apims apie 150 liaudies raižinių ir apie 50 liaudies tapybos pavyzdžių. Tematikos atžvilgiu jis bus labai artimas liaudies skulptūrai, kuriai yra tolygus ir meninės vertės atžvilgiu. Ši meno šaka pas mus turi gilias tradicijas. Todėl nenuostabu, kad liaudies raižiniai daro nemažos įtakos mūsų žymesnių grafikų — kaip Kuzminskis, Tarabildienė, Makūnaitė ir kitų kūrybai. Tai matome ne tik mes, bet tai pažymi ir kitų tautų menotyrininkai,

Pas liaudies menininką Lionginą Šepką Lebedžių kaime (Rokiškio raj.), kuriant dokumentinį filmą apie P. Galaunę. Iš kairės: režisierius R. Šilinis, P. Galaunė L. Šepka. 1969

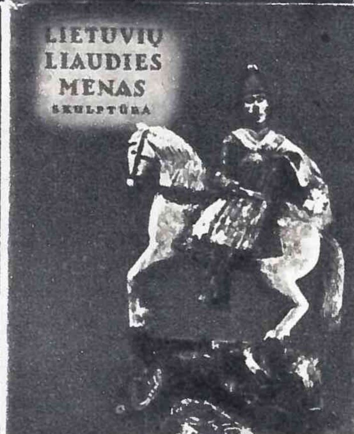
P. Galaunės laiškas „Vagos“ leidyklos Dailės leidinių redakcijai dėl „Liaudies meno“ grafikos ir tapybos tomo. 1966, gegužės 3

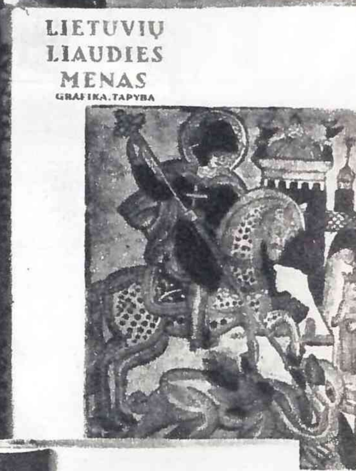


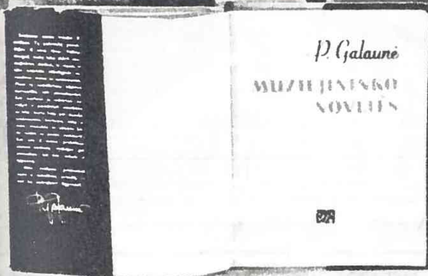


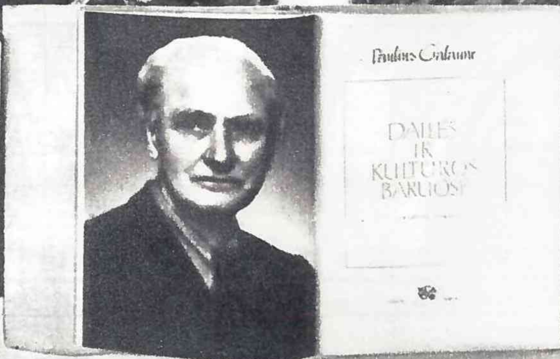












P. Galaunės 1958—1972 m. parengti leidiniai

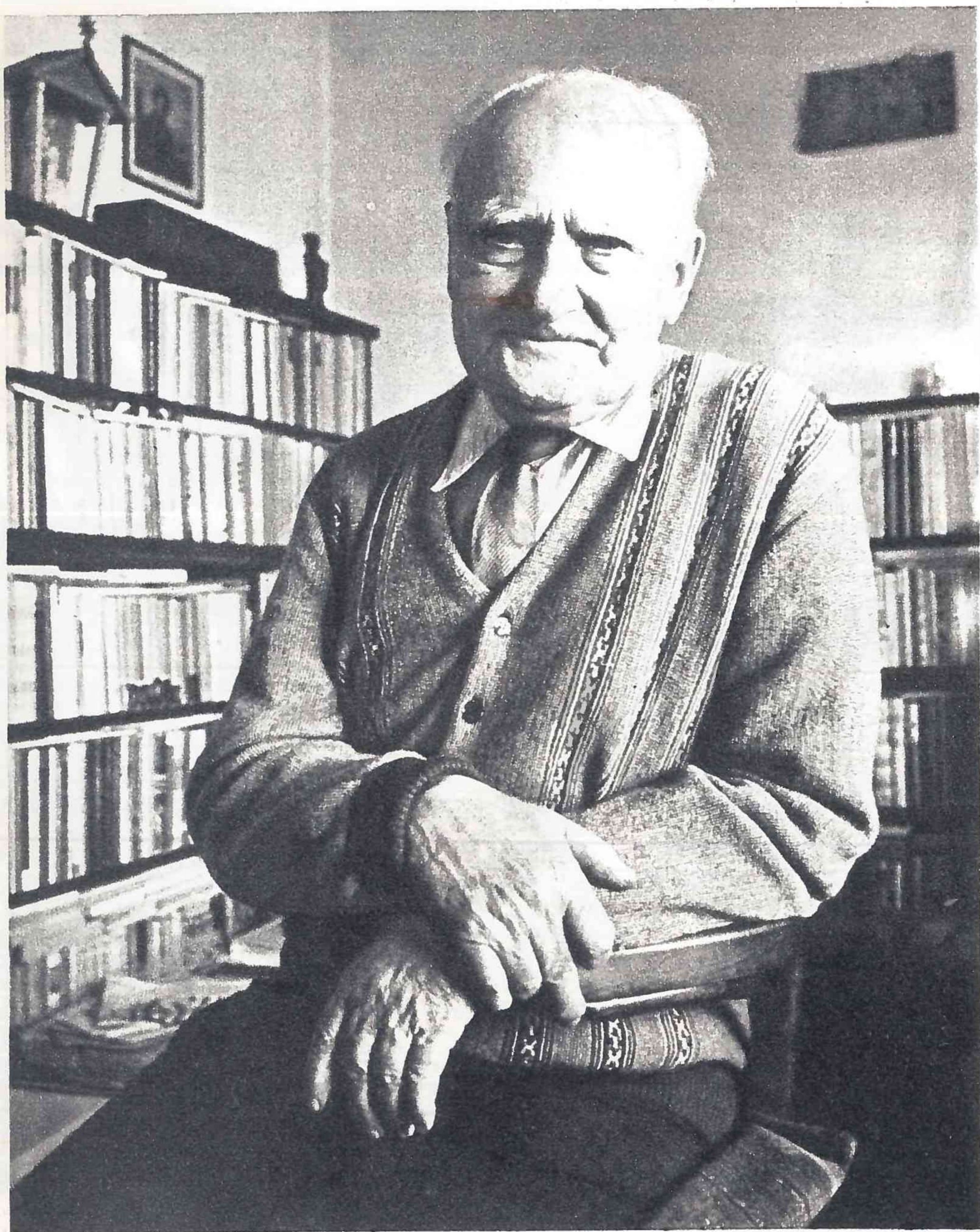


Minint V. Čiurlionytės-Karužienės 80 metų sukaktį 1976 m. gruodžio 20 d. Iš kairės: P. Galaunė, V. Čiurlionytė-Karužienė, J. Čiurlionytė, I. Andrulytė-Aleksienė

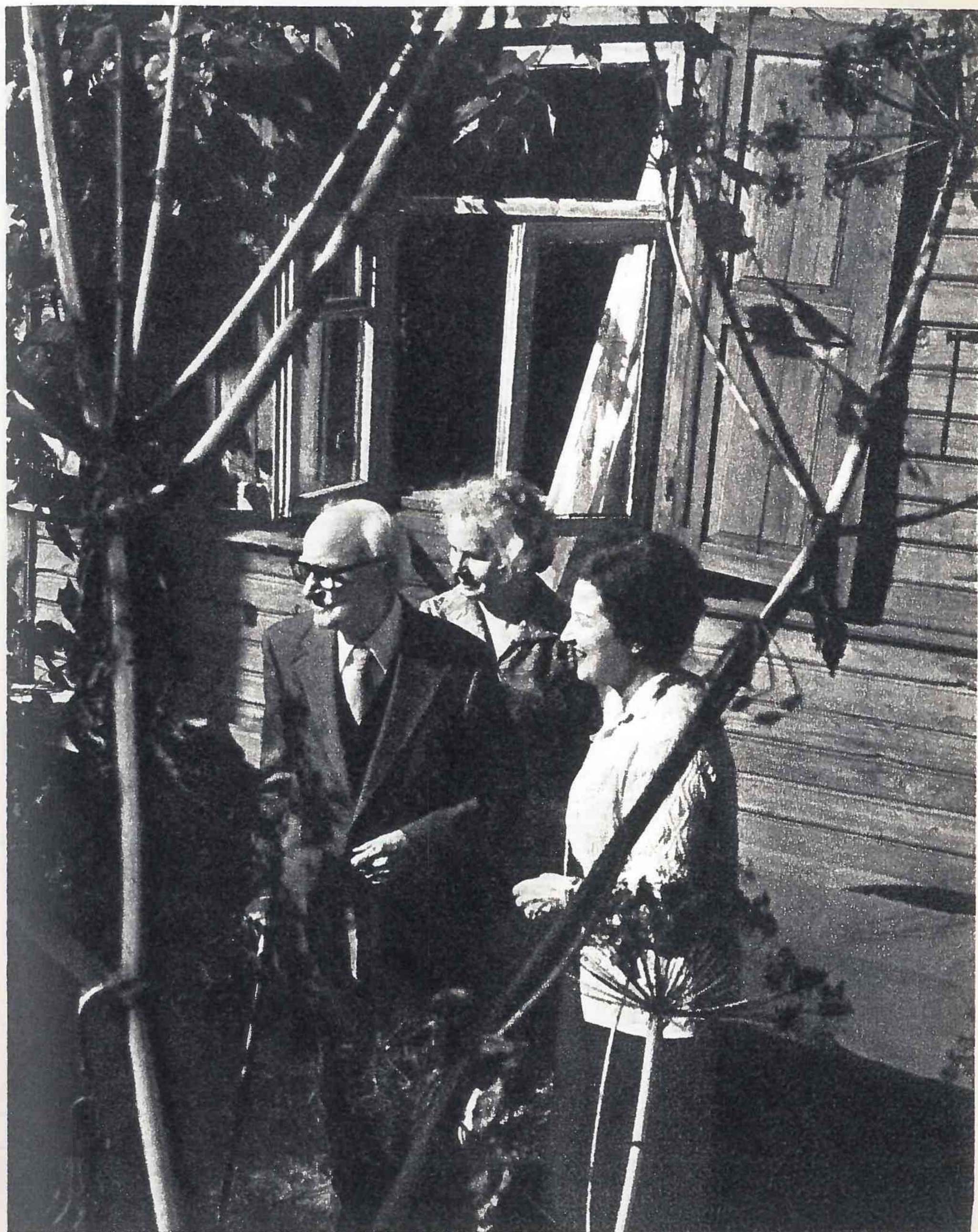
P. Galaune ir monografijos autorė. 1987, gruodžio 25. *A. Žižiūno nuotr.*



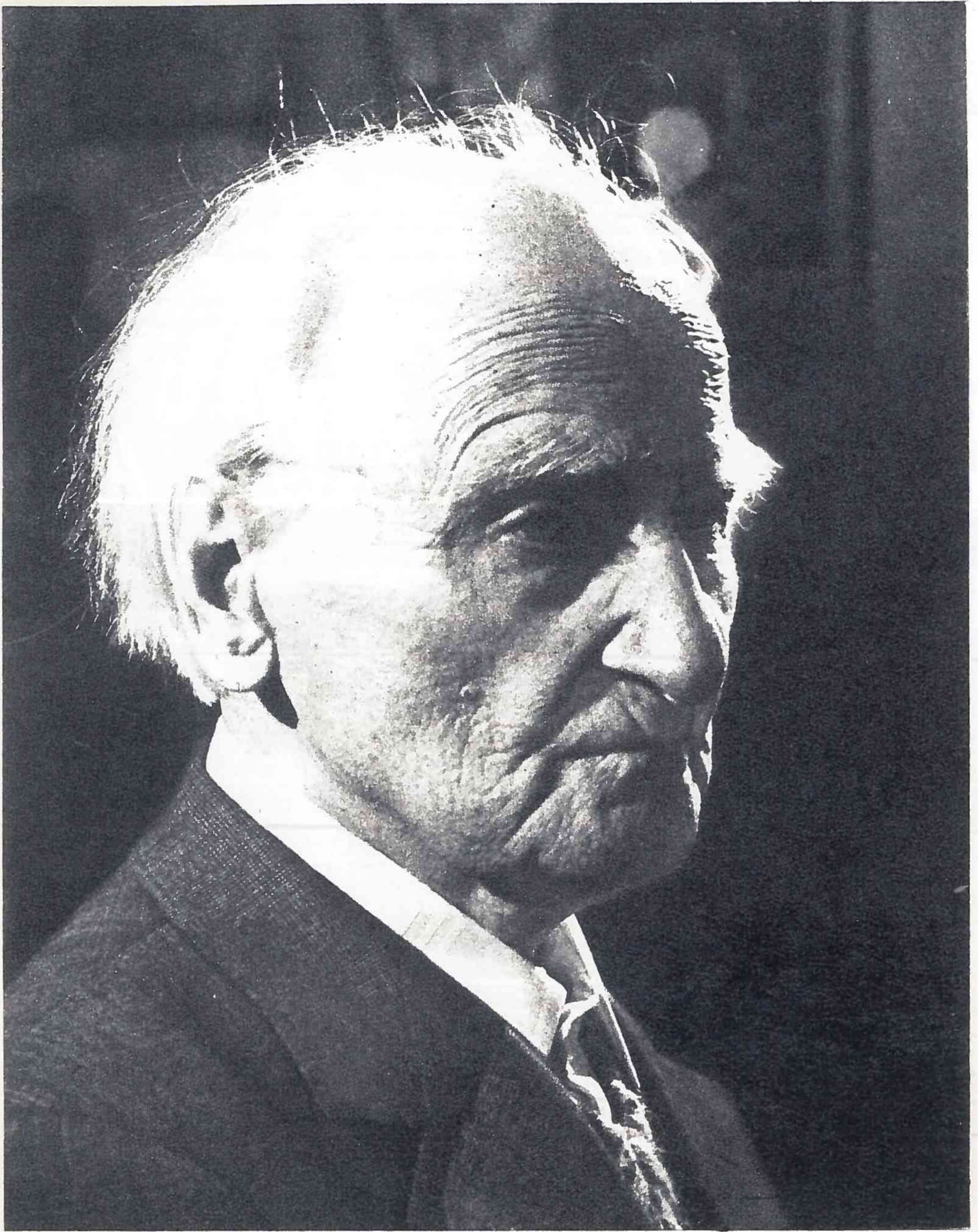
Tarp draugų ir mokinių, švenčiant 90-ąsias gimimo metines. Pirmoje eilėje: A. Stravinskienė, K. Galaunienė, I. Kostkevičiūtė; antroje eilėje: T. Adomonis, V. Stanikūnas, M. Dūdienė, P. Galaunė; trečioje eilėje: L. Jasiulis, V. Ciplijauskas, K. Bogdanas, I. Korsakaitė, Z. Žemaitytė; ketvirtoje eilėje: S. Nenorta, K. Ramonas, I. Užkurnys, M. Ostrauskas, V. Milius. Kaunas, 1980, sausio 25



Savo darbo kambaryje. Apie 1972



P. Galaunė su žmona Kazimiera ir dukra Dalia Vilniuje. 1983. *A. Kunčiaus nuotr.*



P. Galaunė. 1987. *A. Kunčiaus nuotr.*

Santrumpos

CVA — LTSR centrinis valstybinis archyvas
CVIA — LTSR centrinis valstybinis istorijos archyvas
CVLMA — LTSR centrinis valstybinis literatūros ir meno archyvas
ČG — M. K. Čiurlionio galerija
KČDM — Kauno valstybinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus
KIM — Kauno valstybinis istorijos muziejus
KM — Vytauto Didžiojo kultūros muziejus
LKLIR — LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto rankraštynas
MAB — LTSR Mokslų Akademijos centrinė biblioteka
MMT — LTSR kultūros ministerijos mokslinė metodinė kultūros paminklų apsaugos taryba
VAK — Valstybės archeologijos komisija
VVU A — Vilniaus valstybinio V. Kapsuko universiteto archyvas
VVU BR — Vilniaus valstybinio V. Kapsuko universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius

Pavardžių rodyklė

Ant aplanko:
Paulius Galaunė. 1983. *A. Kunčiaus nuotr.*
7—8 p.:
Paulius Galaunė. 1985. *A. Pilvelio nuotr.*

ЖЕМАЙТИТЕ Зита
ПАУЛЮС ГАЛАУНЕ
Монография
Художник *Саулюс Хлебинскас*
На литовском языке
Издательство «Вага», 232600 Вильнюс, пр. Ленина 50

ŽEMAITYTĖ Zita
PAULIUS GALAUNĖ
Monografija
Redaktorė *L. Patriubavičienė*
Meninis redaktorius *V. Ambrazevičius*
Techninė redaktorė *B. Slivinskienė*
Korektorės *R. Gabrilavičienė* ir *L. Giedraitienė*

ИБ № 4088

Duota rinkti 1987.11.05. Pasirašyta spaudai 1988.05.31. LV 12151. Leidinys 12263. Formatas 70×100/16. Popierius ofsetinis Nr. 1. Garnitūra „Literatūrinė“, 10 punktų. Iškilioji spauda • 20,15 sąl. sp. l.+4,55 (įkl.) sąl. sp. l. 28,44 sąl. spalv. atsp. 22,41 apsk. leid. l. Tiražas 6000 egz. Užsakymas 1940. Kaina 2 rb 80 kp
„Vagos“ leidykla, 232600 Vilnius, Lenino pr. 50
Spausdino K. Poželos spaustuvė, 233000, Kaunas, Gedimino 10

Žemaitytė Z.

Že52 Paulius Galaunė: Monografija.— V.: Vaga, 1988.— 244, [1] p., [28] iliustr. lap.

Santr.: rus., angl.— Bibliogr.: p. 224—227.

Monografijoje plačiai apžvelgiamas P. Galaunės (g. 1890), muziejininko, menotyrininko, dailininko ir pedagogo, gyvenimas ir veikla. Gausiai remiamasi archyvų medžiaga, prieškario periodine spauda, amžininkų ir paties P. Galaunės atsiminimais. Autorė atskleidžia naujų P. Galaunės biografijos ir veiklos faktų, pateikia ištisos kultūros epochos vaizdą.

Ž $\frac{4901000000-231}{M852-88}$ 79—88

MBBK 85.103.(2L)
7T